

**TELEVİZYON YAYINCILIĞININ
İLETİŞİM ORTAMI, DÜZEN VE
POLİTİKALARI İLE TÜRKİYE'DEKİ
UYGULAMANIN GELİŞİM BOYUTLARI**

Ayhan Oğuz ÜNLÜER
(Doktora Tezi)

Eskişehir-1995

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TELEVİZYON YAYINCILIĞININ İLETİŞİM ORTAMI,
DÜZEN VE POLİTİKALARI İLE
TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMANIN GELİŞİM BOYUTLARI

(Doktora Tezi)

Ayhan Oğuz ÜNLÜER /

Danışman: Doç.Dr. Nuray SERTER

Eskişehir-1995

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan iletişim, günümüz koşullarında, yaşamı belirleyici ve yön verici bir güç konumuna ulaşmıştır. Geniş ölçekli toplumlarda kitle iletişimi, özellikle de televizyon, toplumu birarada tutmaya yönelik bir tutkal işlevini görürken, bir yandan toplumun dünyaya açılan penceresi, diğer yandan dış dünyaya karşı sözcüsü konumuna gelmiştir. Ancak, televizyon yayıncılığının sağladığı geniş olanaklar yanında beraberinde getirdiği pek çok sorun da bulunmaktadır. Bu sorunlardan belki de en önemlisi, televizyon yayıncılığının bir toplumu birarada tutma, ortak amaçlara yönlendirme işlevinin, hangi ilke ve politikalarla gerçekleştirileceği sorunudur. Bu sorun, bu çalışmada, Türkiye'deki televizyon yayıncılığı ile sınırlandırılarak ele alınmış; televizyon yayıncılığının ilke ve politikalarıyla ilgili, "kamu çıkarı" açısından eksik ya da hatalı görülen düzenlemeler belirlenerek, bunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Yukarıda açıklanmaya çalışılan sorun ve çözüme yönelik önerilerin geliştirilmesi sırasında aşağıdaki plan izlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, iletişim olgusu genel çerçevede ele alınmış, bu genel çerçeveden yola çıkılarak çalışmanın sorunu, amacı, önemi, varsayımları ve yöntemi ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, iletişim kavramının tanımlanması, iletişim ortamları içinde kitle iletişiminin yeri ve önemi vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde, konu, televizyon yayıncılığına indirgenerek, televizyon yayıncılığı kavramının açıklamasına çalışılmıştır. Açıklamaların desteklenmesi ve sonraki bölümlerde ele alınan Türkiye'de

televizyon yayıncılığı konusunun irdelenmesinde yararlanabilmek amacıyla bu bölümde televizyon yayıncılığının tarihsel gelişimi ve gelişmiş batı ülkelerindeki uygulamalara da yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde Türkiye’de televizyon yayıncılığı ele alınmış, çözümleyici bir yaklaşımla sorunun kaynaklandığı temellerin gösterilmesine çalışılmıştır.

Beşinci bölümde ise, televizyon yayıncılığının düşünsel temelleri ve bunların uygulamaya yansıma biçimleri irdelenmiş, Türk toplum yapısının kaynağını oluşturan Atatürk ilkelerine dayanılarak, televizyon yayıncılığının ilke ve politikalarının belirlenmesi yönünde çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Altıncı ve son bölümde çalışmanın genel bir değerlendirmesinin yer aldığı sonuç ve öneriler bulunmaktadır.

SUMMARY

Communication is a fact that is as old as human history. Nowadays, communication is accepted as determinant and the leading factor of the life. Mass communication and mass media especially television plays the role of sticking the elements of a nation as a wide scaled society. In addition to this TV as a mass medium became the window that is opened to outer world and the speaker or narrator of that world.

TV broadcasting brings many problems besides the opportunities that it has. The most important problem it brings is which principles and policies should be applied while leading the society to common goals and holding all the of the society together. In this dissertation, this problem has been taken limited as TV broadcasting in Türkiye. While doing this, related to the principles and policies of TV broadcasting, the arrangements which are taken as mistakes from the view point of “public advantage” are pointed out and to correct them some suggestions are developed. To do this the following plan is followed.

In the first chapter of the dissertation, communication science has been examined in general. Starting from this general frame the aim, importance, hypothesis and method of the study is pointed out. In the second chapter, the description of the communication concept; the place of mass communication in communication media, and its importance is pointed out. In the following chapter, the subject of the dissertation has been brought to a specific area which is television broadcasting, is described. To support the descriptions and to benefit to examine the TV broadcasting in Türkiye, in this chapter the historical development of TV broadcasting and the applications in the developed countries is also mentioned.

In the fourth chapter, TV broadcasting in Türkiye is examined and by an analytical approach the sources of the problems is pointed out. In the fifth chapter, the intellectual basis of TV broadcasting and their practical reflections is examined. After this from the Atatürkist thought view point which is also the basic of Turkish society, the solution suggestions to the problems of TV broadcasting in Türkiye is developed.

In the last chapter, the general evaluation of the dissertation is made and the conclusion and suggestions takes place.

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1. ÇAĞIMIZDA İLETİŞİM OLGUSU	1
A. Sorun	14
B. Amaç	16
C. Önem	17
D. Varsayımlar	18
E. Yöntem	18

BÖLÜM II

İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

2. İLETİŞİM KAVRAMI	20
A. İletişimin Tanımı	22

B. İletişimin Boyutları	33
C. İletişim Ortamları	39
a. Bireysel İletişim Ortamları	41
b. Kitle İletişim Ortamları	43
3. KİTLE İLETİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ	48
A. Kavram ve Tanım	48
B. Tarihi Gelişim	57
C. Türkiye'de Kitle İletişiminin Gelişimi	62

BÖLÜM III

TELEVİZYON YAYINCILIĞI, YAPILANMA BİÇİMLERİ VE YAYIN POLİTİKALARI

4. KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK TELEVİZYON	68
A. Diğer Kitle İletişim Araçları ve Televizyon	68
B. Televizyon Yayıncılığı Kavramı	72
C. Televizyon Yayıncılığının Tarihi Gelişimi	74
5. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE TELEVİZYON YAYINCILIĞI	81
A. ABD'de Televizyon Yayıncılığı	85
B. İngiltere'de Televizyon Yayıncılığı	90
C. Fransa'da Televizyon Yayıncılığı	95
D. İtalya'da Televizyon Yayıncılığı	98
E. Almanya'da Televizyon Yayıncılığı	103

BÖLÜM IV

TÜRKİYE'DE KAMU VE ÖZEL TELEVİZYON YAYINCILIĞI

6. TELEVİZYON YAYINCILIĞININ TARİHİ

GELİŞİMİ VE KAMU TELEVİZYONU UYGULAMASI	111
A. Tarihi Gelişim	111
B. Kurumun Hukuki Statüsü	116
C. Kurumun Görev ve Yayın Esasları	122
D. Kurumun Yönetimi	127
E. Kurumun Denetimi	133

7. ÖZEL TELEVİZYONLAR VE KAMU-ÖZEL İKİLİ SİSTEM ..

A. Özel Televizyonların Ortaya Çıkışı	139
B. 3984 Sayılı Kanun ve Yeni Dönem	143
C. Yeni Radyo Televizyon Düzeni ile İlgili Görüş ve Değerlendirmeler	153

BÖLÜM V

TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ AMAÇ VE POLİTİKALARININ DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

8. TELEVİZYON YAYINCILIĞININ

DÜŞÜNSEL BOYUTU VE UYGULAMAYA YANSIMASI	165

9. TÜRK TOPLUMSAL YAPISININ DÜŞÜNSEL

TEMELİ OLARAK ATATÜRK İLKELERİ	181

10. TELEVİZYON YAYINCILIĞININ AMAÇ VE POLİTİKALARININ BELİRLENMESİNDE ATATÜRK İLKELERİ DOĞRULTUSUNDA ÖNERİLER	204

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

11. SONUÇ	226
12. ÖNERİLER	235

EKLER

359 Sayılı Radyo Televizyon Yasası	238
2954 Sayılı Radyo Televizyon Yasası	255
3984 Sayılı Radyo Televizyon Yasası	279
KAYNAKÇA	291

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	İnsan İletişimin Öğeleri	28
Şekil 2	İki Yönlü İletişim Süreci	29
Şekil 3	Kaynak ile Alıcı Arasında Fiziksel Kanal Aracılığıyla İletişimin Temel Süreci	30
Şekil 4	İnsan İletişiminin Boyutları	36
Şekil 5	Birey Merkezli İletişim Ortamları Çizimi	40

BÖLÜM I

GİRİŞ

1. ÇAĞIMIZDA İLETİŞİM OLGUSU

Uygarlık tarihi incelendiğinde, bu sürecin insanlığın doğaya karşı varolma savaşımı biçiminde ortaya çıktığı, giderek doğayla uyumlanmanın gerçekleştiği ve daha sonra doğaya egemen olunup doğanın insan çıkarlarına göre dönüştürülmesinin başladığı görülecektir. Bir cümleyle özetlenmeye çalışılan bu binlerce yılı kapsayan süreç içinde, gelişimi belirleyen çeşitli etkenler vardır. Günümüzdeki algılanış biçimiyle bilimin ortaya çıkışından sonra, sözü edilen etkenler, ekonomik, siyasal, doğal, teknolojik ve daha fazla ayrıntılandırılmış (sosyoloji, psikoloji, antropoloji v.b.) çeşitli bilimsel disiplinlerin inceleme/araştırma konusu olagelmışlerdir. Özünde insan ögesinin bulunduğu tüm bu bilimsel disiplinlerin amacı, temelde uygarlığın geçmişini neden-sonuç ilişkileri içinde açığa çıkartırken, geleceğe yönelik çalışmalara da ışık tutmak, yön vermektir.

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan iletişimin bilimsel ölçütler içinde ele alınması ise pek çok bilim alanından daha geç olmuş; çağımızın yaklaşık son elli yılında diğer dallardan ayrı olarak ele alınabilmiştir. İletişimin diğer bilim dallarından ayrı olarak ele alınması gerekliliğini ortaya çıkartan itici güç ise başka etmenlerin yanısıra, daha çok teknolojik gelişimin iletişime getirdiği çeşitlilik ve dolayısıyla kattığı güç olmuştur. Öyle ki, giderek artan bir hız kazanan teknolojik gelişime koşut

olarak iletişim, günümüz koşullarında yaşamı belirleyici ve yön verici bir güç olmuştur.¹ Günümüzde ulaşılan karmaşık iletişim ortamı içinde tartışılması gereken sorunların en önemlilerinden biri, iletişim araçlarının sahip olduğu varsayılan gücün kimler tarafından, ne amaçla ve nasıl kullanıldığıdır. Bu soruna dikkat çekilen bir çalışmada, sözkonusu gücün kullanımına ilişkin çözümlemelerin yapılması açısından, iletişimin, herhangi bir bildirim gönderici ve herhangi bir gizil (potansiyel) alıcı arasında bir süreç olarak değil, içinde yer aldığı toplumsal sistem ve bu sistem içinde yerine getirdiği işlev yönünden incelenmesi gerektiği, savunulmaktadır.²

Gerçekten, bugünkü karmaşık iletişim yapısı ve ortamı içinde, bireyin toplumsallaşmasında hangi iletişim türünün ne ölçüde etkisinin olduğunu saptamak oldukça güçtür. En eski iletişim biçimi olan yüzyüze iletişimden; evrensellik boyutlarına ulaşan kitle iletişimine kadar her tür ve düzeyde gerçekleşen iletişim biçimleri artık bireyin yaşamında vazgeçilemez biçimde yer almaktadır. Geniş ölçekli toplumlar halinde yaşayan insanlararası iletişim, araçlar yardımı ile yüzyüze iletişimden bireylerarası iletişime doğru (mektup, telefon, fax vb. aracılığıyla) bir değişim/gelişim gösterirken, üzerinde yoğunlaşılacak ve tartışılacak iletişim biçimi ise, daha çok, kitle iletişimi olmaktadır. Bunun başlıca nedenleri toplumsal iletişim gereksiniminin günümüzde büyük çoğunlukla kitle iletişimi tarafından karşılanması ve işleyiş olarak kitle iletişiminin tek yönlü (feedback/yansıma'sı zayıf) özelliklerinin ağır basmasıyla "karşılıklı etkileşim"den çok etkilemeye yönelik oluşudur.

¹ KORKMAZ ALEMDAR, "Tarih ve İletişim", İletişim, Sayı: 2, AİTİA. GHIYO. Yay. No: 5, Ankara : 1981, s. 3.

² DANIEL KATZ, Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi, çev. Halil CAN, Yavuz BAYDAR, TODAİE. Yay. No: 167, Ankara: 1977, s. 247.

Teknolojik olarak sunduğu olanaklar çerçevesinde, günümüzde en etkin biçimini elektronik iletişim türünde ortaya koyan kitle iletişiminin, sağladığı olanaklar yanında, çözülmeyi bekleyen birtakım sorunları da beraberinde getirdiği açıktır. Birbiriyle zincirleme ilişki içinde olan ve bu yüzden birbirlerine öncel sayılmaması gereken bu sorunlar, teknolojik, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlar başlıkları altında ele alınabilirler.

Bilindiği gibi, toplumsal örgütlenmenin son biçimi uluslaşmadır. Ulus; ortak çıkar ve kültür etrafında toplanmış en büyük örgütlü toplum biçimi olarak algılanabilir. Örgütlenmenin çatısını oluşturan yönetim, devlet olarak adlandırılır. Devlet; uygulamada toplumun tüm katmanlarının hak ve çıkarlarını koruyan, toplumsal örgütlenmeyi düzenleyen ve kurallara uyulmasını gözetten üst yapı kurumudur. Çağımızdaki devletler, anılan bu görevlerini daha çok temsili olarak yerine getirirler. Devletin sözkonusu görevleri ve toplumdaki işlevleri temelde iki farklı bakış açısında odaklanmıştır. Kitle iletişim araçlarının işlevlerinin çözümlenmesi de, özünde bu yaklaşımlara dayalı olarak yapılmaktadır.

Bunlardan birincisi, kapitalist örgütlenme biçimlerine göre yapılanan ve yönetilen toplumlarda görülen yaklaşımdır.³ Tutucu kuram aydınları olarak adlandırılan bu toplum yapısının savunucuları, toplumu genellikle birbiriyle yarışan gruplar ve çıkarlar bileşimi olarak görürler.⁴ Bu nedenle, kapitalist toplumlarda kitle iletişim alanına ilişkin araştırmalar, araçların toplumsal yapı içindeki işlevleri gibi yapısal, topluma ve bireylere etkileri gibi içeriğe yönelik etki

³ Bu konuda yararlanılabilecek bir kaynak olarak bkz.: ARTHUR ASA BERGER, “Toplumbilimsel Çözümleme” Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri, ed. Nazmi ULUTAK, Aslı TUNÇ, Anadolu Üniversitesi ESBAY. Yay. No: 91, Eskişehir: 1993, s. 90-111.

⁴ KORKMAZ ALEMDAR, İRFAN ERDOĞAN, İletişim ve Toplum, Bilgi Yay., Ankara: 1990, s. 55.

araştırmalarında yoğunlaşmıştır. Bu türden yaklaşımların önemli bir nedeni, kitle iletişim araçlarının özel mülkiyet elinde bulunmasıdır. Kitle iletişimi ile ilgili yapılan araştırmaların parasal desteği, önemli oranda özel sektörden gelmektedir. Sonuç olarak; yapılan araştırmalar, daha çok, kitle iletişim araçlarının daha etkili nasıl kullanılabileceği sorusuna ışık tutan içerik ve biçimlere bürünmüştür.⁵

Kitle iletişim araçlarının işlevlerinin çözümlenmesindeki ikinci yaklaşım ise, kaynağını Marksist görüşten almaktadır. Kapitalist topluma alternatif olarak ortaya çıkan Marksist görüş, devleti, egemen sınıfın diğer sınıflar üzerindeki baskı aracı olarak görür; baskının kaynağını üretim gücünün sahipliğinde bulur. Kitle iletişim araçlarını da düzenin sürdürülmesine katkı sağlayan ideolojik üstyapı araçları olarak niteler.⁶ Çözüm olarak sınıfsızlaştırılmış proleterya egemenliğini savunan Marksist yönetimler, üretimin kontrolünü merkezi yönetimin elinde toplarlar. Kuramsal olarak toplumsal çatışmanın olmadığı bu toplum yapısında, kitle iletişim araçları devletin eğitim ve propoganda aracı olarak görülür, kullanılır. Sınıf egemenliği temeline dayalı Marksist görüşü eleştiren bir çalışmada, “ büyük bir üstyapı kuruluştur devlet; şu veya bu sınıfın temsilciliğine indirgenemez ”⁷ denilmektedir. Bu görüşe göre;

“Hiç bir devlet, kendi yetki alanı içindeki üretim güçlerini koruyacak asgari koşulları sağlama görevini savsaklayamaz. Maddi temelini düzenli olarak yenileyemeyen bir toplum ölüme mahkumdur. Ama toplumun ölümü demek, onu yöneten devletin de yıkılması demektir.

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.k., s. 164-169.

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: LOUIS ALTHUSSER, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İletişim Yay., İstanbul:1989, s. 15-63.

⁷ CEM EROĞUL, **Devlet Nedir**, İmge Kitabevi, Ankara: 1990, s. 58.

Onun için devlet, toplumun ortak çıkarına yönelik birtakım görevleri, hiç olmazsa bir ölçüde yerine getirmek zorundadır”⁸.

Ulus kavramına bağlı devlet anlayışının günümüzde de varlığını sürdürmesinin temel nedeni yukarıdaki açıklamada gizlidir. Ulusal devletler, bireyin temel hak ve çıkarlarını korumakla yükümlü olduklarını kabul ettikleri ve bu sorumlulukları -asgari düzeyde de olsa- yerine getirdikleri için varlıklarını sürdürürler.

Elektronik iletişim uluslararası boyut kazanıncaya kadar, kitle iletişimi ulusal düzeyde bir araçlar bileşimi olarak pek fazla sorun çıkarmamıştır. Basın ürünlerinin çoğunlukla ulusal sınırlar içinde dağıtılması, ayrıca dil farklılıklarının ortaya çıkardığı uluslararası dağıtım sınırlılıkları, bu araçların daha çok içinde bulundukları topluma yönelik olmaları sonucunu doğurmuştur. Günümüzde, her ne kadar AT (Avrupa Topluluğu) gibi uluslaşmayı aşan hedefleri amaçlayan birlikler geliştirilmekteyse de, toplumlar hala sınırları çizilmiş topraklar üzerinde egemen olarak yaşamakta ve Alman, Fransız, Belçikalı, İngiliz, İtalyan gibi ulus adlarıyla anılmaktadırlar.

Ancak, uydu iletişiminin ortaya çıkması ve sınırların teknolojik olarak ortadan kaldırılması, evrensel iletişim dünyasında çok büyük değişikliklere ve sorunların doğmasına yol açmıştır. Uluslararası bilgisayar, telefon, fax vb. iletişim ağlarının kurulması, bireylerin evrensel düzeyde, herhangi bir engelleme veya sınırlama ile karşılaşmaksızın, her türlü bilgiye ulaşımını olanaklı kılmıştır. Teknoloji, bir sınırlılık olan dile ilişkin farklılıkları gidermeye yönelik çalışmalarla bu ulaşımı daha da kolaylaştırma yolundadır. Belki bir on yıl içinde MT (machine translation/makina çevirisi), yaşantımızda çeşitli şekillerde yer alacak; çeviri yapan telefonlar, çok dilde elektronik posta,

kapsamaktadır.) Bu yüzden iktidar uzun süre politik, ideolojik, kültürel ve seksüel anlam üretmiştir. Onu talep izlemiş ve sonunda arzı emerek aşır geçmiştir”.¹¹

Özetle, talebi yönlendirmek için tekeller kapitalizm kitle iletişim araçlarını keşfetmiştir, denilebilir. Bu araçların ana ürünü ileti değil, reklamcılara satılan izleyicilerdir.¹² Kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçları, ekonomik örgütlerin gelişmesi için, ürünlerin satın alınması ve tüketimin bıkmadan, ısrarla tekrarlanarak, yaşam düzeyinin daha da geliştirilmesinde “sadık hizmetkar ve kurtarıcılar”¹³ olarak görülmektedirler. Sürekli büyüme ve gelişme eğilimi gösteren böyle bir ekonomik sistemin, varlığını sürdürmek için, bir süre sonra içinde bulunduğu toplumun talepleri ile yetinemeyeceğini günümüz ekonomik gelişme ve örgütlenmeleri açıkça göstermektedir. İçinde bulunduğumuz dönemde, artık bulunduğu topluma sığamayan çok uluslu dev şirketler, uluslararası platformda daha güçlü olabilmek için vatanlarını terk edebilmektedirler.¹⁴ Bu ekonomik evrenselleşme eğilimi doğrultusunda, kitle iletişim araçları da, hem diğerleri gibi ticari şirketler olarak, hem de pazar yaratma işlevlerini yerine getirmek üzere, uluslararası yayımlılık etkinlikleri içerisinde yer almaktadırlar. Nitekim; BBC, Time Warner, Canal Plus gibi büyük televizyon kuruluşları Türkiye’de yatırım yapmak için uygun koşulların doğmasını beklemektedirler.¹⁵

Uydu yayıncılığının gelişmesinden önce program satışı biçiminde gerçekleşen uluslararası televizyon yayıncılık akışı, ulusal veya yerel

¹¹ JEAN BOUDRİLLARD, *Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul:1991, s. 27-28.

¹² ALEMDAR-ERDOĞAN, s. 199.

¹³ MELVIN L. DE FLEUR, *Theories of Mass Communication*, NY: Davis McKAY, 1970, s.5’ten aktaran ALEMDAR-ERDOĞAN, s. 107.

¹⁴ *Milliyet*, 6.1.1993, s. 7.

¹⁵ *Milliyet*, 29.12.1992, s. 17.

televizyon yönetimlerince ve devlet tarafından denetlenebilmekte, en azından yönlendirilebilmekte idi. Ancak, günümüzdeki doğrudan yayıncılık olanakları ile söz konusu bu nisbi denetleme olanağı da ortadan kalkmak üzeredir. Bunun sonucu ise, gelişmiş ülke olanaklarına sahip olmayan az gelişmiş toplum üyelerinin, gelişmiş ülkeler standartlarında bir yaşam biçimine özlem duymaları, bir başka deyişle, giderek gelişmiş ülkelerin açık pazarı durumuna gelmeleridir. Gerek kitle iletişim araçları teknolojisini, gerek bu araçlarla kitlelere ulaştırılan içerikleri üreten gelişmiş ülkeler, şimdiye kadar ele alınan ekonomik nedenler ve teknolojinin sağladığı kolaylıklar nedeniyle, bu ürünleri daha az gelişmiş ülkelere pazarlama isteği ve çabası içinde olmuşlardır. Sözü edilen gelişmekte olan ülkeler ise, gerek gelişmiş ülkelerin zorlaması, gerek gelişmiş ülkelere benzeme çabası ve farklı bir boyut olarak da bu araçlardan değişik amaçlarla yararlanmak niyetiyle, hem araçları hem de bu araçlardan yayınlanan içerikleri (geniş çapta) almışlardır.

Gelişmiş ülkelerin çıkarlarından farklı olarak, amaçlananlardan biri, kalkınma çabalarında bu araçlardan yararlanma isteği olmuştur. Bu yolda kitle iletişiminin özellikle “ eğitim hizmeti “ vermesi beklentisi ağırlık kazanmıştır. Bu türden, açıkça ortaya konulan amaçların yanısıra, açıkça söylenmeyen bir başka amaçtan da söz etmek gerekir. Bu amaç, siyasi iktidarın toplum üzerindeki etkisini artırmak, toplumu iktidarın beklentileri doğrultusunda yönlendirmektir. Açıkça dile getirilmeyen bu boyut, kitle iletişim araçları ve siyasal iktidarlar arası ilişkiler incelendiğinde ortaya çıkarılabilir.

Gelişmekte olan toplumların gerek ekonomik, gerek siyasal alanda geri kalmışlığı, merkezi yönetimlerin güçlü olması sonucunu doğurmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da, merkezi yönetim, gücünü pekiştirmede kitle iletişimini bir araç olarak kullanma eğilimi içinde

olmaktadır. Öte yandan, kitle iletişim araçlarını ve içeriklerini ihraç eden gelişmiş ülkelerin, ekonominin bir uzantısı olarak siyasal çıkarlarından da söz etmek gerekir. Bu çıkarlar, kısaca, bir yaşam biçimini ihraç ederek, gelişmekte olan toplumlarda beğeni yaratmak, yandaş kazanmak, giderek onları kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder konuma getirmek biçiminde açıklanabilir.

Sözü edilen teknolojik gelişmeler ve ekonomik oluşumların ortaya çıkardığı yeni dünya düzeni, bilgi çağı, iletişim çağı gibi niteliklemlerle de tanımlanmaktadır. Kuramsal bir yaklaşıma göre, yeni bilgi teknolojilerinin demokratik toplumların altyapısını oluşturacağı, ekonomik sonucunun da verimlilikte olağanüstü artış olacağı öne sürülmektedir.¹⁶ Kitle iletişiminin, evrensel düzeydeki gelişiminin temelinde yer alan bu düşüncenin nitelik açısından uygulamalı sonuçları, belki de kitle iletişiminin üzerinde durulması gereken en büyük sorununu oluşturmaktadır. Bu sorun, özellikle teknolojinin üreticisi olmayan ve kitle iletişiminin tüketicisi konumundaki gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. Belki de bu nedenle, televizyonun işlevleriyle ilgili tartışmalarda üzerinde en fazla durulan, eleştirilen yön; toplumsal ve kültürel oluşum üzerinde televizyonun oynadığı roldür.

Kitle iletişim alanında ortaya çıkan kültürel sorunlar, temelde, gelişmiş ülkelerde azgelişmişlere oranla daha belirgin olan kitle olgusu ve özgün kültür farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yoğunlaşan bireyselleşme, kitle iletişim araçları karşısında, kitleyi oluşturmada kolaylaştırıcı bir rol oynar. Bireyselleşme sonucu kişi, toplumdaki konumunu tanımlama yeteneğini önemli ölçüde kaybeder,

¹⁶ AYDIN UĞUR, İletişim Alanında Gelişmeler; Yeni İletişim Teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Etkileri, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Ün. Sos. Bil. Ens., Ankara: 1986, s. 7.

içeriğin içinde kaybolur. Televizyon karşısında Amerikan izleyicisinin aşağıdaki tanımı bu konuda bir fikir verebilecektir:

"Pek çok Amerikalı için, kitle iletişim araçları temelde bir eğlence kaynağıdır. Amerikalılar televizyonu eğlenceli yarışma programları; gazeteleri spor sayfaları; radyoyu pop müzik; filmleri uzay maceraları için izlerler. Genelde kitle iletişim araçlarının böyle eğlence amaçlı kullanımı ve kitle iletişim araçlarının etkileriyle toplumda ya da kendilerinde ortaya çıkan değişim, Amerikalıları pek fazla rahatsız etmemektedir. Eğer kitle iletişim araçlarını eleştirirlerse bunlar, isteklerinin televizyonda yeterince yer almadığı, son izledikleri filmi beğenmedikleri ya da haberlerden sıkıldıkları biçiminde olmaktadır"¹⁷.

Toplumlararası ilişkilerin ekonomik bir taban üzerinde değerlendirildiği serbest piyasa ekonomisinde, din, milliyetçilik ve bir halkın gelenek/göreneklerinin, ahlaki kurallarının örgüsü (geniş anlamda kültür); geleneksel olarak başarılı demokratik, politik kurumların ve serbest piyasa ekonomisinin önündeki engeller olarak görülmektedir.¹⁸ Bu yaklaşım, televizyonun uluslararası ortamda yüklenmesi istenen görevlere de ışık tutar niteliktedir. Görev, başarılı, demokratik, politik kurumların ve serbest piyasa ekonomisi oluşumunun önündeki engelleri ortadan kaldırmaktır.

Böylece televizyon, gelişmiş ülkelerin yaşam biçimlerinin az gelişmişlere ihracı için kullanılan bir araç şekline dönüşmüştür. Bu durum, televizyondan eğitim, kalkınma ve demokratikleşme amacıyla yararlanma eğilimindeki azgelişmiş ülkelerde büyük bir düş kırıklığı

¹⁷ MELVIN L. DE FLEUR, EVERETTE E. DENNIS, *Understanding Mass Communication*, Houghton-Mifflin Company, Boston: 1985, s. 2.

¹⁸ FRANCIS FUKUYAMA. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü DİCLELİ, Simavi Yay. İstanbul: s.18-19.

yaratmıştır.¹⁹ Gelişmiş bazı ülkelerin, ekonomik yayılma amaçlarını destekler nitelikteki kültürel yayılma çabaları, yalnız geliştirmekte olanları değil, diğer gelişmiş ülkeleri de tedirgin etmektedir. Uluslararası televizyon program akışında büyük bir ağırlığı bulunan Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya karşısında Avrupa ülkeleri, gerek kendi kültürlerini koruyabilmek, gerek ekonomik güç olarak varlıklarını sürdürebilmek için önlem alma gereksinimi duymuşlardır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komisyonu, ABD ve Japon kültürüne karşı Avrupa kültürünü korumak amacıyla, Avrupa televizyonlarının yapımları ile ortak yapımların artırılmasına karar vermiştir.²⁰ Almanya ve Fransa'nın birlikte kurdukları (ARTE) kültür televizyonu; ticari televizyonların kültürü yozlaştırıcı içeriklerine karşı, ticari işleyişten tümüyle soyutlanmış, kültür televizyonculuğunun bir örneği olarak yayın hayatına sokulmuştur.²¹ Bu bağlamda, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi, Avrupanın televizyon yayıncılığı konusundaki ortak tavrının bağlayıcı, hukuki bir zemine oturtulması olarak değerlendirilebilir.

Kitle iletişimindeki tek yönlü ileti akışının, geliştirmekte olan ülkelerde yarattığı yönlendirme üzerine ortaya çıkan tepkilerin ve önlem arayışlarının tarihi ise daha eskilere dayanmaktadır. Çeşitli ulusların iletişim sorunları üzerinde yaptıkları konferans, toplantı ve benzeri çalışmalar daha sonra UNESCO bünyesinde geliştirilmiş, uluslararası iletişim düzeni ile ilgili bir dizi ilkeler saptanmıştır.²² Bu çalışmaların en bilineni UNESCO'nun oluşturduğu bir komisyonca hazırlanan ve

¹⁹ ERTUĞRUL ÖZKÖK. İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yayınları, Ankara: 1985, s.131.

²⁰ Cumhuriyet, 25.12.1986, s.11.

²¹ Milliyet, 7.10.1992, s.14.

²² Bu çalışmanın içeriği ve tarihçesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. HIFZI TOPUZ. Uluslararası İletişim, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 85, Eskişehir: 1984.

komisyon başkanının adıyla anılan "MAC BRIDE" Komisyonu Raporu'dur. Televizyonun da içinde bulunduğu kitle iletişim araçlarının ele alındığı bu raporda, kitle iletişiminin kültürel boyutuyla ilgili olarak öne sürülen ve çalışmamızın amaçları açısından önemli bulunan bazı görüşler şöyle dile getirilmektedir²³ :

* Çağdaş dünyada kitle iletişim araçları milyonlarca insanın kültürel gıdasını sağlamakta ve onların kültürel deneyimlerini biçimlemektedir.

* Kitle iletişim araçları, davranışları geliştirmeye ve etkilemeye, davranış modellerinin yayılmasını yönlendirmeye ve özendirmeye, toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya hizmet eden kültürel araçlardır.

* Kitle iletişimi diğer sektörlerden bağımsız, özerk bir sektör değildir ve bu yüzden diğer sektörlerle, eğitim, kültür, bilim ve öteki hizmet alanlarında ilerlemeye katkıda bulunacak biçimde yakın bağlar kurmalıdır.

Uluslararası iletişim örgütlenmesinin düzenlenmesine yönelik bu çalışmalar, YEHİD (Yeni Habercilik ve İletişim Düzeni) başlığı altında toplanmış ve UNESCO kanalıyla BİRLEŞMİŞ MİLLETLER örgütüne de desteklenmiştir.²⁴ Ancak bilginin serbest dolaşımı ilkesini savunan ABD gözlemcisi, iletişim araçları için uluslararası çapta kurallar aramaya gerek olmadığını, iletişim alanındaki herkesin sorumluluklarının bilincinde olduğunu belirterek liberal ekonominin yapısına uygun bir iletişim örgütlenmesinden yana olduğunu açıklamıştır.²⁵ Her hangi bir bağlayıcı hüküm içermeyen, yaptırım

²³ SEAN MAC BRIDE v.d. Bir Çok Ses Tek Bir Dünya, Çev: Ertuğrul ÖZKÖK vd., UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yay., Ankara: 1993, s. 32-33-229.

²⁴ TOPUZ, s.47-51.

²⁵ A.g.k., s.51.

olmayan, uzlaşmayı kolaylaştırıcı öneriler sunmakla sınırlı bulunan uluslararası iletişim düzeni çalışmaları, uygulamada pek yer bulamamıştır. Bunun nedenleri ekonomik, teknolojik, siyasal ve devlet yapısıyla ilgili özelliklere göndermeler yapılarak şöyle açıklanmaktadır:

“Büyük endüstri ülkeleri çok yanlı bir program çerçevesi içinde üçüncü dünyaya yardım etmektense, bu ülkelere politik amaçlarla doğrudan yardım etmek yolunu seçmektedirler. Kendi doğrultularında gazeteci yetiştirmek ve iletişim örgütleri kurmak için doğrudan yardım yaparlar. Dengesizliklerin dış yardımla düzelmesi beklenemez. Önemli olan şey, devletlerin iletişim konularına daha çok ilgi göstermeleri ve bu işlere daha çok para ayırmalarıdır. Çünkü üçüncü dünya ülkelerinde herşey devletten beklenir. Devlet bu işleri ele almazsa bunlar yürümez”²⁶.

Gelişmekte olan ülkelerde televizyon yayıncılığı, şimdiye kadar anılan nedenlerden dolayı, siyasal iktidarlar tarafından birer kamu kuruluşu olarak yayın hayatına sokulmuşlardır. Aynı konumda yer alan Türkiye’de de televizyon yayıncılığı, devlet tekelinde bir kamu kuruluşu olan TRT eliyle başlatılmıştır. Televizyon yayınlarının başlatılmasına karar veren dönemin yöneticileri, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, televizyonun, toplumun eğitim ve kültür düzeyinin geliştirilmesine katkı sağlayacak biçimde kullanılmasını amaçlamışlardır. Yıllar içinde, TRT’nin yasal konumundaki çeşitli değişikliklere karşılık, bu amaçlar hemen hiç değişmeksizin aynı biçimde açıklanmıştır. Ancak, 1989 yılında, yasal boşluklardan yararlanarak, uydu aracılığıyla yayına başlayan Magic Box/Star 1 (Bu televizyon daha sonra Interstar olarak isim değiştirmiştir) ve onu izleyen diğer özel televizyonlarla, Türkiye’deki televizyon yayıncılığı yeni bir döneme girmiştir.

²⁶ A.g.k., s.55.

Hiçbir yasal sınırlamaya bağı kalmayan bu televizyonlar, demokratik yönetimlerde çok sesliliğin gereği olarak savunulmuş; özerkliği olmayan TRT'nin siyasi iktidarların sesi olduğu savıyla, almaşık yayıncılık biçiminde sunulmuşlardır. Yasal olmamalarına karşın, bu yayınların televizyon alıcılarına ulaşmasını sağlayacak yer dağıtımı, birer kamu kuruluşu olan belediyeler tarafından kurulan yansıtıcılarla sağlanmıştır. Söz konusu özel televizyonlar daha sonra kendi dağıtım istasyonlarını kurmuşlardır. Dört yılı aşkın bir süreyi kapsayan bu kanunsuz yayın dönemi 13.4.1994 tarihli “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun” ile kapanmış, Türk televizyon yayıncılığı yeni bir döneme girmiştir.

A. Sorun

Ülkemizde televizyon yayıncılığının yeniden düzenlenmesi aşamasında ve giderek daha sonraki yayın amaç ve politikalarının toplumsal gerçeklere uyum sağlamasında, yasanın çıkarılmış olmasına karşılık, aşılması gereken bir çok sorun vardır. Teknik olarak; televizyon yayınları için frekansların düzenlenmesi, toplum karşısında sorumluluk taşıyacak hukuki niteliklere kavuşturulmaları, yayın yapacak televizyonlarda aranacak teknik, ekonomik, kurumsal nitelikler, bu araçların ticari kuruluşlar olarak ekonomik yaşam içinde konumlandırılması gibi sorunlar, yasada karşılık bulmaktadır denilebilir. Ayrıca, bu konularda uygulamada ortaya çıkabilecek aksaklık ve sorunlar olsa da, bunlar gelişmiş ülkeler örneklerine bakılarak giderilebilecek türden sorunlar olacaktır.

Ancak bu kuruluşların yayın politikalarının belirlenmesi, yayınların denetimine temel olacak ilke ve esasların saptanması gibi sorunlar, diğerlerinin hepsinden önce gelen, önemli toplumsal sorunlardır. Yasanın çıkarılışının hemen ardından, yayın ilkelerinin belirsizliği, ile ilgili olarak yoğunlaşan eleştiriler, yasanın sözkonusu gereksinime yanıt veremediği biçiminde değerlendirilebilir.

Çağdaş, demokratik toplumların temel amacı; genel anlamıyla bireyin gelişmesi, mutluluğu ve bunların toplumsal yaşamla dengeli uyumu olarak tanımlanabilir. Sözü edilen düşünceler ışığında araştırmanın sorunu şöyle açıklanabilir. Günümüzdeki geniş ölçekli toplumsal yapılanmalarda, toplumu ortak amaçlar çevresinde toplama ve tutma görevinin kitle iletişim araçlarınca yüklenildiği varsayıldığında; televizyon yayın ilkeleri ve politikalarının bu görevleri yerine getirecek biçimde düzenlenmesi, çözümlenmesi gereken bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Bir başka yönüyle sorun; televizyonla iletişim bombardımanı altındaki Türk Toplumunun, toplum olma bilincini sürdürebilmesi; yaşamsal konularda bunun ortaya çıkarılabilmesi için, televizyon yayın ilke ve politikalarının nasıl düzenlenmesi gerektiği sorunudur. Piyasa koşullarına terk edilmiş Türk Sinemasının bugün içinde bulunduğu çıkmaz, sinema salonlarındaki yabancı filmlerin tartışılmaz egemenliği, televizyon yayıncılığının da aynı duruma düşmesini engellemek için önlemler alınması zorunluluğunu duyumsatan somut bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Diğer bir deyişle sorun; teknoloji yardımıyla ve evrenselliğe uzanan ekonomik yapılanmalarla, uluslararası bir nitelik kazanan dev iletişim kartellerinin serbest pazar ekonomisine dayalı televizyon yayınlarının,

Türk televizyon iletişim ortamını ellerine geçirmelerinin nasıl önlenebileceği sorunudur.

B. Amaç

Sözkonusu düzenlemenin, yukarıda belirtilen soruna koştur olarak çok geniş bir alanı ilgilendirdiği, pek çok bilim dalının kapsamı içine girdiği açıktır. Örneğin; hukuk böyle bir düzenlemenin temel taşlarından. Toplumsal yapının incelenmesi ve bulgular ışığında yeni önerilerin geliştirilebilmesi, sosyoloji'yi doğrudan konuyla ilgili kılmaktadır. Bireylerarası iletişime etkileri, kitle iletişim araçları ile tek tek ilişkiler kuran bireylerin varlığı nedeniyle psikoloji ve özellikle sosyal psikoloji, böyle bir çalışmanın kapsamı içinde olmak durumundadır. Finansal ve örgütsel düzenlemelerin gereği genel anlamda, ekonomi ve yönetim gibi bilim dallarının bu kapsam içinde yer almasını gerektirmektedir. Bu örnekleri daha da genişletmek olasıdır. Ancak bu bilim dallarının biraraya gelmesiyle bu sorunun sistemli bir bütün olarak incelenmesi ve çözüm önerilerinin ortaya konulmasının, iletişim bilimi ile ilgilenenlere düştüğü söylenebilir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı; sözkonusu düzenlemelerin düşünsel temellerini oluşturmak, uygulamaya ilişkin genel ilkeleri belirlemeye çalışmak ve önerilerde bulunmaktır.

Sözü edilen genel amaca ulaşılabilmesi doğrultusunda,

* İletişim ve kitle iletişimi kavramlarının tanımlanması, tarihsel süreç içinde kitle iletişiminin gelişiminin incelenmesi,

* Kitle iletişim ortamı içinde televizyonun konumunun ortaya konulması ve Türk televizyon yayıncılığının politikaları ile yayın

ilkelerinin belirlenmesinde yararlanılabilmesi düşüncesiyle, gelişmiş batı ülkelerinin televizyon sistemlerinin inelenmesi,

* Türkiye’ de günümüz televizyon yayıncılığının dayandığı ilke ve esaslar ile bunlara bağlı uygulamaların belirlenmesi konuları, çalışmanın alt amaçları olarak gösterilebilirler.

C. Önem

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda gerçekleştirilmesi planlanan bu çalışma;

* Yasal düzenlemelerin gözden geçirilerek, düzeltilmesi ve Türk toplum yapısına daha uygun hale getirilmesi yolunda yasa koyuulara ışık tutabileceği,

* Kamu ve özel televizyon kuruluşlarına, toplumsal yapıya ve gereksinimlere uygun yayın yapma konusunda yol gösterici olabileceği,

* İletişim alanında eğitim veren kuruluşların eğitim politikalarını gözden geçirmelerine ve gerekli düzenlemeleri yapmalarına katkı sağlayabileceği,

* Daha ileri boyutta, yapılacak yeni araştırma ve çalışmalara kaynak olabileceği, yol gösterebileceği,

* Ayrıca, yukarıda sayılan tüm hususların yanısıra, konuyla ilgili literatüre katkı sağlayabileceği, açılardan önemli görülmektedir.

D. Varsayımlar

Giriş kısmında belirtilen düşünceler ışığında ve çalışmanın amacı doğrultusunda şu varsayımlar formüle edilebilir.

* Günümüz çağdaş toplumlarının ortak amaçlar çevresinde toplanmaları ve yönlendirilmelerinde kitle iletişim araçlarının çok önemli işlevler yüklenmekte, bu işlevlerin yerine getirilmesinde televizyonun ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır.

* Televizyon yayın politikalarının, yayın ilke ve esaslarının belirlenmesinde “Kamu Çıkarı” düşüncesinin ön planda tutulması gerekmektedir.

* Demokratik toplumlarda, televizyon yayın politikalarının, yayın ilke ve esaslarının “Kamu Çıkarı” gözetilerek düzenlenmesi durumunda, televizyon, toplumsal katılımı sağlayıcı bir işlev görebilecektir.

Çalışma, yukarıda sıralanan varsayımları temel hareket noktası olarak almaktadır.

E. Yöntem

Çalışmada izlenen temel yöntem literatür taramasıdır. Ancak, çalışma konusuyla ilgili görülen yazılı kaynakların değerlendirilmesinin yanı sıra, gerekli görülen hallerde, görüşme yöntemine de başvurularak bilgi toplanması yoluna gidilmiştir.

-Çalışma, Türkiye’de televizyon yayıncılığı konusu ile sınırlı tutulmakla birlikte, karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla, Türkiye’nin

örnek aldığı gelişmiş batı ülkelerinin televizyon sistemlerine de çalışmada yer verilmiştir.

-Elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sırasında televizyon yayıncılığının kronolojik gelişim çizgisinin izlenmesi yeğlenmiştir.

-Çalışma bütünüyle çözümleyici ve eleştirel bir yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilmiştir.

BÖLÜM II

İLETİŞİM, KİTLE İLETİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Çalışmanın amacında sözü edilen düzenlemeye ilişkin düşünsel temellerin ve uygulama ilkelerinin belirlenmesi çabaları, öncelikle iletişim ve kitle iletişiminin çalışmayı yapan tarafından nasıl görüldüğünün ortaya konulmasını gerektirmektedir. Böyle bir başlangıç, farklı amaçlara göre, çeşitli yönleriyle ele alınabilen iletişimin, bu çalışmanın amacı doğrultusunda açıklanması açısından önemlidir. Ayrıca, kitle iletişiminin nasıl bir iletişim ortamı içinde yer aldığını göstermesi bakımından da gereklidir. Bu düşünceler ışığında, çalışmanın bu bölümünde iletişim kavramı irdelenmeye, iletişim ortamları içinde kitle iletişiminin yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca yine bu bölümde, çalışmanın amacı doğrultusunda, konu, Türkiye'de kitle iletişiminin gelişimine indirgenmektedir.

2. İLETİŞİM KAVRAMI

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan iletişimin bilimsel bir disiplin olarak ele alınışı ancak 20. yy.'ın ikinci yarısında gerçekleşebilmiştir. 20. yy.'ın ikinci yarısında hızı gittikçe artan toplumsal gelişme; bir yandan yeni bilim dallarının ortaya çıkması sonucunu doğururken, diğer yandan da eski, geleneksel bilim dallarından koparak bağımsızlaşan bilim dallarına ve önceleri her hangi bir bilim alanı içinde ele alınmayan bir takım konuların bir ad altında

kümelenerek bilim dalı oluşturmalarına yol açmıştır¹. Benzer biçimde gelişen iletişim bilimi de, temelde iletişim (communication) kavramına dayanmaktadır. İletişim sözcüğü Latince "communis" (ortak) sözcüğünden türetilmiştir. Sözcüğün özünde, bir bilgi, fikir veya davranışın aktarımından çok, kaynak ve alıcı arasında bir etkileşimin, paylaşımın dile getirildiği savunulmaktadır.² Önce, mühendislikte "komünikasyon" terimiyle Türkiye'ye giren, sonraları basın-yayın alanının "haberleşme" kavramıyla birleşerek **iletişim** adını alan bilim alanı, günümüzde toplumsal ve kültürel gelişmenin hem yaratıcısı, hem geliştiricisi olan çağdaş kavramların başında gelmektedir.³ Ancak, iletişim kavramının çok çeşitli bilimlerle ilişkisinin bulunması ve değişik bilimsel disiplinlerin iletişim kavramını kendi alanlarında kullanmaları, bu kavramın değişik tanımlarının da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneklenirse: Fiziğe bağlı bilim dalları, iletişim alanına, sibernetik başlığı altında çıkan alt teknik alanlarla, bilgi ve genel sistem kuramlarından katkıda bulunmaktadır. Sosyal bilimler, antropologların kültürü iletişim olarak tanımlayan kapsamlı açıklamalarıyla karşılaşmış, öte yandan iletişimi birey ve grup arasındaki eylem biçiminde tanımlayan sosyal psikologlar, konuya ileri derecede uzmanlaşmış biçimde yaklaşmışlardır. Sosyal bilim yelpazesinin ucunda, dilin yapısı üzerindeki çalışmalarını iletişimin bir bölümü sayan dilbilimciler yer almışlardır.⁴ Çeşitli bilim dallarının iletişimle olan

¹ İNAL CEM AŞKUN, "TÖEF'den İletişim Bilimleri Fakültesi'ne" **KURGU**, E.İ.T.İ.A., İBF.Yayınları, No:3, Eskişehir, 1980, s.2.

² WILBUR SCHRAMM, "How Communication Works", **Messages, A Reader In Human Communication**, Ed: Jean M.CIVIKLY, Random House, N.Y. 1974, s.6.

³ İNAL CEM AŞKUN, "İşletmecilik ve İletişim", **E.İ.T.İ.A Dergisi**, C.XVIII, Sayı 1, Eskişehir: 1982, s.1.

⁴ İNAL CEM AŞKUN, "İletişimin Kavramsal Anlamı Üzerine Düşünceler" **KURGU**, Sayı 6, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:354, Eskişehir: 1989, s.2-3.

ilgisine göre, iletişim tanımları ile ilgili olarak yapılan bir araştırmada 4560 adet değişik iletişim tanımı belirlenmiştir.⁵ Birçok değişik alanda iletişimle ilgili yapılan kavramlaştırma çalışmalarının hemen hepsinde görülen ortak özellik ise tanımlarda "paylaşım"ögesinin yer alıyor olmasıdır. Bu paylaşım, bir bilgisayardan diğerine veri (data) aktarımı olabildiği gibi, iki insan arasında, duygu, düşünce ve tutumların da içinde yer aldığı bilgi paylaşımına kadar geniş bir alana yayılabilmektedir. Sözkonusu paylaşım bir başka yaklaşımla, birlikteliğin kurulması, bir varlığı ortak kılma biçiminde de dile getirilmektedir.⁶ Ancak, paylaşımı veya birlikteliğin kurulmasını sağlamak için, farklı bilim dallarının ortaya koyduğu iletişim anlayış ve kurallarını, birbirlerini bütünleyen bir birlik içinde toplamak hemen hemen olanaksızdır. Bu zorluk bir yazar tarafından şu şekilde dile getirilmektedir.

“İletişim bilimin evrensel kurallarını bir kitap içinde toptasak ve bunları ezberlesek bile, bu durum, yabancı bir dili öğrenmek için bir sözlüğü ezberlemeye kalkmaya benzer”⁷.

A. İletişimin Tanımı

Kavramla ilgili ileri sürülen görüşlerden de anlaşılacağı gibi, iletişim tanımının yapılmasında gözetilmesi gereken en temel ilke, öncelikle bu tanımın hizmet edeceği amacın belirlenmesidir. Bu çalışma

⁵ ÜNSAL OSKAY, Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, A.Ü.SBF. Yay., No:495, Ankara:1982, s.309.

⁶ AŞKUN, s.4.

⁷ AKIN ERGÜDEN. “İletişimde Niteliksel Kural Araştırmaları”, KURGU, Sayı 8, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 465, Eskişehir: 1990, s. 124.

kapsamında ilgilenilen iletişim boyutu; düşünsel bir etkinliğin ortaya çıkardığı, insana özgü ve insanlararası iletişimdir.

“Communication” sözcüğünün dilimizdeki karşılığı olan “iletişim” sözcüğünün kökeni “ileti”dir. Daha eski bir geçmişi bulunan, ancak giderek kullanımı azalan “haberleşme” sözcüğü de aynı anlamda kullanılmaktadır. İleti, ingilizce “message” sözcüğünün dilimizdeki karşılığıdır ve tanımı şöyle yapılmaktadır⁸:

“Bildirişim dizgesinde, vericinin belli bir anlam yükleyerek alıcıya gönderdiği ve onun da açıp, anlamını çözdüğü herhangi bir simge”. Görüldüğü gibi, sözcüğün yapısında bulunmamakla birlikte tanıda yer alan anlamlandırma, anlamı açıklama ve simgenin varlığı, ortaklığın, paylaşımın belirtilmesi olarak değerlendirilebilir.

İletişim için anlam oluşturma yalnızca sözlerle sınırlı da değildir. Jest, mimik, davranış, ses tonu v.b. şeylerin tümü ileti taşırlar. İletişimin içeriğiyle ilgili bu kapsam en geniş biçimde “anlam yükü taşıyan her insan etkinliğinin bir ileti olduğu söylenebilir”⁹ şeklinde açıklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, insanın yer almadığı bilgi aktarım süreçlerini iletişim kapsamına almak, zorlama ve bir ölçüde de gereksiz bir çabadır.¹⁰ Böylece insan iletişimini tanımında mekanik iletişim kapsam dışı bırakılmakta, en azından iletişimin gerçekleşmesinde bir aracı konumuna indirgenmektedir Araç ile bir bilginin aktarımı tek başına bir anlam kazanmamakta ancak insan tarafından iletinin anlamlandırılması ile iletişimden söz edilebilmektedir. Bir başka

⁸ ORHAN HANÇERLİOĞLU. *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 3, Remzi Kitapevi, İstanbul: 1977, s. 49.

⁹ NABİ AVCI. *İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi*, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 304, Eskişehir: 1988, s. 17; Ayrıca, iletişim ve anlam ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. ORHAN GÖKÇE, *İletişim Bilimine giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993, s. 40-50

¹⁰ A.g.k., s.18.

deyişle, insan iletişimini insanlar yapmaktadır. İnsan olmaksızın iletişimin kendi başına bir anlamı yoktur¹¹.

Bu yaklaşım, iletişimde anlam paylaşımı ile ilgili üzerinde durulması gereken bir boyut olan iletişimin işleyişiyle ilgilidir. İletişim sözcüğünün anlamında yer alan paylaşım düşüncesi, iletişimde karşılıklılığı gerektirmektedir. İki yönlülüğün olmadığı bir ileti gönderiminde, iletişimden değil, ancak iletimden söz edilebilir. İletişim alanındaki kuramsal çalışmalarda, ilk ortaya konulan iletişim modellerinde yer almayan bu karşılıklılık ilkesi, sonraki çalışmalarda yansıma özelliğinin iletişim modellerine konulmasıyla giderilmiş ve iki yönlü iletişim işleyişi gösterilmiştir.¹²

İletişimin tanımlanmasında iki yönlülüğe gereken önemin verilmemesi; hayvan-insan, doğa-insan, arasında gerçekleşen ve karşılıklı bilgi akışının değil de etkileşimin sözkonusu olduğu ilişkilileşmelerin de iletişim tanımı kapsamında yer almasını gerektirmektedir. Oysa insan iletişiminden sözedilebilmesi için, iletinin bilgi niteliği bulunan bir anlam taşıması gereklidir. “Düşünce etkinliklerinin bir ürünü olan; dil biçimi altında, düşünsel düzeyde yeniden üretilmesi sözkonusu olgu” biçiminde tanımlanan bilgiden sözedildiğinde, insan iletişiminin içerik taşıyıcısı bir aracı gündeme gelmektedir.¹³ Tanımın içinde de belirtildiği gibi bu aracı “dil”dir. Dil’in aracılığını benimseyen bir görüşe göre;

¹¹ WILBUR SCHRAMM-WILLIAM E. PORTER. *Men, Women, Messages and Media. Understanding Mass Communication*, Harper and Row Pub., N.Y.: 1982, s.3.

¹² İletişim kuramlarıyla ilgili ayrıntıyı bilgi için bkz.: ROGER E. WILLIAMS. “Genel İletişim Kavram ve Modelleri”, Çev: Akın ERGÜDEN, KURGU, E.İ.T.İ.A., TÖEF Yay., No:2, Eskişehir: 1979, s. 280.; AHMET HALUK YÜKSEL. *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Anadolu Üni. Yay., No: 257, Eskişehir: 1987.; KORKMAZ ALEMDAR-İRFAN ERDOĞAN. *İletişim ve Toplum*, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1990.

¹³ ÖZER OZANKAYA. *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yay. Ankara: 1984, s.15.

iletişimin başlangıcı dil'in doğuşu ile olmuştur.¹⁴ Dil ile iletişim arasında kurulan bu bağ, insanın çevresi ve dünya ile ilişkisinin sembolik dil dizgesine dayalı olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre:

"Bilgi ile gerçek, dil ile dünya arasındaki ilişki edilgen (passive) değil, etkindir (active). Bu bağlam içinde nesne "orada" sembolik sistemin dışında olmasına karşın belirsiz olduğu için, dil (sembol) tarafından "yoğurulmadığı" sürece hiçbir anlam taşımaz. İnsan elbette doğadan kopuk olarak yaşayamaz, fakat aradaki ilişki temel kopukluğun "sonradan" dolaylı bir şekilde, sembolik düzenlemeyle giderilmesine dayanır"¹⁵.

Bu görüşün sunumunda kullanılan "dil" terimi toplum bilimlerinde, "insana, türlü etkinlik süreçleri içinde düşünce ve duygularını anlatma olanağı vererek bilme ve iletişme işlevlerini yerine getiren, toplumsal üretimin gelişmesiyle ortaya çıkıp gelişen söz düzeni"¹⁶ olarak açıklanmaktadır. Bireyin bu dili edinimi ise "toplumsallaşma" olarak açıklanmaktadır.¹⁷ Bu tanımlar doğrultusunda, iletişim bir toplumsallaşma işlevi olarak tanımlanabilir. Ancak daha doyurucu bir tanıma ulaşabilmek için, insanların neden iletişimde bulundukları sorusuna ayrıntılı bir yanıt verilmesi gerekmektedir. Bu soruya verilen bir yanıtı göre:

"İletişim olgusunun oluşmasını sağlayan kaynakta ilk önce bilmek isteme merakı vardır. Bu bilmek isteme merakı, insan varlığının doğal ve

¹⁴ SCHRAMM, PORTER. s.6.

¹⁵ İLKAY SUNAR. *Düşün ve Toplum*, Birey ve Toplum Yay., Ankara: 1986, s.6.

¹⁶ OZANKAYA, s.34.

¹⁷ A.g.k., s.126.

ussal yapısında, kendiliğinden öncel olarak varolan bir yetidir. Bir başka deyişle bu yeti, doğuş ile birlikte inne/öncel olarak ortaya çıkar”¹⁸.

Bu yaklaşım, daha çok, insanın iletişime neden açık olduğu sorusunu yanıtlar gibidir. Merak, iletişim kurmak için önemli bir dürtü olmakla birlikte, insanın iletişimde bulunma isteği ve gereksiniminin daha geniş bir boyutu vardır. Bu boyut, bireyin, bir düşünce veya çıkarının gereği olarak iletişimsel eylemi düşünmesi (niyetlenmesi) ve eyleme geçmesi gibi ikili bir nitelik taşımaktadır.¹⁹ Bir yazar bunu “amaçlı olarak etkilemek, değiştirmek için iletişim kurarız”²⁰ sözleriyle açıklamaktadır. İletişim gereksinimini açıklamaya yönelik bir başka yaklaşım, iletişimin tanımıyla birlikte şöyle dile getirilmektedir.

“İletişim, insanın türsel özelliği olan toplumsallaşırlığının bir yansımasıdır. Doğal ortamına uyumlanmayı dolaysız olarak yapma durumundaki diğer tüm canlı türlerinin tersine, insan, doğal ortamındaki fırtınalara, soğuğa, göllere, denizlere v.b. uyumlanmak için “ayı” olmak, “balık” olmak zorunda kalmamış; bunu toplumsallaşırlığı ile oluşturduğu kültürü aracılığıyla yapmıştır”²¹.

Tek başına doğayla uyumlanarak varlığını sürdüremeyen insan, varlığının devamını sağlamak, bir başka deyişle toplumsallaşmak zorundadır. Bu yüzden insan “toplumsallaşabilen hayvan” olarak da tanımlanmaktadır. İletişim kurmak zorunda olan insanın bunu yapabilmek için birtakım yetenek ve birikimlerinin olması gerekmektedir. İletişim herşeyden önce sinirsel bir etkinliktir. Bu yüzden iletişimin sinirsel ruhsal boyutuyla ilgilenen psikoloji disiplini açısından iletişim, “bir organizmanın bir dürtüye belirgin tepkisidir”²² şeklinde

¹⁸ ŞAHİN YENİŞEHİRLİOĞLU. “İletişim ya da Yaşamı Yansıtırma” İLETİŞİM, Sayı:2, A.İ.T.İ.A GHIYO Yay., No: 5, Ankara:1981, s.12.

¹⁹ Bilgi için bkz. GÖKÇE, s. 33, 34

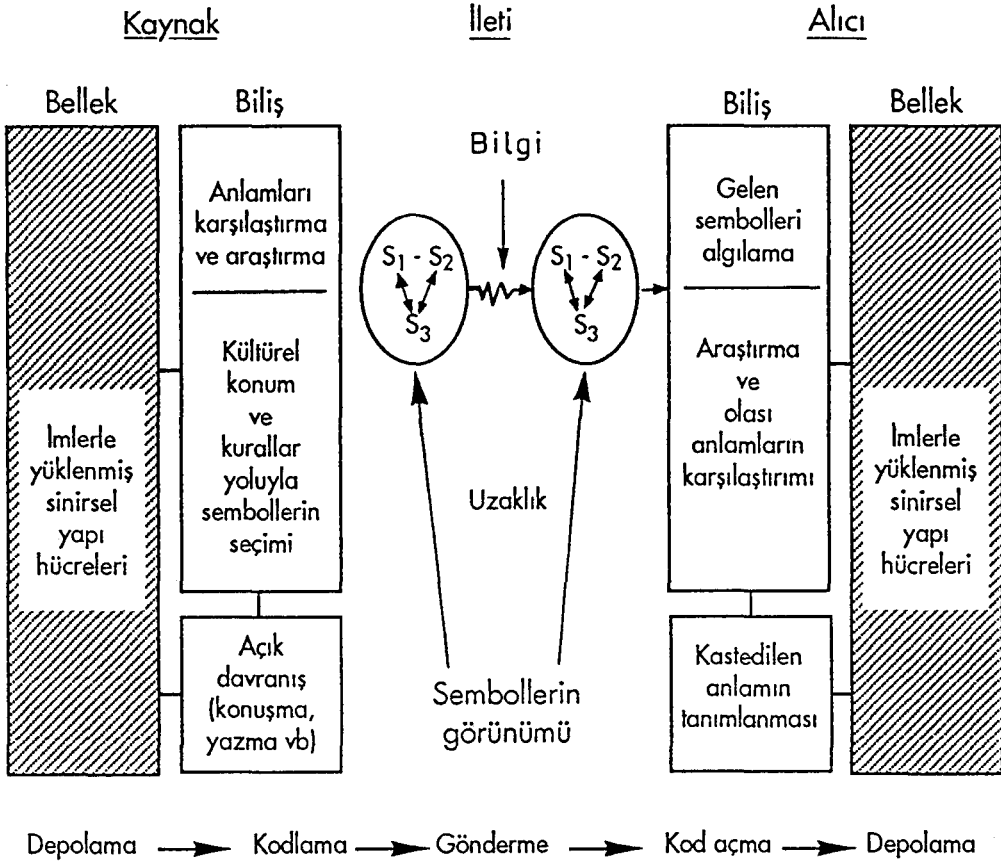
²⁰ DAVID K. BERLO. The Process of Communication, Holt-Rinehart and Winston Inc., New York: 1960, s.12.

²¹ OSKAY, s. 310.

tanımlanmaktadır. İletişimde bulunacak insanın, birikimlerini depolayabileceği ve gerektiğinde kullanabileceği bir bellek gereksinimi vardır. Toplumda, zeka geriliği, zihinsel engellilik gibi terimlerle açıklanan bu yeteneğin bulunmayışının, iletişim kurmayı zorlaştırdığı ve hatta olanaksızlaştırdığı söylenebilir. Öte yandan, normal bir belleğe ve bunu kullanma yeteneğine sahip insanın da bu yeteneğinin tamamını kullanmadığı/kullanamadığı bilinmektedir. Milyarlarca hücreden oluşan beynin, bireyin farkında olduğu her deneyimi (im) silinmez biçimde kaydettiği bilimsel çalışmalarla ispatlanmıştır. Ancak, birey bu deneyimlerin pek çoğunu bilinçaltında tutmaktadır. Bu bilinçaltı deneyimler zaman zaman olaylar ve durumlar karşısında bilince çıkabilmekte, ayrıca hipnoz gibi yöntemlerle açığa çıkarılabilmektedirler. İletişim sürecinde anlık bir zaman dilimini kapsayan ve daha önceye ait edimlerden oluştuğu için kullanımının pek farkında olunmayan bu iletişim boyutu Şekil 1'deki çizim ile aşağıdaki gibi açıklanabilir.²³

²² COLIN CHERRY. "What Is Communication?" **Communication Studies**, Ed: John CORNER-Jeremy HOWTORN, Edward Arnold Pub., London: 1980, s.12.

²³ MELVIN L. DE FLEUR - EVERETTE E. DENNIS. **Understanding Mass Communication**, Houghton - Mifflin Company, Boston, 1985,s. 17'den araştırmacı tarafından uyarlanmıştır.

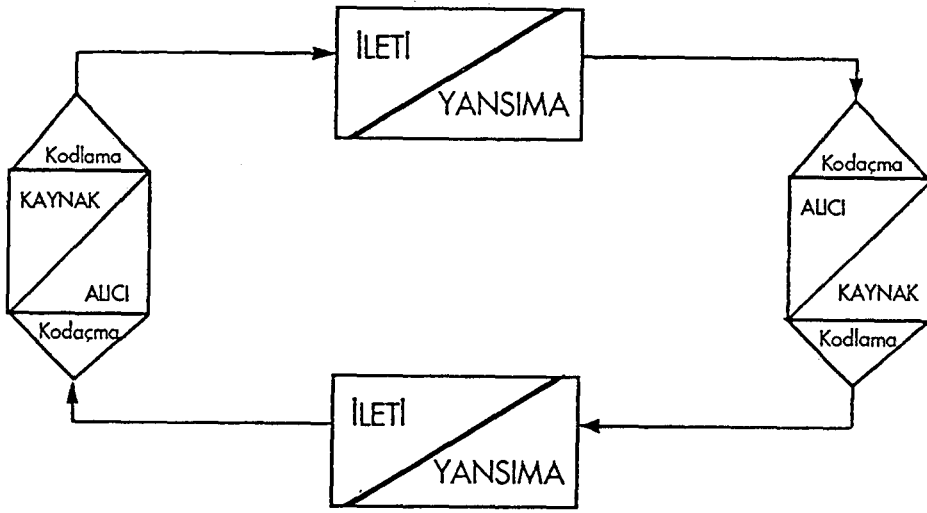

Şekil 1: İnsan İletişiminin Öğeleri

İletişimin gerçekleşmesi için, iletişimde kullanılan sembollerin (leksikolik anlam ve değerler.)²⁴ anlamlarının daha önceden öğrenilmesi gerekmektedir. Bu öğrenim süreç olarak çocukluk döneminde anlamların algılanabilmesi ile başlar ve ölüme kadar sürer. İlk olarak, anne-baba ve fiziksel ilişki kurulabilen yakın çevreden alınan iletilerle başlayan öğrenme süreci, giderek biçimsel bir sistem olarak düzenlenmiş olan eğitim ve kitle iletişim araçları yardımı ile daha geniş bir çerçeve ve derinlik kazanır. Toplumsallaşma kavramı ile de açıklanan öğrenme süreci içinde, birey iletiyi gönderen (kaynak) konumunda ise daha önceden öğrendiği simgeler yardımı ile iletisini düzenler (kodlama/encode). Alıcı

²⁴ Sembollerin tanımı için bkz., GÖKÇE, S. 40. v.d.

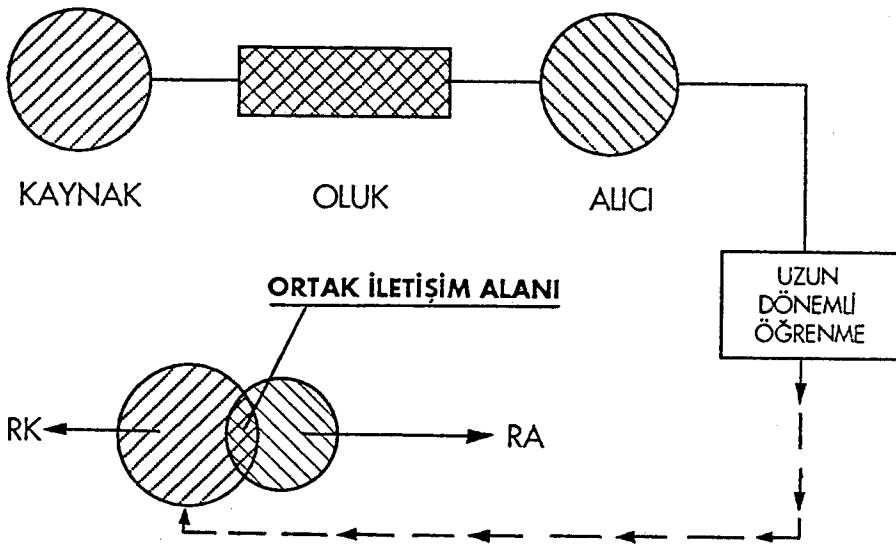
durumunda ise kendine gönderilen düzenlenmiş iletiyi, anlamını bildiği sembolleri kullanarak çözümler (kodaçma/decode), anlamlandırır. Karşılıklı iletişim süreci içinde kaynak ve alıcı aynı özelliklere sahiptirler. Bu durum şekil yardımıyla aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Şekil 2: İki Yönlü İletişim Süreci

Bireyin yaşam deneyimlerinin birikmesi ile oluşan dağarcığı (bellek), iletişim için kullandığı bilgi deposudur. Şekil 1'de gösterildiği gibi kaynak konumundaki birey, düzenleyeceği iletiye uygun sembolleri bilgi dağarcığından seçer ve iletisini düzenlemede kullanır. Benzer bilgi dağarcığına sahip alıcı, gelen iletideki sembollerin anlamını kendi deneyimlerine dayanarak çözümler. Başlangıçta kaynağın izlediği yolu izleyerek karşı iletisini düzenler ve kaynak konumuna geçer. Ancak, kaynak ve alıcı'nın bilgi dağarcıklarındaki farklılıklar veya anlamların farklı yorumlanması, iletinin değişik biçimde algılanması sonucunu

doğurabileceği gibi, anlamları bilinmeyen sembollerin iletişim kapsamı dışında bırakılmasına da neden olabilir. Bu durum iletiye yüklenen anlamların alıcıda istenen değişimlere uğramasına kadar iletişimin sürdürülmesi ile ortadan kalkar. Bu durum şekil yardımıyla aşağıdaki gibi gösterilebilir.²⁵

Şekil 3: Kaynak ile Alıcı Arasında Fiziksel Kanal Aracılığıyla İletişimin Temel Süreci (R = Repertuar = Bellek)

Ortak bilgi/deneyim alanında sürdürülen iletişim sürecinde alıcının bilgi/deneyim alanı giderek kaynağın bilgi/deneyim alanına yaklaşır. Bu durum Şekil 3'deki kesik çizgili öğrenme oku ile gösterilmektedir. Ayrıca alıcının bilgi/deneyim alanının kaynağın alanına yaklaşımı, iletişimin alıcının bilgi dağarcığı ile sınırlı olduğu gerçeğini de göstermektedir. Ortak iletişim alanının giderek genişlemesi, tek yönlü iletim boyutunda

²⁵ ABRAHAM A. MOLES. *Kültürün Toplumsal Dinamiği*, Çev: Nuri BİLGİN, Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay., No:21, İzmir: 1983, s.84.

kaynağın alıcıyı yönlendirmesi veya etkilemesi olarak düşünülebilir. Yansımanın az olduğu kitle iletişimi ile ilgili eleştirilerin pek çoğu sözkonusu yönlendirme üzerine olmaktadır. Ancak iki yönlü iletişim sürecinde değişim ya da gelişim iki yönlü olduğundan, bir etkileşim sözkonusudur denilebilir. İki insan arasındaki iletişim boyutunda açıklamaya çalıştığımız bu etkileşim, fiziksel ilişki kurulan çevreden başlayarak, ortak sembol ve anlamların kullanıldığı topluma kadar genişler. Bu yaklaşım içinde iletişim bir toplumsallaşma fonksiyonu olarak tanımlanır. İletişim, varolan kurallar bütünüünün belirlediği yaşam biçimleri veya davranış öğelerinin paylaşımıdır.²⁶ Algılanabilen iletişim sembolleri bütünüünü simgesel dizge olarak adlandıran bir düşünür, toplumsallaşma sonucu insanın ulaştığı noktayı şöyle tanımlamaktadır.

“İnsan, hayvanlardan farklı olarak fiziksel evrende değil, bir simgesel evrende yaşamaktadır. Dil, söylence (mitos), sanat ve din bu evrenin parçalarıdır. Onlar simgesel ağı dokuyan değişik iplikler, insan yaşantısının karmaşık dokularıdır.... İnsanın simgesel etkinliği geliştikçe fiziksel gerçeklik bu gelişmeye oranla ard alanda kalır gibi görünür. İnsan nesnelerin kendisiyle uğraşacak yerde, bir anlamda sürekli olarak kendi kendisiyle konuşmaktadır. Kendini dilsel biçimler, sanatsal imgeler, söylencebilimsel simgeler veya dinsel törenler içine öylesine kapamıştır ki, bu yapay ortam araya girmeden hiç bir şeyi görüp bilemez”²⁷.

Görüldüğü gibi iletişim insanlar arasındaki ilişkileşmede bir aracı olmaktan daha fazla bir anlam taşımaktadır. Şimdiye kadar yapılan irdelemeler sırasında verilen iletişim tanımlarından başka; iletişimin

²⁶ CHERRY, s.12.

²⁷ ERNST CASSIRER, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla ARAT, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1980, s.33-34.

anlam, işleyiş ve toplumsal yönlerini de kapsamayı amaçlayan, ayrıntılı iletişim tanımları yapılmıştır. İletişimin anlamıyla ilgili yaptığımız irdelemeleri değerlendirdiği söylenebilecek böyle bir iletişim tanımı aşağıda verilmektedir.

“İletişim, düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlar arasında, söz, el-kol devimi; yazı, görüntü v.b. aracılığıyla değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim sürecidir”²⁸.

Toplumsal boyutun öne çıkarıldığı bu iletişim tanımında yeterince açık olarak yer almayan işleyiş, daha kapsamlı bir başka iletişim tanımında ayrıntılandırılarak şöyle verilmektedir.

“İnsanlararası iletişim, bilgi, düşünce, duygu, tutum ve kanılarla davranış biçimlerinin, kaynak ile alıcı arasındaki bir ilişkileşme yoluyla bir insandan diğerine/diğerlerine bazı oluklar kullanılarak aktarılması sürecidir”²⁹.

Toplumsallaşma boyutundan iletişime yaklaşan hemen tüm iletişim tanımlarında benzer anlatımları görmek olanaklıdır. Ancak, **“amaçlı olarak etkilemek, değiştirmek için iletişim kurarız”** deyişi anımsandığında ve iletişimin yansıma özelliği de tanıma katıldığında, şimdiye kadar yapılan irdelemeler ve bu çalışmanın amacı doğrultusunda bir iletişim tanımı aşağıdaki gibi yapılabilir.

İnsanlar arası iletişim, düşünsel bir etkinliğin ortaya çıkardığı, bir amaç güden; bilgi, duygu, düşünce, kanı, tutum ve davranışların, im'ler (işaret) ve simgeler yoluyla, kaynak ile alıcı arasında iletişim olukları kullanılarak aktarılması ve yansıması sürecidir.

²⁸ OZANKAYA, s.64.

²⁹ AHMET HALUK YÜKSEL. “İletişim Süreci ve Sistem Yaklaşımı Açısından İletişim Sürecinin İncelenmesi”, KURGU, Sayı 6, Anadolu Üni. Yay. No: 354, Eskişehir: 1989, s.25.

B. İletişimin Boyutları

Bütün tanımlama çabalarına karşılık, basit bir karşılıklı değişim gibi görünen iletişim olgusu, bir tanımla yeterince açıklığa kavuşamayacak kadar da karmaşık bir olgudur.

İnsanların toplumsallaşması sürecinde, günümüzde ulaşılan noktada, iletişimin açıklıkla kavranabilmesi, farklı biçim ve içerikteki iletişim etkinliklerinin sınıflandırılması ve özel koşullarına göre değerlendirilmesi ile olanaklıdır. Binlerce yıllık bir gelişimi dile getiren, insanlığın gelişim süreci içinde ortaya çıkan örgütlenme biçimleri, biriktirilen bilgiler ve bunların yorumlanması, insanın kendini tanımlama ve açıklama sürecinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İçerik ve biçim açısından gerçekleşen bu değişiklikler sonucunda iletişim, yaşam mücadelesinin ortaya çıkardığı bir zorunluluk görünümünü arka plana iterken, toplumsallaşma aracı olan iletişim biçimine dönüşmüştür. Öte yandan toplumların gelişmesi ve genişlemesi, insanların iletişim gereksinimlerinin artmasına, aynı zamanda çeşitlenmesine neden olmuştur. İnsan iletişiminin bilimsel inceleme konusu oluşuyla birlikte, bilimsel çalışmaların yöneldiği farklı amaçlara göre birtakım iletişim sınıflandırmalarının yapılması gerekmiştir. Ancak, insan iletişiminin bütünlüğü, sınıflandırma çabalarında uzlaşmayı zorlaştıracı da olabilmektedir. Örneğin, iletişimin kültürel boyutu ile ilgili bir çalışmada, konuya yaklaşımın “araçların teknolojik yanlarından mı, toplumsal yapıca belirlenen kullanımlarından mı, yoksa bu faktörlerin oluşturduğu üçüncü bir nedenden mi” yola çıkması gerektiği sorgulanmaktadır.³⁰ Oysa McLuhan'ın ünlü “Aracın kendisi iletidir” deyişi, böyle bir sorunun varlığını yadsıyıcı nitelikte görülebilir. Benzer

³⁰ OSKAY, s.10-11.

biçimde, bir telefon görüşmesinde, kanalın telefon kabloları mı yoksa kullanılan dil mi olduğu tartışılabilir.

İletişim sınıflamalarının yapılmasında asıl amaç, az önce de vurgulandığı gibi, alanı kapsayan tanımlama çabalarından çok, üzerinde çalışılacak alanın sınırlarını belirlemek şeklinde özetlenebilir. İletişimle ilgili olarak yapılan bir çalışmada, konuya ilgi duyanların bilgi edinebilmesi için, bilim alanını kapsamayı amaçlayan bir sınıflama aşağıdaki şekilde verilmiştir³¹:

Bir Toplumsal İlişkiler Sistemi Olarak İletişim

- Kişilerarası İletişim
- Grup İletişimi
- Örgüt İletişimi
- Toplumsal İletişim

Grup İlişkilerinin Yapısına Göre İletişim

- Biçimsel Olmayan (informal)/Yatay İletişim
- Biçimsel (formal)/Dikey İletişim

Kullanılan Kanallara ve Araçlara Göre İletişim

- Görsel İletişim
- İşitsel İletişim
- Görsel-İşitsel İletişim
- Telekomünikasyon
- Kitle İletişimi

ya da

- Doğal Araçlarla İletişim

³¹ MERİH ZILLIOĞLU. İletişim Nedir?. Cem Yayınevi, İstanbul, 1993,s.19-20.

-Yapay Araçlarla İletişim

Kullanılan Kodlara Göre İletişim

-Sözlü İletişim

-Yazılı İletişim

-Sözsüz İletişim

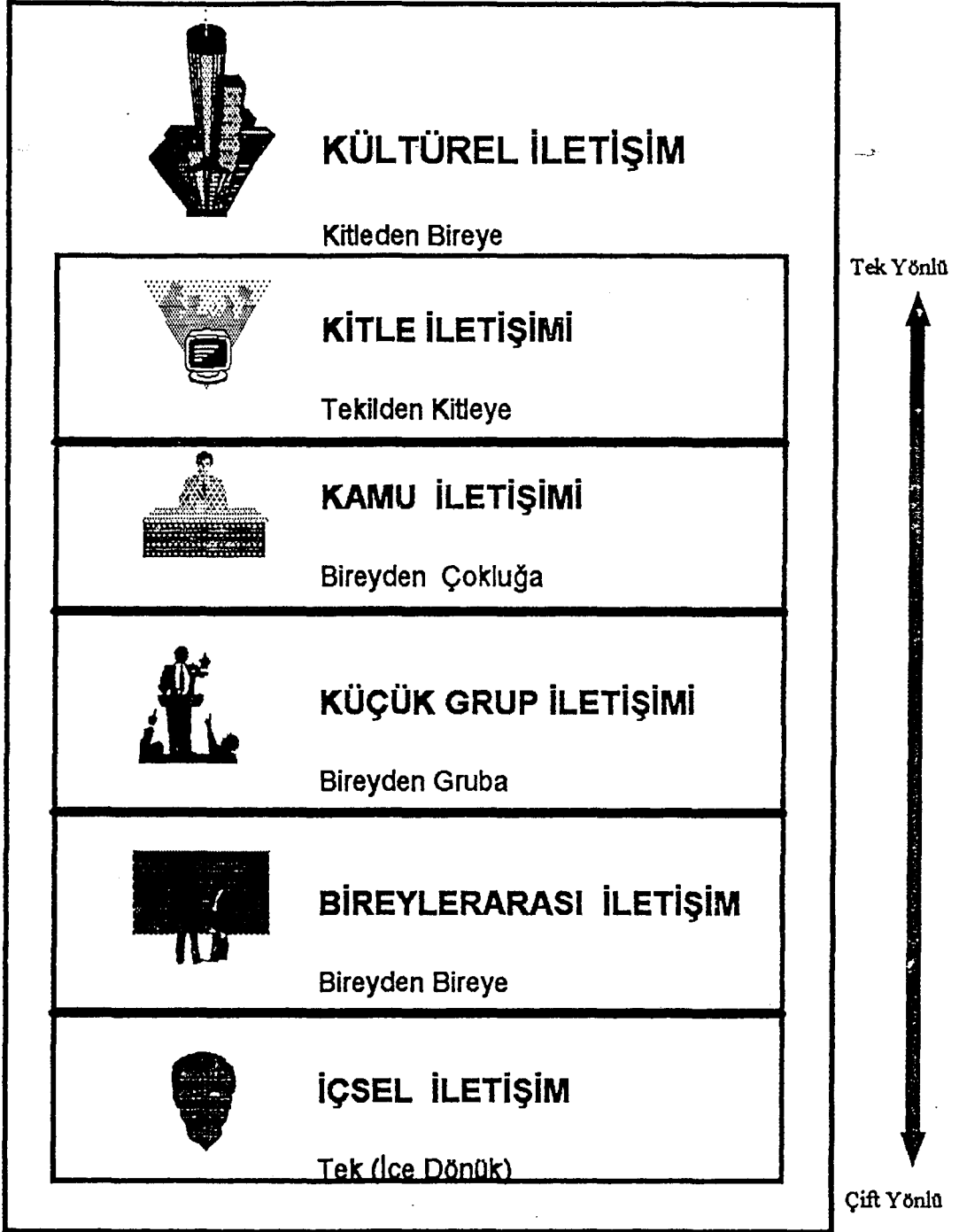
Zaman ve Mekan Boyutlarında İletişim

-Yüzyüze İletişim

-Uzaktan İletişim

Benzer sınıflandırmalar, iletişim türleriyle ilgili başlıkların kapsamı içinde de sürdürülerek, derinlemesine bilimsel inceleme ve araştırmaların gerçekleştirilmesi olanaklı kılınabilmektedir. Elbette bu sınıflandırmalar, iletişimin, amaca göre yalnızca bir tür içinde gerçekleşebildiği anlamına gelmemektedir. İnsan yaşamında her türlü iletişim, bazen birkaçı aynı anda farklı sınıflandırmalar içinde değerlendirilebilecek biçimde yer alabilmektedir. İnsan iletişiminin toplumsal boyutunu temel alarak yapılan ve bu çalışmanın amacına yakınlığı açısından ilgi çekici sayılabilecek bir başka iletişim sınıflandırması Şekil 4'deki gibi yapılmıştır.³²

³² T. DEAN THOMLISON. *Toward Interpersonal Dialogue*, Longman Inc. N.Y.:1982, s.32, den araştırmacı tarafından uyarlanmıştır.

Şekil 4: İnsan İletişiminin Boyutları

Şekildeki içsel iletişim, iletişim kavramıyla ilgili açıklamalarımızda yer alan, zihinsel etkinlik boyutuyla ilgilidir. Bir yönüyle sinirsel, bir diğer yönüyle öğrenme sonucu gerçekleşmektedir. Kaynak konumundaki bireyin, iletisini göndermeden önceki düzenleme,

alıcı konumundaki bireyin gelen iletiyi anlamlandırma sürecini kapsar. Bireylerarası iletişim, daha çok karşılıklı ve anındalık nitelikleri taşıyan, insan iletişiminin en yoğun gerçekleştiği iletişim boyutudur. Alıcı ve kaynak açık olarak iletişim sürecinin içinde yer alırlar. Küçük grup iletişimi, bireyler arası iletişimden farklı olarak, birden fazla kaynak ve alıcının bulunduğu, katılanların sayısının bilinebilir olduğu iletişim boyutudur. İletişim etkinliği içinde yer alanlar, katılanlar tarafından açıkça bilinirler. Aile içi iletişim, sınıf içi iletişim, işyerlerinde aynı mekanda çalışanlar arasındaki iletişim, arkadaş toplantıları gibi iletişim etkinlikleri bu iletişim boyutunda yer alırlar. İletişimde yine karşılıklılık ve anındalık sözkonusudur.

Teknolojik olanaklar yardımıyla yapılan telekonferanslar da bu iletişim boyutu içinde sayılabilirler. Kamu iletişimi olarak adlandırılan iletişim boyutunda kaynak tekil, alıcı sayısı çoğuldur. Siyasal toplantı alanlarında politikacıların konuşmaları, konferanslar, camilerde verilen vaazlar, iletişimin bu boyutu içinde değerlendirilebilirler. Bu iletişim boyutunda kaynak, (daha çok konuşmacı olarak adlandırılabilir) iletişimdeki belirleyiciliğini iletişim süresince korur. Dinleyici veya izleyiciler, olumlu yada olumsuz tepkilerle karşı iletiler gönderiyor ve kaynağı etkiliyorlarsa da, iletişim akışının yoğunluğu kaynaktan alıcılaradır.

Kaynağı belli iletişim boyutunun en üst basamağında yer alan kitle iletişimi, yapısal ve işleyiş özellikleri bakımından diğer kaynağı belli iletişim biçimlerinden önemli farklılıklar göstermektedir. Ayrıntıları sonraki bölümlerde ele alınacak bu farklılıklar kısaca, iletişimin geniş kitlelere ulaşılmasını olanaklı kılan bir araç yardımı ile gerçekleşmesi; yayınların belli aralıklarla düzenli biçimde yapılması; alıcı sayısının belirsizliği; iletilerin meslekten (profesyonel) kişi veya ekiplerce

düzenleniyor olması; yansımanın zayıf ve gecikmeli oluşu gibi başlıklar altında özetlenebilir.

Bireylerinin doğrudan iletişim kuramayacağı büyüklükteki toplumsal örgütlenmelerde bu gereksinimi kitle iletişimi karşılamaktadır. Etkinlik derecesi farklı değerlendirmelere konu olmakla birlikte, kitle iletişiminin genelde kabul edilen gücü de buradan kaynaklanmaktadır. Kitle iletişim araçları insanlara, kendi olanakları ile elde edemeyecekleri bilgi ve deneyimleri kazandırmaktadırlar.

Günümüz toplumsal örgütlenmelerinde, bireyi doğrudan ilgilendiren pek çok konu ve olay, bireyden bağımsız oluşmakta ve gelişmektedir. Örneğin, bireyi yakından ilgilendiren yönetim etkinlikleri, onun yakından izleyemeyeceği ortamlarda gerçekleşmektedir. Yönetim eliyle bireyden bağımsız olarak gerçekleşen siyasal, ekonomik oluşumlar, sonuçlarıyla bireyi doğrudan etkilemektedirler. Pek çok değişik alanda çeşitlendirilebilecek benzeri oluşumlar karşısında, bireyin haber ve bilgi edinim kaynakları artık kitle iletişim araçlarıdır. Demokratik toplumlarda bireyin yönetime katılması ve karar alması sürecinde en çok yararlandığı kaynaklar kitle iletişim araçlarıdır. Bunlardan başka, kitle iletişim araçları, bireyin fiziki mekanından çıkarak dünyayı tanınmasında belki de en önemli kanallar olmaktadır. Haber ve bilgi edinmenin dışında eğlence aracı olarak da kitle iletişim araçları oldukça önemli bir işlevi yerine getirmektedirler. Öte yandan, bireye ulaşma ve onu yönlendirme gereksinimi duyan, ancak tek tek bireylere ulaşma olanağı bulunmayan yönetim ve örgütlenmelerin bu gereksinimlerini karşılayan kitle iletişim araçları böylece ikili bir işlev görmektedirler.

Bir başka yönüyle kitle iletişim araçları birey için, bireyin tanımadığı ve iletişim kurma şansının olmadığı, ancak kendisi için vazgeçilmez olan toplumun tüm diğer insanların düşüncelerini,

görüşlerini temsil etmektedir. Bir yanılsama olarak da kabul edilebilecek bu durum yüzünden birey, içinde yaşadığı topluma verdiği önemi, toplumun temsilcisi saydığı kitle iletişim araçlarına yöneltmektedir. Kitle iletişiminin bir kamu hizmeti olarak görülmesinin ardında bu algılama biçiminin bulunduğu düşünülebilir.

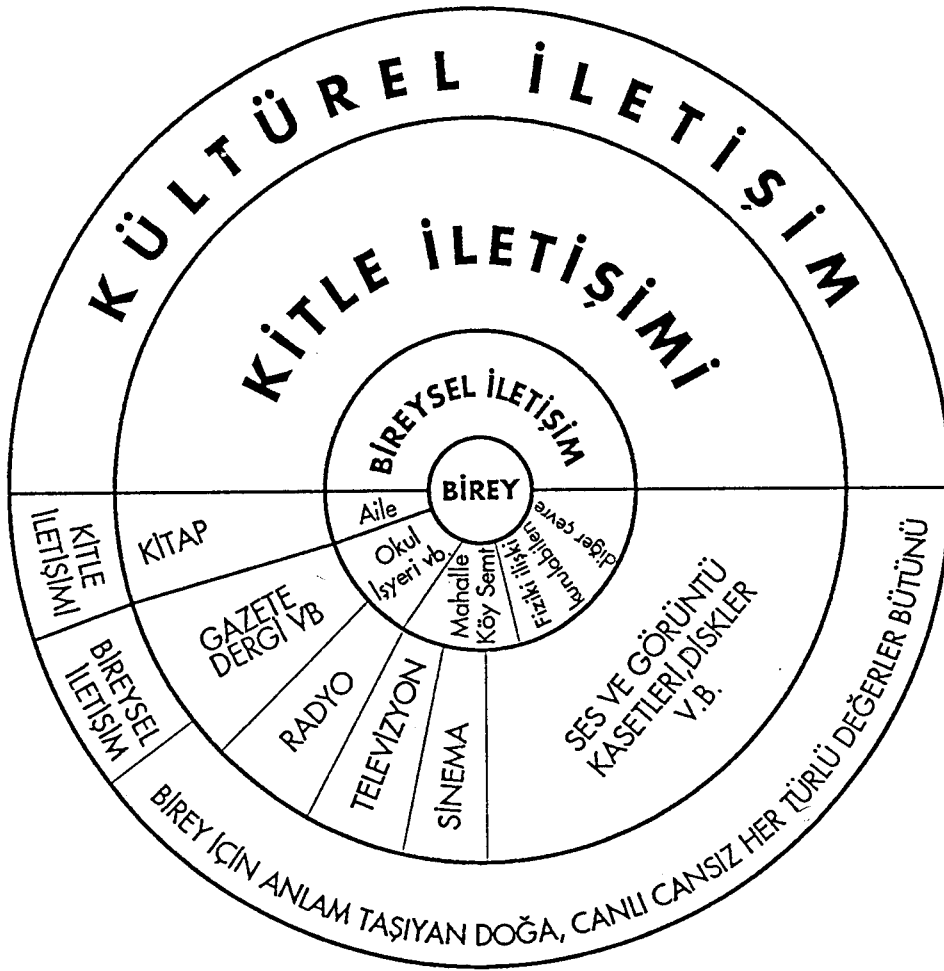
Şekil 4'te, en üst basamakta yer alan kültürel iletişim boyutu ise, iletişim kaynağının birey için anlamı olan her türlü obje olduğu, diğer iletişim boyutlarının tamamını kapsayan iletişim boyutudur.

C. İletişim Ortamları

İnsanların bu kadar çeşitli ve karmaşık iletişim boyutlarında iletişim etkinliklerinde bulunmasının nedeni, günümüz toplumlarının karmaşık ve geniş ölçekli olmasıdır. Ekonomik yapılanmalar, toplumsal örgütlenme biçimleri, teknolojinin sağladığı olanaklar bu karmaşıklığın hem nedeni hem de sonucudurlar. Birey, şimdiye kadar sözü edilen tüm iletişim boyutlarını içiçe yaşamaktadır. Dolayısıyla hertürlü iletişim boyutundan etkilenmektedir. Bireyin katıldığı iletişim türünün etkilenmede oynadığı rol kadar, içinde bulunduğu iletişim ortamının da yönlendirici etkisi olduğu günümüze değin yapılmış araştırmalarla kanıtlanmış bir olgudur.³³ Bu aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı ortamın iletişim biçimi ve içeriği üzerinde belirleyici gücünün olduğu anlamına gelmektedir. Bu güç, özellikle kitle iletişimi alanında çalışan uzmanların “halk bunu istiyor, biz de veriyoruz” şeklindeki

³³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. WERNER J. SEVERİN, JEREMY W. TANKARD WR., *İletişim Kuramları*, çev. Ali Atıf BİR, N. Serdar SEVER, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994, s. 317 - 334.

açıklamalarında kolaylıkla gözlenebilmektedir. Sözkonusu belirleyicilik bir başka deyişle iletişimin kültürden bağımsız olmaması/olamaması ile açıklanabilir. Bu yaklaşım doğrultusunda, iletişim ortamlarını irdelemeye yönelik birey merkezli bir toplumsal iletişim şeması Şekil 5'teki gibi yapılabilir.³⁴

Şekil 5: Birey Merkezli İletişim Ortamları Çizimi

³⁴ Bireyin içinde yer aldığı iletişim ortamları bir başka çalışmada "birincil ve ikincil iletişim kümeleri" olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Bu konuda bilgi için bkz.: AYSEL AZİZ, Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim, AÜ. BYYO yay., No: 2, Ankara, 1982, s.16-21.

a. Bireysel İletişim Ortamları

Şekil 5'de, iç halkada yer alan bireysel iletişim ortamı; aile, içinde yaşanan fiziki çevre ve toplumsal kurumlarla gerçekleşen iletişim etkinliklerinin yer aldığı ortamdır. Bu ortamda gerçekleşen iletişim etkinlikleri, daha çok içinde bulunulan topluma özgü, bireyin yaşam gerekleri ile daha ilgili ve bir ölçüde zorunlu sayılabilecek iletişim etkinlikleridir. Kullanılan iletişim türü daha çok bireylerarası iletişimdir. Tarihsel gelişim süreci içinde hiç bir yapay iletişim aracının kullanılmadığı, yüzyüze iletişim biçiminde ortaya çıkan bireylerarası iletişim günümüzde de en çok kullanılan iletişim türü olma özelliğini sürdürmektedir. Toplumsal bir varlık olan insanın kendi buluşu olan dil ve toplumsal anlam taşıyan jest, mimik gibi kullandığı işaretler de yapay bir iletişim aracı olarak kabul edilebilir. Ancak burada kastedilen yapay araç; insanın doğal yeteneklerinin iletişim kurmaya yetmemesi durumunda başvurmak zorunda kaldığı, ateşten bilgisayara uzanan her türlü iletişim aracıdır. Ortaya çıktığı dönemden farklı olarak yüzyüze iletişim yerine bireylerarası iletişimden söz edilmesinin nedeni, teknolojinin yardımıyla, mektup, telefon, faks v.b. araçlarla karşılıklı iletişimin olanaklı kılınmış olmasıdır. Böylece karşılıklı iletişimde bulunmak için ortak bir fiziki mekanda bulunma zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Bireyler arası iletişim, yoğunluğunun yanısıra en etkili iletişimin gerçekleştiği iletişim ortamıdır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler genel olarak aşağıdaki gibi sıralanabilirler.

-İnsanlar yaşamlarını daha çok, aile, okul, iş ortamı, yakın fiziki çevre gibi aynı iletişim ortamları içinde yer aldıkları insanlarla, yüzyüze iletişim etkinlikleri içinde geçirirler.

-Bireyin kendisini ilgilendiren gereksinimleri bu iletişim ortamlarında diğerlerine oranla çok daha fazla yer alır.

-Karşılıklı iletişim olanakları fazladır. İletişimde bulunanlar aktif olarak iletişim etkinliğinin içinde yer alırlar.

-Karşılıklı ve anında iletişim olanaklarının bulunması, iletişim bozukluklarının en aza indirilmesini sağlar.

-Ortak dil, kültür gibi nitelikler iletişimi kolaylaştırıcı rol oynar.

Başta aile olmak üzere, yakın akrabalar, komşular, arkadaşlar iş veya okul ortamı gibi örgütlü ve bireyin içinde yer aldığı bu iletişim ortamları toplumsallaşmada etkin rol oynarlar. Birey, toplumsallaşmasını sağlayan ilk bilgileri bu iletişim ortamlarında elde eder. Toplumsal rol, statü,davranış kalıpları, bu iletişim ortamlarında öğrenilir ve aktarılır.³⁵

Bireysel iletişim ortamı kapsamında ele alınan bu iletişim ilişkilerinde edinilen deneyimler, kültürel yaklaşımlarda halk kültürü (paylaşılan kültür) olarak tanımlanmaktadır. Bu görüşe göre; kültür, özünde bir meta değil, katılıma yönelik, fayda gözetmez bir arayışın

³⁵ Bu iletişim ortamı ile ilgili bilimsel araştırma ve incelemeler daha çok sosyal-psikoloji ve psikoloji disiplinlerinde yapılmaktadır. Grup içi bilgi,tutum ve davranış değişiklikleri gibi konuları araştırmaya yönelik bu çalışmalarda, iletişim bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bkz.: ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI. *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: 1977, s. 51-274. ; NURİ BİLGİN (ed.), *Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay., No: 48, İzmir: 1988.

Ayrıca, iletişim boyutundan bireye yaklaşan bir sosyal psikolojik çalışma örneği olarak bkz. DOĞAN CÜCELOĞLU. *İnsan İnsana*, Altın Kitaplar, 1979.

Bu tür çalışmalarda ortaya çıkan bulgulardan yola çıkılarak, iletişimin bir etki kaynağı olarak kullanılması yolunda araştırmalar da yapılmıştır.Daha çok "etki araştırmaları" olarak bilinen bu çalışmaların yaygın olarak yapıldığı ülke ABD'dir. İşlevsel amaçlarla yapıldığı ileri sürülen bu çalışmaların iletişim bilimlerine de önemli katkıları olmuştur. Örneğin; LAZARSELD'in iki aşamalı iletişim akışı bulgusu bu araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bkz. ÜNSAL OSKAY, a.g.k., s.324.

ürünüdür ve kendiliğinden doğar. Ayrıca öğretilmekten çok, aktarılan bir özelliğe sahiptir.³⁶

Halk kültürünü bu biçimde ortaya koyanlar, kitle kültürünü tanımlamada kültürün üretim biçimini ölçü olarak ele almakta, kitle kültürünü de, "iş adamlarının kiraladığı teknisyenler tarafından üretilen kültür" olarak tanımlamaktadırlar. Bu görüşü savunanlara göre, alıcıların katılımı ise sunulan seçenekleri satın almak ya da almamakla sınırlıdır.³⁷

b. Kitle İletişim Ortamları

Kitle iletişimi, işleyiş açısından bireysel iletişim ortamlarındaki iletişim ortam ve biçimlerinden önemli farklılıklara sahip olmasına karşılık bireyin yaşamında giderek daha fazla yer ve önem kazanmaktadır. İşleyiş olarak bireysel iletişim ortamlarında yer alan iletişim biçimlerinden önemli farklılıkları vardır. Öncelikle bu iletişim ortamındaki iletişim kişisel değildir. İletilerin kaynağı durumundaki kitle iletişim araçları kurumsal yapılar biçiminde örgütlenmişlerdir. İletileri düzenleyenler meslekten iletişimcilerdir.³⁸ İletiler, kitle olarak adlandırılan, çok sayıda alıcıya yönelik olarak düzenlenirler. Alıcılar, birbirlerinden farklı fiziksel ortamlarda, farklı kültür ve yaşam düzeylerinde yer alan, sayıları belirsiz insan topluluklarından

³⁶ LOUIS DOLLOT. *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür*, Çev: Özlem NURDALI, İletişim Yay., İstanbul: 1991, s.77.

³⁷ D. MacDONALD, " A Theory Of Mass Culture " ROSENBERG G.B. VE WHITE, D.M. (eds.) *Mass Culture: The Popular Arts In America*, Glencoe, Free Press, 1957' den aktaran, ERSAN İLAL. *İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum*, Der Yay., İstanbul: 1989, s.40.

³⁸ ÖNDER ŞENYAPILI. *Toplum ve İletişim*, Turan Kitabevi, Ankara: 1981, s. 51.

oluşmaktadır. İletişim akışı daha çok tek yönlüdür. Kitle iletişim araçlarının, ekonomik, teknolojik, siyasal iradelere bağımlılıkları dikkate alınrsa, izleyiciden görece bağımsızlıklarından da söz edilebilir. Bu görece bağımsızlık, varolan bütün toplumsal yapılanmalarda, kitle iletişim araçlarının; üretimi, ticareti ve tüketimi destekleyen ve denetleyen kurumların, aynı zamanda kitle iletişim araçlarını da kontrol ettiğinin belirlenmesiyle ortaya konulmaktadır.³⁹ Geniş izleyici kitlelerine ulaşmak gibi önemli bir avantaja sahip kitle iletişim araçlarının, iletişim ortamının doğasından kaynaklanan birtakım zayıflıkları da vardır. İletişim ortamının coğrafi genişliği ve alıcıların sayısal büyüklüğü; ayrıca iletişim akışındaki tek yönlülüğün fazlalığı gibi nedenlerle, alıcılarda beklenen etkinin yaratılıp yaratılamadığının belirlenmesi oldukça zordur. Alıcıların aynı kanalı kullanarak karşı ileti düzenleme olanaklarından yoksunluğu veya bu olanakların çok sınırlı oluşu; ayrıca, kitle iletişimi ile karşı karşıya olduğunun bilincindeki bireyin kendisini iletiyle doğrudan ilgili saymaması ve bu gibi nedenlerle karşı ileti düzenleme eğiliminin diğer iletişim türlerindeki kadar güçlü olmaması, yansımanın zayıf oluşunun nedenleri olarak görülebilir. Yansımanın zayıf oluşunun önemli bir başka nedeni de, gecikmeli olarak elde edilebilmesidir. Birbirleri ile zincirleme ilişkili sözkonusu zorluklar alıcıların kitle iletişim ortamında diğer iletişim türlerine göre daha bağımsız davranmalarına da olanak sağlamaktadır. Alıcılar, görece bağımsızlıkları nedeniyle, kaynak konumundaki kitle iletişim aracıyla iletişimi kolaylıkla kesebilmektedir. Öte yandan kitle iletişim ortamında etkili iletişim için alıcılarda bazı iletişim becerilerinin bulunması gerekmektedir. Nitelik sorunu olarak tanımlanabilecek bu sınırlılık veya yetersizlikler iletişimin içeriğini ve yönünü etkileyecek önemdedirler.

³⁹ AHMET HALUK YÜKSEL. İletişim Biliminin Temelleri, Anadolu Üni. Yay. No:279, Eskişehir: 1987, s.154-155.

Basılı yayınlarla (gazete, dergi, kitap vb.) alıcılarla buluşan kitle iletişim araçları, okuma-yazma ve önündeki metni anlayıp algılayabilme yeteneği olan alıcılara gereksinim duyar.⁴⁰ Ayrıca bilinçli satınalma eylemi gerektirirler. Ancak bunlar nicelik açısından bir sınırlılık getirirken nitelik açısından da önemli kolaylıklar sağlarlar. Basılı iletişim araçlarının alıcı kitleleri, ortalama toplum düzeyinin üzerinde eğitim düzeyi olan; okuma-yazma alışkanlıkları ve seçici algıları görece olarak toplum ortalamasının üzerinde gelişmiş kitlelerdir. Gazetelerin birbirlerinden farklı biçim ve içeriklerle okuyucu karşısına çıkmaları, bilinçli olarak kendilerine yönelmiş kitlelerin varlığına kanıt olarak gösterilebilir.

Radyo, televizyon gibi gör-ışit araçlar, ulaştıkları kitlelerin sayıları açısından basılı kitle iletişim araçlarından daha geniş bir alıcı tabanına sahiptirler. Bu durum teknolojinin sağladığı olanakların yanısıra alıcıların göstermesi gereken çabanın azlığından da kaynaklanmaktadır. Radyo, özel koşullar nedeniyle sözkonusu olabilecek sınırlılıklar dışında, hemen her ortamda dinleyiciye ulaşabilen bir araçtır. Ayrıca radyo dinleyen alıcının dinleme sırasında başka etkinliklerde bulunması da olanaklıdır.

Televizyon, insanların yaşamlarının önemli bir bölümünün, özellikle serbest zamanlarının ev ve benzeri ortamlarda geçmesi nedeniyle

⁴⁰ Türkiye'de televizyon ve radyoya gösterilen yoğun ilginin nedenlerinden biri olarak, toplumun yazılı belgeler karşısındaki algılama ve anlama yetersizliği gösterilmekte ve bu durum şöyle açıklanmaktadır. " Okuryazarlığın zaten çok sınırlı olduğu, okuryazar görünenlerin de önemli bir bölümünün, özellikle köylerdeki ilköğretim verimsizliği nedeniyle çağdaş toplumun demokratik yurttaşlıkta gerektirdiği biçimde ciddi yazılı metinleri (örneğin bir gazete makalesini) değerlendirebilecek düzeyde bir okuryazarlıktan yoksun bulundukları gözönüne alınacak olursa,televizyon ve radyonun Türkiyede en etkili iletişim araçları oldukları sonucunu rahatlıkla çıkarabiliriz." ÖZER OZANKAYA, "Türkiye'de Yığın İletişiminin Demokratik, Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi" SBF Dergisi, Cilt: XXXV, No: 1-4, Ankara Üni Yay., Ankara: 1980, s.165.

radyonun benzeri üstünlükleri kullanmaktadır. Üstelik, göze ve kulağa ulaşan ikili bir iletişim olanağı taşıması, televizyonu radyodan daha etkili bir kitle iletişim aracı yapmaktadır. Görsel hareketlilik, zamansal süreklilik gibi sahip olduğu iletişim özelliklerinin gerçek iletişim ortamlarıyla çok fazla benzerlikler göstermesi etkililiğini artırıcı unsurlardır. Ayrıca, alıcıya maliyeti açısından, radyo ve televizyon, diğer kitle iletişim araçlarından daha ucuz hizmet vermektedirler.

Yapısal, teknik ve ekonomik nedenlerle daha yaygın oluşunun yanısıra içerik açısından çeşitliliği ve geniş kitlelere ulaşabilmesi, televizyonun kitle iletişim ortamlarındaki egemenliğinin diğer nedenleri olarak değerlendirilebilir. Televizyon bir haber kaynağıdır. Aynı zamanda eğitim ve eğlence aracıdır. Diğer kitle iletişim araçlarının da sahip oldukları bu niteliklerin tümünü bir arada sunabilmektedir. Örneğin; televizyon gazeteyi ekrana taşıyabilmekte, film, dizi film yayınlarıyla kısmen de olsa, sinemanın yerini doldurabilmektedir. Ayrıca, yarışmalar, müzik-eğlence, spor programları vb. ile gerek bilgilendirme, gerek eğlenme gereksinimlerini diğer kitle iletişim araçlarından daha yetkin biçimde karşılayabilmektedir. Tüm bunlardan başka, televizyon yayınları, alt kültür gruplarında yaşayanlar da içinde olmak üzere, toplumun çok geniş bir kesimince izlenebilmektedir.⁴¹

Şekil 5'deki birey merkezli iletişim ortamları çiziminin dış halkasında yer alan kültürel iletişim ortamı ise, diğer iletişim ortamlarının tümünü kapsayan iletişim ortamı olarak tanımlanabilir. Bu iletişim ortamının tanımlanmasında dayanılması gereken temel, ona adını veren kültür kavramıdır. Pek çok değişik tanımla yapılmasına karşılık, yaygın kabul gören bir tanıma göre; "Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı herşeydir".⁴²

⁴¹ YÜKSEL, a.g.k., s.105.

⁴² BOZKURT GÜVENÇ. İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul:1979, s.97.

Toplumsal bir anlam taşıyan her türlü ögeden, düzenlenmiş her türlü iletiye kadar, bütün iletişim etkinlik ve ortamlarını kapsayan bu iletişim boyutunun belirli bir kaynağından sözetmek oldukça zordur. Ancak sözü edilen tüm ögeler, toplumsallaşma boyutunda, birey için birer ileti anlamı taşırlar. Bu doğrultuda bireyin anlam yükleyerek algıladığı her ileti kültürel iletişim ortamının bir parçası sayılabilir. Ayrıca, kültürel iletişim ortamı bir bütün olarak kabul edildiğinde; bütünün parçaları sayılabilecek diğer iletişim ortamları ve bu ortamlarda gerçekleşen iletişim etkinliklerinin hiçbirinin diğer iletişim ortam ve etkinliklerinden bağımsız ele alınamayacağı ileri sürülebilir. Tüm bunlardan dolayı, şimdiye kadar sözü edilen iletişim etkinliklerinin hangisinin toplum üyelerini ne ölçüde etkilediğini belirleyebilmek oldukça zordur. Böyle bir belirleme, iletişim etkinliklerinin ölçülebilir istatistiki verilere dönüştürülebilmesini gerektirmektedir. Oysa anlam, kavram, inanç, gelenek gibi kültürel içeriği oluşturan değişkenlerin bir ölçüte yerleştirilebilmesinin olanaksızına yakın olduğu ileri sürülmektedir.⁴³ Kitle iletişiminin etkileri konusundaki farklı görüşler, sözkonusu ölçütlerin genelde kabul görececek bir değerlemeden yoksun oluşuna bağlanabilir.

⁴³ BOZKURT GÜVENÇ. *Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir Deneme*, Hacettepe Ün. Yay., Ankara: 1970, s.30.

3. KİTLE İLETİŞİMİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

A. Kavram ve Tanım

İletişimin boyutları ve iletişim ortamlarında kısaca değinilen kitle iletişiminin tanımlanması aşamasında, tüm iletişim türlerinin iç içeliğinden kaynaklanan yanıltıcı bir rahatlık vardır. Kitle iletişiminde de, diğer iletişim türlerinde olduğu gibi, bir kaynak, bir kanal ve bir alıcı vardır. İlk bakışta, kitle iletişimini diğer iletişim türlerinden ayıran, çok sayıda alıcıya aynı anda ulaşma yeteneği ve çağın teknolojik olanaklarının sağladığı bir aracı kullanma özelliği gibi görülür. Bu yüzden; radyo, televizyon, basın, video, kaset, plak, sinema, kitap, dergi, tiyatro, afiş, el ilanı, duvar yazısı, siyasal miting, konser, telefon, telgraf, telex, telefoto, faksimile, radyo foto, radyo link sistemleri, kablolu televizyon, iletişim uyduları, ev bilgisayarları gibi araçların tümü birer kitle iletişim aracı olarak gösterilmektedirler.⁴⁴ Kapsamın böylesine geniş tutulmasının önemli bir nedeni, yukarıda sayılan araçların kitle iletişim etkinliklerinde birlikte kullanılması ve karmaşık bir bütün oluşturmalarıdır. Birbirini tamamlayan ya da destek sağlayan bu araçlardan hangilerinin kitle iletişim aracı sayılabileceğini belirlemeye yönelik bir ayırım yapmak yerine, hepsini kitle iletişim aracı kapsamında değerlemek çoğu kez bir çözüm olarak görülebilmektedir. Kitle iletişimi ve araçlarının tanımlanması ve sapma olasılıklarının önlenmesi için kitle iletişim kavramı üzerinde durulması gerekmektedir.

Kitle iletişim kavramının tanımlanmasında, kitle iletişiminin taşıdığı birtakım niteliklerin ölçüt alınması ve araçların bu ölçülere ne denli uyduğunun irdelenmesi bir çıkar yol olabilir. Kitle iletişimiyle

⁴⁴ KONCA YUMLU. Kitle İletişim Araştırmaları, Neşa Yay. Ltd. İzmir: 1990, s.24.

ilgilenen hemen herkesin bildiği ve genel kabul gören bu ölçütlerin yeterince dikkatli ve derinlemesine incelenmemesi, kitle iletişimi ile ilgili farklı düşünüş ve değerlemelerin ortaya çıkmasının bir nedeni olarak gösterilebilir. Aşağıda, sözkonusu ölçütler belli başlıklar altında ele alınıp incelenerek, kitle iletişim kavramının daha belirgin biçimde ortaya konulmasına çalışılacaktır.

*** Kitle iletişiminde geniş ve çeşitli izleyici kitleleri vardır:**

Kitle iletişiminin açıklanması aşamasında üzerinde durulması gereken ilk kavram “kitle”dir. Bir yaklaşıma göre, kitle sözcüğü en genel anlamıyla, belli bir coğrafi mekanda yayılmış toplumsal atomlar ya da bireyler bütünü niteler.⁴⁵ Bu tanıma göre, bir kentte yaşayanlar, radyo dinleyicileri, gazete okuyucuları birer kitle oluştururlar. Ancak, tanımdan da anlaşılacağı gibi, kitle olgusu bu yüzyılda artık kalabalıkla arasındaki kesin farkı ortaya koymuştur. Bir kent sakinleri ya da radyo dinleyicilerinin birbirleriyle fiziksel ilişkide bulunma zorunluluğu yoktur. Oysa, kalabalık olgusu mutlaka aynı mekanda ve fiziksel ilişkide olma zorunluluğunu içerir. Kalabalık üyeleri duygusal bağlar, birlikte gerçekleştirilen eylemler ve karizmatik niteliklerle birbirlerine bağlıdırlar.⁴⁶ Kitle kavramını, ortaya çıkış ve tarihsel gelişim sürecine de göndermeler yaparak ele alan bir çalışmaya göre, terim, izleyici türlerinden çok, izleyicilerin toplumsal yapısını (karakterini) tanımlamaktadır. Kitle sözcüğünün anlamı, yüzyılın başlarında modern toplumun özyapısına uygun olarak, aydınların bir takım inançlarından ortaya çıkmıştır. Görüş, kent-endüstri toplumunun, bireyler arası sosyal

⁴⁵ ERTUĞRUL ÖZKÖK. İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yay., Ankara: 1985, s.52.

⁴⁶ A.g.k

bağların azalmasına yol açarak bireyselliği artırdığı, aynı zamanda farklı köken ve altyapıya sahip insanları birleştirdiği düşüncesine dayanmaktadır.⁴⁷ Bu görüş doğrultusunda kitle toplumuyla amaçlanan, bireylerin bir aile ya da grup üyesi olmaktan çok bireysel hareket ettikleri bir toplumdur. Bu niteliklere sahip bireylerin toplum olma özelliğini sürdürmelerinin kuramsal açıklaması DURKHEIM tarafından ortaya konulmuştur. DURKHEIM, toplumsal bilincin bireyler üzerinde egemenlik kurduğu ve hatta onları içerdiği, bireylerinin benzer duygu, inanç ve değerleri paylaştığı toplumları, “mekanik dayanışmalı toplumlar”⁴⁸ olarak tanımlamaktadır. Bu toplumlar genellikle ilkel ya da eski toplumlardır. Bireylerin farklılaştığı, bireyselliğin geliştiği ancak işbölümünün artması ve uzmanlaşmayla dayanışma zorunluluğunun doğduğu toplumlar, organik dayanışma üzerine kurulu toplumlardır. Bu toplum modeli gelişmiş, çağcıl toplumları temsil etmektedir. Ancak bireysel bilincin gelişmesi ve bağlı olarak toplumsal bilincin zayıflaması DURKHEIM için olumsuz bir anlam taşır. Bu yüzden birbirinden farklılaşan bireyleri bütünleştirmede toplumun yetersiz kalışını vurgulayan “anomi” olgusunu ortaya koyan da DURKHEIM olmuştur.⁴⁹ Sanayileşme sonrası gelişen kentleşmenin siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler düzleminde değerlemesini yapan toplumbilimcilerin “kitleleşen” toplumları bir olgu olarak benimsemeleri, çağcıl toplumu kitle toplumu olarak ele alma anlayışını geliştirmiştir. Sanayi devriminin toplumsal mekanda, zamanda ve ilişkilerde yarattığı değişikliklerin insanları geleneksel ilişkilerinden, değerlerinden kopardığı, yabancılaştırdığı ve kitle içinde yalnızlaştırarak anomiye yol

⁴⁷ De FLEUR-DENNIS, s.7.

⁴⁸ BARLAS TOLAN. *Toplum Bilimlerine Giriş*, Kalite Matbaası, Ankara, 1978, s.25-26.

⁴⁹ A.g.k.

açtığı ileri sürülmekte, kitle iletişim araçlarının ise çağcıl toplumlarda bireyi/kitleyi toplumsal sisteme ve onu yönlendirenlerle bağladığı savunulmaktadır.⁵⁰

Yapılan açıklamalar doğrultusunda kısaca özetlenirse, kitle dağınık bir yapıdadır ve kitleyi oluşturan bireyler birbirlerini tanımazlar. Bu nedenle, kitle, belirli amaçlar için biraraya gelip eylemde bulunma yeteneğine sahip değildir. Dolayısıyla, genişlik ve çeşitlilik gibi özellikleri bulunan kitle, üzerinde eylemde bulunulan bir yapı göstermektedir.⁵¹

*** Kitle İletişimi Meslekten İletişimcilerce Gerçekleştirilir:**

Gelişkin örnekleri daha çok modern toplumlarda görülen kitle iletişimi, genellikle kurumsallaşmış ve tüzel kişiliğe sahip örgütler eliyle gerçekleştirilir. Bir başka deyişle, kitle iletişiminde kaynak bir kurumdur; bir tüzel kişiliktir. İleti, iletişim endüstrisinin belli alanlarında çalışarak yaşamını sürdüren uzmanlar tarafından biçimlendirilir.⁵² Bu kişiler, yapımcı, yayıncı, muhabir gibi adlarla tanınan ve kitle iletişimini meslek edinmiş kişilerdir. Bunlardan başka, iletişimcilerin iletilerini düzenlemelerine yardımcı olan artist ve aktörler, müzisyenler, yazarlar gibi iletileri özel biçimlere sokma becerisine sahip yaratıcı insanlar kitle iletişiminde yer alırlar. İletilerin içeriğini düzenleyen meslekten iletişimcilerle birlikte hareket eden teknisyenler grubu, kitle iletişim araçlarının yayıncı ile ilgili teknik sorumluluğunu

⁵⁰ MERİH ZİLLİOĞLU. "Kitle İletişim Alanındaki Çalışmalarda Temel Yönelim ve Değişimler" KURGU, Sayı 9, Anadolu Üniversitesi Yay. No: 546, Eskişehir: 1991, s.36.

⁵¹ DENIS Mc QUAIL. *Mass Communication Theory: An Introduction*, Sage Pub., London: 1987, s.31.; Ayrıca bkz. DENIS Mc QUAIL, SVEN WINDAHL, *Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri*, yayına haz., Banu DAĞTAŞ, Uğur DEMİRAY, Esbav Yay. No: 92, Eskişehir, 1994, s. 56-63.

⁵² DE FLEUR-DENNIS, s.6.

üstlenirler. Kitle iletişim etkinliklerinin doğrudan içinde yer alan bu kişilerden başka, iletişimin gerçekleşmesine destek sağlayan gruplar da vardır. Kitle iletişiminin finansmanında çok önemli payı olan reklam ajansları, ülkemizdeki uygulamaları henüz yeni görülmeye başlanan akçalı destek (sponsorluk) hizmetleri, kitle iletişim araçlarına servis hizmeti veren haber ajansları, izleyici araştırma grupları, bu grup içinde sayılabilirler.

*** Kitle İletişimi İçin Bir Araç Gereklidir:**

Kitle iletişiminden söz edilebilmesinin temel koşullarından bir başkası, iletişimin bir araç yardımıyla gerçekleştirilmesidir. İletiler, bir kitle iletişim aracı yardımıyla belirsiz sayıdaki alıcılara ulaştırılır. Bu araçlar, günümüzdeki yaygın kullanımlarına göre, gazete, dergi, radyo, sinema, televizyon, ses ve görüntü kasetleri, diskler olarak sayılabilirler. Doğal olarak, büyük sayılara ulaşan alıcılara ulaşılabilmesini sağlayan, teknolojinin desteğidir. Aracın kullanımı, iletinin fiziki mekan boyutlarından başka zaman kavramını da aşmasını olanaklı kılmaktadır. Bilginin, haberin, kültürün, yüzyıllar öncesinden günümüze ulaşabilmesi böyle sağlanabilmiştir. Mağara resimleriyle başlayan zamana direniş, yazının bulunuşuyla el yazmalarında, kitaplarda, gazetelerde sürmüştür. Daha sonraları önce ses, ardından görüntü, bu direnişin yeni öğeleri olarak iletişimin hizmetine girmişlerdir. Böylece, kitle iletişiminde kullanılan iletiler bir taraftan da belge niteliği kazanmaktadırlar. Ayrıca, iletilerin kalıcı oluşunun bir sonucu olarak da, bir kez gönderilen bir iletinin değiştirilmesi, yeniden düzenlenmesi olanaksız hale gelmektedir.⁵³ Teknoloji işin içinde olmaksızın kitle iletişiminden söz edilemeyeceği açıkça ortadadır. Kitle iletişiminde teknolojinin aracılığı olarak sınırlanabilecek bu yaklaşımın yetersiz

⁵³ RAŞİT KAYA. Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yay. Ankara: 1985, s.13.

olduğu yolunda görüşler de vardır. Aracın, kitle iletişiminde aracılıktan daha geniş bir anlam taşıdığı, daha fazla işleve sahip olduğu yönünde yaygın olarak bilinen bir görüş “ileti,iletişim aracının kendisidir” şeklinde ortaya konulmaktadır.⁵⁴

*** Kitle İletişiminde Yayınlar Dönemseldir:**

Kitle iletişimini diğer iletişim türlerinden ayıran bir başka önemli özellik, rastlantısal değil sürekli oluşudur. İletiler kişisel arzulara göre gelip geçici değildir. Bir programa bağlı olarak, belirli aralıklarla düzenlenir ve gönderilirler. Örneğin; gazeteler hergün, dergiler haftalık, onbeş günlük veya aylık yayınlanırlar. Radyo ve televizyonlar programlarını belli aralıklarla sürekli yayınlarlar. Yayıncılar, film, kaset vb. yapımcıları, kitlelere sürekli olarak kitap, film, ses ve görüntü kasetleri/diskleri akışını sağlarlar. Bu, aynı zamanda, kitle iletişiminin örgütlü ekipler eliyle, kurumlaşmış birimlerce gerçekleştirilmesinin de bir nedenidir. Böylece izleyiciler, dünyanın herhangi bir yerindeki bir olayı radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarından anında öğrenebilirler. Ya da, yüksek hızlı baskı teknikleriyle, bir kitap binlerce kopya halinde ve kısa bir zaman dilimi içinde dağıtılabılır. Benzer biçimde, yapılan bir film, binlerce kopyası çıkarılarak dünyanın pek çok yerinde aynı anda gösterime sokulabilir. Kısaca, kitle iletişimi dendiğinde “kitle” olgusu iki değişik sürece gönderme yapmaktadır. Bunlar iletilerin kitlesel üretimi ve kitlesel tüketimidir.⁵⁵

⁵⁴ MARSHALL MC LUHAN. “İleti İletişim Aracının Kendisidir”, **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Çev: Korkmaz ALEMDAR-Raşit KAYA, Savaş Yay., Ankara: 1983, s. 85-103.

⁵⁵ AYDIN UĞUR. **İletişim Alanında Gelişmeler, Yeni İletişim Teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Etkileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1986, s.149.

Kitle iletişim kavramının anlaşılması ve diğer iletişim türlerinden ayırdedilebilmesinin sağlanması için başvurulabilecek bir başka değerlendirme yolu da, işlevsel yapının incelenmesi olabilir. Gerçekte, kitle iletişiminin üzerinde daha çok tartışılan yönü de yüklendiği varsayılan işlevleriyle ilgilidir. Kitle iletişiminin büyük kitlelere ulaşabilme yeteneği, onun, güç odaklarınca sürekli kontrol edilmesi isteğini de beraberinde getirmiştir. Otoriter rejimlerde ve az gelişmiş ülkelerde kontrol siyasal gücün elinde kalırken, gelişmiş kapitalist ülkelerde, özel girişim kitle iletişiminin denetiminde etkili olabilmektedir.⁵⁶ Ancak, topluma mal olması sebebiyle, hemen her tür yapılanmada kitle iletişiminin kamusal bir niteliğe sahip olduğu kabul edilmiş ve işlevlendirilmelerinde bu nitelik dikkate alınmıştır. Toplumsal boyutta, kitle iletişiminin işlevleri üç ana başlık altında toplanmaktadır.⁵⁷

-Çevrenin gözlenmesi

-Toplumun farklı kesimleri arasında bağ kurma

-Toplumsal mirasın (kültürün) gelecek kuşaklara aktarılması.

Kitle iletişiminin işlevlendirilmesinde, araçların program türlerinden esinlenilerek yapılan sınıflandırmalar da vardır. Örneğin, böyle bir sınıflandırmada kitle iletişiminin işlevleri, haber verme/ eğitim/ mal ve hizmetlerin tanıtımı/inandırma ve harekete geçirme, şeklinde sıralanmışlardır.⁵⁸ Kitle iletişim araçlarının işlevlendirilmelerinde

⁵⁶ Kitle iletişiminin örgütlenişi ve kuramsal yaklaşımlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: ALEMDAR-ERDOĞAN. *İletişim ve Toplum*, ve DENIS Mc QUAIL. *Mass Communication Theory: An Introduction*. Sage Publication, London, 1987.

⁵⁷ HAROLD D. LASSWELL. "The Structure and Function of Communication in Society", *Mass Communication*, Ed.: Wilbur SCHRAMM, University of Illinois Press, Illinois: 1969, s.118.

⁵⁸ AYSEL AZİZ. *Radyo ve Televizyona Giriş*, Ankara Üni., SBF Yay., No: 460, Ankara: 1981, s.51.

ortaya çıkan farklılıkların, işlevlerin içeriğinden çok algılanış biçimiyle ilgili olduğu ileri sürülebilir.

Kitle iletişim araçları, çevrenin gözlenmesi göreviyle toplum üyelerinin birbirleri ve dış dünya ile ilişkilerinde bilgilendirici bir işlev yüklenir. Topluma yeni oluşumlarla ilgili bilgi aktarır ve toplumu yönlendirir. Yönlendirme olarak da adlandırılabilen “inandırma ve harekete geçirme” işlevi otoriter yönetimlerde önem kazanırken, kullanım biçimlerine bakılarak, kapitalist toplum yapılarında “mal ve hizmetlerin tanıtımı”nın öncelikli işlev olduğu ileri sürülebilir. Ancak, öncelik sırası ne olursa olsun, asıl olan, kitle iletişiminin etkilemeye yönelik olduğudur. Bu amaç doğrultusunda, izleyici kitlelerin çeşitli yollarla, az ya da çok etkilendiği ve birtakım değişimlere uğradığı ileri sürülebilir. Basit düzeyde, herhangi bir kişinin, bir kitle iletişim aracından o günkü hava durumunu öğrenmesi bile onda bir değişim yaratmak anlamına gelmektedir. Sözkonusu değişim, önce bilgi dağarcığında oluşmakta, bireyi ilgilendiriyorsa davranış düzeyine yansıyabilmektedir. Ancak, kitle iletişiminin günümüzde ulaştığı bilgi aktarım düzeyi, verilen örnekte olduğundan çok daha geniştir. Artık kitle iletişiminin bilginin ötesinde, toplumsal değerler konusunda bireyin duygularını değiştirip değiştirmediği, hatta yeni yaşamlar üretip üretmediği tartışılmaktadır.⁵⁹ Bir başka deyişle, kitle iletişimindeki son aşamanın yalnızca insanların etkilenmesi ile sınırlı olmadığı, kitle iletişiminin insan ilişkilerinde belirleyici olma konumuna ulaştığı savunulmaktadır.⁶⁰ Geline nokta, gerek işleyiş, gerek işlevleri gözönüne alınarak bir tanımlama yapılırsa; **kitle iletişimi, meslekten**

⁵⁹ NURDOĞAN RİGEL. “İletişim Otomatında Tekno-Rüyalar”, *İletişim Dünyası*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yay., Sayı: 16, İstanbul: 1993, s.11.

⁶⁰ DE FLEUR-DENNIS. s. 9.; GÖKÇE, s. 84

kişilerin (iletişimcilerin), etkileme amacıyla, çeşitli kitle iletişim araçları kullanarak, sürekli iletiler yaymak yoluyla kitlelere yönelik yayın yapmaları ve yansıma sürecidir denilebilir.

Kitle iletişimiyle ilgili yapılan tanımların hemen hepsinde, açık ya da gizli olarak, yukarıda verilen tanımın içeriği yönünde yaklaşımlarda bulunduğu görülebilir. Örneğin bir tanıma göre **kitle iletişimi; çeşitli insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa, bu gaye için geliştirilmiş araçlar aracılığı ile bilgi, fikir ve tutumların ulaştırılması ve böylece belirli bir insan topluluğu içinde benzeşme ve birlik taşıyan bir toplum yaratılmasıdır.**⁶¹ Daha kısa yapılmış bir başka kitle iletişimi tanımında da benzer nitelikleri gözlemek olanaklıdır. **Kitle iletişimi; bilgi, düşünce ve tutumların büyük ve dağınık bir kitleye, bu amaç için geliştirilmiş araçlarla iletilmesidir.**⁶² Kitle iletişiminin işleyiş ve işlevlerinin gözden kaçırılmamasının, tanımlama yanında, hangi iletişim türlerinin kitle iletişimi kapsamında değerlendirilebileceğinin belirlenmesini kolaylaştırma gibi bir üstünlüğü daha vardır. Şimdiye kadar ele alınan kitle iletişim özellikleri doğrultusunda; örneğin telefonla yapılan iletişim bir kitle iletişim etkinliği değildir, çünkü dinleyici(ler) belirsiz sayıda olma ve çeşitlilik özelliği taşımazlar. Ayrıca iletiyi düzenleyenin meslekten (profesyonel) iletişimci olması gibi bir zorunluluk da yoktur. Meydanlarda gerçekleştirilen siyasal propoganda konuşmaları, konserler, büyük izleyici topluluklarının bulunduğu spor etkinlikleri de birer kitle iletişim örneği sayılmamalıdır. Bu iletişim biçimlerinde bir araç yardımıyla yayın olayı yoktur, dolayısıyla fiziksel ortamın dışına ileti gönderilmesi sözkonusu değildir. Bu tür iletişim etkinliklerinin birer kitle iletişim örneği sayılabilmeleri, ancak bir kitle iletişim aracılığıyla

⁶¹ OYA TOKGÖZ. Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-Televizyon Sistemleri, Ankara Ün. SBF Yay., No: 343, Ankara: 1972, s.34-35.

⁶² AZİZ. s. 3.

yayınlanmaları ile olanaklıdır. Böyle bir durumda, kitlelerce izlenen konuşmacılar, sporcular, sanatçılar vb. kitle iletişiminin gerçekleştirilmesinde yardımcı insanlar olarak nitelenebilir. Şimdiye kadar yapılan inceleme ve açıklamalar ışığında, kitle iletişiminin basın (gazete, dergi), basım (kitap), yayın (radyo, televizyon), sinema (sinema endüstrisi koşullarına uygun olarak üretilen ve dağıtılan filmler) ve gör-ışit niteliklere sahip kaset, kompakt disk gibi örgütlü üretim ve dağıtım sağlanan iletişim araç ve etkinlikleriyle sınırlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

B. Tarihi Gelişim

Kitle iletişiminin işleyiş ve işlevleriyle ilgili makro düzeydeki inceleme ve eleştirel yaklaşımlarda, genel olarak üç temel yaklaşımdan yola çıkıldığı ileri sürülmektedir. Bunlar, kitle iletişiminin, toplumsal yapı, ekonomi ve siyasetle ilişkilerinin tanımlanması ve kitle iletişimine etkilerinin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır.⁶³ Kapitalist toplumlarda, bir yanda kitle iletişim alanında yer alan patronlar, ticari nitelikli birlikler, reklam ajansları, haber ajansları gibi örgütlü kurum ve kuruluşların kitle iletişimine etkisi ve hatta baskısı kitle iletişiminde belirleyici rol oynarken, öbür yanda, yasal denetim mekanizmalarını kuran, denetleyen, devlet adına bir kurum veya kuruluşun politik etkisi/baskısı vardır. Bunlardan başka, örgütlenmiş toplumlarda, birey adına hareket eden aile, din, eğitim, hukuk, sendika gibi örgütlerin kitle iletişimine toplumsal etkileri/baskıları sözkonusudur.⁶⁴ Konunun açıklanabilmesi için ayrıştırılan bu güç odakları gerçekte bir bütünün

⁶³ ÖZKÖK. s. 131.

⁶⁴ Mc QUAIL. s.142.

parçalarıdır ve kitle iletişimi üzerindeki etkileri/baskıları salt ekonomik veya politik ya da toplumsal nitelikli olarak tanımlanamaz. Toplumun kültüründen yola çıkarak, her türlü değer, davranış kalıpları ve etki odaklarını içeren sözkonusu bütünlük, Marksist anlayıştan kaynaklanan eleştirel yaklaşımlarda ideoloji olarak tanımlanır ve diğer tüm ögeler, ideolojiyi oluşturan ögeler olarak algılanır. Bunun sonucunda devlet, ideolojiyi korumak, yaymak ve sürdürmek amacıyla oluşturulmuş bir üst yapı kurumu olarak tanımlanır. Kitle iletişim araçları da, kültürel, siyasal, eğitimsel, hukuksal ve dini kurumlar yanında, ideolojinin yayılmasında devletin hizmetindeki araçlar olarak görülür.⁶⁵ Kitle iletişiminin tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, yukarıda belirtilen yaklaşım farklılıklarına karşılık, özünde, ekonomik, siyasal ve toplumsal gerekler doğrultusunda ortaya çıkan ve gelişen bir kitle iletişim olgusuyla karşılaşılmaktadır. Ulaşılabilen bilgilere göre, günümüz kitle iletişim yapı ve işleyişinden farklı olmakla birlikte, kitle iletişiminin ilk örnekleri, yönetimlerin kararlarını halka duyurmak için çıkardıkları ilkel gazete niteliğine sahip yayınlardır. Siyasi nitelikli sayılabilecek bu yayınların ilk örnekleri, eski Yunan sitelerinde **Efimerit**'ler, Roma'da **Acta Publica**'lar, Çin'de **Pao**'lardır.⁶⁶

Kilisenin yoğun etkisi altında uzunca bir duraklama dönemi geçiren Avrupa'da haberleşmenin düzenlenmesine ticaretin önemli etkisinin olduğu, elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır. Siyasi karışıklıklar, savaşlar gibi nedenlerle, geleceklerini etkileyebilecek her türlü haber,

⁶⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: ALTHUSSER.; s. 15-63. ARTHUR ASA BERGER. "Marksist Çözümleme", *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, s.42-65.; METİN KAZANCI. "Kitle İletişim Olayı ile Yığınların İdeolojik Yönlendirilmesi ve İki Örnek Üzerine Tartışmalar", *SBF BYYO 1981 Yıllığı*, Ankara: 1982, s.415-426.

⁶⁶ M. NURİ İNUĞUR. *Basın ve Yayın Tarihi*, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yay., No: 258/511, İstanbul: 1978, s.32-66.

İtalyan tüccarlarının ilgisini çekmiş, adına “**Gazzetta**” denilen ve bakırdan yapılmış en küçük Venedik parası karşılığı satılan **Avvisi** adlı haber mektupları ile haber, bir ticaret konusu olmuştur.⁶⁷ Görüldüğü gibi, para (**gazzetta**) günümüzün en önemli kitle iletişim araçlarından biri olan gazete'ye adını vermiştir. Bu şekilde başlayan ekonomi, iletişim ilişkileri günümüze değin hiç kopmamış, aksine gelişerek ve yoğunlaşarak sürmüştür. Bu durum, bir çalışmada, basımevlerinin daha başlangıçta ticaretin koşullarına uyan bir araç olarak geliştikleri saptaması yapılarak, “peşin parayı getirecek her buluşu uygulayan ticaret merkezlerinin dinamizminin hiç bir durdurucu kabul etmediği “ şeklinde ortaya konulmaktadır.⁶⁸ Gazetelerin gelişimi ile siyasal gücün bu araçları kontrol etme isteği ve uygulamaları da birlikte gelişmiştir. Bu konudaki ilk örnekler de, erken endüstrileşmeyi başaran İngiltere'de görülmektedir. Örneğin, yasal bir uygulama biçiminde düzenlenen ilk sansür kanunu (Licencing Act) 1662 yılında İngiltere'de yürürlüğe sokulmuştur.⁶⁹

Okuma yazmanın giderek yaygınlaşması, teknolojik olanaklar yardımıyla hız ve baskı sayısının artması, telgrafın iletişimin coğrafi sınırlarını olabildiğince genişletmesi yanında, Fransız Devrimi ve Amerika'nın bağımsızlığına kavuşması gibi, insanlığın düşünsel değerlerini kökten sarsan değişiklikler de basının giderek yayılmasına ve güçlenmesine yardımcı olan olaylar olmuşlardır. Özgürlüklerin kazanılması sürecinde basın özgürlüğü de gündeme gelmiş, devletin iletişime karışımı belli kurallara bağlı kılınmıştır. Ancak, kendi iç gelişimi içinde bir başka güç, sermaye, iletişimi kontrolü altına

⁶⁷ A.g.k., s.43.

⁶⁸ ALİ MURAT VURAL. “Günümüz Baskı Tekniklerine Genel Bir Bakış”, **KURGU**, Sayı 9, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 546, Eskişehir: 1991, s. 142.

⁶⁹ İNUĞUR. s. 63.

almıştır.⁷⁰ Basında sermaye etkilerinin artması ile, daha çok eğitim görmüş kişilere yönelik "ciddi" ya da "kaliteli" denilen gazetelerin yanında, siyasal ve toplumsal olaylardan çok, adli olaylar, skandallar ve heyecan verici olaylara yönelik "popüler" olarak adlandırılan basın ortaya çıkmıştır.⁷¹

Günümüzde, tecimsel nitelikli basın uygulamalarını nitelemek için kullanılan "sarı basın" deyimi, 1890'lı yıllarda, Joseph Pulitzer'in sahibi olduğu Sunday World gazetesinde yayınlanan "yellow kid/sarı çocuk" adlı, New York'un teneke mahallelerindeki yaşamı alaya alan ve çok ilgi gören bir çizgi roman kahramanına dayanmaktadır.⁷² Ancak, amaçların çeşitlenmesine karşılık basın, insanların bilgi düzeyinin artışında, çeşitli sorunlar hakkında görüş sahibi çok önemli rol oynamıştır. Demokratik devletlerin oluşmasıyla gücünü ve özgürlüğünü pekiştiren basının kamusal işlev ve bağımsızlığının düşünsel temelleri de yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. 1832 yılında, bir gazetenin yazı işleri müdürünün, devlet karşısında basının konumunu tanımlayan şu sözleri konu açısından oldukça önemlidir.⁷³

⁷⁰ KORKMAZ ALEMDAR, Haberleşme Tarihi Ders Notları, A.İ.T.İ.A., GHIYO (Teksir), Ankara: 1980, s. 72.

⁷¹ Daha çok ticari nitelikli basın amaçlarıyla çakışan bu uygulamalarla ilgili olarak, sermaye elindeki basının işlevlerini yorumlayan bir açıklama şöyledir. "Birinci dalga uygarlığı (endüstri devrimi öncesi) boyunca posta gibi en önemli iletişim kanalları sadece zenginler ve iktidarda olanlar için ayrılmıştı. Sıradan halkın bu araçlara ulaşmaları mümkün değildi. İkinci dalga uygarlığı (endüstri devrimi sonrası) bu tekeli yıktı. Bunun nedeni, zenginlerin aniden sıradan insanları düşünmeye başlaması değil, ikinci dalga teknolojisiyle yapılan kitlesel fabrika üretiminin daha önceki kanalların taşıyamayacağı düzeyde enformasyon değişimini gerekli kılmasıydı. Kitle üretimini ve tüketimini geliştiren bir toplumsal yapının kitle mesajları da -tek bir göndericiden aynı anda birden fazla alıcıya- göndermesi kaçınılmaz bir ihtiyaçtı. Ne işverenler ne de ticari dağıtıcılar endüstri öncesi işverenler veya tacirler gibi işçileri ve müşterileriyle teke tek iletişim kurabilirlerdi. Böylece ikinci dalga toplumu bu ihtiyacı ucuz, güvenli ve hızlı olarak karşılayabilecek kitle iletişim araçlarını icad etti. Kitle iletişim araçları, üretilmiş imajları "kitle bilincine" akıtarak, endüstriyel üretim sistemi için gerekli davranış standartlaşmasına yardımcı oldu". HALUK GERAY. *Yeni İletişim Teknolojileri*, Kılıçaslan Matbaası, Ankara: 1994, s.81-82.

⁷² DE FLEUR-DENNIS. s.48-49.

⁷³ MAC BRIDE. s.10.

“Biz, bir gazetenin amacının, bir devlet adamının görevlerini paylaşmak olduğunu ve hükümetin bakanları ile aynı sınırlamalara, aynı zorunluluklara sahip hale getirilmesini kabul edemeyiz. Bu iki erk'in amaç ve zorunlulukları çoğunlukla birbirinden farklı, genellikle bağımsız ve zaman zaman da birbirine karşıttır. Bağımlı bir konuma girmeyi kabullendiği anda basının saygınlığı ve özgürlüğü tehlikeye girer. İşlevlerini tam bir bağımsızlık içinde yerine getirebilmek ve dolayısıyla kamuya yarar sağlayabilmek için basın, zamanın politikacıları ile sıkı ve zorlayıcı hiçbir ilişkiye girmemelidir”.

Kurumsallaşan toplumsal yapılar içinde kitle iletişiminin yeri ve düşünsel temelleri ile ilgili ilk belirlemelerin gerçekleştiği basından sonra gelişen önemli bir kitle iletişim aracı radyodur. Pek çok gelişmiş ülkede birbirine yakın tarihlerde ortaya çıkmasına karşılık, radyo yayınlarının öncüsü ABD olmuştur. Bu ülkede radyo, askeri amaçlar için geliştirilmiştir. Kitlelerin bu iletişim türünden yararlanmaları başlangıçta düşünülmemiş, kurulan radyo istasyonları da sıradan insanlarla ilgilenmemişlerdir. Ancak, radyonun bir kitle iletişim aracı olarak sahip olduğu gizilgücün çok çabuk farkına varılmış, sistemin teknik üreticisi ve finansörü olan şirketler, hızla radyo alıcısı üretip halka satarak, alana hakim olmuşlardır. Böylece, radyo programcılığının gelişimi, yayın politikalarının belirlenmesi gibi girişim ve uygulamalar sonradan ortaya çıkmış ve ticari çıkarlar radyonun yönlendirilmesinde etkili olmuşlardır.⁷⁴ Her toplumun yapısal özelliklerine göre işlerlik kazanan radyo, kapitalist toplumlarda önce kendisi bir meta olarak yer

⁷⁴ Radyonun tarihi gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.:SYDNEY W. HEAD-CHRISTOPHER H. STERLING. *Broadcasting in America*, Houghton Mifflin Co., Boston: 1982, s.121-177.; LLEWELLYN WHITE. “The Growth of American Radio, Ragtime to Riches”, *Mass Communication*, Ed: WILBUR SCHRAMM, University of Illinois Press, Illinois: 1969, s. 66-69.; DE FLEUR-DENNIS.s.66-69.

bulurken, devlet kontrolünde bulunduğu ülkelerde, örneğin SSCB'de, bir ajitasyon ve propoganda aracı olarak yer edinmiştir.⁷⁵ Radyonun bir kitle iletişim aracı olarak yaygınlık kazanmaya başladığı yıllar, televizyonun da deneme yayınlarının yapılmaya başlandığı yıllardır.

C. Türkiye'de Kitle İletişiminin Gelişimi

Kitle iletişim tarihinin Türkiye'deki gelişimi, Osmanlı döneminde basın ortaya çıkışından başlanarak incelenmelidir. Bunun nedeni, basın etkinliklerinin Osmanlı döneminde başlamış olması kadar, Türk Kültürü'nün de Osmanlı toplum yapısı ve değerlerinden önemli bir miras devralmış olmasıdır. Ümmetçi bir toplum anlayışının ve merkezi bir yönetimin hüküm sürdüğü Osmanlı Devleti'nde, özel mülkiyetin fazla gelişmemiş olduğu genellikle kabul edilir. Osmanlılar'da özel mülkiyet, en azından toplumsal sınıfların oluşacağı bir düzeye erişmemiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında toplumu tanımlamak için kullanılan "sınıfsız, imtiyazsız bir kitle" deyişinin köklerinin bu temele dayandığı ileri sürülebilir. Gücünü yönetim biçiminden alan ve dini liderlik özelliklerini de taşıyarak pekiştiren padişahlık yönetimi altında, yönetimden (görelî de olsa) bağımsız bir basının ortaya çıkmasının olanaksızlığı açıktır. Bu konuda ulaşılabilen bilgiler de bu durumu doğrular niteliktedir. Yönetimin gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulmuş ve uzun bir geçmişe sahip haberleşme örgütü bulunan Osmanlı Devleti'ne, basın, ortaya çıkışından yaklaşık iki yüz yıl sonra

⁷⁵ UYGUR KOCABAŞOĞLU. *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara Üni., SBF Yay., No: 442, Ankara: 1980, s.8.

girebilmiştir.⁷⁶ İlk Türkçe gazete olarak 1831'de yayınlanan **Takvim-i Vekayi**, bir çeşit resmi gazete niteliğindedir. Daha sonra çıkarılan **Ceride-i Havadis**, **Tercüman-ı Ahval**, **Tasvir-i Efkar** gibi gazeteler, özel girişim eliyle çıkarılsalar da, iktidarın denetim ve baskıları altında yayınlarını sürdürebilmişlerdir. Kısaca, Osmanlı devletinde basın, diğer ülkelerde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar karşısında kitleleri aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek yolunda toplumca duyulan isteklerden doğmamıştır. Hükümetin yaptığı işleri halka duyurmak amacıyla, özel buyrukla ortaya çıkmış, zamanla, halkı aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek niteliğini kazanmıştır.⁷⁷ Osmanlı döneminde ortaya çıkan basının içeriği, daha çok, siyasi niteliklidir. Ayrıca teknik donanım ve yetişmiş eleman yetersizliği gibi nedenlerle basın etkinlikleri daha çok İstanbulla sınırlı kalmış, Anadolu'da yayılma olanakları yeterince bulunamamıştır. Bu arada, Anadolu halkının okuma yazma oranındaki düşüklüğün de bir başka olumsuz etken olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Anılan nedenlerle haberleşmenin hemen her alanında dışlanmış olan Osmanlı toplumunun, bir yabancı tarafından “gezmeyen, yabancılarla ilişki kurmayan, ülkede, hatta kentte ne olup bittiğinden haberi olmayan, kısır bir bilgi çerçevesi içinde kalmış bir toplum” olarak tanımlanması, bu gerçeklerin bir başka şekilde dile getirilişi olarak değerlendirilebilir.⁷⁸

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze gelinceye değin basın özel mülkiyet elinde örgütlenmiş ve gelişmiştir. Siyasal iktidarlar basın üzerinde çeşitli biçimlerde denetim ve baskı mekanizmaları

⁷⁶ Osmanlı dönemi haberleşme tarihi ve ilk basın uygulamaları hakkında geniş bilgi için bkz.: KORKMAZ ALEMDAR, *Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Kökenleri ve İNUĞUR*. A.g.k.

⁷⁷ İNUĞUR. s.166.

⁷⁸ KORKMAZ ALEMDAR. *Haberleşme Tarihi Ders Notları*, s.63.

kurmaktaysalar da, basının gerçek yönlendiricisinin bu araçların sahibi bulunan sermaye kesimi olduğu söylenebilir. Bu yüzden de, ulusal düzeyde yayın yapan gazetelerin, günümüzde, birer pazarlama aracı gibi kullanıldıkları, kendilerine atfedilen toplumsal işlevlerinden giderek uzaklaştıkları yönündeki eleştiriler giderek artmaktadır.⁷⁹

Basının, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkışından çok sonra Osmanlı devletine gelişinin aksine, radyo, Türkiye Cumhuriyeti'ne dünyadaki gelişiminden çok kısa bir süre sonra girmiştir. Ancak, basından farklı olarak, radyo yayıncılığı sürekli devlet denetiminde tutulacak biçimde örgütlenmiş ve geliştirilmiştir. Ekonomik koşullar yanında, radyonun gereksinim duyduğu elektronik merkezi iletişim örgütünün (PTT) bir kamu kuruluşu oluşunun bu yapılanmada belirleyici olduğu ileri sürülebilirse de, baskın amaç, dönemin en gelişkin kitle iletişim aracının, rejimin savunulması ve topluma benimsetilmesi doğrultusunda kullanımıdır. Merkezi yönetimin radyo konusundaki duyarlılığını ve kontrol altında tutma isteğini destekleyici diğer nedenler olarak; radyonun büyük kitlelere ulaşabilme potansiyeli ve okuma yazma oranının düşüklüğünün radyoya yönelimi artırıcı özelliği gösterilebilir.

Tarihsel gelişim sırasıyla, radyodan sonra Türk toplumunun karşısına çıkan kitle iletişim aracı televizyon olmuştur. Teknik olarak ilk televizyon yayıncılığı İTÜ'de gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, televizyonun Türkiye'deki yayın hayatının başlangıcı genellikle TRT'nin deneme yayınlarının başladığı 31.1.1968 tarihi olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturması nedeniyle, ilerideki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağından, televizyon yayıncılığının Türkiye'deki tarihsel gelişiminin ayrıntılarına burada yer verilmemektedir. Ancak, belli bir zaman dilimi içinde oldukça yaygınlık

⁷⁹ Bu konuda bilgi için bkz.: NİHAL METE. "Basında Oyunun Kuralı" **Pazar Postası**, 8.1.1994, s. 5.

kazanmış oluşu ve etkinliği nedeniyle, Türkiye'de video'nun toplumsal yaşama girişine kısaca değinmekte yarar görülmektedir.

Okuma yazma alışkanlığı fazla gelişkin olmayan, dolayısıyla " zahmetsiz " bir iletişim etkinliği olan televizyon izleme alışkanlığını kısa zamanda edinen Türk Toplumunu, 1980'li yıllarda video'nun yayılmasıyla bu aracı çabucak sahiplenmiştir.⁸⁰

1970'li yıllarda Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarınca, özellikle yaz tatillerinde Türkiye'ye getirilen video, bu aracın Türkiye'de üretilmeye başlanmasıyla hızla yayılmıştır. Ancak, video'nun yaygınlık kazanmasının başlıca nedeni, teknik koşulların elverişliliği değil, televizyon yayın tekeline sahip bulunan TRT'nin, televizyon izleyicilerinin özlem ve beklentilerine yanıt verecek bir yayıncılığı gerçekleştirememesidir denilebilir.⁸¹

Böylece, sinema'da hüküm süren yasakçı anlayıştan, devlet elindeki televizyon yayıncılığının dar yaklaşımından görece olarak bağımsız olabilen video, kitleler için alternatif bir kitle iletişim aracı konumuna ulaşmıştır. Kitleler, istedikleri zaman, istedikleri program veya filmi izlemelerine olanak sağlayan video ile, TRT'nin karşılayamadığı taleplerini bir ölçüde giderir olmuşlardır.⁸² Bu durum doğal olarak ülkede bir video endüstrisinin oluşmasına yol açmış, her köşe başında bir video klüp ya da bayii açılmıştır.⁸³ Türkiye'de görsel-işitsel iletişim alanının içerik olarak kısırlığından doğan video sektörü, sırasıyla, önce

⁸⁰ Video konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. MURAT BARKAN, AYŞE M. BAYRAKTAR, ABDÜLKADİR CANDEMİR, UĞUR DEMİRAY, NAZLI KIRMIZI, NAZMİ ULUTAK, *Yeni Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Video'nun Türk Toplumunda Kullanımı Üzerine Bir Araştırma*, (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu için hazırlanmıştır.), Eskişehir, 1985, (çoğaltma)

⁸¹ A.g.k, s. 245-247.

⁸² Video için hazırlanan programların içerikleri ile program kalitesi gibi niteliğe ilişkin sorunlar ayrıca ele alınabilecek konulardır.

⁸³ BARKAN v.d., A.g.k.

çanak antenlerin yayılması, ardından özel televizyonların yayın hayatına girmesiyle 1990'lı yılların başından itibaren gücünü ve etkisini önemli ölçüde yitirmiştir.

17
30
47
316

BÖLÜM III

TELEVİZYON YAYINCILIĞI, YAPILANMA BİÇİMLERİ VE YAYIN POLİTİKALARI

Kitle iletişiminin önemli bir boyutu olan televizyonun dünyadaki gelişiminin ve kendisinden daha eski diğer kitle iletişim araçları arasındaki yerinin saptanması, televizyonun günümüzdeki işlevlerine ışık tutması açısından üzerinde durulması gereken bir başka konudur. Türkiye’de, çeyrek asırdan uzun bir geçmişi bulunan televizyonun, dünyadaki daha eski ve gelişmiş televizyon yayıncılığı uygulamalarından etkilenmemiş olduğu düşünülemez. Öte yandan ülkemizin pek çok alanda, batılılaşma amacıyla gelişmiş ülkeleri örnek aldığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının tarihsel gelişim içinde örgütlenme ve işleyiş biçimlerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda çalışmanın bu bölümünde konu; kitle iletişiminin bir kolunu oluşturan televizyon yayıncılığı kavramına indirgenmekte, televizyon yayıncılığının tarihi gelişimi, diğer kitle iletişim türlerinden ayrılan yönleri irdelenmektedir. Ayrıca bu bölümde, Türkiye’de televizyon yayıncılığının gelişim evrelerinde açık etkisi olduğu düşünülen bazı gelişmiş batı ülkelerinin televizyon sistemleri incelenmektedir.

4. KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK TELEVİZYON

A. Diğer Kitle İletişim Araçları ve Televizyon

Televizyonun genellikle en yaygın ve etkili kitle iletişim aracı olduğu yönündeki değerlendirmeler, çoğu kez onun diğer kitle iletişim araçlarından ayrı ve bağımsız algılanması gibi bir yanılgıya yol açar. Kitle iletişim araçları gerçekte birbirlerinin devamıdır. Her yeni kitle iletişim aracı önceki kitle iletişim araçlarından birşeyler devşirmiştir ve devşirmektedir¹. Onları birbirlerinden farklı kılan kullandıkları tekniklerin değişikliğidir. Ancak hemen bu noktada teknolojinin bir bağımsız değişken olmadığının da vurgulanması gerekmektedir. Farklılığı yaratan, teknolojik gelişmelerin kendisi olduğu kadar, gereksinimlerinde teknolojik yönelimleri etkilemesidir denilebilir. Belirleyicisinin teknoloji mi, gereksinimler mi olduğu biçimindeki bir türlü sonlanamayan tartışmanın içine girmeden²; televizyonu diğer kitle iletişim araçlarından daha fazla öne çıkaran özellikler belli başlıklar altında aşağıdaki gibi sıralanabilir.

*** *Televizyon elektronik bir kitle iletişim aracıdır :***

Elektromanyetik dalgaların çok yüksek hızlarla uzak yerlere iletimi yoluyla gerçekleştirilen iletişim; televizyonu diğer kitle iletişim araçlarından daha etkili kılan belki de en önemli niteliktir. Bu denli yüksek iletişim hızı, diğer kitle iletişim araçlarından yalnızca radyoda bulunmaktadır. Ancak radyonun yalnızca ses iletmesi onu televizyon

¹ UMBERTO ECO, "Kitle İletişim Araçlarının Art(ırıl)ması" **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Çev. Yusuf Kaplan, Rey Yayınları, İstanbul, 1991, s.108.

² Çeşitli bilim dallarında süregelen bu tartışmanın televizyonla ilgili olarak yapılan ayrıntılı bir değerlemesi için bkz. RAYMOND WILLIAMS, **Television, Technology and Cultural Form**, The Open University, Glasgow, 1974, s. 9-14.

karşısında geri planda bırakmaktadır. Ses ve görüntü öğelerini birlikte, çok hızlı ve hatta anında iletebilmesi televizyonu en önemli haber aracı konumuna getirmektedir. Bunun yanı sıra televizyonu önemli kılan bir başka özellik insan doğasında bulunan görüntü ve hareket öğelerini birleştirerek sunabilme yeteneğidir. Bilindiği gibi görüntünün anlatım gücü oldukça yüksek, inandırıcılığı fazladır.

*** *Televizyon diğer kitle iletişim araçlarından daha geniş kitlelere ulaşır:***Yayının elektromanyetik dalgalar aracılığıyla gerçekleştirilmesi nedeniyle, yayın, bölgesel verici istasyonlar, uydular ya da kablo aracılığıyla belli bölgelere ulaştırılır. Günümüz uydu teknolojisiyle yayının ulaştırılabildiği bölgeler, ülkeleri hatta kıtaları kapsayabilecek boyutlara ulaşmıştır. Verici istasyonların veya uyduların televizyon sinyallerini yaydıkları bölgelerde bulunan tüm insanlar gizil (potansiyel) televizyon izleyicisidirler. Televizyon izleyicilerinin bu iletişim türünden yararlanmak için bir televizyon alıcı aygıtı satın almaları ve yayınları alacak düzenlemeleri yapmaları yeterlidir.

*** *Televizyon karakteristik bir ev aracıdır :*** Yayınların iletimindeki verici teknolojinin başdöndürücü gelişimine karşılık, televizyon alıcı aygıtındaki bazı özellikler başlangıçtan günümüze kadar fazla değişiklik göstermemiştir. Her ne kadar günümüzde cepte taşınabilecek kadar küçük televizyonlar üretilmekteyse de, bunların kullanımı pek fazla yaygınlaşmamıştır. Bunda, televizyon izleme sırasında başka etkinliklerde bulunabilmenin zor oluşunun payı olduğu düşünülebilir. Televizyonun ilk ortaya çıkışından günümüze kadar, alıcı aygıtı çalıştırmak için elektriğe olan gereksinim, ayrıca insanların televizyon izleyebilecekleri serbest zamanların önemli bir bölümünü evlerinde geçirmeleri, televizyonu karakteristik bir ev aracı konumuna sokmuştur.

Televizyon, iletişime katılabilmesi için izleyicinin birtakım belirgin niteliklere sahip olmasını gerektirmez: Her yaş ve gruptan insanın, evinde televizyon izleyebilme olanağı bulabilmesi, televizyonda, diğer kitle iletişim araçlarında olduğundan daha geniş ve farklı kitlelere yönelik program türlerinin yer alması sonucunu doğurmuştur. İzleyicilerin çeşitliliği yüzünden televizyon yayıncıları, ortalama kabul edilen bir izleyici kitlesinin biraz altında bir kültür düzeyine yönelik yayınlar yaparlar. Çoğunlukla toplumun elit kesimlerinin şikayetine yol açan bu uygulamanın amacı, mümkün olan en geniş kitleyi yakalayabilme isteğidir.³ Ayrıca izleyicinin iletiyi hemen yineleyebilme olanağının olmayışının da, basit ve düşük düzeyli televizyon yayın politikalarında payı olduğu düşünülebilir.

**** Televizyon iletişimde izleyicinin maliyetleri diğer kitle iletişim araçlarına göre daha düşüktür :*** İzleyicinin televizyon yayınlarından yararlanmak için yaptığı harcama, radyo dışında, diğer kitle iletişim türleri için yapılan harcamalara oranla daha düşüktür. İzleyici açısından, televizyon için yapılan harcama, çoğunlukla, televizyon alıcısını satın almak ve izlemek için gerekli düzenlemeyi yapmakla sınırlıdır. Bu durumun belli başlı birkaç nedeni aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Öncelikle, izleyici sayısının fazlalığı (ruhsat ücreti veya abonelik söz konusu ise) kişi başına maliyeti düşürmektedir. Televizyon yayıncılığı, devletin, diğer kitle iletişim araçlarına göre, daha fazla işin içinde olduğu bir kitle iletişim türüdür. Yayın frekanslarının kamu malı olarak görülmesi ve etkili bir kitle iletişim aracı olması nedeniyle pek çok ülkede

³ Televizyon yayıncılığının çok gelişmiş olduğu ülkelerde bu sorun, televizyon kanallarının belli alanlarda uzmanlaşmasıyla kısmen çözümlenmektedir. Yalnız haber, müzik, spor v.b. yayını yapan kanal uygulamaları ülkemizde henüz görülmemektedir. Sadece TRT TV2 kanalının daha üst düzey kültür gruplarına yönelik yayın uygulamaları ve TRT TV4 kanalının eğitim ağırlıklı yayınları bilinmektedir.

devlet, televizyon yayıncılığına karışır. Ayrıca kamu televizyonları aracılığıyla doğrudan kendisi televizyon yayıncılığı yapar. Bu aynı zamanda, devletin televizyon yayıncılığına yatırım yapması, böylece izleyicilerin mali yükünü azaltması anlamına gelir.

Televizyon programlarının, satış yoluyla uluslararası nitelikli bir mal oluşu, maliyetleri düşürücü bir başka unsurdur. Bir televizyon programı, birçok televizyon kuruluşuna pazarlanabilme olanakları nedeniyle, üretim maliyetinin çok çok altında fiyatlarla satın alınarak gösterime sokulabilmektedir.⁴

Mal ve hizmet tanıtımı; bir başka deyişle reklam, televizyon maliyetlerinin karşılanması çok önemli öğelerden biridir. Televizyon, sahip olduğu üstünlükler nedeniyle, diğer kitle iletişim araçlarından daha fazla reklam geliri elde edebilmektedir. Öyle ki, bazen diğer kitle iletişim araçlarının da varlıklarını sürdürebilmeleri amacıyla televizyon reklamlarına sınırlılıklar getirilmektedir.⁵

Televizyonu diğer araçlar karşısında öne çıkaran bu farklılıklar, gerçekte birbirini bütünleyen unsurlardır. Etkililik, bütün bu öğelerin bileşimiyle ortaya çıkmaktadır denilebilir. Ancak, televizyonun sahip olduğu nitelikler her zaman televizyon yararına sonuçlar vermemektedir. Örneğin bir gazetenin alıcısı ile buluşması, o günkü sayısının satın alınmasıyla gerçekleşir ve satın alma eylemiyle, gazete o günkü amacına ulaşır. Benzer şekilde, ses ve görüntü kasetlerinin, kompakt disklerin satın alınması, izleyicinin film izlemek için sinema bileti alması aynı sonucu verir. Oysa televizyon yayıncısının çabası alıcı aygıtın izleyici tarafından açılmasıyla son bulmamaktadır. İzleyici, izlemekten

⁴ TV maliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.NADINE TOUSSAINT DESMOULINS, *Medya Ekonomisi*, Çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 63-70.

⁵ A.g.k., s. 81.

vazgeçerek alıcıyı kapatabilir ya da seçeneklerin olması durumunda kanal değiştirebilir. Kısacası televizyon yayıncısı, izleyiciyi sürekli olarak televizyon karşısında tutma çabası içinde ve varsa diğer kanallarla rekabet halindedir.

B. Televizyon Yayıncılığı Kavramı

Televizyon; tele (uzak) ve vizyon (görüş) sözcüklerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuş, ses ve görüntüyü birlikte alıcıya iletebilen elektronik bir kitle iletişim aracıdır. Sözcük, Türkdiline uzgörüm olarak çevrilmişse de yaygın olarak televizyon sözcüğü kullanılmaktadır. Bir kavram olarak tanımlanması aşamasında, net bir ayırım olmamakla birlikte, teknik ve işleyişle ilgili iki farklı yaklaşım ya da anlayıştan sözedilebilir. İlk yaklaşım olarak, televizyon teknolojik çabaların bir sonucudur ve teknolojik anlayış doğrultusunda devinimli görüntülerin kablolar ya da telsiz bağlantısıyla çok uzaklardaki yerlere ulaştırılabilmesi ve buralarda izlenebilmesini anlatır.⁶ Yine teknolojik boyutu öne çıkaran bir diğer tanıma göre de; göze ve kulağa hitab eden bilginin, bir alıcıda yeniden oluşturduğu bir iletişim sistemidir.⁷ Teknolojiye dayalı televizyon tanımlarının hemen hepsinde, yukarıdaki örneklerde yer alan türden saptamaları görmek olanaklıdır. Öncelikle bir teknoloji ürünü olması nedeniyle teknolojik yaklaşımın tanımı belirlemesi gibi doğal bir sonuçtan sözedilebilir. Ancak yine örnek tanımlarda görüldüğü gibi; herhangi bir yayıncılık edimi söz konusu edilmese de; tanımlar, sistemi ve yayıncılık kavramlarını da çağrıştırmaktadırlar.

⁶ NİJAT ÖZÖN, Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü, TDK. Yay. No: 462 Ankara, 1981, s. 295.; Benzer şekilde, ansiklopedik bir tanıma göre televizyon; hareketli ya da sabit görüntülerin, kablo veya elektromanyetik dalgalar aracılığıyla iletilmesine dayanan telekomünikasyon biçimidir. **BÜYÜK LAROUSSE**, Milliyet yay., Cilt: 22, İstanbul, s.11385

⁷ NURDOĞAN RİGEL, Elektronik Rönesans, Der Yay., İstanbul, 1991, s. 19.

Televizyon teknolojik çabaların bir sonucu olmakla birlikte kendisine verilen önem temelde kullanımından kaynaklanmaktadır. Bu aşamada amacın kullanımı ile gerçekleştirilen etkinlikleri anlatmaya yönelik olarak kullanılan “yayın” kavramı ile karşımıza çıkmaktadır. TV. Yayın; genel olarak; bir televizyon vericisinin, görüntü ve ses imlerini almaçlarda izlenmek üzere göndermesi olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu yüzden; yayın kavramının öne çıkarıldığı televizyonu tanımlama çabalarında çıkış noktası bir teknoloji olarak televizyon değil, araç (medium) olarak televizyon biçiminde gösterilmektedir.⁹

Kitle iletişim kavramının incelendiği önceki bölümden de anımsanabileceği gibi, bir iletişim aracının kitle iletişim aracı sayılabilmesi için gerekli niteliklerden biri; alıcı sayısının çokluğu ve belirsizliği, bir başkası iletişimin sürekliliğidir. Televizyonun kitleye yönelik iletileri aktaran bir araç olduğu görüşünden yola çıkan tanımlarda; daha çok televizyonun izleyicilerin yaşamında oynadığı rol ve sonuçlarının vurgulandığı görülmektedir. Böyle bir yaklaşımı temel alan bir tanıma göre televizyon; çoğumuzun düzenli olarak yüzyüze geldiği davetsiz bir akşam konuğu, uyku perisi, çoğu kez bir öğretmen ve bir çoğumuzun günlük arkadaşı, toplumun gerçeklerini ve fantazilerini tanıtan bir arabulucudur.¹⁰ Kullanım açısından; birey yerine toplumun konulması durumunda, genel anlamıyla televizyonun, çağdaş toplumlardaki en yaygın ve etkin “kültür üretme makinası” olduğu ileri sürülmektedir.¹¹

⁸ ÖZÖN, s. 326.

⁹ NEIL POSTMAN, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s.97.

¹⁰ MELVIN L. DE FLEUR, EVERETTE E. DENNIS, *Understanding Mass Communication*, 2nd Ed., Houghton Mifflin Corp., Boston 1985, s.227.

¹¹ YUSUF KAPLAN, *Televizyon*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 9.

Yayın kavramının televizyon sözcüğünü de kapsadığını savunarak teknik ve işleyişi birleştiren bir tanıma göre televizyon yayını; Elektromanyetik dalgalar (Heitz dalgaları) enerjisi aracılığı ile bir olayın, iletinin (söz-müzik) topluma hem ses, hem de görüntü (optik) olarak aktarılmasıdır. Bu aktarımda, boşlukta yayılan ses ve görüntü sinyalleri bu amaç için geliştirilmiş alıcılarla (televizyon alıcıları) alınır.¹²

Tüm bu değerlendirmeler ışığında ve iletişimin amaçlı bir etkinlik olduğu gerçeği gözönüne alınarak, bu çalışmanın amaçları doğrultusunda, televizyon yayıncılığı aşağıdaki gibi tanımlanabilir.

Televizyon yayıncılığı; elektronik iletim teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen, göze ve kulağa seslenen, kitleleri bilgilendirme, aydınlatma ve sonuçta etkilemeye yönelik bir kitle iletişim etkinliği türüdür.

C. Televizyon Yayıncılığının Tarihi Gelişimi

Televizyonun bulunuşu ve toplumsal bir iletişim aracı konumuna gelişinin tarihsel boyutu ile ilgili çalışmalarda, tıpkı tanımlama çabalarında değinildiği gibi, çoğu kez bir teknolojik-kronolojik sıralama görülür. Başka deyişle, teknolojik gelişimin tarihi verilir. Oysa, aracın teknik gelişiminin yanısıra, bir de kullanım biçim ve amaçlarıyla ilgili tarihsel gelişimi vardır. Pek fazla irdelenmeyen veya irdelenemeyen bu boyut, televizyon teknolojisinin kullanımının toplumsal tarihi olarak adlandırılabilir. Bu çalışmanın amacı açısından da televizyonun tarihsel gelişimine sözü edilen bu ikinci boyuttan yaklaşılmaları gerekmektedir.

¹² AYSEL AZİZ, Radyo ve Televizyona Giriş, Ank: Ün. SBF. Yay. No: 460 Ankara, 1981, s.6-7.

Bilindiği gibi, endüstri devrimi ile toplumsal yapılanmalar ekonomi ve siyaset büyük değişimler geçirmiştir. Makinanın insan yaşamına girmesi ile, ulaşım ve taşımacılığın sınırları alabildiğine genişlerken; elektriğin kullanılmaya başlanması ile iletişim olanakları da fiziksel ortamların çok ötesine taşabilmiştir. Sözkonusu teknolojik gelişmeler, ekonomik etkinliklerin sınırlarını da teknoloji ile bağlantılı olarak genişletmiş; yönetimler, kontrol olanaklarının artışıyla, giderek merkezileşmiştir. Önceleri, toplumsal eğitim ve kontrol için oluşturulan okullar, ibadet merkezleri yeni gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalmaya başlamışlardır. Gücün merkezileşmesi ve hükmedilen alanların büyüklüğü, merkezin yeni iletişim ve toplumsallaştırma araçlarına gereksinim duyması sonucunu doğurmuştur. Benzer biçimde, geniş halk kesimlerinde doğan oluşum ve gereksinimlerin merkeze ulaştırılması beklentisi, yeni toplumsal iletişim araçlarının kullanılmasını gerektirmiştir. Kitle iletişim araçlarının kronolojik sıralamasına bakıldığında; sözkonusu iki yönlü beklentinin ilk olarak basın tarafından karşılandığı görülmektedir. Önceleri haber aracı olarak toplum yaşamına katılan basın, halkın yönetime katılması sürecinde, sadece bir haber kurumu olmaktan çıkarak ,bir toplumsal kurum haline gelmiştir.¹³

Televizyonun toplumsal kullanımıyla ilgili tarihsel sürecin incelenmesi, televizyon yayıncılığı sistemiyle birçok ortak özelliği taşıyan ve öncülüğü nedeniyle de sistemin belirleyicisi olan radyonun ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasına kadar dönülmesini gerektirmektedir. Eldeki verilere göre radyonunun ilk kullanım alanları askeri ve ticari etkinlikler olmuştur. Radyonun, radyo telsizi olarak kullanımı, batan **Titanic** Transatlantiğinden 705 kişinin kurtulmasını sağlamıştır.¹⁴ Öte yandan, I. Dünya Savaşı yıllarında, uçakların yer bağlantılarını sağlamak için,

¹³ WILLIAMS, s. 24.

¹⁴ AZİZ, s.9.

radio telsizinin kullanıldığı bilinmektedir. Önceleri amatör radyocular eliyle toplumsal iletişim ortamına giren radyo, yaygın bir iletişim aracı olma potansiyeli gösterince radyo üreticileri bu alana el atmıştır. Radyo üreticileri, radyo alıcılarının satışını artırmak için program üretmişlerdir. Böylece radyo bizzat bu sektörü finanse eden özel sermaye eliyle yaygınlaştırılmıştır.¹⁵ Ancak, radyonun stratejik önemini gören devletler de bu araca kayıtsız kalmamışlardır. İnsanların radyoya olan tutkuları ve bu aracın kitleler üzerinde farkedilen etkisinden başka, bolşevizmin ve faşizmin ortaya çıkışı, ekonomik bunalımlar ve toplumsal dalgalanmalar, bu gücün denetiminin özel sektörün eline bırakılmak istenmeyişinin gerekçelerini oluşturmuşlardır.¹⁶

Hükümetler radyoyu kontrol etmek için ülkelerinin toplumsal özelliklerine göre, değişik uygulamalara yönelmişlerdir. Serbest pazar ekonomisi kurallarının hüküm sürdüğü ABD’de, konu piyasanın kendi dengelerini oluşturmasına bırakılmış, fakat yayınların bölgelerle sınırlandırılması, tekelleşmenin önlenmesi ve rekabete sokularak radyocuların birbirlerinin güçlerini kırması/dengelemesi yoluyla denetim sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁷ Radyonun bir endüstri durumuna gelişiyle tırmanan rekabet, frekans kargaşasına neden olmuştur. İlk düzenlemeler sistemin üreticisi şirketlerin kendi aralarında oluşturdukları FRC (Federal Radyo Komisyonu) tarafından yapılmıştır.¹⁸ Devlet, uzunca bir süre, yayınların düzenlenmesine karışmamıştır. Örneğin, 1927 yılına kadar, yayıncılıkla ilgili ABD senatosundan geçen tek kanun, gemiden

¹⁵ DE. FLEUR- E. DENNIS, s. 66-67.

¹⁶ ELI NOAM, *Television in Europe*, Oxford University Press, New York, 1991, s.317.

¹⁷ A.g.k.

¹⁸ ERWIN D. KRASNOW- LAWRENCE D. LONGLEY, *The Politics of Broadcast Regulation*, St. Martins press. New York, 1978, s. 10

gemiye radyo telsizi yayını düzenleyen kanun olmuştur.¹⁹ FCC'nin (Federal İletişim Komisyonu) kurulmasından sonra da, özellikle yayın içerikleri ve politikaları konusunda çatışmalar sürmüş, "kamu çıkarı" konusunda taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Sonunda, Kongrenin çıkardığı 326 sayılı iletişim kanunu ile sorun çözülmüştür. Bu kanunda "hiçbir şey bu kanunun komisyona (FCC) radyo iletişimini sansür etme, radyo iletişimi ile ifade özgürlüğünün kullanılmasını engelleyici düzenlemelerde bulunma veya müdahale etme vb. yetkisini verdiği şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz" denilmektedir.²⁰ Günümüzde de egemen olan bu anlayış, ABD'nin, uluslararası iletişim düzenleme isteklerinin bir sonucu olarak UNESCO tarafından hazırlatılan ünlü MAC BRIDE raporuna karşı çıkışını ve daha sonra bu çalışmalardan çekilmesini anlaşılır kılmaktadır.

ABD'deki gelişime benzer bir gelişim İngiltere'de yaşanmış, radyo yayıncılığı ile ilgili ilk düzenlemeler sistemin üreticisi şirketlerin 1922'de oluşturduğu BBC (British Broadcasting Company/İngiliz Yayın Şirketi) tarafından gerçekleştirilmiştir.²¹ Ancak eski ve güçlü bir merkezi devlet geleneği bulunan İngiltere'de, tekel durumuna gelen şirketin uygulamaları, kısa zamanda parlamentoyu ve bazı kamu kesimlerini karıştırmıştır. İngiliz Yayın Şirketinin etkinlikleri sonucu ortaya çıkan pürüzler üzerine, hükümet tarafından bir soruşturma komisyonu oluşturulmuştur (SKYES Komisyonu) ve bu komisyon "toplumsal yaşam üzerinde büyük etki potansiyeli bulunan radyo yayıncılığının denetiminin devletin elinde olması, bu hizmetin bir ticari tekel haline gelmesine izin

¹⁹ A.g.k. s.8-9.

²⁰ A.g.k. s. 18.

²¹ WALTER B. EMERY, *National and International Systems of Broadeasting*, Michigan State University Press, 1969, s. 83.

verilmemesi" gerektiği şeklinde bir rapor vermiştir. Daha sonra kurulan ikinci bir komisyon (CRAWFORD Komisyonu) da benzer görüşler ileri sürmüştür.²² 1927'de şirketin hissedarları, pay karşılıklarının ödenmesi koşuluyla şirketi yeni bir kamu birliğine devretmeyi kabul etmişlerdir. Böylece İngiltere'de radyo yayıncılığı, alıcıların lisans ücretleriyle finanse edilen ve bağımsız kamu kuruluşu olarak yönetilen bir tekel durumuna gelmiştir.²³

Kapitalist oluşumun bu örnekleri yanında baskıcı rejimlerde, yayıncılığın gelişimi, merkezi yönetimin denetiminde olmuş; düzenlemeler iktidarın denetiminden öte; yayın sisteminin yönetimin elinde tutulması biçiminde gelişmiştir. Örneğin, şimdilerde yayıncılık özgürlüğünün olabildiğince geniş tutulduğu İtalya'da, radyo yayıncılığı Faşist Mussolini döneminde devlet eliyle genişletilmiştir.²⁴ Radyo yayıncılığının bir kamu hizmeti olarak kurumlaştığı Almanya'da, Nazi egemenliği döneminde iktidarın yayıncılığa müdahalesi, radyo alıcılarının yalnızca Alman radyo istasyonlarının yayınlarını alabilecek şekilde üretilmeleri ve yabancı radyo istasyonlarının dinlenmesinin suç sayılması boyutlarına ulaşmıştır.²⁵

Komünist/sosyalist rejimlerde, yayıncılık bir propaganda etkinliği olarak yorumlanmış ve yayıncılık düzenlemeleri bu anlayış doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Lenin tarafından ileri sürülen "sınıf bilincinin uyandırılması ve mücadelenin profesyonel devrimcilerin liderliği altında sürdürülmesi gerektiği" düşüncesinin bir uzantısı olarak, yalnız radyo değil, tüm kitle iletişim araçlarının ve iletişim politikalarının komünist partisinin görevleri ve propaganda amaçları ile

22 EROL MUTLU, "Yayıncılık Sistemlerinde Çoğulculuk Yönsemesi ve Türkiye" AÜ. BYYO, Yıllık 1986-1987, BYYO Basımevi, Ankara, 1987, s.201-220.

23 EMERY, s. 84-86.

24 NOAM, s. 149.

25 A.g.k., s.77.

uyum içinde olması gerektiği görüşü savunulmuştur.²⁶ Nazi Almanyası'nda olduğu gibi, SSCB'nde de yalnızca Sovyet radyo istasyonlarını alabilen radyolar üretilmiştir.²⁷ Teknolojik gelişim olanaklarının kısıtlı, yetişmiş eleman sayılarının az olduğu gelişmekte olan ülkelerdeki radyo yayıncılığının gelişimi ise, kontrolü ya da etkisi altında bulundukları gelişmiş ülkelerin yardımlarıyla gerçekleşebilmiştir.²⁸

Radyonun ardından elektronik yayın yaşamına televizyon girmiştir. Televizyon yayınının teknik olarak gerçekleştirilmesi, radyonun bir kitle iletişim aracı olarak toplumsal yaşama henüz girmeye başladığı tarihlere denk düşmektedir. İskoç bilim adamı John Baird, 1924 yılında, tam anlamıyla kullanılabilecek ilk televizyonu geliştirmiştir.²⁹ İlk düzenli televizyon yayınları İngiltere'de başlamış, onu ABD' ve SSCB.'de başlayan televizyon yayınları izlemiştir. Fransa ve Almanya'da televizyon radyo kadar hızlı yayılma olanağı bulamamıştır. Bunun başlıca nedenleri, televizyon yayıncılığının daha yüksek teknoloji ve daha yüksek maliyetler gerektirmesidir. Televizyon yayıncılığını geciktiren döneme özgü ve çok önemli bir başka neden de, 2. Dünya Savaşı'nın başlaması ve televizyon yayıncılığıyla ilgili çalışmaların savaş sonuna kadar askıya alınmasıdır. Bu yüzden televizyonun yayılması 2. Dünya Savaşı'ndan sonraya kalmıştır ve asıl gelişimi 1960'lı yıllardan sonradır.³⁰ Yayın sistemi ve yayıncılıkla ilgili kurallar ise, daha önce belirtildiği gibi radyo yayıncılığının sistem ve kurallarının uygulanması biçiminde gelişmiştir.

26 EMERY, s. 466.

27 A.g.k., s. 385.

28 TAPIO VARIS, "Ülkelerarası Şirketlerin İletişime Yaptığı Etkilerden Görünümler" Çev. Baskın Oran, *İletişim ve Toplum Sorunları*, UNESCO/TÜRK Sosyal Bilimler Derneği Yay. Ankara, 1983, s. 124-125.

29 RİGEL, s. 24.

30 AZİZ, s. 28.

Başlangıçta radyolink hatları ile yayın dağıtımı yapılan ve bu yüzden ülke sınırları içinde kalan televizyon, 1960 sonrasında geliştirilen uydu teknolojisi ile yeni bir döneme girmiştir. 1965 yılında uzaya atılan, bir kanal siyah-beyaz televizyon yayını ve birkaç yüz telefon hattı taşıyan Early Bird adlı uydu ile, uluslar/kıtalar arası televizyon yayıncılığının ilk adımları atılmıştır.³¹ Önceleri, uydudan gelen sinyalleri dağıtan bir yer istasyonu aracılığıyla yayın şeklinde oluşturulan sistem, daha sonra DBS (Direct Broadcast Satellite/Doğrudan Uydu Yayıncılığı) olarak bilinen, uydudan televizyon alıcısına aracısız yayın aktarımı şeklinde geliştirilmiştir.³² Uluslararası iletişimin uydular aracılığıyla dünya çapında gelişmesi, ancak yayın frekanslarının sınırlılığı ve ulusların kendi ülkelerinin kaynaklarıyla ilgili haber ve bilgiler üzerinde de egemenlik hakları bulunduğu yönündeki savlar, uluslararası işbirliğini ve paylaşımı zorunlu duruma getirmiştir.³³ Bu alandaki düzenlemeler, 1985 ve 1988 yıllarında Cenevre’de toplanan Dünya Radyo Konferansları’nda yapılmıştır.³⁴

Televizyon yayıncılık tarihi içinde değinilmesi gereken bir başka yayın tekniğinden de kısaca söz edilmesi gerekmektedir. Özellikle 1980’li yıllar sonra etkinliği artan bu teknik kablolu televizyon yayıncılığıdır. Başlangıçta, normal televizyon yayınlarının alınamadığı, engebeli ve dağlık yörelere televizyon yayınlarının ulaştırılması amacıyla

31 RİGEL, s. 45.

32 Televizyon ve uydu yayıncılığı konularında ayrıntılı bilgi kaynağı olarak bkz. MEHMET KESİM, *Kablolu Televizyon ve Uyduların İletişim Teknolojisi Açısından Toplumsal İletişimdeki Boyutu*, Anadolu Üniversitesi, AÖF Yay. No:124, Eskişehir, 1988; M. TİMUR SAYRAÇ, *Uydu Yayınları ve Uluslararası Planlama Kriterleri*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1990.

33 Uydu ile uluslararası iletişim üzerine tartışmalar ve düzenlemeler konusunda bilgi için bkz. HİFZİ TOPUZ, *Uluslararası İletişim*, Anadolu Üniversitesi Yay. No: 85, Eskişehir, 1984, s. 154-160, 221-236.

34 SAYRAÇ, s.6.

geliştirilmiş bir tekniktir.³⁵ Ancak, televizyon yayınlarının çoğalmasıyla doğan, yayınların birbirine karışması sorunu; kablolu yayıncılıkta çok daha fazla sayıda televizyon yayını yapılabilmesinin olanaklı oluşu; daha kaliteli yayın ve abonelik sistemi ile daha güvenli gelir elde edebilme olanakları; fiber optik kablo kullanımı ile pek çok iletişim etkinliğinin aynı hat üzerinden gerçekleştirilebilir oluşu ve kablo yayıncılığının iki yönlü iletişim amaçlarına uygunluğu, bu tekniğin kullanılmasının diğer nedenleri olarak sayılabilir. Nitekim, televizyon yayın kalitesinin yükseltilmesi (HDTV-Yüksek Tanımlı Televizyon) çalışmalarının yanı sıra, televizyonda iki yönlülüğün sağlanması yönündeki çalışmalarda da teknolojik olanaklar yardımıyla önemli gelişmeler sağlanmaktadır. Bilgisayar, telefon ve televizyonun birlikte kullanıldığı, izleyicilerin de programlara erişebildiği Etkileşimli Televizyon uygulamaları, televizyon yayıncılığında yeni bir ufuk açmaya aday durumdadırlar.³⁶

5. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE TELEVİZYON YAYINCILIĞI

Dünyada ülke sayısı kadar kitle iletişim sistemi vardır.³⁷ Bu tanım, televizyon yayıncılığının ulusal sınırlar içinde olduğu ve uluslararası televizyon iletişim akışının program alım-satımı veya değişimi sınırlarında kaldığı dönemler için geçerli olabilecek bir tanımdır. Ülkelerin politik, ekonomik, dil, toplumsal ve kültürel yapıları ve coğrafi

35 KESİM, s. 15.

36 AHMET DURMAZ, "Etkileşimli Videodan Etkileşimli TV Yayıncılığına" KURGU, s. 12, Anadolu Ün., İBF Yay. No: 19, Eskişehir, 1993, s.118.

37 ŞERMİN TEKİNALP, Avrupa Topluluğunda Ulusal Kültür ve Televizyon, İstanbul Ün. Yay., No: 3772, İstanbul, 1993, s. 26.

özelliklerinin belirleyiciliğinde ülke sayısı kadar iletişim sisteminin olabileceği düşüncesi, köksüz bir yaklaşım sayılmamalıdır. Ancak bugüne kadar tüm ülkelerin iletişim sistemlerini tam olarak içine alacak bir sistem kümelenmesi yapılamamıştır.³⁸ Bu nedenle sistem kümelenmeleri genellikle;

1.Politik sistem, ideoloji ve yönetim biçimleri (Demokrat-yetkeci, Batılı-Sovyet, kapitalist-komünist, kapalı-açık);

2.Kurumların denetim biçimi ya da derecesi, (devlet tekeli, özel kuruluş tekeli, kamu ortaklığı, özel girişim);

3.Çağdaşlık derecesi, (geleneksel, geçiş döneminde, modern);

4.Gelişmişlik derecesi, (gelişmiş, gelişen, gelişmemiş);

5.Parasal kaynak (kamusal, özel)

6.Coğrafya (Avrupa, Amerika, Kanada, Asya, Afrika, SSCB, Latin Amerika) ölçütlerine göre yapılmışlardır³⁹.

Bu ölçütleri temel alarak yapılan sınıflandırmalarda da sistemler Tekelci ve rekabetçi sistemler şeklinde ayrılmış ya da yönetim ve denetim biçimleri baz alınarak otoriter, liberal, sosyalist ve gelişmeci yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılmışlardır.⁴⁰ Ancak elektronik iletişimin özellikle 1980'li yıllar sonrasındaki olağanüstü gelişimi, günümüzde net ayrımlar yapabilmenin dayanaklarını büyük ölçüde ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Televizyon yayıncılığının çerçevesini çizen yasal düzenlemeler, yeni iletişim olanakları karşısında zaman zaman yetersiz kalmaktadırlar. Yayın kuruluşları, ulusal posta, telgraf ve telefon şirketleri, bilgisayar sistemleri arasında geleneksel olarak çizilmiş sınırlar giderek belirsizleşmekte, bu farklı kurumların

38 A.g.k.

39 DONALD M.WOOD, *Mass Media and the Individual*, West Publishing Co. St. Paul, Minnesota, 1983, s. 42'den aktaran TEKİNALP, s. 29.

40 Bu sınıflandırmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. OYA TOKGÖZ, *Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo Televizyon Sistemleri*, Ank. Ün. SBF. Yay. No:343, Ankara, 1972, s. 51-58; A. RAŞİT KAYA, *Kitle İletişim Sistemleri*, Teori Yayınları, Ankara, 1985.

etkinlikleri örtüşmektedir.⁴¹ Öte yandan, uluslar arasında giderek artan işbirliği; ortak yükümlülükler getiren uluslararası sözleşmelerin ulusal egemenliklerdeki yayın anlayışı farklılıklarının kapsamını giderek daraltması; doğrudan uydu yayıncılığının ulusal sınırları aşması; belki de hepsinden daha önemli olarak televizyon yayıncılığının giderek tecimselleşmesi ve uluslararası pazar ekonomisi kurallarının televizyon iletişimi alanında da artarak yer bulması gibi oluşumlar, belirsizliğin artışının teknik olmayan boyutunu oluşturmaktadır. Örneğin, televizyon yayıncılığında önemli bir isim haline gelen İtalyan Silvio Berlusconi'nin sahibi bulunduğu Fininvest grubu, İtalya'da Canale 5, Rete 4, Italia 1, Telecina gibi televizyon kanallarının sahibidir. Bu şirket aynı zamanda Fransa'da beşinci kanalın ortağı, Almanya'da Telefun'un %21 hissesinin sahibidir. Berlusconi, televizyon yayıncılığının dışında, dağıtım, pazarlama, reklamcılık, sigortacılık ve yatırım işleri, yapı işleri, sinema, tiyatro ve basın alanlarında etkinliklerde bulunmaktadır.⁴² Benzer biçimde, iletişim alanının tanınmış isimlerinden Maxwell, doğu blokunun parçalanmasından sonra Macaristan, Bulgaristan, Rusya gibi ülkelerde önemli iletişim yatırımlarına girişmiştir.⁴³ Sosyalist blokun dağılışı kitle iletişim alanına da yansımış, bu ülkelerin oluşturduğu OIRT (Uluslararası Radyo ve Televizyon Örgütü) 3 Temmuz 1992'de Oslo'da yaptığı toplantıda dağılma; peşinden EBU (Avrupa Yayın Birliği) ne katılma kararı almıştır.⁴⁴ Doğu blokunda, sözü edilen çözülme süreci işlerken, gelişmiş kapitalist ülkelerin yönlendiriciliğindeki batıda,

41 AYDIN UĞUR, *İletişim Alanında Gelişmeler, Yeni İletişim Teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Yaşama Etkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ank. Ün. Sos. Bil. Ens., Ankara, 1986, s. X.

42 MUSTAFA GÜRZ, "Berlusconi Kimdir?" *İletişim Dünyası*, Sayı: 11, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, İstanbul, 1992, s.11.

43 *İletişim Araştırma*, "Maxwell Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğinde", Sayı:4, İLAD Yayını, 1991, İstanbul, s.6.

44 *İletişim Dünyası*, Sayı: 10, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, İstanbul, 1992, s.9.

globalleşme sözcülüğüyle tanımlanan bütünleşme giderek yayılmaktadır.. Bütünleşme süreci içinde teknolojik, ekonomik ve siyasi baskılar, radyo-televizyon iletişim sistemlerinde yeniden düzenlemeleri (reregulation) ya da serbestleştirmeleri (deregulation) zorlamaktadır.⁴⁵ Örneğin Türkiye, TRT International ile Avrupa'da yaşayan Türklere yönelik yayın yaparken, aynı çerçeve içinde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine televizyon yayını gerçekleştirmeye çalışmakta; bir yandan da üyesi bulunduğu EBU'nun (European Broaadcasting Union/Avrupa Yayın Birliği) yürürlüğe koyduğu Avrupa Sınır Ötesi Televizyon sözleşmesinin yayın kurallarına uyabilmek için, kendi televizyon kanunlarında yeni düzenlemeler yapmak durumunda kalmaktadır.

Genel çizgileriyle verilmeye çalışılan günümüz dünyasındaki televizyon yayıncılığını, sözü edilen gelişmeler nedeniyle ülke başlıkları altında ve ancak yeri geldiğinde, geçmiş dönemlerde yapılan sınıflandırmalara yer vererek incelemek daha anlaşılır bir yaklaşım olabilecektir. Ayrıca bu çalışmada, Türkiye'deki televizyon yayıncılığının ilke ve politikalarının belirlenebilmesi çabası içinde, bilgi ve deneyimlerinden yararlanabilmek amacıyla, Türkiye'nin bütünleşme çabası içinde olduğu gelişmiş ülkelerin uygulamalarına da yer verilmiştir. Bunun temelinde, gelişmiş ülkelerin televizyon yayıncılık uygulamalarının öncü ve belirleyici niteliklere sahip oldukları varsayımı bulunmaktadır.

45 TEKİNALP, s. 26.

A. ABD'de Televizyon Yayıncılığı

Televizyonun anavatanı sayılan ABD'de günümüzde yaklaşık 1350 televizyon istasyonu yayın yapmaktadır.⁴⁶ Mutlak ticari sistem örneği olarak gösterilen bu ülkede televizyon yayıncılığı, devletin düzenlediği bir rekabet sistemi içinde yapılmaktadır.⁴⁷ Her evde televizyon alıcısının bulunduğu; evlerin % 59'unda birden fazla, % 20'sinde ise üç veya daha fazla televizyon alıcısının olduğu ileri sürülen bu ülkede, liberal pazar ekonomisi kurallarına göre işleyen televizyon yayıncılık sistemi, reklama bağlı olarak varlığını sürdürmektedir.⁴⁸

ABD televizyonlarının örgütlenme biçimlerine bakıldığında dört değişik grupta karşılaşmaktadır.⁴⁹

- 1.Büyük Yayın Ağları (Özel Sektör)
- 2.Yayın Ağlarına bağlı yerel istasyonlar (özel sektör)
- 3.Bağımsız yerel istasyonlar (özel sektör)
- 4.Kamusal televizyon örgütü (Public Broadcasting Service/PBS)

Ulusal düzeyde yayın yapan üç yayın ağı, büyük yayın ağlarını oluşturmaktadırlar. Bunlar ABC (American Broadcasting Company), CBS (Colombia Broadcasting System) ve NBC (National Broadcasting Company) dirler.⁵⁰ Çok sayıda yayın istasyonu bu büyük şebekelere bağlı olarak çalışırlar ve bir kısım istasyonlar da bu şebekeler tarafından kurulmuşlardır. Kalan istasyonların 300'ü bağımsız, 332'si ise (PBS) kamu televizyonu sistemine bağlı çalışan kuruluşlardır.⁵¹

46 HÜLYA YENGİN, Ekranın Büyüsü, Der Yayınları; 129, İstanbul, 1994, s. 58.

47 TOKGÖZ, s. 54.

48 YENGİN, s. 58.

49 HİFZİ TOPUZ (koordinatör) vd., Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni, TÜSES-İLAD Ortak Yayını, İstanbul, 1990, s.3.

50 A.g.k.

51 YENGİN, s. 58.

Kamusal televizyonlar PBS (Public Broadcasting Service) adlı bir örgütün çatısı altında toplanmış, kâr amacı gütmeyen televizyon kuruluşlarıdır. Devlet kuruluşu değillerdir ancak giderlerinin % 20'si devlet tarafından karşılanır.⁵²

Bu kadar yaygın televizyon ağını besleme zorunluluğu, televizyon programları üretiminde ABD'ni önemli bir güç haline getirmiştir. Geniş dağıtım olanakları nedeniyle, ucuz fiyatlarla satılabilen Amerikan televizyon programları, dünya televizyonlarının ABD yapımlarıyla işgalini olanaklı kılmıştır. Bu gücün temelinde büyük yatırımlar ve işbirliğinin önemli payı bulunmaktadır. Örneğin, televizyonun gelişme dönemlerinde sinemacılar, az sayıdaki televizyon kanallarıyla rekabete girmek yerine, izleyiciye ulaşmada yeni yollar bulmak ya da kârlılıklarını ve pazar güçlerini artırmak için televizyona destek verme yolunu seçmişlerdir.⁵³ Hollywood sineması ile Amerikan televizyonları arasındaki sıkı işbirliği, belki daha da gelişmiş biçimde günümüzde de sürmektedir. ABD kitle iletişim tacirlerinin dışa açılma nedenlerinin incelendiği bir çalışmada, "Yayılmanın ardında siyasal kontrol ve kültürel egemenlik çabaları yoktur; bütün amaç kârları artırmaktır. Bununla beraber yayılmanın ABD yönetimine hiç faydası olmadığı da söylenemez" denilmektedir.⁵⁴

Gerek ülke içinde, gerek dünya televizyon yayıncılığı piyasasında çok önemli bir yere sahip bulunan Amerikan televizyon yayıncılığının denetimini, FCC (Federal Communication Comission/Federal İletişim Komisyonu) adlı bir kuruluş yapmaktadır. Bu kuruluş, 1934 yılında çıkarılmış bulunan "Communication Act" adlı yasaya uygun olarak

52 TOPUZ vd., s.5.

53 NOAM, s. 61.

54 HALUK GERAY, Yeni İletişim Teknolojileri, Kılıçaslan Matbaacılık, Ankara, 1994, s. 126.

kurulmuştur. Federal İletişim Komisyonunun üyeleri bir başkan ile altı üyeden oluşur ve senatonun onayıyla ABD başkanı tarafından atanırlar. Üyelerin görev süresi yedi yıldır. Ancak, her yıl bir üyenin değiştirilmesi ile, dört yıllık bir süre için seçilen ABD başkanının FCC üyelerinin tümünü atama olanağı ortadan kaldırılmıştır.⁵⁵ Komisyon üyesi olabilmek için ABD vatandaşı olmak gereklidir ve komisyondaki hiçbir üye veya komisyonun işe aldığı hiçbir kişi mali açıdan iletişim araçlarının imal ve satışıyla ilgili herhangi bir şirkete ortak olamamaktadır. Ayrıca komisyon üyelerininin iletişim alanında bir iş veya meslekle uğraşması yasaktır.⁵⁶

FCC'nin düzenleme ve denetimi, elektronik iletişim tekniklerini kullanan, radyo, televizyon, telefon, bilgisayar iletişimi gibi, çok geniş ve çeşitli iletişim alanları için sözkonusudur.⁵⁷ Düzenleme ve denetimle ilgili etkinlikler genel olarak iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bunların ilki iletilerin alıcılara sağlıklı ve güvenli ulaşımını sağlamaya yönelik, bir çeşit posta hizmeti sayılabilecek etkinliklerle ilgili düzenlemelerdir. İkincisi ise, temelde kamu çıkarının korunmasına ve içeriğe dönük düzenlemeler şeklinde dile getirilmektedir.⁵⁸ Posta hizmeti türünden etkinliklerle ilgili düzenleme ve denetimler pek sorun yaratmazken, iletilerin niteliği ile ilgili düzenleme ve denetimlere başından bu yana karşı çıkılmış, çatışmalar bu alanda ortaya çıkmışlardır. Kamu yararıyla ilgili hükümlerin açıkça belirtilmemesi, komisyonunun her durumu kamu yararı (public interest) uygunluk (convenience) ve zorunluluk (necessity) açılarından değerlendirerek

55 JALE SARMAŞIK, *Radyo Televizyon Yayınlarını Denetim Yöntemleri*, Marmara Ün., İletişim Fakültesi Yay., No:2, İstanbul, 1993, s. 52-53.

56 A.g.k.

57 Geniş bilgi için bkz. Aydın UĞUR, s. 176-238.

58 KRASNOW- LONGLEY, s. 15.

kendisinin karara varmasının beklenmesi, yayınların içeriğine müdahale olarak algılanmış, özgürlüğe saldırı ve sansür biçiminde yorumlanmış, karşı çıkışlar, ABD anayasasında yer alan “Kongre’nin... söz ya da basın özgürlüğünü kısıtlayan hiçbir yasa” çıkartamayacağını hükme bağlayan ilk değişikliğe (The First Amendment) dayandırılmıştır.⁵⁹ Tartışmaların bir başka yönü de, kamu adına iletişimi düzenleme ve denetleme yetkisini kullanan FCC’nin konumuyla ilgili olmuştur. FCC’nin bağımsızlığı, tarafsızlığı ve kurum olarak toplum içindeki yeri sık sık eleştirilmiştir. Bu konuda kayda değer bir değerlendirme 1960 yılında başkan J.F. Kennedy’e verilen LANDIS Raporu’nda aşağıdaki gibi dile getirilmiştir.

"FCC’nin en büyük problemlerinden biri “gerçek bağımsızlığın” eksikliğidir. Kanun yoluyla yönetimden bağımsız bir düzenleyici kuruluş oluşturulabilir. Ancak bu, kuruluşun, Kongrenin veya endüstrinin baskılarından bağımsızlığı anlamına gelmeyecektir. Ayrıca kuruluşun kanunla sağlanan yönetimden bağımsızlığı, politikadan da bağımsızlığı demek değildir. Gerçekte kamu yararına başarılı bir düzenleme için, bağımsız düzenleyici komisyonların politik destek ve liderliğe gereksinimleri vardır " ⁶⁰.

Günümüzde, Amerikan televizyon politikalarının düzenlenmesi ve yönlendirilmesinde etkili olan, çeşitli güç veya baskı gruplarından sözedilmektedir. FCC bu güçlerden yalnızca birini oluşturmaktadır. Bu güçler, bir çalışmada, FCC, iletişim alanının belirleyicilerinden biri olan endüstri, yönetim ve politik gücün simgesi olarak ABD başkanlığı, mahkemeler ve örgütlü izleyici grupları veya dernekleri şeklinde sıralanmaktadırlar.⁶¹ Bu yaklaşım ABD televizyon iletişimi alanında

59 UĞUR, s. 178.

60 KRASNOW- LONGLEY, s. 28.

61 A.g.k., s. 27,62.

serbest piyasa düzeninin kendi dengelerini oluşturduğu düşüncesinin ilanı olarak da yorumlanabilir. Düzenlemelerin azaltılması ya da kaldırılması (deregulation) düşüncesinin egemenliğinden sonra, FCC'nin etkinliklerinin daha çok nicelikle ilgili konularda yoğunlaştığı ileri sürülebilir. Giderek biçimsel düzenlemelerin kastedildiği nicelikler alanında bile, FCC'nin denetimi ve düzenlemeleri gevşettiğinin veya azalttığının belirtileri görülmektedir. Tekelciliği önlemeye yönelik olarak konulan, yediden fazla radyo-televizyon istasyonuna sahip olamama kuralı 1984 yılında FCC tarafından oniki FM Radyo, oniki orta dalga AM radyo ve oniki televizyon istasyonu sınırlarına çekilmiştir.⁶²

Günümüzde FCC'nin görevleri; yayınlar arasındaki çakışmaları önlemek amacıyla yayın frekanslarını düzenlemek; yayın izinlerini vermek; izinleri-aksi yönde önemli nedenler yoksa-uzatmak; seçim zamanlarında değişik görüşlerin ekranlara yansımalarını gözetmek; kişilik haklarına saldırıları önlemek ve gerektiğinde saldırıya uğramış kişilerin cevap haklarını kullanmalarına yardım etmek, gibi sınırlar içindedir. Verilen izinlerin genellikle uzatılmasının ve önemli nedenler olmaksızın iptal edilmemesinin nedenleri, televizyonun pahalı bir yatırım alanı ve yatırımların da ancak uzun dönemli ticari yayın olanaklarıyla amorti edilebilir olmasından kaynaklanmaktadır.⁶³ Ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılan Amerikan televizyon sisteminin egemen unsuru özel televizyonlardır. Mikro dalga yayın yapan televizyondan, kablolu-kablosuz televizyona ve uydu yayınlarına dek yüzlerce seçeneğe ulaşabilme olanağına sahip Amerikan televizyon izleyicileri belki de dünyanın seçme özgürlüğü en fazla olan izleyicileridir. İzleyicilerin

62 YENGİN, S. 59.

63 CENGİZ TAŞER, Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği, TRT Basılı Yay. Müd. Yay., No: 5, Ankara, s. 46.

sembolik ücretlerle abone olduğu televizyon kanallarının asıl gelir kaynağı reklamlardır ve bu yüzden de reklam Amerikan televizyon kuruluşlarının " tanrısı " olarak nitelenmektedir.⁶⁴

B. İngiltere’de Televizyon Yayıncılığı

İlk düzenli televizyon yayınlarının yapıldığı İngiltere’de, televizyon yayıncılığı ABD’den oldukça farklı bir biçimde gelişmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, güçlü bir devlet geleneği olan İngiltere’de, televizyon bir kamu tekeli olarak BBC çatısı altında örgütlenmiştir.

Başlangıcından beri siyasi iktidardan bağımsız, tarafsız bir yayıncılık anlayışını benimseyen ve uygulayan BBC, dünyada örnek alınan, saygınlığı yüksek bir televizyon kuruluşu olmayı başarmıştır. Kuruluşundan günümüze uzun yıllar geçmiş olmasına karşılık, BBC’nin yapısında çok önemli değişiklikler olmamıştır. BBC 1 Ocak 1927’den günümüze değin verilen ve belli dönemlerde yenilenen Kraliyet Beratı ve İçişleri Bakanlığı’nın verdiği yayın lisansı ile çalışmaktadır. Kraliyet Beratı, kurumun yasal çerçevesini, yetki ve sorumluluklarını belirlerken, yayın lisansı, çalışma koşullarını içeren bir belgedir.⁶⁵ Yayın Lisansı (Licence and Agreement) İçişleri Bakanı’na, BBC kanalı ile resmi bildiri yayınlama veya bazı programları yayınlamama hakkını da vermektedir. Ancak, bu hak genelde kullanılmamış, BBC hükümetlerin müdahalelerinden bağımsız kalabilmiştir.⁶⁶ Bir kamu kuruluşu

64 MEHMET SELAMİ ŞAKİROĞLU, “Reklam TV. kuruluşlarının Tanrısı” *Güneş Gazetesi*, 5.6.1991, s.13.

65 LEYLA AKBABA, *İngiltere’de Yayıncılık Sistemi*, RTYK Araştırma dairesi için hazırlanmış rapor, Ankara, 1990/4, s.2.

66 7.8.1985 günü İrlanda Kurtuluş Örgütü (IRA) Lideri olduğu idda edilen bir kişi ile sertlik yanlısı (Loyalist) bir başka örgüt mensubunun görüşlerine yer verilen 45 dakikalık bir programın yayınlanması İçişleri Bakanlığı’nın isteği üzerine durdurulmuştur. BBC yönetimi, programın 17.8.1985’de yayınlanmak üzere

olmasına ve hükümetle organik bağları bulunmasına karşılık BBC'nin bağımsızlığının yasalar ve yönetmelikler yerine yazılı olmayan kurallarla güvence altına alındığı, bunun da ancak İngiliz siyasal gelenekleriyle açıklanabileceği belirtilmektedir.⁶⁷

BBC'nin idari yapısı ve işleyişine bakıldığında, hiyerarşik yapının en üstünde Yöneticiler Kurulu'nun (Board of Governors) yer aldığı görülmektedir. BBC'yi yönetmekle görevli "otorite" olan bu kurul hükümetin önerisiyle kraliçe tarafından atanan oniki kişiden oluşmaktadır.⁶⁸ Kurulun, alanda otorite olarak tanınan ve İngiltere'nin siyasal çeşitliliğini yansıtabilecek nitelikte üyelere oluşması gözetilir. Yazılı bir kural olmamakla birlikte, yönetim kurulunda bir diplomatın, bir eğitimcinin, bir mali uzmanın ve bir sendikacının yer almasına dikkat edilmektedir.⁶⁹ Kuramsal olarak BBC bu kurul tarafından yönetilmekteyse de, Kurulun etkinliklerinin üst düzey yöneticileri atamak ve genel yayın politikalarını belirlemekle sınırlı olduğu, gerçekte yönetimin BBC'nin genel müdürüne bırakıldığı bilinmektedir. Her ne kadar kurul üyelerinin atanmasında hükümetin doğrudan rolü bulunmaktaysa da üyelerin görevleri sırasında BBC'nin bağımsız yayın politikasının sürdürülebilmesi için - hükümet dahil - dışarıdan gelen her türlü baskıya direndikleri yılların deneyimleriyle görülmüştür.

ertelendiğini açıklamıştır. BBC çalışanları bu kararı protesto için bir günlük greve gitmişlerdir. BBC yönetiminin durdurma kararına karşı çıkması olumlu, erteleme kararıyla müdahaleye boyun eğdikleri kanısı olumsuz değerlendirmelere yol açmıştır. BÜLENT ÇAPLI, *Bir Kamu Politikası Alanı Olarak Televizyon*, (yayınlanmamış doçentlik çalışması), Ankara, 1994, s. 54.

67 ÇAPLI, s.50.

68 KAYA, s. 125.

69 ÇAPLI, s. 52-53.

Kurumun yönetimi Yöneticiler Kurulu tarafından seçilen bir genel müdür ve kurum içinden seçilen oniki kişilik bir Yönetim Konseyince yürütülür. Yönetim Konseyi üyeleri genellikle BBC'nin belli başlı bölümlerinin müdürlerinden oluşur.⁷⁰ Kurumun yayınlarının yönlendirilmesinde etkili bir başka örgütlenme, izleyici kitlesini temsil eden altmış kişilik bir merkezi danışma konseyidir. Ayrıca bu konseyle birlikte sekiz ayrı bölgede oluşturulan bölgesel danışma konseyleri de yayın politikaları ve programlarının niteliği konularında görüş bildirmektedirler.⁷¹ Bu kurulların yaptırım gücü yoktur.

BBC, gelirlerini radyo ve televizyon ruhsat ücretlerinden sağlamaktadır. Reklam alması yasaktır. Ruhsat ücretlerinin tutarı hükümet tarafından belirlenmektedir ve bu durum, BBC'ye baskı yapabilmesi için hükümetin eline önemli bir fırsat vermektedir.

Genel çizgileriyle idari yapısı ve işleyişi verilen BBC'nin yayın tekeli, 1955 yılında ITV (Independent Television)'un yayına başlamasıyla sona ermiştir.

ITV, 14 bölgeye 15 bölgesel televizyon istasyonu ile yayın yapan bir özel televizyon birliğidir.⁷² Gelirlerini reklamlardan sağlamaktadır. Ancak ITV'nin ortaya çıkışı özel sektörün kamu tekeliyi yıkmaya çalışmasının bir sonucu değildir. Bu konudaki öncülük hükümet tarafından yapılmış, Bağımsız Televizyon Otoritesi IBA (Independent Television Authority) kurularak ITV'nin IBA kontrolünde yayın yapmasına izin verilmiştir.⁷³ Bir başka deyişle kamu hizmeti anlayışı önde

⁷⁰ TOPUZ vd. s. 13.

⁷¹ MEHMET SELAMİ ŞAKİROĞLU, "Avrupa'nın İlk Özel Televizyonu İngiltere'de" *Güneş Gazetesi*, 4.6.1991, s.13.

⁷² A.g.k.

⁷³ KAYA, s.128.

tutulmuştur. IBA oniki kişiden oluşan bir yönetim kurulunca yönetilmekte ve bu kurulun üyeleri içişleri bakanı tarafından atanmaktadır. IBA'nın kontrolü altında ikinci özel televizyon uygulaması olarak Kanal 4 (Channel Four) 1982 yılında yayın hayatına girmiştir. Bu kanal ITV'nin tamamlayıcısı olarak düşünülmüştür ve özellikle etnik ve kültürel azınlıklar ile özörlölere yönelik yayın yapmaktadır.⁷⁴ Kanal 4 kendisine özgü bir program üretim birimine sahip değildir. Yayınladığı programları dışarıdan, üretici şirketlerden almaktadır.⁷⁵

Doğrudan uydu yayıncılığının olanaklı hale gelmesiyle BSB (British Satellite Broadcasting) kurulmuş, BBC satın aldığı iki uydu kanalı aracılığıyla yayınlarını uydudan yapmaya başlamıştır.⁷⁶ Uydu yayıncılığı BSB'nin izniyle yapılmasına rağmen, birçok ölkede basın ve televizyon yatırımları bulunan Rupert Murdoch, Lüksemburg Televizyonu'nun Astra uydusundan kiraladığı dört kanalla ölkeden İngiltere'ye yayına başlamıştır.⁷⁷ Murdoch'un Sky Television adlı korsan istasyonu ile BSB arasında doğan rekabet, BSB'nin 330 milyon, Sky televizyonunun 95 milyon sterlin zarara uğramasına yol açmıştır. Rekabet ortaklıkla sonuçlandırılmış, Murdoch BSB'nin %50 hissesini satın almıştır.⁷⁸

İngiltere'de ITV ile başlayan özel televizyon uygulamasında kontrol ve düzenleme kuruluşu olarak IBA'nın kurulduğu görölmektedir. 1990 yayıncılık yasası ile IBA ortadan kaldırılmış yerine ITC (Independent Television Commission/Bağımsız Televizyon Kurulu) kurulmuştur. IBA'nın çalışmaları sırasında, zaman içinde, program yapımcıları ile IBA

⁷⁴ YENGİN, s.53-54.

⁷⁵ KAYA, s.130.

⁷⁶ RİGEL, s.66.

⁷⁷ A.g.k.

⁷⁸ ŞAKİROĞLU, s. 13.

personeli arasında yakınlaşmaların doğuşuyla, denetim zayıflıklarının olduğu şeklinde yakınmalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, IBA'nın yaptırım gücünün yalnızca yayın iptali şeklinde düzenlenmesi kuruluşun pek çok yayın ilkelerine aykırı duruma iptal kararı vermemek için göz yumması sonucunu doğurmuştur. IBA'dan farklı olarak ITC'ye program izleme yetkisi verilmemiş, yaptırım gücü hafiften ağıra bir dizi önlem biçiminde düzenlenmiştir. Bu yaptırımlar, özür dilemeden başlayarak, para cezası, yayın süresinin kısaltılması, en şiddetlisi olarak da yayın izninin iptali gibi cezaları içermektedir.⁷⁹

IBA ile birlikte ITV'de ortadan kaldırılmış, ITV'yi oluşturan istasyonların tümü Kanal-3 adı altında yeniden düzenlenmiştir. Kablo otoritesi de lağvedilerek, kablo yayınları ITC'nin görev alanına sokulmuştur. Yasa, Kanal-4'ün kültür, kanal-5'in okul programları ile eğitim yayınlarına ağırlık vermesini öngörmektedir.⁸⁰ Yasa ile ayrıca, yayıncılık örgütlerinin yapı ve özelliklerine biçim vermek, izleyicilerden gelen şikayetleri bir raporla ITC'ye bildirmek, gibi görevlerle donatılan Yayın Şikayet Komisyonu BCC (Broadcasting Complaint Commission) oluşturulmuştur.

1989 yılında kurulan Yayın Standartları Konseyi BSC (Broadcasting Standards Council), yeni yasada da yer almaktadır. Hükümet tarafından atanan bir başkan ve dört üyeden oluşan konsey, programlardaki seks, şiddet, ahlak konularında yol gösterici kurallar koymaktadır.⁸¹ Yasada yer alan ve alanla doğrudan ilgili olan bu denetim ve düzenleme mekanizmalarını da kapsayan bir çalışmada, yayıncılığın düzenlenmesi ile ilgili 20 kadar kuruluşun olduğu

⁷⁹ ÇAPLI, s.79-81.

⁸⁰ YENGİN, s.56-57.

⁸¹ A.g.k.

belirtilmektedir.⁸² Bunların bir kısmı, yayıncılık alanında yer almayan ancak ilgileri bulunan telekomünikasyon kuruluşları gibi örgütlerdir. Ayrıca, örgütlü yapı içinde yer almayan Voice of Listener and Viewer (VLV) ve National Viewers and Listeners Association (NVALA) gibi örgütlü baskı gruplarının da, yayınların düzenlenmesi ve yayın politikalarına önemli etkilerde bulunduğundan söz edilebilir.⁸³

Yeni yasa ile getirilen düzenlemeler, İngiltere’de televizyon yayıncılığının hala bir kamu hizmeti olarak görüldüğünü; varolan yapının, şekil değişiklikleri olsa da korunduğunu göstermekle birlikte, gelecek için köklü değişimlerin işaretlerini de vermektedir. Bunlardan en önemlisi BBC’nin gelirlerinin, ruhsat ücretlerinden abone ücretlerine dönüştürülmesinde görülmektedir. Böylece BBC, özel televizyonlarla rekabete sokulmaktadır. Yasa genel olarak, liberal rejimin yeni düzenlemelerle hem kamusal, hem de ticari televizyonlara yansımaları olarak değerlendirilmekte; sınırlı ticari televizyonların giderek uluslararası liberal ekonomik düzenin zorlamalarına göre daha çok ticarileştirilmesi şeklinde yorumlanmaktadır.⁸⁴

C. Fransa’da Televizyon Yayıncılığı

Fransa’da televizyon yayıncılığı düzenli olarak, 1949 yılında TF1 (Television Française) yayınları ile başlatılmıştır.⁸⁵ Bir devlet tekeli

⁸² NAOMI SARGANT, “United Kingdom” *Television and the Viewer Interests*, Jeremy MITCHELL, Jay G. BLUMLER (ed.), The European Institute for the Media, EIM Media Monograph: 18, London, 1994, s.172-173.

⁸³ A.g.k.

⁸⁴ TEKİNALP, s.43.

⁸⁵ TOPUZ vd., s.19.

olarak kurulan televizyon 1964 yılına kadar çeşitli düzenlemelerle bu durumunu sürdürmüştür. 1964'te çıkarılan bir yasa ile kurum özerk, iktisadi ve ticari bir kurum olarak ORTF (Office De La Radiodiffusion Television Française) adı altında düzenlenmiştir.⁸⁶ Ancak bu düzenleme, kurumun gerçekten özerk olduğu anlamına gelmemektedir. Bir kamu hizmeti gördüğü gerekçesi ile enformasyon bakanının; bütçe ve gelirlerin onaylanması ve denetlenmesi bakımından maliye ve iktisat bakanlarının aracılığı ile hükümetin televizyon üzerindeki denetimi, varlığını 1982 yılına kadar sürdürmüştür. Yazılı basının hükümetlerin karşısında tavır almaları, radyo ve televizyonun hükümetlerce kullanılmasının gerekçelerinden biri olmuştur.⁸⁷ 1976 yılında ORTF dağıtılmış ve yayın hizmeti, yine kamu hizmeti olarak, ancak birbirinden bağımsız yedi kuruluş şeklinde düzenlenmiştir.⁸⁸ "Televizyonu siyasal iktidara bağlayan kordonu keseceğim"⁸⁹ sözleriyle iktidara gelen sosyalist Mitterand döneminde çıkarılan bir yasa ile, televizyon yayıncılığında devlet tekeli ortadan kaldırılmıştır. Çıkarılan bir kanunla Görsel-İşitsel İletişim Yüksek Kurulu (La Haute Autorite de la Communication Audiovisuelle) adı altında bağımsız bir yönetim organı oluşturulmuştur. Bu kanuna göre dokuz yıl için atanan kurul üyelerinin üçü Cumhurbaşkanı, üçü Meclis başkanı, üçü de Senato başkanı tarafından seçilmektedir.⁹⁰

Yasa, Kurul üyesi olabilmek için bazı önkoşullar ileri sürmektedir. Buna göre 65 yaşından büyük olanlar Kurula üye seçilememekte, Kurul üyesi olanlar hiçbir mesleki veya ticari etkinlikte bulunamamaktadır.

⁸⁶ SARMAŞIK, s.61.

⁸⁷ KAYA, s.158.

⁸⁸ AYDIN UĞUR, "Fransa'da Televizyonda Özelleşme", İletişim Araştırma, İLAD Bülteni, No: 8, İstanbul, 1992, s.7.

⁸⁹ MEHMET SELAMİ ŞAKİROĞLU, "Fransız Televizyonları Sorunlarını Çözemedi", Güneş Gazetesi, 3.6.1991, s.13.

⁹⁰ SARMAŞIK, s.84.

Kurul üyeliği sırasında durumları bu koşullarla bağdaşmayacak konuma gelenler, ancak, Kurulun diğer üyeleri tarafından görevden alınabilmektedirler. Yüksek Kurul'un harcamaları Başbakanlık bütçesinden karşılanmakta ve mali uzman tarafından denetlenmektedir.⁹¹

Yüksek Kurul, devlet adına gerekli imtiyaz ve izinleri vermenin yanı sıra, kamuya bağlı radyo ve televizyonları yönlendirmek ve denetlemekle de yetkili kılınmıştır. Yüksek Kurul devlet elindeki televizyon kanallarının başkanlarını atama yetkisini de elinde tutmakta; siyasal yaşamda çoğulculuk ilkesi doğrultusundaki bir dizi uygulamanın sağlıklı yürütülmesinin gözetilmesi; eğitim, eğlence, film ve reklam programlarının yayın oranlarının belirlenmesi gibi hususlar da Yüksek Kurulun görev ve yetkileri arasında bulunmaktadır.⁹²

Bağımsız bir düzenleyici kurulun oluşturulmasına rağmen siyasal iktidarın güdümünden uzak bir televizyon örgütlenmesinin Fransa'da hiçbir zaman gerçekleşemediği öne sürülmektedir. Bu sava gerekçe olarak siyasi iktidarların kanal tahsislerinde doğrudan rol almaları gösterilmektedir. Örneğin sosyalist iktidarın doğrudan kendisinin görüşmeler yaparak Kanal-5'i bir ortaklığa verdiği, sağın iktidara gelişiyile bu sözleşmenin bozulduğu ve kanalın sağ görüşe yakınlığı bilinen bir başka ortaklığa verildiği ileri sürülmektedir.⁹³ Nitekim 1986 yılında iktidara gelen sağ görüşlü hükümetin, bir yasa çıkararak Yüksek Kurulu kaldırması ve yerine 13 üyeli İletişim Ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu'nu (CNCL) kurması, 1989'da yeniden sosyalistlerin iktidara gelişiyile, CNCL'nin de dağıtılarak 9 üyeli Görsel-İşitsel Üst Konseyin (CSA) kuruluşu bu savları destekler görülmektedir.

91 A.g.k.

92 UĞUR, s.7-8.

93 ÇAPLI, s.23.

Sonuç olarak, günümüz Fransız televizyon sisteminin, özel kanalların sözleşme koşullarına açıkça uymadığı, kamu televizyonlarının ise bir türlü ne olacaklarına karar veremedikleri hastalıklı bir yapıya sahip oldukları öne sürülmektedir.⁹⁴ Bir başka çalışmada bu kargaşa, Fransa'da televizyon alanında yapılan düzenlemeler içinde kamu çıkarının nasıl konumlandırılacağına henüz karar verilemediği, bu konuda sorunların günümüzde de sürdüğü şeklinde dile getirilmektedir.⁹⁵ Ancak ticari televizyonun gelişile, her kanalın izleyici ilgi ve gereksinimlerini biraz daha fazla düşünmek zorunda kaldığı; bunun en önemli nedeninin televizyonların çoğunun reklamla finanse edilmesi olduğu belirtilmektedir.⁹⁶

D. İtalya'da Televizyon Yayıncılığı

İtalya'da televizyon yayınlarının başlama tarihi 1954 yılıdır.⁹⁷ Televizyon yayınları, daha önce kurulmuş bulunan ve radyo yayınlarını elinde bulunduran RAI'nın tekeline verilmiştir. Bir kamu tekeli oluşturulmasının gerekçesi, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, yayıncılığın bir kamu hizmeti olarak algılanmasına dayanmaktadır. RAI'nın sahip olduğu yayın tekeli 1973 yılında Berlusconi'nin inşa ettiği bir sitede "Tele Biella" adıyla ilk kablolu televizyon ağının kurulmasıyla

94 ŞAKİROĞLU.

95 DOMINIQUE BOULLIER, "France", *Television and the Viewer Interest*, Jeremy MITCHELL, Jay G. BLUMLER (ed.), EIM Media Monograph: 18, London, 1994, s.107.

96 A.g.k.

97 WALTER, B. EMERY, *Natinonal and International Systems of Broadcasting*, Michigan State University Press, 1969, s.268.

sona ermiştir.⁹⁸ İtalya'nın birçok yöresinde, Tele Biella örneğinin izlenerek özel televizyon istasyonlarının kurulması, sorunun Anayasa Mahkemesine yansımaya yol açmış; Mahkeme 16/7/1974 tarihinde RAI'nın tekelinin ülke geneli için geçerli olduğuna, yerel, bölgesel kablolu televizyon istasyonlarının kurulmasının tekelin bozulması sayılamayacağına karar vererek, bu istasyonların yasallaşmasını sağlamıştır.⁹⁹

Anayasa Mahkemesine göre devlet tekeli, “ dikkate alınabilecek sebepler olmaksızın...” düşünce ve fikirlerin serbest dolaşımı yolunu kapatmaktadır ve böylece “demokratik yaşantının bir temel değerini tehlikeye atmak suretiyle, haber kaynaklarında bir tür “Milli Otarşi” gerçekleştirmektedir. Ayrıca, kamu çıkarları, yasa koyucu tarafından korunabilir ve korunmalıdır. Bu da fertlerin hakkını bir kenara itmeyen bir izinler rejimi ile mümkün olabilir ”¹⁰⁰ denilmektedir.

Yerel, bölgesel kablolu televizyon istasyonlarına yasal yayın yolunu açan bu anlayış doğrultusunda, 14.4.1975 tarihli ve 103 sayılı “Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yeni Kurallar” başlıklı yasa çıkarılmıştır. Ancak, özel televizyon istasyonları kablolu yayınlarla yetinmemiş, (havadan) hertz dalgalarıyla yayına girdikleri gibi radyo köprüleri kurarak, bölgesel yayınları diğer bölgelere de aktarmak yoluyla, ulusal düzeyde yayına da geçmişlerdir. Bu uygulamalarla, Anayasa Mahkemesince de tanınan RAI'nın ulusal yayın tekeli de fiilen delinmiştir. Özel televizyonların yayılma çabaları ve mahkemelerin kapatma kararları ile bir mücadele şeklinde geçen bu belirsizlik dönemi, 1984 yılında çıkarılan bir kararname ile sona ermiştir. Bu kararname,

98 MESUT ÖNEN, “İtalya’da Radyo-Televizyon Sistemi”, *İletişim Araştırma*, İLAD Bülteni, No: 8, İstanbul, 1992, s.4.

99 A.g.k.

100 A.g.k.

1.10.1984 tarihinde var olan ve yayın yapan özel televizyon istasyonlarının yayınına izin vermekte, ancak, altı ay içinde kalıcı yasanın çıkarılmasını öngörmektedir. Fakat yeni yasa 6 ay değil, yaklaşık 6 yıl sonra, 6.8.1990 tarihinde çıkarılmış, kamu ve özel televizyon yayıncılığı bu yasayla yeniden düzenlenmiştir.¹⁰¹

Yeni yasa RAI'nın yönetim ve işleyişiyle ilgili önemli değişiklikler getirmektedir. Başka deyişle, kamu televizyonunun 1975 yılında çıkarılan 103 nolu kanuna göre yönetimi sürmektedir.¹⁰² Ancak yasa, kamu ve özel televizyonu birlikte ele almakta ve gerek kamu, gerek özel televizyon yayınlarında kamu çıkarının ön planda tutulmasını öngörmektedir.¹⁰³ Yayın, bunu yapacak kişi ve kurumlara "ayrıcalık" verilmesi ile olanaklıdır. Ülke çapında yayın ayrıcalığı, bakanlar kurulunun görüşü alındıktan sonra Posta ve Telekomünikasyon Bakanının oluru ile verilir. Yöresel düzeyde yayın yetkisi Posta ve Telekomünikasyon bakanının oluru ile verilmektedir.¹⁰⁴

Günümüz İtalya'sında RAI'ye bağlı üç kamu televizyonu (Raiuna, Raidue, Raitre) ve üç büyük ticari şebeke (Canale 5, Rete 4, Italy 1) yayın yapmaktadırlar. Ticari şebekenin sayılan üç büyük kanalı, medya imparatoru olarak anılan Silvio Berlusconi'ye aittir. Sınırlı alana ulaşan 800 bölgesel televizyon da, Posta ve Telekomünikasyon Bakanlığından aldıkları izinlerle yayın yapmaktadırlar.¹⁰⁵

1975 yılında kabul edilen 103 nolu yasa ile, RAI'nin yönetim ve denetimi 40 kişiden oluşan bir parlamento komisyonuna bırakılmıştır.

101 A.g.k., s.5.

102 GIANPIETRO MAZZOLENI, "Italy", *Television and the Viewer Interest*, Jeremy MITCHELL, Jay G. BLUMLER (ed.), EIM Media Monograph: 18, London, 1994, s.126.

103 İTALYA Kamu ve Özel Radyo-Televizyon Kanunu, (Çeviri) RTYK, Ankara, 1990, s.1.

104 A.g.k., s.24 (Madde: 16, Bent: 19)

105 MAZZOLENI, s.124.

Yasa koyucu, kuramsal olarak, halka hizmet etmek üzere kurulmuş olan bir yayın kurumunun üzerinde, yine halkın denetim yetkisi olması gerektiği yargısından yola çıkmıştır.¹⁰⁶ Yasanın parlamentoyu doğrudan radyo-televizyon yayıncılığının içine sokması, uygulamada, radyo ve televizyon kanallarının partiler tarafından paylaşılması sonucunu doğurmuştur. Paylaşımında, Komünist Partisi (PCI) RAI'nın yönetim kurulu başkanlığının yanı sıra, ikinci televizyon kanalı ve üçüncü radyo kanalının yönetimini; Hristiyan Demokrat Parti (DC) birinci televizyon kanalı ile ikinci radyo kanalının yönetimini; Sosyal Demokrat Parti ise birinci radyo kanalının yönetimini elde etmişlerdir.¹⁰⁷ Daha sonra yapılan düzenlemelerde, kanalların kontrolü partiler arasında el değiştirmişse de, oluşturulan yapı varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle, radyo ve televizyon kanallarında çalışanlar arasında yüksek düzeyde siyasallaşma ortaya çıkmıştır. Radyo-televizyon çalışanları ile kanalların, siyaset ve siyasal kurumlarla ilişkileri bir çalışmada şöyle dile getirilmektedir.¹⁰⁸

Kamu kanalları diğerlerinin (özel) yanında kamu çıkarlarının savunulması görevinin demokratik garantiye kavuşturulması gerekçesiyle özel bir parlamento komisyonunun denetiminde yayın yapmaktadırlar. Ancak uygulamada durum farklıdır. Komisyon üyeleri, gerçekte, hükümetin RAI üzerindeki denetim ve atamaları karşısında partilerinin çıkarlarını kollamakla görevlidirler. Bu durumda İtalya'da medya, özellikle elektronik yayın araçları, politikanın belirlediği atmosferin kölesi durumundadırlar. İtalyan yayıncıları da, politikanın

106 ÇAPLI, s.46.

107 A.g.k., s.47.

108 MAZZOLENI, s. 124.

ve politikacıların güdümündeki “şaşı gözlükler” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁹ Kuram ve uygulamanın uyumsuzluğu bağlamında yukarıda belirtilen türden eleştirilerin kaynağı olarak gösterilen Parlamento Komisyonunun görevleri; RAI idare kurulu üyelerini atamak, programcılık ilkelerini belirlemek, yayınları izlemek gibi genel başlıklar altında toplanmaktadır.¹¹⁰

Televizyon yayıncılığının diğer tarafını oluşturan ticari televizyon yayıncılığının denetimi, 1990 radyo ve televizyon kanunu ile oluşturulan “garantörlük” kurumuyla gerçekleştirilmektedir. Bu oluşumun başında geniş bir uzlaşım sonucu Cumhurbaşkanı iradesiyle atanan “garantör” bulunmaktadır.¹¹¹ Garantör görevini 3 yıl sürdürür ve aynı kişi bir kereden fazla bu göreve atanamaz. Görevi süresince başka hiçbir mesleki etkinlikte bulunamaz.¹¹² Garantör, hizmetin yürütülebilmesi için bir ekip oluşturur ve gerek garantörün, gerek ekibin ücretleri ve etkinlikler için yapılan harcamalar, hükümet tarafından karşılanır.¹¹³

Garantörün görevleri ise, tüm ticari yayın kurumlarının kayıtlarının tutulması, bu kurumların mülkiyet yapılarını sürekli gözlem altında bulundurması, ya da haber ve kişilik haklarına saldırı gibi konularda karar alması; reklamcılık kurallarına, küçük yaştakilerin zararlı olabilecek yayınlardan korunması konusundaki kurallara uyulmasını vb. gözetmek, şeklinde özetlenebilir.¹¹⁴ Garantörün görevlerinin çoğunun bürokratik olduğu vurgulanmaktadır.¹¹⁵ Ayrıca yasa, garantörün

109 A.g.k., s.133.

110 A.g.k., s.133.

111 İTALYA Kamu ve Özel Radyo-Televizyon Kanunu, s.7 (Madde: 6).

112 A.g.k.

113 A.g.k., s.8.

114 ÇAPLI, s.78.

115 MAZZOLENI, s.126.

yetkilerinin kullanımı ve yaptırımları konusunda çok açık hükümlere yer vermemektedir.¹¹⁶ Yasa, garantörlük kurumunun yanısıra, izleyiciler adına bir danışma kurulunun oluşturulmasını da öngörmektedir.¹¹⁷ İzleyiciler Ulusal Konseyi olarak anılan bu kurul çeşitli izleyici ve dinleyici örgütlerinin temsilcilerinden oluşmakta; yayınlarda, insan onuru çoğulculuk, tarafsızlık, siyasal, kültürel ve dinsel yapıdaki tüm hususlarda çeşitlilik sağlanması, özel yayın kurumlarının bu ilkelere uymasının gözetilmesi işlevlerini üstlenmektedir.¹¹⁸

Şimdiye kadar sözü edilen denetim ve düzenleme örgütlerinden başka, yayıncılık sektöründe bir baskı grubu olarak etkinlikte bulunan Katolik Dinleyici ve İzleyiciler Derneği (AIART) ve başka amaçların yanısıra yayıncılık alanına da ilgi gösteren çeşitli aile ve müşteri birliklerinin tutum ve davranışları yayınların düzenlenmesinde etkili olmaktadır.¹¹⁹ Bir yandan devletin, özellikle kamu yayıncılığı alanında etkin biçimde yer aldığı, öte yandan, özel televizyon uygulamalarının diğer ülkelere oranla çok daha gelişmiş bir görünüm sergilediği İtalya'da, radyo-TV sistemi bir kargaşa içinde kendiliğinden oluşan çoğulcu bir düzen görünümü sergilemektedir.¹²⁰

E. Almanya'da Televizyon Yayıncılığı

Almanya'da televizyon yayınları Nordwestdeutsher Rundfunk tarafından 25 Aralık 1952'de başlatılmıştır.¹²¹ Önceleri, diğer Avrupa

¹¹⁶ ÇAPLI, s.78.

¹¹⁷ A.g.k., s.34 (Madde: 28).

¹¹⁸ ÇAPLI, s.78-79.

¹¹⁹ MAZZOLENI, s.129-130.

¹²⁰ "İTALYA" Araştırma Dairesi Önçalışma Raporu, RTYK, Ankara, 1990, s.4.

¹²¹ TOPUZ vd., s.26.

lkelerinde olduğu gibi, Almanya'da da televizyon yayınlarının bir kamu hizmeti olduğu düşüncesi egemen olmuştur. Bu anlayış doğrultusunda televizyon yayıncılığı eyalet yönetimleri tarafından yapılandırılmış ve düzenlenmiştir. Tek tek her eyaletin kendi bünyesinde oluşturduğu yayın kuruluşları, bir süre sonra ortak çıkarlar gereği, ARD radyo-televizyon birliğini, daha sonra da, yine eyaletler arası bir anlaşma ile ikinci televizyon kanalı olarak ZDF'yi kurmuşlardır.¹²²

Yayın zgrlğ Anayasanın 5.maddesi ile güvence altına alınmıştır. Yasa, Federal Devletin hiçbir organının, kamu veya özel yayın kurumlarının program politika ve yapılarına doğrudan etkide bulunamayacağını hükme bağlamaktadır.¹²³ Başka deyişle, Federal Hükümet, yayıncılık alanına hiçbir şekilde girememektedir. Bir görüşe göre; merkezi hükümetin yayın alanına sokulmaması, Hitler döneminde, kitle iletişim araçlarının kötüye kullanılmalarından kaynaklanmaktadır.¹²⁴ 1960 sonrasında, Başbakan Adenauer döneminde, bütün eyaletleri kapsayan ulusal bir yayın ağı oluşturulması çalışmaları başlatılmışsa da; eyaletlerin, yayın ve denetimi merkezi yönetim altında toplayacak bu girişime karşı çıkarak mahkemeye başvurmalarıyla, girişim sonuçsuz kalmıştır. Mahkeme, radyo ve televizyonla iletişim özgürlüğünün yasalarla korunduğuna, medyanın kontrolünün tek otorite veya sosyal grubun elinde olamayacağına karar vermiş; böylece, radyo-televizyon yayınlarını düzenleme ve denetim yetkisi eyaletlerin elinde kalmıştır.¹²⁵ Ancak görüldüğü gibi, zgrlk

122 A.g.k., s.27.

123 UWE HASEBRINK, "Germany" Television and the Viewer Interest, s.32.

124 ÇAPLI, s.37.

125 EMERY, s.304-305.

kamu hizmeti anlayışıyla sınırlıdır ve bu sınırlılığın gerekçesi bir anayasa mahkemesi kararıyla (1971) aşağıdaki gibi açıklanmıştır¹²⁶:

“Televizyon teknolojisindeki gelişmenin bir sonucu olarak, geniş etkileri ve olanakları ile kitle iletişim alanının en güçlüsü olan televizyon yayıncılığı, tek yönlü propaganda gibi bir kötüye kullanma tehlikesi nedeniyle, özgürlük adına pazar güçlerinin eline bırakılamaz”.

Televizyon yayıncılığında kamu hizmeti anlayışı ve bu dorultudaki örgütlenme, 1981 yılına kadar sürmüştür. Saarland’da yayına geçen bir özel televizyonun, Anayasanın 5.maddesine aykırı olmadığı şeklinde 1981 yılında verilen bir yüksek mahkeme kararıyla, Almanya’da televizyon yayıncılığı kamu ve özel olmak üzere, ikili bir yasal yapıya kavuşturulmuştur.¹²⁷ Almanya’da kamu televizyonlarının yanında özel televizyonlara da izin verilmesinin, yeni teknolojik ve ekonomik koşullarla ilgili olduğu ileri sürülebilir. Örneğin uydu aracılığıyla uluslararası televizyon yayıncılığının olanaklı hale gelmesiyle ünlü Alman basın ortaklığı Bertelsmann, Lüksemburg Radyo ve Televizyonu (RTL) ile birlikte RTL Plus kanalını kurmuş ve Lüksemburg’tan Almanya’ya yayına başlamıştır. Bu kanalın merkezi 1988’de Köln’e taşınmıştır.¹²⁸ Ancak ileri sürülen bir görüşe göre dönüşümün nedeni; politikacıların, uzaktan iletişim (telekomünikasyon) ve yayıncılık alanında ortaya çıkmaya başlayan teknolojik gelişme ve değişimlerin, ekonomik ve endüstriyel bağlamda çok önemli sonuçlarının farkına varmalarıdır.¹²⁹

126 NOAM, s.80.

127 GÜLGÜN KARAL, *Federal Almanya’nın Karma Televizyon Sisteminde Düzenleme Denetim Mekanizması*, (Rapor), RTYK, Ankara, 1990, s.6.

128 BÜLENT ÇAPLI, *Televizyon Sistemlerinde Yeni Düzenlemeler, Batı Avrupa’da Kamu Tekellerinin Kaldırılması ve Türk Televizyon Sisteminde Dönüşüm Arayışları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İÜ., Sos.Bil.Ens., İstanbul, 1990,

129 ÇAPLI, *Bir Kamu Politikası...*, s.32.

Günümüzde Almanya’da, 8’i kamu 9’u da özel olmak üzere, toplam 17 televizyon kanalı, uydu veya kablo yoluyla yayın yapmaktadır. Özel kanalları genellikle Alman basın alanı ve uluslararası etkinliklerde bulunan kuruluşlar finanse etmekte ve denetimleri altında tutmaktadırlar.¹³⁰ Kamu televizyonları ise, iki yılda bir eyalet hükümetlerinin birlikte kararlaştırdıkları alıcı ruhsat ücretleri ile finanse edilirler.¹³¹

Kamu televizyonlarının yönetim ve denetimi, eyalet yayıncılık kurulları tarafından yapılır. Yayıncılık kurullarının görevleri kamu kuruluşlarının yönetim kurullarını atamak, temel yayın politikalarını belirlemek ve izlemek şeklinde tanımlanmaktadır.¹³² Bu kurullar her eyaletin kendi yasalarına göre oluşturulurlar. Ancak eyaletlerin oluşturduğu medya kurullarında siyasi parti temsilcilerinin varlığı, bağımsızlık adına önemli bir eleştiri konusu olmaktadır. Benzer durum ZDF’nin yönetim ve denetimi için de geçerlidir. 11 eyaletin ortak denetimi altındaki ZDF’de de hükümetlerin önemli etkileme olanaklarının bulunduğu ileri sürülmektedir.¹³³ Özel televizyon istasyonlarının yayın izinlerinin (lisans) verilmesi ve denetlenmeleri ise her eyaletin kendi içinde oluşturduğu bağımsız “eyalet medya kurulları” eliyle gerçekleştirilir. Yayın yapacak kurum, merkezinin bulunduğu eyalet medya kurulunun izin ve denetimi altındadır. Yayın kurallarına uyulmaması durumunda, medya kurullarının, uyarı, para cezası, geçici olarak yayın izninin iptali ve yayın izninin kesin iptali gibi yaptırım yetkileri bulunmaktadır.¹³⁴ Her eyaletin yayın izni veren yetkili kurulu, diğer eyaletlerden gelen şikayetleri incelemek ve şikayet sahibi kuruluşa

130 HASEBRINK, s.27.

131 KARAL, s.8.

132 HASEBRINK, s.30.

133 TOPUZ vd., 28.

134 ÇAPLI, s.84-85.

bilgi vermek zorundadır.¹³⁵ Sözü edilen yasal denetim organlarından başka katolik ve protestan kilise örgütleri, aile ve kadın birlikleri gibi toplumsal baskı gruplarının, basın, örgütlü tüketici birliklerinin, Alman kamu ve özel televizyonlarının yayın politikaları, program içerikleri üzerinde etkileyici güçlerinden de sözedilmesi gerekmektedir.¹³⁶

Televizyon yayıncılığını konu alan çalışmalar, çeşitli ülkelerde televizyon yayın sistemiyle ilgili yapılan yasal düzenlemeler ve yayın yaşamında giderek daha geniş yer edinen özel televizyonlara bakılarak; günümüz televizyon yayıncılığının gelişim çizgisi konusunda genel bir değerlendirme yapılabilir.

Günümüzde, televizyon yayın sistemleri ve buna bağlı olarak yayın politikaları giderek ulusal devletlerin denetiminden çıkmakta, televizyon yayıncılığı bir ticari konu durumuna gelmektedir. Yeni gelişmeler karşısında siyasal iktidarlar değişime ayak uydurmak zorunda kalmakta, ancak denetimi elden kaçırmama konusundaki ısrarlı çabalarını da sürdürmektedirler.

Çalışmanın bu bölümünde ele alınan gelişmiş batı ülkelerinin televizyon sistemlerine bakıldığında; siyasal iktidarların özellikle kamu televizyonlarında varlıklarını etkin olarak sürdürdükleri ileri sürülebilir. Örneğin, İngiltere’de, sınırlı da olsa, hükümetlerin televizyon yayıncılığına müdahale kapıları açık tutulurken; Fransa ve İtalya’da siyasetçiler televizyon yayıncılığının denetim ve düzenlenmesinde daha etkin olarak yer almaktadırlar. Eyalet hükümetleri düzeyinde de olsa, Almanya için de durum aynıdır denilebilir. Siyasetçilerin televizyon yayıncılığından ellerini çekmemelerinin gerekçesini ise, yayın frekanslarının hala sınırlı

¹³⁵ KARAL, s.12.

¹³⁶ HASEBRINK, s.35-40.

oluşu, dolayısıyla, toplum adına birilerinin frekans tahsis ve düzenlemelerini yapması gereği oluşturmaktadır.

Bu bölümde ele alınan ülkelerin hepsinde 1980'li yıllardan başlayarak, radyo-televizyon yasaları yeniden düzenlenmiştir. Televizyon yayıncılığında yeni durum, genel olarak ikili bir yapı göstermektedir; kamu ve özel televizyon yayıncılığı. Bu oluşum, kamu tekellerinin televizyon yayıncılık alanını özel girişimle paylaşması şeklinde gelişmiştir. Kamu kesiminde, değişim öncesinin uygulamaları pek fazla değişiklik göstermeksizin sürmektedir. Bu alandaki gelişmeler daha çok kamu yayıncılığında özerkliğin geliştirilmesi ve genişletilmesi şeklinde özetlenebilir. Ancak uygulamada özerkliğin, siyasal iktidarların hoşgörü sınırları içinde kalmak zorunda olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin, Fransa'da oluşturulan özerk yapıyı benimsemeyen değişik iktidarlar, Yayıncılık Yüksek Konseyini 1982'den günümüze kadar üç kez dağıtıp, yeniden düzenlemişlerdir. İngiltere'de, tarafsızlığıyla ilgili olarak dünya çapında saygınlığı olan BBC'nin Falkland savaşındaki tarafsızlığı, hükümetin dayanma sınırlarını aşmış, kurumun yapı ve işleyişini değiştirmeye yönelik hükümet girişimlerine yol açmıştır.¹³⁷ İtalya gibi, özel televizyon yayıncılığının en fazla geliştiği bir ülkede, kamu kuruluşu olan RAI'nın yayın politikalarının saptanması, yönetiminin atanması ve denetimi gibi konular, 40 kişilik bir parlamento komisyonunun elinde bulunmaktadır.

Özel televizyon yayıncılığının da kamu adına hareket eden örgütler eliyle düzenlendiği bu ülkelerde görülen ortak bir özellik, basında olduğu gibi serbesti yerine, izin sistemine dayalı bir düzenleme mekanizmasının

137 İngiltere'de TV yayıncılığının yapısında değişikliklerle ilgili bilgi için bkz. ÇAPLI, s.29-30.; Ayrıca bkz.: "BBC Yön Değiştiriyor", *İletişim Dünyası* İLAD Yayını, No: 17, İstanbul, 1994, s.13. ve "Amerikan Programlarına Karşı Avrupa'da Barajlar" *İletişim Dünyası*, İLAD Yayını, No: 18, İstanbul, 1994, s.9.

varlığıdır. Özel televizyon kuruluşları, ancak ilgili örgütlerden izin alarak yayın yapabilmektedirler. Yasaların diğer ortak özellikleri ise; tekelleşmeyi önleyici kotalar, program kotaları, yayıncılığın teknik koşulları, kişi haklarının korunmasıyla ilgili düzenlemeler; reklam ve sponsorluk uygulamalarıyla ilgili sınırlamalardır. Televizyon yayıncılığının en önemli boyutunu oluşturan içeriğin denetimi konusundaki düzenlemeler, ülkeden ülkeye bazı değişiklikler gösterirken, bu ülkelerin hepsinde görülen ortak özellik, içerik denetiminde sivil toplum örgütlerinin varlığı ve etkinliğidir. İngiltere’de “Yayıncılık Şikayetleri Konseyi”, İtalya’da “Garantör” tarafından oluşturulan “İzleyiciler Ulusal Konseyi”, Almanya’da “Medya Kurulları” gibi sistemin hukuki yapısı içinde yer alan denetim mekanizmaları, halktan gelen yayıncılıkla ilgili şikayetleri değerlendirmek; gereğini yapmak ya da ilgili kurumları uyarmak gibi görevler üstlenmektedirler. Ayrıca, aile, din, eğitim, kadın dernekleri gibi sivil toplum örgütleri; çeşitli baskı gruplarının (basın gibi) örgütlü birimleri, televizyon yayınlarının içerik düzenlenmesinde kamuoyu oluşturarak oldukça etkin olabilmektedirler.

Genel çizgileriyle uluslar düzeyinde yapı ve işleyişi verilmeye çalışılan televizyon yayıncılığının, bir de uluslararası boyutundan sözedilmesi gerekir. Günümüzde sıkça dile getirilen “küreselleşme”nin bir uzantısı olarak televizyon yayıncılığı da giderek uluslararası bir nitelik kazanmaktadır. Aslında kuralların kaldırılması anlamına gelen “deregulation” sözcüğü ile açıklanan yeni yapılanma sürecinde, gerçekte sözcüğe yüklenmeye çalışılan anlamda bir özgürlük, bir özerklik ortamı yaratıldığını, ya da bunun amaçlandığını ileri sürebilmek oldukça zor

görülmektedir.¹³⁸ Bu durumda sözkonusu olan, kuralların kaldırılması “deregulation” değil, bir yeniden düzenleme “Re-regulation”dır.¹³⁹ Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi " bu savın uluslararası boyutta bir kanıtı olarak düşünülebilir. Sınırötesi televizyonculuğun yayılması, beraberinde, bu yayınların düzenlenmesi ve denetimi konusunu gündeme getirmiştir. Avrupa ülkeleri, aralarında düzenledikleri bir sözleşme ile uluslararası televizyon yayıncılığını ortak kurallara bağlamışlardır. Sözleşmeye katılan ülkeler, sözleşme kurallarına uygun olarak, kendi toprakları üzerinde diğer imzacı ülkelerin televizyon yayını yapmalarını kabul ederek, aralarında sınırötesi televizyon yayıncılığını yasallaştırmışlardır. Bu sözleşme, Avrupa ülkelerinin, kendileri için rakip ve tehdit gördükleri televizyonlara karşı bir önlemi, kendi ekonomik, siyasi ve kültürel varlıklarını koruma çabalarının bir ürünü olarak yorumlanabilir.

138 Eğer özgürlükten sözedilebilecekse bu, alıcıların doğru ve tarafsız bilgilendirme, yönlendirme özgürlüğü değil, uluslararası televizyon yayıncılığı olanaklarını ellerinde tutanların ve kullananların engellenmemeye özgürlüğüdür. Siyasi ve ticari çıkarların geliştirilmesinin/yayılmamasının peşinde koşan uluslararası televizyon kuruluşlarının gerçek amacının izleyicilere hizmet etmek olmadığına ilişkin çeşitli örnekler bulunmaktadır. Bkz.: NURDOĞAN RİGEL, *Elektronik Rönesans, Der Yayınları*, No: 86, İstanbul, 1991, s.191-196.

139 KORKMAZ ALEMDAR-RAŞİT KAYA, *Radio ve Televizyonda Yeni Düzen*, TOBB Yayını, No: 260, Ankara, 1993, s.11.

BÖLÜM IV

TÜRKİYE'DE KAMU VE ÖZEL TELEVİZYON YAYINCILIĞI

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de televizyon yayıncılığının başlangıçtan günümüze değin izlediği gelişim ele alınmakta; televizyon yayıncılığının başlamasından günümüze uzanan uygulamaların ulaştığı boyut, eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımla gerçekleştirilmek istenen, televizyon yayıncılığından beklentilerle uygulamalar arasındaki farklılıkların ortaya konulmasıdır. Anılan yaklaşımın bir yandan Türkiye’de televizyon yayıncılığının hangi iletişim boşluklarını doldurduğuna ilişkin bir değerlendirmenin yapılabilmesini olanaklı kılacağı; diğer yandan, eksiklik ve sapmaların görülerek, yapılması gerekenlerin neler olduğu konusunda yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

6. TELEVİZYON YAYINCILIĞININ TARİHİ

GELİŞİMİ VE KAMU TELEVİZYONU UYGULAMASI

A. Tarihi Gelişim

Türkiye’de televizyon yayıncılığının tarihiyle ilgili bilgilerin yer aldığı kaynakların tümünde; teknik olarak ilk televizyon yayınının İstanbul Teknik Üniversitesince (İTÜ) 1952 yılında İstanbul’da gerçekleştirdiği, halka yönelik televizyon yayıncılığının TRT tarafından 31. Ocak 1968’de Ankara’da başlatıldığı belirtilir. Televizyon yayınının teknik olarak gerçekleştirildiği ilk donanım İTÜ tarafından

Hollanda'daki PHILIPS şirketinden alınarak yurda getirilmiş ve üniversitede hazırlanan bir stüdyoda kurulmuştur.¹ Ancak bu girişim yayıncılığa değil, elektrik-elektronik öğrencilerinin laboratuvar çalışmalarını geliştirmeye yönelik bir girişimdir. Televizyonun halka yönelik bir yayın olarak Türkiye'ye getirilmesi daha sonraki tarihlerde gerçekleşebilmiştir. Demokrat Parti iktidarında, dönemin Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç, televizyonun Türkiye'de nasıl kurulabileceğini araştırmak amacıyla bir komisyon kurmuş ve bu konuda çalışmalar yaptırmıştır.² Ancak 27 Mayıs 1960 tarihinde DP iktidarı sona ermiş, bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştır.

Televizyonun Türkiye'ye getirilmesi konusundaki çalışmalar 1960 sonrası dönemde de sürdürülmüştür. 1963 yılında, Federal Almanya ile Türkiye arasında yapılan bir anlaşma ile, Türkiye'de bir televizyon eğitim merkezi kurulması öngörülmüştür.³ Anlaşma, Türkiye'de televizyon yayınları başladığında gereksinim duyulacak elemanların yetiştirilmesini de amaçlamaktadır. Bu anlaşmayla 12 radyo televizyon teknisyeni ve program elemanı Hamburg stüdyolarına giderek, on ay süre ile eğitim görmüştür. Daha sonra aynı amaçla ORTF (Fransa) ve BBC'ye (İngiltere) elemanlar gönderilmiş, Ankarada da bir televizyon eğitim kursu düzenlenmiştir.⁴ Bu arada, televizyonun kuruluşuyla ilgili hazırlıklar sürerken, bürokratlar arasında tam bir görüş birliğinin bulunmadığı da belirtilmelidir. Dönemin, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu, Türkiye Radyolarında yapılan bir açık

¹ MAHMUT TALİ ÖNGÖREN, "Türkiye'de Televizyonla İlgili Çeşitli Tarihler", *İletişim*, Sayı:4, AİTİA. GHİYO. Yay. No: 8, Ankara: 1982, s.269.

² MAHMUT TALİ ÖNGÖREN ile 3.10.1994 tarihinde yapılan görüşme notları.

³ Resmi Gazete, *Federal Almanya Cumhuriyeti Tarafından, Radyo Tesisatı ve Yayınları Alanında Türkiye'ye Teknik Yardım Yapılması Hakkında Anlaşma*, Sayı:11494, 2.9.1963, s. 1.

⁴ ÖNGÖREN, *Türkiye'de Televizyonla İlgili...*, s. 281-282.

oturumda “radyonun geliştirilmeye muhtaç olduğunu, televizyonun Türk ekonomisi için pahalı bir araç olduğunu”⁵ savunmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda televizyonla ilgili herhangi bir yatırım kararının olmayışının da farklı görüşlerin öne sürülmesinde katkısının olduğu düşünülebilir. Ancak, 359 sayılı yasayla TRT’nin kuruluşundan (bkz. EK-1) sonra televizyonla ilgili çalışmalar hız kazanmış, dışarıdan gelen uzmanlara bu konuda raporlar hazırlatılmıştır.⁶ Sonunda, Federal Almanya’nın hediye ettiği 5 kw’lık bir verici kullanılarak, 31.Ocak.1968’de, Ankara iline yönelik deneme yayınları başlatılmıştır.⁷

Televizyon yayınlarının başladığı bu ilk dönemde, DPT. de televizyon karşıtı tutumunu değiştirmiş ve televizyon yayınıni desteklemeye başlamıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu bu desteği “sosyal değişmelerin sosyolojik kanunlara

⁵ A.g.k., s. 280.

⁶ AYSEL AZİZ, *Radyo ve Televizyona Giriş*, AÜ.SBF.Yay. No:460, Ankara: 1981, s.115; Dönemin TRT Genel Müdür Teknik Yardımcısı Doğan ERDEN,16. 12. 1994 tarihinde kendisiyle yaptığımız görüşmede, söz konusu raporları kendilerinin hazırladıklarını ve yabancı uzmanlara imzalattıklarını söylemiştir.

⁷ ÖNGÖREN e göre, televizyonun Türkiye’ye gelişi, oldu-bitti şeklinde olmuştur. 1963 yılında, eğitim amacıyla sınırlı bir anlaşma imzalanmış olmasına karşılık Federal Almanya’nın beklenmeyen şekilde bir verici hediye etmesi televizyon yayını çabuklaştırıcı rol oynamıştır. Başka deyişle, Türkiye’nin televizyon yayıncılığını bir türlü başlatamayacağını gören Almanya “biz dürtelim, başlasın” anlayışıyla hareket etmiştir. Bu davranışın altında yatan temel neden ise Avrupa’da süresini doldurmak üzere olan siyah-beyaz televizyonun Türkiye’ye satılması gibi ticari bir kaygıdır

Dönemin TRT Genel Müdür teknik yardımcısı Doğan Erden bu görüşü kabul etmemektedir. Erden, o dönemde, renkli televizyon olanaklı olsa da, Avrupanın bile renkli sisteme tamamen geçmemiş olduğunu, TRT televizyonunun o günün koşullarına uygun olarak kurulduğunu ileri sürmekte; böyle bir eleştirinin günümüzde yüksek tanımlı televizyonun (HDTV- High Definition Television)neden alınmadığının sorulmasıyla eş anlamlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca,yayın dağıtım şebekesinin ufuktaki renkli sistem gözetilerek, renkli yayın aktarabilecek şekilde kurulduğunu belirten Erden, televizyon yayınının başlatılmasında toplumsal bir baskıdan çok, üst düzey bürokratların etkili ve yönlendirici olduğunu da kabul etmektedir. ÖNGÖREN ve ERDEN ile görüşme notları.

tabi olduğu, ancak geri ülkelerin teknolojiden yararlanarak sosyal değişimleri hızlandırabileceği düşüncesiyle, okul sayısı az, öğretmen sayısı az olan Türkiye’de televizyonun, meslek kursları açarak Türkiye’yi sınılaşmeye götürecek insangücü arzını yeteri çerçeveye çıkarmasının mümkün olacağı; milli güvenlik yönünden televizyonun olumlu etkileri olacağı, milli ölkü ve düşünceleri diğer devletlere tanıtmak için televizyonun dış politika açısından büyük yararlar sağlayabileceği”⁸ şeklindeki görüşleriyle gerekçelendirmektedir. Özel İhtisas Komisyonunun bu görüşlerinin pek çoğunun yıllar sonra UNESCO bünyesinde hazırlanan Mac Bride Raporu’nda (1980) çok daha kapsamlı biçimde ele alınıp işlendiği görülecektir. Benzerlik, az gelişmiş ölkelerin hemen hepsinin radyo ve televizyona benzer görevler yükleyerek kullanma eğilimlerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

1968 yılında başlayan televizyon yayınları 1971 yılından başlayarak büyük bir gelişme göstermiş, ölkü çapında hızla yayılmaya başlamıştır.⁹ 1982 yılına kadar siyah-beyaz olarak ve tek kanaldan yayınıni sürdüren televizyonun gelişimi, teknik düzeyde, ölkünün daha geniş kesimlerini kapsama çalışmaları biçiminde sürdürölmüştür. Ancak bu arada ikinci bir kanal kurulması düşüncesi de ortaya atılmıştır.

⁸ ÜNSAL OSKAY, *Toplumsal Gelişmede Radyo Televizyon*, AÜ. SBF. Yay. No:410, Ankara: 1978, s. 20.

⁹ DOĞAN ERDEN bu gelişmeyi dönemin Başbakanı Nihat Erim ile TRT Genel Müdürü Musa Öğün’ün televizyon yayınlarının geliştirilmesinden yana ağırlık koymalarına ve DPT’nin televizyonu destekleme politikalarına bağlamaktadır.; ÖNGÖREN’de, Başbakan ERİM’in televizyonla yakından ilgilendiğine değinmekte, ancak askeri yönetimlerle televizyonun gelişimi arasında ilginç bir bağ kurmaktadır. ÖNGÖREN’e göre, 1961 sonrasında askerler TRT’nin kurulması ve televizyon çalışmalarının hızlandırılması yönünde baskı yapmışlardır. 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında televizyonun Türkiye çapında yayılması ve 1980 sonrası renkli yayına geçilmesi ÖNGÖREN’e göre, askerlerin çabuk ve gözle görülür başarı elde etme isteklerinden kaynaklanmaktadır. ÖNGÖREN’le görüşme notları. Ayrıca bkz.:ÖNGÖREN “Televizyonla İlgili Çeşitli Tarihler”, s. 277-279.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda açıklanan bu düşünceye göre:

IV. plan döneminde ana amaçlar daha iyi yayın kalitesine ulaşılması, ülkenin tümünün televizyon yayınları ile kapsanması olacaktır. Ancak, televizyonda açık yükseköğretime, çeşitli düzeylerde yaygın eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmak ve başka amaçla kullanılmamak koşuluyla TRT tarafından ikinci kanal televizyon tesisleri kurulup işletilecektir¹⁰.

Sözü edilen ikinci televizyon kanalı 6.10. 1986 tarihinde yayına başlamış, ancak, IV. BYKP.de öngörüldüğü gibi bir eğitim kanalı olarak değil, “dinleyici ve seyirciye seçme hakkı sağlayacak şekilde birden fazla kanaldan ve bütün yurt sathında yayın yapılması”¹¹ esası doğrultusunda, yayına girmiştir. Bu arada televizyon yayınıyla ilgili bir başka teknik gelişmeden de söz etmek gerekmektedir. TRT, 1982 yılında, yarım saatlik deneme uygulamasıyla renkli yayına geçmeye başlamış, aşamalı olarak tamamen renkli yayına geçilmiştir. Teknik gelişim kanal sayılarının artırılmasıyla sürdürülmüştür. 1989 yılında TV 3, 1990’da TV 4 (eğitim kanalı) ve TV 5 ya da diğer adıyla TRT-INT (TRT International-Uluslararası Türk Radyo-Televizyonu) yayın hayatına sokulmuş ve böylece TRT, beş kanaldan renkli yayın yapan bir kuruluş haline getirilmiştir.¹² Öte yandan 1990, Türkiye’de televizyon yayıncılık tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. 1 Mart 1990 tarihinden itibaren Eutelsat F5 uydusundan test sinyallerini yayınlamaya başlayan Magic Box/Star 1 kanalı, 7.Mayıs.1990’da, günde beş saat olmak üzere

¹⁰ IV. BYKP., DPT Yay. No: 1664, Ankara: 1979, s. 421.

¹¹ SERPİL AKILLIOĞLU, AYSEL AZİZ, NURİ ÇOLAKOĞLU, NEVZAT DAĞLI, NURTEN GÖRÜN, HÜDAİ BAYIK, HİLKAT SAYDAMER, MİHRİBAN TANIK, TRT, *Dünden Bugüne Radyo Televizyon 1927-1990*, Ajanstürk A.Ş., 1990, s. 66.

¹² A.g.k., s. 58-75.

yayına geçmiştir.¹³ Böylece Türkiye’de ilk kez bir özel televizyon kanalı yayın hayatına girmiştir. Bu kanalı daha sonra Tele On, Show TV, ATV, Kanal D, HBB, Flash TV, gibi diğer özel kanallar izlemiş, yasal olmamasına karşılık Türkiye’de kamu ve özel kanallar şeklinde ikili bir yapı oluşmuştur.

Türkiye’de, günümüzde hüküm süren televizyon yayıncılığının amaç ve politikalarının anlaşılmasını kolaylaştırmak için, kısa bir özeti verilen tarihi gelişimin, ilgili dönemlerin yasalarıyla birlikte irdelenmesinin yararlı olacağı düşünülebilir. Böyle bir çaba, bu çalışmanın amacını oluşturan, yapılması gerekenler konusunda da aydınlatıcı ve yol gösterici olabilecektir.

B. Kurumun Hukuki Statüsü

TRT televizyonu, radyoya bakılarak, kuralları, sınırları, görev ve yetkileri belirlenmiş bir kurum bünyesinde başlatılmıştır. Bir başka deyişle televizyon, radyoya göre daha olumlu sayılabilecek koşullarda yayın hayatına girmiştir. Bilindiği gibi 1960 öncesinde radyo siyasal iktidarın denetiminde bir kitle iletişim aracı konumundadır. Dolayısıyla iktidarın radyo üzerinde açık bir yönlendirmesi söz konusudur. Çok partili hayata geçişle birlikte siyasal rekabet ortamının doğuşu, radyonun siyasetçi açısından önemini oldukça arttırmıştır. Etkiye açık oluşu nedeniyle siyasi iktidara yakın bir çizgi izleyen radyo, Demokrat Parti döneminde, giderek yanlı bir konuma gelmiş ve bir dönem siyasal propoganda aracı gibi kullanılmıştır. Bu dönüşümle ilgili olarak “Vatan Cephesi” üyelerinin adlarının radyoda okunması, konuyla ilgili hemen her

¹³ YENGİN, s.117.

çalışmada yer alan klasik bir örnek olmuştur.¹⁴ Siyasal iktidarın radyo üzerindeki egemenliğinin yanısıra, 1960 öncesi radyo, yayın ilkeleri açısından da gelişmiş bir niteliğe sahip değildir. Üstelik, yetersiz radyoyla ilgili yayın ilke ve kurallarının belirsizliğiyle de sınırlı değildir. Kurum çalışanlarının mesleki açıdan eğitimsizliğinden de bu konuyla ilgili olarak söz etmek gerekmektedir. Örneğin, bir il radyosu spikerinin stüdyoda yapılan nişan töreni radyodan naklen yayınlanmış; naklen yayın spikerliğini de il radyosu müdürü yapmıştır.¹⁵ Radyoların her bakımdan zayıflığı, yukarıdaki örneğin aktarıldığı çalışmada şöyle vurgulanmaktadır:

“Türkiye Radyoları 1965’e kadar, bir Atatürk Devrimi radyosu niteliğini kazanamamış, bu devrim içinde fonksiyonel bir hizmet yeri de olamamıştır”¹⁶.

Örnekleri daha da çoğaltılabilecek söz konusu yapının yarattığı hoşnutsuzluklar 27 Mayıs 1960 sonrasında, radyoların yeni bir kimlik ve yapı kazanması amacıyla köklü düzenlemelere gidilmesi sonucunu doğurmuştur. O dönemde henüz televizyon yayını söz konusu olmamakla birlikte, gelecekte televizyon yayıncılığının da gerçekleşeceği öngörüsüyle 1961 Anayasasının 121. maddesi, radyo ve televizyon yayıncılığının düzenlenmesine temel olacak biçimde oluşturulmuştur. Söz konusu madde aşağıda verilmektedir.

“Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir.

¹⁴ TOKGÖZ, s. 67.

¹⁵ TURGUT ÖZAKMAN, *Radyo Notları*, TRT Basılı Yayınlar Müd. No:6, Ankara:1969, s. 22.

¹⁶ A.g.k.

Her türlü radyo ve televizyon yayınları tarafsızlık esasına göre yapılır.

Radyo ve televizyon idaresi kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.

Devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.”

Anılan Anayasa maddesine dayanılarak 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu kanunu (bkz. EK-1) hazırlanmıştır. Kanun, 24 Aralık 1963 tarihinde kabul edilmiş, 2 Ocak 1964 tarih ve 11596 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmış; kanunun 49. maddesi gereğince de 1 Mayıs 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁷ Kanunun ilk maddesi, sonraki yılların tartışmalarının özünü oluşturan “özerklik” kavramıyla kuruma yepyeni ve bağımsız bir statü kazandırmıştır. Söz konusu 1. madde aşağıda verilmektedir.

“Türkiye Radyo Televizyon Kurumu adıyla tüzel kişiliğe sahip özerk bir Kamu İktisadi Teşebbüsü kurulmuştur.

Kurumun remzi TRT’dir.

Kurumun merkezi Ankara’dadır.”

Anayasanın 121. maddesinde ve 359 sayılı TRT kanununda “özerklik” kavramının yer almasının nedenlerinden birinin 1960 öncesi partizan uygulamaların tekrarının önlenmesi olduğu belirtilmektedir.¹⁸ Ancak, statünün düşünsel temellerinin daha önceleri, gelişmiş bazı ülkelerde ortaya konulmuş olduğunu da vurgulamak gerekir. 1961 yılında, kamu hizmeti tekeline sahip bir yayın kuruluşunun siyasi iktidardan bağımsız olarak görevini yapabileceği düşüncesinden yola çıkan Federal Alman Anayasa Mahkemesi, bunun ancak kurumun siyasi iktidarın

¹⁷ 359 sayılı TRT Kanunu, DÜSTUR, 5. Tertip, No: 2, s. 186-202.

¹⁸ TOKGÖZ, s.75.

etkisi dışında kalmasını sağlayacak “tarafsız ve bağımsız” bir statüye sahip olmasıyla gerçekleşebileceği sonucuna varmıştır. Konuya farklı bir boyuttan yaklaşan İtalyan Anayasa Mahkemesi ise, “kamu hizmeti tekeline sahip yayın kuruluşunun kamu çıkarının gereklerini yerine getirebilmesi için, programlarının düzenlenmesinde, yüklenmesi gereken görevlerin belirlenmesi gerektiği”¹⁹ hükmünü vermiştir.

Türkiye’de radyo televizyon hizmeti Anayasanın 121. maddesi ile özerk bir kuruluşa verilirken, Almanya’daki “kurum statüsü”ne ilişkin güvence benimsenmiş; aynı maddede kurumun görevleriyle ilgili tanımlamalar yapılarak İtalya’nın yaklaşımından da yararlanılmıştır.²⁰ Anayasa maddesinde belirlenen görevler TRT kanununda daha belirgin biçimde yinelenerek kurumun görev alanı çizilmiştir.²¹ Bu durum aynı zamanda, özerk bir yönetime sahip kurumun özerkliğinin sınırlarının çizilmesi, belirlenen görevlerle amaçlardan olası sapmaların önüne geçilmesi anlamını taşımaktadır.

TRT’nin, açıklanmaya çalışılan hukuki statü içinde ilk yayınlarını (televizyon) gerçekleştirdiği dönem, toplumda gerginliklerin yükseldiği, siyasal çatışmaların arttığı yıllardır. 1971 yılına kadar giderek gelişen bu karmaşa ortamı, 12 Mart 1971’de Kuvvet Komutanlarının siyasi iktidara bir muhtıra vermelerine yol açmıştır. Muhtıra üzerine siyasi iktidar istifa etmiş, ara dönem hükümetleri olarak adlandırılan uzlaşım iktidarları, toplumsal düzenin yeniden sağlanması amacıyla bazı yasal düzenlemeler yapma yoluna gitmişlerdir. 359 sayılı TRT yasası da söz konusu yeni düzenlemeler kapsamında yer almıştır. İlk olarak Anayasanın radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen 121. maddesi değiştirilerek özerklik kaldırılmış, “Radyo ve televizyon yayınlarının devlet eliyle kurulan

¹⁹ FEYYAZ GÖLCÜKLÜ, *Haberleşme Hukuku*, AÜ. SBF. BYYO. Yay. No: 1, Ankara: 1970, s.217-218.

²⁰ A.g.k., s. 219.

²¹ TRT Kanunu, Madde: 2.

tarafsız bir kamu tüzel kişiliği tarafından yapılacağı” hükme bağlanmıştır.²² Bunu 359 sayılı TRT kanununun bazı maddelerini değiştiren ve ekler yapan 1568 sayılı kanun izlemiştir.²³

1568 sayılı kanunla TRT kurumu diğer KİT’ler gibi iktidara bağımlı hale getirilmiştir. Her ne kadar kurumun tarafsızlık esasına uygun yayın yapacağı kanunla belirtilmişse de, özerkliğin ve tarafsız yayının gerçekleşmesini sağlayan düzenlemelerin ortadan kaldırılması gerçek tarafsız yayıncılığı önlemiştir.²⁴ Kasım 1983’e kadar yürürlükte kalan

²² Resmi Gazete, 22.9.1971. Sayı: 13964, s. 3.

²³ Resmi Gazete, 8.3.1972, Sayı: 14122, s. 35-38. Bu aşamada yeni düzenlemelerle ilgili bazı önemli açıklamalara dikkat çekmekte yarar görülmektedir. TRT’nin yeniden düzenlemesini sağlayan 121. maddesindeki değişikliğin gerekçesinde “özerklik” ilkesinden ayrılmanın nedenlerinin belirtilmediği vurgulanarak; bu nedenlerin 12 Mart 1971 muhtırasında aranması gerektiği; muhtıra üzerine kurulan partiler üstü hükümetin, muhtırada açıklanan istekleri yerine getirmek amacı ile böyle bir değişikliğe giriştiğinin açık olduğu belirtilmektedir. Bkz.: KAYIHAN İÇEL, *Kitle Haberleşme Hukuku*, İst. Ün. Hukuk Fak. Yay., No:540, İstanbul: 1977, s.285-286. Sözü edilen muhtırada, “Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmakla” suçlanmakta; çözüm için “kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulması gerektiği” ileri sürülmektedir. Bu durumda, Anayasanın 121. maddesinde ve TRT kanununda yapılan değişikliklerin gerekçesinin, arzulanan “güçlü ve inandırıcı” hükümete destek verecek bağımlı bir radyo-televizyon kuruluşu yaratmak olduğu düşünülebilir. Gerçekten, 359 sayılı TRT kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı ekler yapılması hakkında hükümet tarafından TBMM Başkanlığı’na sunulan tasarının gerekçesinde “TRT kurumunu yönetiminde tarafsız kılmak, denetiminde de bugüne değin karşılaşılan güçlükleri gidermek” şeklinde yer alan ifadeler yukarıda sunulan görüşü destekler nitelikte görülebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: TOKGÖZ, s.131-134.; Ayrıca dönemin Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın “sosyal uyanış ekonomik kalkınmayı aştı; durdurulması gerekir” sözüyle, dönemin Başbakanı Nihat Erim’in “Devlete bağlı Radyo-Televizyon Kurumu gibi bir kurum bağımsız olamaz” görüşü sonraki uygulamalar hakkında bir fikir verebilecektir kanısındayız. Nihat Erim’in bu görüşü için bkz.: CENGİZ TAŞER, *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği*, TRT Basılı Yayın Müd. Yay.No:5, Ankara: 1969, s. 150.

²⁴ Bu savı destekleyebilecek, kurumun görev ve yayın esasları, yönetim ve denetim biçimi konularında getirilen yenilikler, sonraki bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

TRT Kurumu Kanunu, siyasetçilerin etki ve çatışma alanı olan bir kurum yaratmıştır.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra hazırlanan 1982 Anayasasının 133. maddesi gereğince çıkarılan 2954 sayılı TRT kanunu (bkz. EK-2), geçmişteki deneyimlerden de yararlanılarak, kurumun hukuki statüsünde bir takım değişiklikler getirmiştir.²⁵

Sözkonusu değişikliklerin ilki, kanunun TRT kurumuna endekli olmaktan çıkarılmasıdır. Bilindiği gibi 359 sayılı yasa ve 1568 sayılı kanunla değişik biçimi TRT kurumu kanunu olarak adlandırılmıştır. 2954 sayılı kanun ise, Türkiye Radyo Televizyon Kanunu adıyla çıkarılmış, TRT kurumu bu kanun kapsamı içinde ele alınmıştır. Ancak bunun anlamı, TRT televizyonunun yayın tekelinin kaldırılması; başka kurum ve kişilere de yayın hakkı verilmesi değildir. Kapsamın TRT kurumundan daha geniş tutulma nedenlerinden biri, kanunun Radyo Televizyon Yüksek Kurulu (RTYK) adını taşıyan bir üst kurulla ilgili düzenlemeleri de içermesidir. RTYK, yasanın getirdiği belki de en önemli yeniliktir. Özerkliğin kaldırılmasından sonra siyasi iktidarla organik bağları kurulan TRT'nin çeşitli sorunlara yol açan ilişkilerinde bir tampon, bir ara kurum özelliği göstermiştir. Konuya yönetimle ilgili bölümde değinilecek olmakla birlikte, ileri sürülen ara kurum işlevinin anlaşılması açısından bir örnek olarak TRT Genel Müdürü'nün seçiminde RTYK'nın görevinden kısaca söz edilebilir. Önceki uygulamada TRT Genel Müdürü doğrudan hükümet tarafından atanırken yeni kanunda, RTYK'nun saptadığı üç aday arasından hükümetin atama yapması söz konusudur.²⁶

Kanunda, yayıncılık alanında ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin doğal sonucu olarak önceki düzenlemelerde bulunmayan bazı yenilikler de

²⁵ Resmi Gazete, 14.11.1983, Sayı: 18221-2. mükerrer, s. 1-24.

²⁶ A.g.k., Madde: 13.

bulunmaktadır. İlk olarak 2954 sayılı kanunda yayıncılık alanıyla ilgili terimlerin/kavramların tanımları yapılırken kapalı devre televizyon söz edilmekte; bu konudaki düzenlemeler RTYK'nın iznine bağlanmaktadır.²⁷

RTYK'nun oluşturulması ilk televizyon yayınlarının siyasi iktidarlardan bağımsızlaştırılmasının düşünüldüğü ileri sürülebilir. Ancak uygulamada karşılaşılan çeşitli örnekler böyle bir savın sağlam dayanaklarının olmadığını göstermektedir.²⁸

C. Kurumun Görev ve Yayın Esasları

359 sayılı kanunla kurulan TRT kurumunun görevleri kanunun 2. maddesi ile düzenlenmiştir. Görev başlığı altında yer alan (a) bendine göre kurum²⁹:

²⁷ A.g.k., Madde: 4/d.

²⁸ RTYK'nun 1984 yılındaki ilk aday belirleme çalışmalarında, gizli oy kullanılmasına karşılık, Hükümet Temsilcisi, oniki üyenin onbirinin oyunu alarak TRT Genel Müdür adayı olmuştur. Kurulun yaptığı bir başka Genel Müdür adayı belirleme çalışmasında, Başbakanın Özel Danışmanı aday gösterilmiş ve hükümetçe Genel Müdürlüğe atanmıştır. Bu Genel Müdürün görevden ayrılırken yaptığı basın toplantısındaki "Başbakanın emri ile geldim, emri ile gidiyorum" açıklaması, hükümetin RTYK üzerindeki etkisini açık olarak ortaya koyan bir örnek sayılabilir. Bu durumun iki önemli nedeninin bulunduğu ileri sürülmektedir. RTYK'nun çalışmalarını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu bütçe, personel, bina ve diğer olanakların iktidar tarafından sağlanıyor olması bu nedenlerden biri olarak gösterilmekte; ikinci nedenin, 12 kişilik kurulun sekiz üyesinin Cumhurbaşkanıca, dört üyesinin Bakanlar Kurulunca atanması olduğu savunulmaktadır. İktidarın önemli etkisinin bulunduğu bu yapı içinde, kurumun yanlış tutumunun "bir yaşam mücadelesi vermenin doğal sonucu" olduğu belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: HIFZI TOPUZ, MAHMUT TALİ ÖNGÖREN, AYSEL AZİZ, MESUT ÖNEN, *Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni*, İLAD Yay., İstanbul: 1990, s. 114-116.; İstifa eden Genel Müdür, yukarıda sözü edilen basın toplantısında TRT ile ilgili olarak, "Bugünkü koşullarda ve TRT'nin faaliyetlerini düzenleyen yasal çerçeve içinde, çatışma halinde olan bir TRT'nin tarafsız bir yayın kuruluşu olabileceğine inanmıyorum..." demiştir. AKILLIOĞLU, v.d., s.72.

²⁹ 359 sayılı TRT Kurum Kanunu.

“Radyo ve televizyonla haber hizmetlerini görmek; eğitici, öğretici, kültür ve eğitime yardımcı, eğlendirici, yurdu içeride ve dışarıda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmak” ile görevlidir.

2.maddenin diğer bentlerinde, bu görevin yerine getirilmesinin yanı sıra kurumun gelişim yönüyle ilgili hedefler gösterilmiştir. Bunlar teknik gelişim, diğer ülke ve yayın örgütleriyle ilişkiler ve ülkenin temsili gibi hususları içermektedir. Kanun ilk ve son kez program türleriyle ilgili bir açıklama getirirken, verilen görevlerin yerine getirilmesinde uygulanacak yaklaşımları yorum yapmayarak kuruma bırakmıştır. Elbette bunun anlamı, TRT’nin tamamen bağımsız ve kuralsız yayın yapması değildir. Her kişi, kurum ve kuruluş gibi TRT’de Anayasa ve yürürlükteki yasalara uymakla yükümlüdür. 1972 yılında kanunda yapılan değişiklikte TRT kurumunun görevleri, görev ve yayın esasları şeklinde iki başlık altında ayrı ayrı ele alınmıştır.³⁰ Bu kanunla, TRT kanununun ilk şeklinde yer alan 2. maddenin (a) bendi kaldırılmış, diğer hükümler biçim değişiklikleriyle korunmuştur. Yeni düzenlemede eskisinden farklı olarak “yurt dışına radyo ve televizyon yayınları yapmak” görevi verilmiş, ayrıca “yayınların kolayca anlaşılabilir bir dille yapılmasını sağlayıcı tedbirleri almak” şeklinde bir hüküm konulmuştur. Asıl önemli değişiklikler ise yasaya yeni konulan “yayın esasları” başlığı altında yer almaktadır. Bu bölümde yayın esaslarından olmak üzere Anayasanın “milli, demokratik, layık ve sosyal cumhuriyet ile Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bütünlüğüne bağlılık” ilkeleri sayıldıktan sonra, ileriki dönemlerde tartışma konusu olan “genel ahlak,

30 1568 sayılı kanun

milli gelenekler, milli kültür” gibi farklı biçimlerde yorumlanabilen soyut kavramlara yer verilmiştir.³¹

³¹ Gerçekten, “genel ahlak, milli gelenekler, milli kültür” gibi soyut ancak kulağa hoş gelen bu kavramların somut dayanaklarının bulunabilmesi oldukça zordur. Coğrafi, ekonomik, teknolojik ve benzeri koşullardan etkilenen, köyde veya kentte yaşama göre farklılaşan, eğitim düzeyiyle değişik biçimlerde şekillenen farklı toplumsal kesitlerin bulunduğu Türk toplumunda hangi kesimlerin ahlakının genel ahlak ve hangi kesimlerin geleneklerinin milli gelenekler olduğuna kim karar verecektir? Özünde “ahlak” ve “gelenek” gibi değerleri de taşıyan ve belki de anlamı pekiştirme gibi bir amaçla metne konulan “milli kültür” tanımıyla kastedilen hangisidir ? Sorunun bu yönüyle ilgili olarak, Türk kültür kaynaklarıyla ilgili bir değerlendirmeye burada yer vermekte yarar vardır. “Tarih ve dil bakımından, Türkiye bir doğu (Asya) kültürüdür. Türk tarihinin ve Türk dilinin kaynakları doğudadır. Türkler, bin yıla yaklaşan bir süredir Anadolu’ya yerleştikleri için Ortadoğu kültür alanına girmişlerdir. Akdeniz kültürünün; müslüman oldukları için İslam kültürünün bir üyesi sayılırlar. Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşadığı için, Türkiye bir tarım ülkesi (kültürü) dir. Öte yandan, Avrupa konseyine üye olan ve Ortak Pazara girmek isteyen Türkiye, ekonomik bakımdan Batı Avrupa kültürüne katılmaya hazırlanmaktadır. Bunlardan hangisi asıl Türk kültürüdür? Hepsisi ve tek tek hiçbirisi...” BOZKURT GÜVENÇ, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1979, s.115.; Kaldı ki, kültür devingen bir niteliğe sahiptir. Yeni koşullara, gelişmelere paralel olarak sürekli değişim gösterir. Örneğin; Türk kültürünün kaynaklarıyla ilgili yukarıda yer alan alıntıdaki “tarım kültürü” yargısı günümüzün gerçeklerini artık tam olarak yansıtmamaktadır. Türkiye hala bir tarım ülkesi (kültürü) olarak görülüyorsa bile, nüfusun büyük çoğunluğu artık köylerde yaşamamaktadır. Kanunda yer alan biçimiyle durağan bir anlayışı çağrıştıran kültüre ilişkin değerler akılcı bir yaklaşımla çatışıyor gibi görünmekle birlikte resmi kültür anlayışıyla uyum içindedirler denilebilir. Kültür konusuyla ilgili resmi kuruluşların, ilgili ve yetkili kişilerin kültür anlayışlarının; eski eserler, müzeler, sit alanları gibi geçmişi simgeleyen kültür ürünleri; kütüphanecilik, el sanatları, folklör araştırma-geliştirme çalışmaları ve diğer kültür ürünlerinin korunması sınırları içinde olduğu savunulabilir. Bu konuyla ilgili geniş bilgi edinmek için bkz.: **Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Kültür**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma Plan. ve Koor. Kur. Bşk., Ankara:1982.; Ayrıca **IV BYKP**, DPT. Yay., No: 1664, s.149-153, 283-284; **V BYKP**, DPT., Yay., No: 1974, s.147-148.; Öte yandan, ayırım güden veya sınırlılıklar getiren kavramla ilgili tanımlar, karşıtlarını ya da kapsam dışı olanları da tanımlamayı gerektirir. Oysa bu çalışmanın yazarının da benimsediği bir görüşe göre: “Demokrasi anlayışı, toplumda bulunan değerlerin hangilerinin doğru ya da haklı, hangilerinin yanlış veya haksız olduğunu değerlendirmeye yönelik nesnel yada bilimsel bir ölçütün varlığını ya da varolabileceği düşüncesini kesin olarak reddetmektedir.” **KEMALİ SAYBAŞILI, Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara: 1985, s.14.

Bu soyut kavramlar daha sonraki yıllarda pekçok programın, milli kültüre ters, genel ahlak kurallarıyla bağdaşmıyor, milli geleneklere uygun değil gibi gerekçelerle yayından kaldırılmasına, yasaklanmasına; filmlerin makaslanmasına gerekçe olmuşlardır. Her yeni yönetimin bu kavramları kendine göre yorumlamasıyla yayın ilkeleri uygulanabilir olmaktan çıkmış, bunun yerine ilkelere aykırı sayılamayacak olması kaydıyla ne olursa olsun yayınlanabilir hale gelmiştir.³² İlk yasal düzenlemede yer almayan yayın esasları özünde pek fazla değişiklik göstermeksizin, ancak daha da genişletilerek 2954 sayılı yasada da yer almıştır.³³ Bu yasanın yayın esaslarında yer alan “toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek”, “karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacına yönelik yayın yapmamak” gibi esaslar, daha önce eleştiri konusu yapılan yayın esaslarına benzer özellikler göstermektedirler. Bu özellikleriyle de keyfiliğe yol açabilme, yayıncılarda yaratıcılığı engelleme gibi olası endişeler dile getirilerek eleştiri konusu yapılmışlardır.³⁴

Yayın esaslarında yer alan belirsiz ve dolayısıyla her şekilde yorumlanabilen ilkelere başka, kesin ifadelerle belirtilmiş bulunan ilkelerin uygulanmasında da kurum güçlüklerle karşılaşmıştır. Konuyla ilgili yapılan araştırma ve incelemeler kurumun doğru, tarafsız haberciliği gerçekleştiremediğini göstermiştir.³⁵ Özerkliğe sahip

³² ÖZER OZANKAYA, “Türkiye’de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi”, *SBF Dergisi*, Ankara Ün., SBF. Cilt: XXXV, No: 1-4, Ankara: 1980, s.166.

³³ AYSEL AZİZ, “2954 Sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Yasası” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 17, S: 1 (Ayrı Basım), Sevinç Matbaası, Ankara: 1984, s. 92-93.

³⁴ A.g.k., s. 93.

³⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi edinilebilecek bir kaynak olarak bkz. EMİR TURAM, *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İrfan Yayıncılık, İstanbul: 1994.

olmaması nedeniyle, özellikle üst yönetim düzeyinde politik etkilere açık olan, hatta politize olan kurumda zaman zaman kurumun görev ve yetki alanını aşan uygulamalar da gerçekleştirilmiştir.³⁶ Yayınlarda topluma ait özgün değer ve kuralların korunması, geliştirilmesi yönünde duyarlılık gösterenlerin üzerinde durması gereken önemli bir konu, programların bu amaçlar doğrultusunda seçilmesi olmalıdır. Oysa konuyla ilgili olarak yapılan bir çalışmada böyle bir kaygunun olmadığı görüşüne yer verilerek:

“Bir çok hükümet programında vurgulanan “milli kültür”, “milli bütünlük” gibi kavramlar, dış kaynaklı yapımların oranı, televizyonun yayın politikası konusunda öneri getirmeyen hükümetler için boşlukta sallanan kavramlar olarak kalmaktadır. Nedenleri açıklanmayan, çözüm önerilmeyen eleştiriler, yalnızca siyasal yatırım aracı olarak değerlendirilmelidir”³⁷ denilmektedir. Gerçekten de hükümetleri oluşturan siyasi partilerin televizyonla ilgili görüşleri gözden geçirildiğinde, dile getirdikleri sorunların çözüm önerilerini ortaya

³⁶ Örneğin, Türk dili konusunda yetkin ve etkili bir Türk Dil Kurumu (TDK) bulunmaktadır. Bu kurumun yayınladığı Türkçe Sözcükler, dilin kapsamı ve kullanım alanı konusunda toplumun en önemli başvuru kaynağıdır. Oysa TRT, 1984 yılında yönetim kurulu kararıyla oluşturulan iki kişilik bir komisyona, yayın dilinde kullanılacak sözcüklerle ilgili bir çalışma yaptırmış; bu komisyonun raporuna dayanılarak TRT özel kalem müdürlüğünün 20.12.1984 gün ve 565 sayılı yazısıyla 200 sözcüğün yayınlarda kullanımının yasaklandığı ilgili birimlere duyurulmuştur. Yasaklanan sözcüklerin büyük bir kısmı TDK sözlüklerinde yer aldığı gibi, bunların yerine kullanılması önerilenlerin çoğunun yabancı kökenli oldukları kolayca görülebilmektedir. Günümüzde bu denli uç örnekler görülmemekle birlikte yasakçı anlayış zaman zaman varlığını hissettirmektedir. Örneğin, yayın dili konusunda Anayasa dilinin örnek alınması istenmektedir. Bu çalışmayı yapan araştırmacı, Anayasanın Türk Dili uygulamaları için bir örnek metin olduğu şeklinde bir belgeyle karşılaşmadığı gibi, metnin yazımının Türk dili uzmanlarınca gerçekleştirildiği yönünde bir bilgiye de ulaşamamıştır.

³⁷ ÖZDEN CANKAYA, **Türk Televizyonunun Program Yapısı**, Mozaik Bas. ve Yay., İstanbul, s.89.

koymadıkları; aslında bu konu üzerinde ciddi ve kapsamlı çalışmalarının olmadığı anlaşılmaktadır.³⁸

D. Kurumun Yönetimi

a. Yönetim Kurulu ve Genel Müdür

359 sayılı TRT Kurumu kanununun tanıdığı özerklik çerçevesi içinde kurumun yönetiminin de dış etkilere bağımsız olmasına dikkat edilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, yönetim kurulu üyelerinin seçiminde bilim ve sanat kuruluşları önemli görevler yüklenmişlerdir. TRT yönetim kurulu dokuz kişiden oluşmaktadır. Üyelerden ikisi hükümet temsilcisi olarak kurulda bulunmaktadır. Bu üyelerden biri Milli Eğitim Bakanının, diğeri Turizm ve Tanıtma Bakanının teklifiyle Bakanlar Kurulunca kararname ile atanmaktadır. Bu üyelerin görevden ayrılma biçimleri de aynı yolla olmaktadır. Yönetim Kurulunun üç üyesinin seçimi üniversiteler tarafından gerçekleştirilir. Üniversiteleri temsilen seçilen öğretim üyelerinden oluşan seçici kurullar, biri elektrik veya elektronik uzmanı; biri hukuk, iktisat ve sosyal bilim alanlarından, üçüncüsü de fikir ve sanat alanında yüksek hizmetleri görölmüş bir üye'yi TRT yönetim kuruluna seçerler.³⁹ Bir üye; Devlet Tiyatroları genel Müdürü, çeşitli müzik ve temsil sanatları alanında yüksek hizmetleri ya da eserleri görölmüş kişiler arasından seçilir Yukarıda sayılan yollardan yönetim kurulu üyesi seçilenler, Turizm ve Tanıtma Bakanının çağrısı ile toplanarak, TRT kurumunun devamlı kadrolarında çalışanlar arasından birisi yönetici, diğeri yüksek elektrik veya elektronik mühendisi olmak

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: TOPUZ vd., s.138-152.

³⁹ 359 sayılı TRT Kurumu Kanunu, Madde: 4.

üzere iki yönetim kurulu üyesi seçerler. Hükümet temsilcisi üyelerin dışında kalanların görev süresi beş yıldır ve kanunda gösterilen haller dışında hiçbir şekilde görevden uzaklaştırılmazlar. Yönetim kurulu, ilk toplantısında, başkanı ile başkan yardımcısını seçer; Genel Müdür bu görevlere seçilemez.⁴⁰ Kurumun genel müdürü, yönetim kurulunun Turizm ve Tanıtma bakanına önerisi ve bakanın teklifi ile bakanlar kurulu kararnamesiyle atanır.⁴¹ Görüldüğü gibi, yönetim kurulunda hükümeti temsilen iki, üniversite ve akademiler tarafından seçilen üç, sanat kuruluşlarınca seçilen bir ve bu üyelerin kurum içinden seçtikleri iki üye bulunmaktadır. Yönetim kurulu genel müdürün seçilmesinde birinci derecede söz sahibidir. Dolayısıyla kurum yönetiminde siyasi iktidarın doğrudan bir kontrolü söz konusu değildir.

1568 sayılı kanunla TRT yönetiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Özerkliği kaldırılan kurumun yönetim kurulu üye sayısı onbire çıkarılmıştır. Önceki düzenlemede iki olan hükümet temsilcisi üye sayısı üçe çıkarılırken üniversite ve sanat kuruluşlarının üye seçme yetkisi kaldırılarak yalnızca aday belirlemeleri kuralı benimsenmiştir. Öte yandan kurum personeli içinden iki üye seçilmesi uygulamasına da son verilmiş, bunun yerine, Gazeteciler Cemiyetleri, işçi ve işveren sendikaları konfederasyonları, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları konfederasyonu, Ticaret odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları birliklerinin önerecekleri adaylar arasından iki üye seçilmesi yoluna gidilmiştir. Sayılan kuruluşların önerecekleri aday sayıları seçilecek sayının iki katı olarak belirlenmiş, seçim bu yasayla oluşturulan Seçim Kurulunun yetkisine bırakılmıştır.⁴² Hükümet temsilcilerinin dışında kalan üyelerin görev süreleri üç yıl olarak belirlenirken, dikkat çeken bir

⁴⁰ A.g.k., Madde: 6.

⁴¹ A.g.k., Madde: 9-1.

⁴² 1568 sayılı kanun, Madde: 4.

değişiklik siyasi parti üyelerinin de yönetim kurulu üyesi olabileceklerine ilişkin düzenlemedir. Önceki düzenlemede yönetim kurulu üyelerinin en az üç yıl öncesine dayanan bir süre içinde siyasi partilerle organik bağlarının olmaması koşulu aranırken, yeni düzenlemede bu bağın yönetim kuruluna seçilmeyle son bulacağı belirtilmektedir.⁴³ Yeni düzenlemenin getirdiği bir başka önemli değişiklik, kurumun yönetim ve temsil yetkisine sahip bulunan genel müdürün seçimidir. Kanun, genel müdürün yönetim kurulunca teklifi esasını kaldırarak atama yetkisini doğrudan bakanlar kuruluna vermektedir.⁴⁴ Bir görüşe göre; böylece, kurumu temsil edecek ve yönetecek genel müdürün siyasal iktidara bağımlılığı sağlanmak istenmiştir.⁴⁵ Genel Müdür aynı zamanda yönetim kurulu başkanıdır. Genel Müdürün seçimiyle ilgili düzenleme sonraki yıllarda kurumla ilgili en fazla sıkıntı yaratan konu durumuna gelmiştir. Genel Müdürün görev süresiyle ilgili bir sınırlama da söz konusu olmadığından, hemen her iktidar değişiminde TRT Genel Müdürünün de değiştirilmesi girişimleriyle karşılaşmıştır.⁴⁶

Gerek genel müdürün, gerek yönetim kurulu üyelerinin seçimi; 1982 Anayasasının 133. maddesi uyarınca çıkarılan 2954 sayılı kanunla yeniden düzenlenmiştir. 2954 sayılı kanun, TRT kurumunun dışında ve üstende yer alan RTYK'nu getirmesi açısından önemlidir. RTYK, TRT yönetim kurulu üyeleri ile genel müdürlük için aday belirlemek ve bakanlar kuruluna teklif etmekle görevlendirilmiştir. Önceki

⁴³ A.g.k.

⁴⁴ A.g.k., Madde: 9.

⁴⁵ İÇEL, s.291.

⁴⁶ Eski TRT Genel Müdür'lerinden İsmail Cem İPEKÇİ, görevden alınmasına yargı yoluyla itiraz etmiş, göreve iadesi yönünde yargı kararı çıkartmıştır. Sorunun hukuken çözümü, İpekçi'nin mücadeleden vazgeçip istifa etmesiyle sağlanabilmiştir.

düzenlemelere bakılarak yeni düzenlemenin siyasi iktidara bağımlılığı daha da artırdığı ileri sürülebilir. İlk düzenlemede, özerkliğin gereği olarak, yönetim kurulu ve genel müdürün siyasi iktidardan önemli ölçüde bağımsız seçimi söz konusudur. 1568 sayılı kanun iktidar etkisine açık bir görünüme sahiptir, ancak yönetim kurulu üyelerini seçme hakkı Cumhurbaşkanınca atanan TRT seçim kurulundandır. Yani siyasi iktidardan görece bir bağımsızlık görünüşte de olsa vardır. Son düzenleme ise, genel müdürün ve yönetim kurulu üyelerinin atanması yetkisini doğrudan bakanlar kuruluna vermektedir.⁴⁷ Göze çarpan bir başka değişiklik TRT Genel Müdürünün görev süresinin dört yılla sınırlandırılmış olmasıdır. Yeni düzenlemeyle, yönetim kurulu üyelerinin görev süreleri de dört yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁸

b. Diğer Organlar

Danışma Kurulları: Yönetim kurulu ve Genel Müdürün radyo-televizyon hizmetleriyle ilgili konularda danışma gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik olarak kurulmuşlardır.⁴⁹ Gerek duyulduğunda, bu kurulları oluşturma yetkisi yönetim kurulu ve Genel Müdüre tanınmıştır. Kanunun ilk şeklinde yerel danışma kurullarının oluşturulması yetkisi Genel Müdüre verilmiş, sonraki düzenlemelerde yerel danışma kurulları yer almamıştır. Kurulun kimlerden oluşacağı, hangi konuları ele alacağı yönetim kurulu ve genel müdür tarafından belirlenmektedir.⁵⁰ Bu kurullar bir bakıma İngiliz BBC kurumunun Danışma Konseylerine benzemektedirler.

⁴⁷ 2954 sayılı TRT kanunu, Madde: 13.

⁴⁸ A.g.k., Madde: 11.

⁴⁹ 359 Sayılı TRT Kanunu, Madde: 10.

⁵⁰ GÖLCÜKLÜ, s.223.

Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri öğretim üyelerinden oluşan bu üç kişilik kurul, hükümet bildiri ya da konuşmalarında kendilerine yanıt hakkı doğduğunu savunan ve bu hakkı kullanma isteğinde bulunan diğer partilerin başvurularını değerlendirmekle görevlidir.⁵¹ Kurul, başvuru halinde konuyu inceleyerek, istemi reddetme veya kabul ederek ilgili siyasi partiye yanıt hakkı tanıma yetkilerine sahiptir.

Koordinasyon Kurulu: Bu kurul ilk olarak, 359 sayılı kanunun 1568 sayılı kanunla değiştirilmiş biçiminde yer almıştır.⁵² Kurul, Genel Müdüre yardımcı olmak amacına yöneliktir. Kanun, koordinasyon kurulunun kuruluş tarzı ve görevinin bir yönetmelikle belirtilebileceğini öngörmüşse de, anılan yönetmelik kanunun yürürlükte kaldığı süre içinde çıkarılamamıştır.⁵³ 1982 Anayasasına dayanılarak çıkarılan 2954 sayılı kanunla, koordinasyon kurulunun kimlerden oluşacağı açıkça belirtildiği gibi yürüteceği görevler de tanımlanmıştır.⁵⁴ Bu kanuna göre kurulun görevleri yönetim kurulu ile kurum arasındaki ilişkileri sağlamak ve düzenlemek biçiminde özetlenebilir.

TRT Seçim Kurulu: Bu kurul 1568 sayılı kanunla oluşturulmuştur.⁵⁵ Kurul, üniversite rektörleri arasından Cumhurbaşkanınca atanan dört rektör ile Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinden oluşmaktadır. Görevi, hükümet tarafından atanan üyeler dışında, TRT yönetim kurulu üyelerini seçmektir. Kurul, TRT yönetim

⁵¹ A.g.k., s.238.

⁵² Resmi Gazete, 8.3.1972, Sayı: 14122, s. 38

⁵³ JALE SARMAŞIK, *Türkiye'de Radyo ve Televizyon Düzeni*, MÜ. İF. Yayını, İstanbul: 1994, s.57.

⁵⁴ 2954 sayılı TRT Kanunu, Madde: 14.

⁵⁵ 1568 Sayılı TRT Kanunu, Madde: 1.

kurulu üyelerini, kanunda belirtilen kurumların saptadıkları adaylar arasından seçmektedir.

Açıklanmaya çalışılan, kurumun organları ve yönetimiyle ilgili düzenlemelere bakıldığında, TRT’de giderek siyasi iktidarlara yakınlaşan bir yönetim biçiminin egemen olduğu görülmektedir. İlk yasal düzenleme, özerklik gereği, olabildiğince siyasi iktidarlardan bağımsız bir yönetimi öngörürken, 1972 yılındaki düzenlemeyle genel müdürün ve yönetim kurulu üyelerinin seçilmesinde siyasi iktidarın işlevi artırılmıştır. Genel Müdür’ün atanması bakanlar kurulu yetkisine bırakılırken, yönetim kurulu üyelerinin seçilmesinde yetkili kuruluşların bu yetkileri kısıtlanarak, aday saptamaya dönüştürülmüştür. Hükümet temsilcileri dışındaki yönetim kurulu üyelerinin saptanan adaylar arasından seçilmesi görevini TRT Seçim Kurulu adıyla kurulan yeni bir organ üstlenmiştir. Daha sonra, çıkarılan 2954 sayılı kanunla, TRT seçim kurulu da kaldırılmış; genel müdürden sonra yönetim kurulu üyelerinin atanmaları da bakanlar kurulu yetkisine bırakılarak TRT’nin siyasi iktidarla organik bağı güçlendirilmiştir. TRT ile ilgili son düzenlemede Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu’nun kaldırılmış olması da önemli bir değişikliktir. Bu kurulun görevlerini üstlenecek başka bir düzenleme yapılmaması, siyasi yayınlarda tarafsızlığın gözetiminin de kurum yönetimine bırakıldığı anlamına gelmektedir. Her ne kadar RTYK’nun görevleri arasında “tarafsızlığın ihlal edilmesi durumunda idari ve kanuni işlem için ilgili mercilere duyuruda bulunmak” gibi bir hüküm bulunmaktaysa da, bunun gerçek bir yaptırım gücü yoktur.⁵⁶ Kaldı ki adli makamların siyasi yayınlarda dengeyi gözeticeği gibi bir hüküm kanunda yer almamaktadır. Bu durumda, Yüksek Kurul’un başvurusu bir

⁵⁶ 2954 Sayılı TRT Kanunu, Madde: 7/c.

idari makam olan TRT Genel Müdürlüğüne olmak durumundadır. Gerçekten de, siyasi yayınlarda taraflı davranıldığı şeklinde muhalefet partilerinden gelen şikayetler, zaman zaman Yüksek Kurul tarafından da yerinde görülerek TRT uyarılmıştır. Ancak TRT'nin tutumu değişmemiştir.⁵⁷ TRT'nin, kuruma karşı yaptırım gücü bulunmayan Yüksek Kurul'un uyarılarını dikkate almayarak, organik bağının bulunduğu siyasi iktidar yanlısı yayın politikalarını sürdürmesi anlaşılır bir tutumdur.⁵⁸

E. Kurumun Denetimi

359 sayılı kuruluş kanunu ile “özerk” bir statüde kurulan TRT'nun denetimi başlangıcından günümüze değin sürdürülen tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Kuruluş kanununun TRT'nun siyasi iktidarlardan bağımsızlığını öngörmesinin temelinde, demokratik yönetim biçimlerinde geçerliliği olan kuvvetler ayrılığı ilkesinin bulunduğu ileri sürülebilir. Bilindiği gibi, demokratik toplumlarda bağımsız bir güç olarak konumlandırılan basın ve yayın araçları toplumun siyasi iktidarları düzenli olarak denetiminin araçları durumundadırlar. Bu nedenle, özellikle bir kamu yayın tekeli biçiminde örgütlenmesi sesiyle, TRT'nun siyasi iktidarların denetiminden uzak

⁵⁷ TOPUZ, ÖNGÖREN, vd., s.118.

⁵⁸ TRT'nin yönetimiyle ilgili eleştiri ve yakınmaların özünü siyasi iktidarlara olan yakınlığa dayalı politikalar izlenmesi oluşturmaktadır. Genel Müdür değişimlerinin siyasi iktidar değişimleriyle denk düşmesi bu eleştiri ve yakınmaların haklılığına bir kanıt olarak gösterilebilir. Bir adım daha ileri sayılabilecek bir değerlendirmeye, TRT yönetim tarihinin neredeyse siyasal nitelikli bir tarih olduğu ileri sürülebilir. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. EMİR TURAM, *Medyanın Siyasi Hayata Etkileri*, İrfan Yayıncılık, İstanbul:1994.; REFİK ÖZDEK, *Hedef TRT*, Ekonomik ve Sosyal Yay. A.Ş., Ankara: 1977.

tutulması çabaları daha da önem kazanmıştır. Siyasal iktidarların denetimine veya etkisine açık basın-yayın araçlarının birer propoganda aracı haline geldiği, dünyadaki pek çok örneğin yanısıra Türkiye’de de görülmüştür. Ancak ülkemizde güçlü merkezi devlet anlayış ve geleneğine sahip bulunan siyasal iktidarlar, kendilerinden bağımsız bir radyo-televizyon kuruluşunun varlığını kabullenememişlerdir. Özerk bir konuma sahip olan TRT, siyasetçiler tarafından “devlet içinde devlet” olarak nitelenmiştir.⁵⁹ Bu anlayış doğrultusunda, TRT yayınlarının denetimi kanun çerçevesinde siyasi iktidarlara kapalı olmakla birlikte, iktidarlar “kanunları aşan niyetlerle” hep bu arayış içinde olmuşlardır.⁶⁰ Ancak, özerkliği kaldırılıncaya kadar, TRT’nun siyasi iktidarlarca yasal yollardan denetimi sağlanamamıştır. Bunun üzerine denetim için dolaylı yollara başvurulmuştur. Ancak dolaylı denetim konusunu incelemeye başlamadan önce, TRT’nun her yönüyle denetim dışı olmadığını, kanunda denetimle ilgili hükümlerin yer aldığını vurgulamak gerekmektedir. 359 sayılı kanunun 34. maddesinde, kurumun denetiminin Yüksek Denetleme Kurulunca yapılacağı belirtilmiş; 33. maddede “kanundaki özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, kurum hakkında, İktisadi Devlet Teşekküllerine uygulanan genel hükümlerin uygulanacağı” vurgulanmıştır. Temelde, yayınları kendi politikaları doğrultusunda yönlendirme mücadelesi veren siyasi iktidarlar, idari ve mali konularda yasanın tanıdığı yetkileri anılan amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır.⁶¹ Kanunun daha iyi anlaşılabilmesi

⁵⁹ ÜLKÜ AZRAK, “AP Kongresi ve Danıştay”, *Cumhuriyet*, 4.12.1968, s.2.

⁶⁰ CEMAL AYGEN, “TRT ve Yayın Denetimi”, *Cumhuriyet*, 27.10.1968, s.2.

⁶¹ TRT’nun denetimi konusunda geniş bilgi için bkz.: CENGİZ TAŞER, *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği*, TRT Basılı Yayınlar Müd. Yay., N0: 5, Ankara:1969, s.166-176; OYA TOKGÖZ, *Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-TV Sistemleri*, s.91-95; SACİDE VURAL, *Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri ve Türkiye’deki Uygulama*, Özışık Matbaası, Ankara: 1994; JALE SARMAŞIK, *Radyo ve Televizyon Yayınlarının Denetim Yöntemleri*, M.Ü. İF Yay., N0: 2, İstanbul:1993.

açısından yasal düzenlemelerin ve sözü edilen uygulamaların ayrı ayrı ele alınmasında yarar vardır.

359 sayılı TRT Kurum kanunu kurumun idari özerkliğini sağlamaya yönelik hükümlerin yanısıra mali özerkliğini sağlayıcı hükümlerle de pekiştirilmiştir. Kanunda, kurumun mali özerkliği açısından iki madde dikkat çekicidir. Gelirleri ayrıntılı biçimde sayılan kurumun işletme açığının Turizm ve Tanıtma Bakanlığı bütçesinden karşılanmasını; ruhsat ücretlerinin, tarifelerin yönetim kurulu ve genel müdürlükçe belirlenmesini hükme bağlayan kanun bu yönüyle kurumu, dünyada örnek bir model olarak gösterilen BBC'den daha sağlam bağımsızlık temelleri üzerine oturtmuştur.⁶² Ancak TRT'nun yasayla olası baskılara karşı korunması siyasi iktidarların bu konudaki girişimlerini durduramamıştır. Kanunun denetimin şekli konusunda açık olmaması farklı yorumlara neden olmuş, Turizm Tanıtma ve Maliye Bakanlıkları yasanın kendilerine tanıdığını öne sürdükleri yetkilere dayanarak kurumu denetleme girişimlerinde bulunmuşlardır. Mali hükümler çerçevesindeki denetim çabaları bu girişimlerin bir yönünü oluşturmaktadır. Kurumun devletin parasını harcadığı görüşünden hareket eden siyasi iktidar, ayrıca kanunun 33. maddesinde yer alan "Kurum hakkında, İktisadi Devlet Teşekküllerine uygulanan genel hükümler uygulanır" hükmüne dayanarak kurumun mali denetimini

⁶² 359 Sayılı TRT Kurumu Kanunu, Madde: 27, 31.; İngiltere'de alıcı ruhsat ücretlerinin belirlenmesi yetkisi hükümete aittir ve bu yetki zaman zaman BBC üzerinde denetim kurmak isteyen iktidarlarca bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca BBC, bütçesinin giderlerini, parlamentonun ve maliye bakanlığının belirlediği şartlara göre harcamakla yükümlüdür. TAŞER, s.172. Ancak burada vurgulanmak istenen, yasal açıdan TRT'nin BBC'ye oranla daha güvenli yasal temellere sahip olduğudur. Uygulamada BBC'ye karşı bu yetkilerin kullanımı çok ender görülmüş, BBC harcamalarında özgür bırakılmıştır.

yapmak istemiş ancak Danıştay'ın aksi yöndeki kararları sebebiyle bu isteğini gerçekleştirememiştir.⁶³ Ancak Yüksek Denetleme Kurulunun hazırladığı raporlar TRT'nun 1964, 1965 ve 1966 yıllarına ait yönetim ve yatırım bütçelerinin Cumhuriyet Senatosu'nca ibra edilmemesine yol açmıştır. Bir görüşe göre bu durum, yayınlar üzerindeki denetim isteğinin dolaylı yoldan gerçekleştirilmesine yöneliktir.⁶⁴

Kurumun denetimi konusunda siyasi iktidarların mali hükümlerden daha fazla kullandıkları yön, kurum personeli ile ilgili düzenleme ve uygulamalarıdır. 359 sayılı TRT kanunu "kurumun kadrolarının yönetim kurulu tarafından, devlet personel dairesinin görüşü alındıktan sonra, Maliye Bakanlığı ile anlaşmak suretiyle hazırlanıp Turizm Tanıtma Bakanı'nın onayı ile yapılacak bir yönetmelikle belirleneceğini" hükme bağlamıştır.⁶⁵ Siyasi iktidar kanundan doğan yetkisini TRT üzerinde denetim sağlama aracı olarak kullanmış; özellikle televizyon yayınlarının başlatılması aşamasında, gereken kadroların kuruma verilmesinde önemli engeller çıkarmıştır. Devlet personel dairesinden geçip Maliye Bakanlığı'na giden televizyon kadroları aylarca dönemin Maliye Bakanı'nın masasında bekletilmiştir. Sorun, Anayasa mahkemesinin TRT'ye personel kadrolarını ve bu kadrolara verilecek aylık, ücret ve tazminat miktarlarını saptama yetkisini tanımasıyla aşılabılmıştır.⁶⁶ Böylece TRT diğer kamu kuruluşlarından farklı olarak kendi kadrolarını

⁶³ TAŞER, s.168-169.

⁶⁴ TOKGÖZ, s.92.

⁶⁵ 359 Sayılı TRT Kurumu Kanunu, Madde: 47/2.

⁶⁶ ÖNGÖREN, "Türkiye'de Televizyonla İlgili Çeşitli Tarihler", s.287-289.; Kanunun 47/2 maddesinde yer alan "Devlet personel dairesinin görüşü alındıktan sonra, Maliye Bakanlığı ile anlaşmak suretiyle hazırlanıp Turizm ve Tanıtma Bakanının onayı ile" bölümü Anayasanın 121. maddesindeki özerklik kavramına ters düştüğü gerekçesiyle 15.10.1968 tarihinde Anayasa Mahkemesi kararıyla iptal edilmiştir. Bu tarihten sonra kurumun kadroları yalnızca Yönetim Kurulu tarafından belirlenmiştir. GÖLCÜKLÜ, s.224.

oluşturabilme ayrıcalığını elde etmiş, ancak özerkliğin kaldırılmasından sonra bu ayrıcalık bir başka sorunun kaynağı olmuştur.

Özerkliğin kaldırılmasıyla siyasal iktidarların güdümüne sokulan TRT’de denetim kurmanın bir yolu olarak kuruma taraftarlarını yerleştirmek, siyasal iktidarların gelenek haline getirdikleri bir uygulama olmuştur.⁶⁷ Böylece TRT zamanla altı bin dolayında personelin görev yaptığı, siyasi iktidarlara göre belli grupların öne çıktığı ya da görevden uzaklaştırıldığı hantal bir kurum haline gelmiştir.⁶⁸ Teknik alan dışında, yayıncılık gibi uzmanlık isteyen alanlarda (prodüktör, kameraman, yönetmen vb) meslekle ilgili eğitimleri olup olmadığına bakılmaksızın her tür insan kuruma alınmıştır. İletişimin bir bilim dalı olduğu günümüzde dahi TRT’ye eleman alımındaki bu politikasızlık sürmektedir.⁶⁹

Öte yandan, politik etkiler, aşırı istihdam ve eleman alımındaki ilkesizliklerin yanı sıra kurumda çalışan elemanların konumları da denetimin etkin unsurlarından sayılabilir. Devlet memuru konumunda çalışan kurum elemanlarının amir-memur ilişkisi içinde, amirin

⁶⁷ Eski bir TRT Genel Müdürü, görev yaptığı dönemi anlattığı eserinde bu durumu, “Dağınıklığın yanı sıra beni TRT’deki ilk günden çarpan ikinci izlenim “kalabalıklar” oldu. 5000’i aşkın personeli bulunan TRT’nin bütün odaları salkım salkım insanla doluydu. Bu insanlardan önemli bir bölümünün hemen hiçbir üretken iş yapmaksızın sadece devletten maaş aldığını....öğrenecektim” sözleriyle açıklamaktadır. İSMAİL CEM İPEKÇİ, **TRT’de 500 Gün**, Cem Yayınevi, İstanbul: 1976, s.15-16.

⁶⁸ Bu konuda bir örnek çalışma olarak bkz.: ÇAĞDAŞ GAZETİCİLER DERNEĞİ, **Tahrip Edilen Bir Kurum “TRT”**, Çoğaltma, Ankara:1981.

⁶⁹ Mühendislik, doktorluk, öğretmenlik, askerlik gibi meslek tanımlarının yapıldığı ve bu mesleklerin icrası için konuyla ilgili eğitim görmüş olma koşulunun arandığı günümüzde TRT böyle bir koşul aramadan eleman almayı sürdürmektedir. Televizyon yayıncılığıyla hiç ilgisi bulunmayan alanlarda eğitim görmüş kişiler,mesleğe yönelik olmayan sınavlardan geçirilerek kısa dönemli eğitim kurslarına alınmakta ve ardından göreve başlatılmaktadırlar.

onaylamadığı bir programı gerçekleştirmesi yasal olarak olanaklı değildir.⁷⁰ Bu nedenle, siyasi etkilere açık bir üst yönetim altında çalışan iletişimcinin “memur” konumu, televizyon iletişiminde başlı başına bir denetim düzengesidir.⁷¹

Açıklanmaya çalışılan yönetim ve denetim düzeni içinde, yayın içeriklerinin belirlenmesi ve denetimi konusunda kurum çalışanlarının etkinliği söz konusu olamamaktadır. Tüm yetkileri kendisinde toplayan üst yönetim yayın içeriklerinin düzenlenmesi ve denetiminde de son söz sahibidir. Siyasi iktidarla organik bağları nedeniyle bağımsız bir tutum sergileyemeyen üst yönetim, tutarlı ve kalıcı bir yayın politikası geliştirememektedir. Her siyasi iktidara göre değişen politikalar yüzünden ortaya çıkan bu sorun, yayın ve program esaslarında Atatürk ilkelerine yer verilerek aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak bir görüşe göre: TRT yayınlarının Anayasa ve Atatürk ilkelerine uygunluğu, uygulamada çoğunlukla yayınların bu ilkelere aykırı düşmemesine bakılarak sağlanmaktadır. Bu ilkelerin gerçekleşmesine olumlu katkı niteliğinde yayınlar yapılması yolu pek kullanılmamakta; ilkelere aykırı sayılamaması koşuluyla ne olursa olsun yayınlanmaktadır.⁷² Öte yandan, TRT, yayın içerim belirlenmesinde kuruma katkıda bulunabilecek kamuoyunu da pek dikkate almamaktadır.⁷³ Bunun

⁷⁰ Programcı öneri aşamasında yedi, ürettiği programın yayına sokulmasında beş aşamalı bir denetim düzeneğini aşmak zorundadır. Bkz.: TRT, 1991 Yılı TV Programları Yapım Uygulama Talimatı, TRT Basım ve Yayın Müd. Yay. No:231, Ankara: 1991, s.25-26.

⁷¹ EROL MUTLU, “Televizyonla İletişimin Denetlenmesi”, Yıllık 1979-1980, A.Ü.SBF.BYYO, Ankara:1980, s.140.

⁷² OZANKAYA, s.166.

⁷³ ERMAN ŞENER, “Televizyon Dizileri”, Milliyet, 13.2.1981, s.8.

sonucu olarak, halkın beğeni ve gereksinimlerini yayın içeriğine kendi yorumuna göre kattığını söylemek olanaklıdır.⁷⁴

7. ÖZEL TELEVİZYONLAR VE KAMU-ÖZEL İKİLİ SİSTEM

A. Özel Televizyonların Ortaya Çıkışı

Televizyon yayın teknolojisi alanında dünyadaki gelişmeler, diğer ülkeler gibi Türkiye’de de yakından izlenmiş ve bu alandaki çalışmaları etkilemiştir. Radyo-televizyon yayın tekelinin devletin elinde bulunması sebebiyle gelişmelerin yasal uygulayıcısı TRT olmuş; özel girişimcilerin bu alana girme çabalara uzunca bir süre sonuçsuz kalmıştır.⁷⁵ Ancak televizyon yayıncılığında uydu teknolojisinin kullanılabilir duruma gelmesi, TRT’nin kullandığı yayın tekeli açısından sonun başlangıcı olmuştur. Uydu teknolojisinin kullanımıyla birlikte Türkiye bir çanak anten dönemi yaşamaya başlamıştır. 2954 sayılı yasada uydu

⁷⁴ VURAL, s. 181. Bu yorumların TRT üst yönetiminin anlayışına ve iktidardaki siyasi görüşe paralel olduğu vurgulanmalıdır. Atatürk ilkelerini yayın esaslarına koyan TRT, Çanakkale Zaferi’nin iman gücüyle kazanıldığını savunan, Atatürk’e hiç yer vermeyen bir programı da yaptırmış ve yayınlamıştır. Yorgun Savaşçı adlı dizi, TRT Genel Müdürü ve siyasi iktidar işbirliğiyle yaktırılmış; bir özel televizyonun diziyi yeniden çekmesi üzerine, saklanan bir kopyası alelacele bulunarak peşpeşe altı gün içinde yayınlanmıştır. Yorgun Savaşçı’nın yakılmasıyla ilgili geniş bilgi için bkz.: MUZAFFER ŞAHİN, *Politika Sahnesindeki Televizyon* (Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması), İstanbul: 1990, MACİT AKMAN’ın “TRT’de 3 Yıl 2 Ay” adlı notları (EK: 1).

⁷⁵ Türkiye’de TRT karşısında bir seçenek olarak ilk kablo TV uygulaması “ODVİ” tarafından 1980 yılında başlatılmış, bu uygulama Ocak 1981’de sıkıyönetim kararıyla durdurulmuştur. NURDOĞAN RİGEL, *Elektronik Rönesans*, Der Yay., İstanbul: 1991, s.168.; Ayrıca 1985 Haziranında verdiği bir demeçte, dönemin TRT Genel Müdürü Tunca TOSKAY, kuruma 106 özel radyo başvurusunun bulunduğunu açıklamıştır. TOPUZ, ÖNGÖREN ve diğerleri, s.135.

yayınlarıyla ilgili bir hüküm bulunmadığından çanak antenler hızla yaygınlaşmış; bunu belediyelerin yansıtıcı kullanarak uydu yayınlarını halka ulaştırmaları izlemiştir.⁷⁶ Kısaca söz edilen bu gelişmelere karşılık TRT tekelinin gerçek anlamda sona erışı, Magic Box/Star 1 kanalının uyduyla yurt dışından Türkiye'ye yayına başlamasıyla gerçekleşmiştir. Star 1'in Almanya'dan yaptığı yayının yasal olup olmadığı uzunca bir süre tartışılmış, ancak yayın sürmüştür. Bu uygulama diğer girişimciler için de cesaret verici olmuş; hızlı biçimde hazırlıkları yapılan diğer kanallar da birbirlerine yakın tarihlerde yayına girmişlerdir.⁷⁷

Türkiye'de özel televizyon yayıncılığının gelişiminin daha iyi anlaşılabilmesi için, devletin ilgili makamlarının bu konudaki düşünce ve tutumlarının da gözönüne alınması gerekmektedir. Türkiye'de özel televizyon yayıncılığı, İtalya'da olduğu gibi, yasal dayanaktan yoksun olarak ortaya çıkmıştır. Ancak İtalya'da özel televizyon mahkeme kararlarıyla gelişme kaydederken Türkiye'de özel televizyona destek siyasetçilerden gelmiştir.⁷⁸ Bir oldu bitti biçiminde Türkiye'ye gelen özel televizyon yayınlarına siyasetçilerden önemli destek gelmesine karşılık,

⁷⁶ İzmit Belediye Başkanı Sefa SİRMEN, uydu yayınlarının yalnızca çanak anten alabilenlerce izlenmesinin haksızlık olduğunu savunarak bir yansıtıcı kurdurmuştur; RTL ve EUROSPORT kanallarının İzmit'in tamamında izlenmesini sağlayarak bu alanda öncülük yapmıştır. TURAM, s.454.

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz.: YENGİN, s.116-152.

⁷⁸ Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Star 1'in yayına başlamasından kısa bir süre önce yaptığı bir açıklamada, "yurtdışından Türkiye'ye yönelik televizyon yayınlarının bir suç olacağını sanmadığını" söylemiştir. YENGİN, s.116. Telsiz Genel Müdürlüğü genelgesiyle 1.4.1993 tarihine kadar Türkiye'de vericisi bulunan tüm radyo-televizyon kanallarının kapatılması kararına karşı oluşturulan "radyomu istiyorum" kampanyasına Devlet Bakanı Tansu ÇİLLER ve ANAP Genel Başkanı Mesut YILMAZ'da destek vermişlerdir. Ayrıca, bir kamu kuruluşu olan PTT'nin, yasal dayanaktan yoksun televizyon kanallarına sağladığı radyolink hizmeti, iktidarın özel televizyonlara olumlu bakışının somut bir göstergesidir.

duruma yasallık kazandırılması yönündeki girişimler uzun sayılabilecek bir süre yapılmamıştır.

Özellikle iktidar açısından geçerli olabilecek bir neden, belirsizlikten dolayı gelecek kaygısı içinde bulunan özel televizyonların siyasi iktidar güdümünde tutulması çabası olarak özetlenebilir.⁷⁹ Diğer bir neden ise, yasal dayanaktan yoksun olmakla birlikte, oldukça etkili olan özel radyo-televizyonların tepkisini çekmemektir.⁸⁰

Türkiye’de özel televizyon yayıncılığının başlaması, siyasi güç odaklarının açıklanmaya çalışılan yaklaşımlarının yanısıra, bu yayınlara yasallık kazandırılması yönünde çalışmaların yapılmasına da gerekçe oluşturmuştur. 2954 sayılı TRT kanunu ile kurulmuş bulunan Radyo Televizyon Yüksek Kurulu’nun (RTYK) hazırladığı bir raporda özel televizyona izin verilmesinin gerekliliği savunulmuş; Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşme’sinin hükümleriyle desteklenen bu görüşe ek olarak, yapılması gereken yasal düzenlemelerle ilgili bir öneri paketi de rapora eklenmiştir.⁸¹ Öte yandan RTYK yürürlükteki kanunlar çerçevesinde,

⁷⁹ İktidarın desteğini de alarak yayına başlayan ve bir süre sonra Cumhurbaşkanı’nın oğlu Ahmet ÖZAL’ı da ortak alan Star 1, açıkça ANAP yanlısı bir yayın politikası izlemiş; bu politikasını seçimlerde DYP’nin iktidara gelebileceğini sezdikten sonra değiştirmiştir. TURAM, s.471.; Seçim döneminde iktidarda bulunan ANAP’ın TRT’yi de kontrolü altında bulundurması diğer siyasi partileri oldukça endişelendirmiştir. Yasal olmadığı gerekçesiyle Star 1’in yayınlarında yer almayı reddeden Erdal İNÖNÜ’nün GenelBaşkanlığı yaptığı SHP, seçim döneminde yararlanmak amacıyla Mega 10 adlı özel televizyon kanalının kurulmasına destek olmuştur.

⁸⁰ AYSEL AZİZ, “3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Yasası”, Yıllık 93, AÜ.İletişim Fakültesi Yay. No: 3, Ankara: 1994, s.30

⁸¹ Geniş bilgi için bkz.: **Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu’nun Özel Televizyon ve Radyo Uygulamasına İlişkin Görüş ve Önerilerini Kapsayan Rapor**, Ankara: 1990. Benzer bir çalışma, Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) ile İletişim Araştırmaları Derneği (İLAD) işbirliği ile hazırlanan, **Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni, Özgür, Özerk ve Çoğulcu Bir Alternatif**, adlı yayındır. Ancak bu çalışma, özel televizyonlardan çok TRT’nin yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir.

özel televizyon yayınlarının kanunsuz biçimde sürmesine karşı mücadelesini sürdürmüştür.⁸²

7.Eylül 1992'de Türkiye'nin Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesini imzalaması ile kamu-özel ikili sistem yönünde ilk somut adım atılmıştır. Bunu Anayasanın Radyo ve Televizyon Yayıncılığını düzenleyen 133. maddesinin değiştirilmesi izlemiştir. Yeniden düzenlenen 133. madde ile radyo ve televizyon yayıncılığı devlet tekelinden çıkarılmış; kamu radyo televizyonu içinde özerklik öngörülmüştür.⁸³ Daha önce imzalanmış bulunan Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi TBMM tarafından onaylanarak 7 Kasım 1993'de yürürlüğe girmiştir.⁸⁴ Bilindiği gibi, Anayasanın 90 maddesinde "Usulüne" göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz denilmektedir.⁸⁵ Bu açıdan bakıldığında, gerek Anayasa'nın 133. maddesinin değiştirilmiş olması, gerek Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin TBMM tarafından onaylanması sebebiyle yasal olmayan dönemin sona erdiği söylenebilir. Ancak gerçek anlamda yasal düzenden söz edilebilmesi için radyo-televizyon yayıncılığını düzenleyen kanunun çıkarılması beklenmiştir..

⁸² RTYK adına Kurul Başkanı Yılmaz BÜYÜKERŞEN tarafından yapılan bir açıklamada, yurtdışından yapılan uydu yayınlarının yasal dayanaktan yoksun bulunmalarına karşılık; kanundaki boşluk nedeniyle yasal takibe alınamadıkları, PTT ve bazı belediyelerin, kurdukları tesislerle bu yayınların gerçekleşmesine yardımcı oldukları; RTYK'nın konu üzerinde duyarlı davrandığı, ancak anılan sebeplerden dolayı bu yayınların önlenemediği kamuoyuna duyurulmuştur. RTYK'dan Açıklama, 29.8.1992, TRT, TV120.00 Haberleri.

⁸³ Resmi Gazete, 10.7.1993, S.21633.

⁸⁴ Resmi Gazete, 7.11.1993. S. 21751.

⁸⁵ T.C. ANAYASASI, Madde:90, Yasa Yayınları, İstanbul: 1982, s.57.

B. 3984 Sayılı Kanun ve Yeni Dönem

Anayasanın 133. maddesinin değiştirilmesi ile kamu-özel ikili radyo televizyon sisteminin yasallaştırılması yolunda ilk adım atılmıştır. Bu maddeye dayanılarak yeni radyo-televizyon yasasının çıkarılması çalışmalarına başlanmış, ancak çeşitli nedenlerden dolayı yasanın çıkarılması kesintilerle gerçekleşebilmiştir.⁸⁶

3984 sayılı yasanın (bkz. EK-3) içeriğine bakıldığında, önceki düzenlemelere göre oldukça önemli değişiklikler getirildiği görülmektedir. Kuşkusuz en önemli değişiklik, yasanın çıkarılış nedenini oluşturan özel radyo televizyon yayıncılığına izin verilmesi ve yayın kurallarının belirlenmesidir. Hatta 3984 sayılı yasanın yalnızca özel radyo televizyon yayıncılığıyla ilgili olduğu öne sürülebilir. 133. maddede öngörülen özerk

⁸⁶ Anayasa Komisyonunca Meclis Başkanlığına gönderilen tasarı 4. Kasım 1993'te Meclis'te görüşülmeye başlanmıştır. Bu görüşmeler sırasında tasarinin ilk 24 maddesi kabul edilmiştir. Ancak yeni yıl bütçe görüşmelerinin gündeme gelişiyle radyo-televizyon yasasıyla ilgili görüşmeler askıya alınmıştır. Bütçe görüşmelerinin ardından 27. Mart 1994 yerel seçimleri siyasi partilerin gündemini oluşturmuş; propoganda çalışmaları ve seçimler yasanın görüşülmesinin seçim sonrasına kalmasına yol açmıştır. AZİZ, s.30.

10 Nisan 1994 tarihinde özel bir televizyon kanalının, Bosna'nın Goradze kentine yapılan Sırp saldırılarını protesto için halkı Taksim Meydanına davet etmesi ve rejim karşıtı gösteriye dönüşen mitingin televizyondan naklen yayınlanması ciddi tepkilere neden olmuştur. Bu miting ve televizyon yayını "şeriatçı kalkışmanın provası" olarak nitelenmiştir. *Hürriyet*, 13.10.1994, s.1 ve 17.; Özel televizyon kanallarının, kurallarını kendilerinin koyduğu yayıncılık anlayışının bir an önce ortadan kaldırılmasının gerekliliğini çarpıcı biçimde gözler önüne seren bu olaydan hemen sonra, yarım kalan radyo televizyon yasası görüşmelerine tekrar başlanmıştır. Bu yüzden 13.4.1994 tarihinde meclistarafından oldukça hızlı bir çalışma temposu ile çıkarılan 3984 sayılı radyo televizyon yasasının bir tepki yasası olduğu görüşleri de ileri sürülmüştür. SARMAŞIK, *Türkiye'de Televizyon Düzeni*, s.114.

Anayasanın yeniden düzenlenen 133. maddesinde kamu yayıncılığının özerk olacağının belirtilmesi ve bu nedenle TRT'nin yasal kamu yayıncılığıyla ilgili düzenlemelerin yer almayışı "tepki yasası" görüşlerine hak kazandırır niteliktedir.

kamu televizyonuyla ilgili herhangi bir düzenlemenin yasada bulunmaması bunun bir kanıtı olarak değerlendirilebileceği gibi aynı sebeple yeni yasanın 2954 sayılı yasanın yerine çıkarılmadığı da söylenebilir.⁸⁷

Yeni yasanın önceki düzenlemelere göre farklılıklarını ve öngördüğü radyo televizyon düzenini daha anlaşılır kılabilmek için bölümlere bağlı kalarak incelemekte yarar vardır.

Yasanın 1. bölümü amaç, kapsam ve tanımlardan oluşmaktadır. 2954 sayılı önceki yasadan farklı olarak yeni yasanın amaç bölümünde TRT ile ilgili kısım çıkarılmış; RTYK yerine kurulan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tanımlaması yer almıştır. Kapsam başlığı altındaki ikinci maddede “elektromanyetik dalga ve diğer yollarla yurt içine ve dışına yapılan radyo ve televizyon yayınları ile ilgili hususları kapsar” denilerek, kullanılan tekniklerden başka gelecekte ortaya çıkabilecek yeni yayın tekniklerini de yasa kapsamına alma amacı güdülmüştür.⁸⁸ Maddenin dikkat çekilmesi gereken önemli bir yönü de yurt dışına yapılan yayınları yasa kapsamına almasıdır. Devlet politikası açısından oldukça önemli olan ve pek çok ülkede devletin yakın denetiminde bulunan bu yayınların yasa kapsamına alınması özel televizyonların devlet politikalarıyla çelişebilecek yayınlar yapmasını önleyebilmek açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur.⁸⁹ Yine birinci bölümde yer alan tanımlara bakıldığında, yayın teknolojisi alanına önceki düzenlemelere göre daha geniş bir çerçeveden bakıldığı, ayrıca yayıncı, telif hakkı sahibi, müzik yayıncısı gibi tanımlamalarla alanda

⁸⁷ 3984 sayılı radyo televizyon kanununun geçici 8. maddesinde “2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon kanununda yeni düzenleme yapıncaya kadar...” biçiminde yer alan açıklama bu kanunun yerini yeni bir düzenlemenin alacağını açık bir ifadesidir.

⁸⁸ AZİZ, s.32.

⁸⁹ A.g.k., s.33.

çalışanların hak ve yetkilerinin gözetilmesinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Yasanın ikinci bölümünde 4. madde ile düzenlenen yayın ilkeleri, özel radyo ve televizyon yayıncılığına izin verilmesi sebebiyle önceki düzenlemelere oranla daha da fazla önem kazanmaktadır. 20 madde olarak düzenlenen yayın ilkelerine bakıldığında, 2954 sayılı yasada “yayın esasları” başlığı altında yer alan hükümlerin büyük ölçüde tekrarlandığı görülmektedir.⁹⁰ Önceki düzenlemelerde bulunmayan ancak yeni yasada yer alan yayın ilkeleri daha çok özel radyo ve televizyon kuruluşlarının yayın içeriklerinin düzenlenmesine yönelik görülmektedir.⁹¹

3984 sayılı yasanın getirdiği en önemli değişikliklerden biri Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) dur. Biçimsel açıdan RTÜK, önceki yasada yer alan RTYK’nın yeni yasadaki şekli gibi görülmektedir. Ancak gerek özerk statüsü, gerek sahip olduğu yetkiler ve olanaklar açısından bakıldığında iki kurum arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. RTÜK, dokuz üyeden oluşan, kamu ve özel yayın kuruluşlarına frekans tahsisi yapmaya, yayın izni vermeye, kurallara uygun yayın yapmayan

⁹⁰ 2954 ve 3984 sayılı yasalarda yer alan ilkelerde yalnızca ifade farklılıkları olduğu öne sürülebilir. Örneğin; 2954 sayılı yasada bulunan; Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedefler (madde: 5/b), toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yayınlarda yer verilmemesi (madde: 5/h) gibi değişik biçimlerde yorumlanabilecek tanımlamalara yeni yasada yer verilmemiştir. Ancak, genel ahlak (madde:5/e), Türk milli eğitiminin genel amaçları (madde:5/f), milli kültürün gözetilmesi (madde:5/e) gibi muğlak tanımlar yeni yasada da yer edinmişlerdir. Bu konuya TRT yayın esaslarıyla ilgili kısımda eleştirel yaklaşımla değinildiğinden burada yeniden ayrıntıya girilmemiştir.

⁹¹ Bilgi iletişim telefonları, lotaryacılık, porno yayınlar, telif hakları gibi konularla ilgili ilkeler özel radyo-televizyon kanallarının uygulamalarından kaynaklanmışlardır. AZİZ, s.35

kuruluşlara yayın izninin iptaline kadar varan bir dizi yaptırım uygulamaya yetkili bir kuruldur.

RTÜK yasa ile özerk kılınmasına karşılık, kurulun oluşturulmasında kullanılan yöntem özerklik açısından tartışılmalıdır. Yasa RTÜK'e seçilecek adayların belirlenmesi işlemini siyasi partilere, seçim yetkisini TBMM'ye vermektedir.⁹² Dokuz üyeden oluşan kurulun beş üyesi iktidar partisi veya partilerinin, dört üyesi muhalefet partilerinin belirledikleri adaylar arasından seçilmektedir. Her ne kadar kurulun hukuki, idari ve mali özerkliği olması sebebiyle seçilen üyelerin gerçekten bağımsız hareket edebilecekleri düşünülürse de, parti adayları olmalarından dolayı, seçilen üyelerin aday gösterildikleri partilerin kuruldaki uzantıları olma tehlikesi vardır. Kaldı ki kurul üyelerinin seçiminde TBMM'nin yetki kullanmasının Anayasaya aykırı olduğu yönünde savlar da bulunmaktadır.⁹³ Öte yandan, yasal olsa da RTÜK üyelerinin meclis tarafından seçilmesi özerklik anlayışıyla

⁹² Resmi Gazete, 3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Yasası, 20.4.1994, S: 21911, Madde: 6, s.3.

⁹³ Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna üye seçimi ile ilgili tartışmalar komisyon öncesi çalışmalarda, Anayasa komisyonu çalışmalarında ve meclisteki madde görüşmelerinde yoğun olarak yapılmıştır. Konu kamuoyunda da, özellikle üyelerin seçimine kadar yoğun olarak eleştiri konusu olmuştur. Bu konuda özellikle karşı çıkılan husus, bu üyelerin meclis tarafından seçilmesinin getireceği sakıncalardı. Elektronik yayıncılığa bu kadar duyarlı olan iktidar ve muhalefet partilerinin, bu kurula yandaşlarını seçecekleri, dolayısıyla partili kişileri kurula dolduracakları, bunun da kurulun özerk yapısını işletmeyeceği görüşü ve gerekçesi vardı. Bu konuda ilk tartışma ve anlaşmazlık, Anayasa Komisyonu raporunda belgelendi. Komisyon üyelerinden DYP İstanbul Milletvekili Coşkun KIRCA, komisyonca hazırlanan yasa tasarısına "muhalefet ve çekinserlik şerhi" koydu. Kırca, üst kurul üyelerinin seçim şekline karşı çıkışını iki nedene dayandırmaktaydı. İlk neden, Anayasanın 133. maddesinin "özerkliği" öngördüğü, Meclisin üye seçiminin özerkliğe aykırı olacağı görüşü idi. İkinci neden olarak Anayasanın 87.maddesinin üst kurul üyelerinin meclis tarafından seçilmesini engellediğini öne sürmekteydi. Kırca'ya göre Anayasanın 87. maddesi meclisin görev ve yetkilerini tanımlarken sınırlamaktaydı da. Bu yaklaşım doğrultusunda Anayasa meclise üst kurul üyelerini seçmek yetki ve görevini hiçbir şekilde vermemekteydi. AZİZ, s.37-38.

bağdaşmamaktadır. Daha önce vurgulandığı gibi; güçler ayrılığı ilkesine dayalı bir yönetim anlayışının bulunduğu demokratik toplumlarda değişik sorumluluklar üstlenen ve yetkiler kullanan güçlerin birbirini dengelemesi esastır.⁹⁴ Bu anlayış doğrultusunda yönetim: yasama, yürütme, yargı gibi sınıflara ayrılır. Basın bu güçlerden sonra gelen dördüncü güç sayılır. Basının gücü, toplumu bilgilendirmek, haber verme işlevlerinden gelir. Bu işlevler temelde ilk üç gücün toplum adına sürekli denetimine yöneliktir. Basının yerine getirmeye çalıştığı denetim görevinde radyo ve televizyonların da yer aldığı bilinen bir gerçektir. Hatta kamuoyu ilgisini daha fazla çekmeleri sebebiyle radyo ve televizyonların bu görevi daha etkin biçimde yerine getirdikleri gözlenmektedir. Bu nedenle, radyo ve televizyonun denetimi konusunda geniş yetkileri bulunan RTÜK üyelerinin TBMM tarafından seçilmesi, görsel-işitsel basının denetim görevini sağlıklı biçimde yürütülmesi açısından sakıncalıdır.

RTÜK üyelerinin taşıması gereken nitelikler açısından yasa incelendiğinde, önceki düzenlemelere göre bazı farklılıklar görülmektedir. Önceki düzenlemede (RTYK) üyelik için devlet memuru olabilme koşullarını taşımanın yanında yüksek okul mezunu olma şartı aranırken; yeni yasada, üst kurul üyeliği için basın, yayın, iletişim teknolojisi, kültür, din, eğitim, hukuk gibi alanlardan birisinde birikim sahibi olunması şeklinde bir sınırlama getirilmiştir.⁹⁵ Yasanın özerkliği tanınmasının yanında üst kurul üyeliği için getirdiği alan sınırlaması 359 sayılı ilk yasal düzenlemenin koşullarıyla büyük benzerlik

⁹⁴ KAYIHAN İÇEL, *Kitle Haberleşme Hukuku*, İÜ, Yay., No: 2383, İstanbul:1977, s.82.

⁹⁵ 3984 Sayılı Radyo Televizyon Yasası, Madde: 6.

göstermektedir. 359 sayılı yasayla TRT Yönetim Kurulu üyeliği için getirilen alan sınırlaması anımsandığında, yeni yasa ile ilk düzenlemenin mantığına bir dönüş olduğu ileri sürülebilir.

Öte yandan RTÜK'ün görevini tam bir tarafsızlıkla yerine getirebilmesi amacına yönelik olarak getirilen bazı maddelerden söz edilmesi gerekmektedir. Özel radyo ve televizyonların da RTÜK'ün görev alanına girmesi sebebiyle; üst kurul üyelerinin ile 3. dereceye kadar (dahil) kan ve sıhri hısımları, özel radyo ve televizyon şirketlerinde, bu şirketlerle doğrudan veya dolaylı ortaklık bağı bulunan şirketlerde ortak ya da yönetici olamamaktadırlar.⁹⁶ Bunun yanı sıra üst kurul üyeleri, üyelikleri süresince resmi ya da özel başkaca hiçbir görev alamamaktadırlar. Yasanın bu hükmü, kurul üyeliğini tam zamanlı bir görev durumuna sokmaktadır. Önceki düzenlemelerde görülmeyen bu uygulama ile kurul üyelerinin, üyeliği bir "ek iş" olarak görmelerinin önlenmesi amaçlanmıştır.⁹⁷

RTÜK üyelerinin seçilerek geldikleri görevlerinden alınamayacaklarına ilişkin 10 maddede yer alan hüküm ile üst kurulun gelirlerini düzenleyen 12. madde, görevin tam bir tarafsızlıkla yerine getirilmesini sağlamaya yönelik teminatlar olarak değerlendirilebilirler. TRT ve tüm özel radyo-televizyon kuruluşlarının brüt reklam gelirlerinden % 5'lik kesinti ile sağlanması öngörülen gelir üst kurulun mali bağımsızlığını sağlayabilecek niteliktedir. Ayrıca, yayın izni ve lisans ücretleri ile gerektiğinde TBMM bütçesinin transfer tertibinden sağlanacak ödenek, üst kurulun diğer mali teminatları olarak görülebilir.

RTÜK'ün hükümet ile ilişkilerini düzenleyen 14. madde, düzenleniş biçimi açısından üst kurulun bağımsızlığını bir kez daha vurgular

⁹⁶ A.g.k., Madde: 9.

⁹⁷ AZİZ, s.39-40.

niteliktedir. Yönetim hiyerarşısı içinde üst düzeyde yer alması sebebiyle kurumların hükümetle ilişkilerinden söz edilebilir. Oysa yasanın 14. maddesi hükümetin üst kurulla ilişkileri biçiminde düzenlenmiş ve yürütme görevini Başbakana vermiştir. Ayrıca yasanın 24. maddesiyle düzenlenen Telsiz Genel Müdürlüğü'nün yükümlülüklerinde yer alan “üst kurulun taleplerinin öncelikle yerine getirilmesi esastır” hükmü kurulun bağımsız bir otorite olduğu görüşünü pekiştirmektedir. Ulaştırma Bakanlığı kanalıyla yürütülen bu ilişkide bakanlığın üst kurulun isteklerini “yapmama” yetkisinin bulunmaması, hükümetin üst kurul karşısında bir otorite olmadığı anlamında yorumlanmaktadır.⁹⁸

3984 sayılı yasanın 29-32 maddelerden oluşan 5. bölümü, özel radyo ve televizyon kuruluşlarıyla ilgili hükümleri kapsamaktadır. Bu yasanın korsan yayıncılığın önlenmesi amacıyla çıkarıldığı düşünülürse 5. bölüm yasanın en önemli bölümüdür denilebilir. Yasanın 29. maddesi kimlerin radyo-televizyon kuruluşu kuramayacağını; radyo ve televizyonların kuruluş şeklini, hisse oranlarını, yabancı ortaklıkların şekil ve oranlarını, gazete sahipleriyle radyo-televizyon kuruluşları arasındaki bağları düzenleyen hükümler içermektedir. Öncelikle kimlerin radyo ve televizyon kuramayacaklarının tanımlanması konuya yasakçı bir anlayışla yaklaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir.⁹⁹

Özel radyo ve televizyon yayıncılığına izin verilmiş nedenleri arasında toplumda çok sesliliği sağlama gerekçesinin pek çok kez vurgulandığı anımsanırsa, bu haliyle yasa söz konusu amaca uygun bir düzenleme içermemektedir. 29. maddeye göre, toplumun örgütlü kesiminin bulunduğu siyasi partiler, sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları, kooperatifler, vakıflar ve mahalli idarelerle bu idarelerce kurulan veya

⁹⁸ AZİZ, s.44.

⁹⁹ A.g.k., s.49.

ortak oldukları şirketler özel radyo ve televizyon kuramamaktadırlar. Bu durumda yasanın radyo ve televizyon yayıncılığına bir ticari etkinlik anlayışıyla yaklaştığı öne sürülebilir. Ancak yasa ticari etkinlik boyutunda da tam bir serbestlik tanımamaktadır. Aynı madde, üretim, yatırım, ihracat, ithalat, pazarlama, finansal kurum ve kuruluşlarının da özel radyo-televizyon kurmalarını yasaklamaktadır. Bu sınırlamayla ekonomik güç odaklarının televizyonu bir baskı ve yönlendirme aracı olarak kullanma eğilimlerinin önüne geçilmesinin amaçlandığı düşünülebilir.¹⁰⁰ Sınırlama yapılırken yalnızca yukarıda sayılan ticari alanlarda etkinlik gösteren kişi ve kuruluşlarla da yetinilmemiştir. Her hangi bir özel girişimin tek başına bir radyo veya televizyona sahip olabilmesi, bu maddede yer alan bir düzenleme yasaklanmıştır. 29. maddeye göre, özel radyo ve televizyon kuruluşlarının anonim şirket olarak kurulması gerekmekte; bir kişi veya kuruluş, bir ya da birden fazla yayın kuruluşunda % 20'den fazla hisse sahibi olamamaktadır. Böylece tekelleşmenin önlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca hisselerin "nama yazılı" olması koşulu getirilerek gizli ortaklıkların önlenmesi yoluna gidilmiştir. Yabancı ortaklıklarla ilgili düzenlemelerin de yer aldığı bu maddeye göre, yabancı kuruluşların hisse oranları %20'yi geçememekte; ulusal girişimcilerden farklı olarak yabancı girişimcilere yalnızca bir radyo ve televizyon kanalına ortak olabilme hakkı tanınmaktadır. Yasa ayrıca, yurt dışından Türkiye'ye yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşlarına üst kurul tarafından frekans, kanal ve kablo kapasitesi tahsis edilemeyeceğini, bunlara Türkiye'de vergi mükellefi olanlarca verilen reklam ve ilan bedellerinin vergi matrahlarından düşülemeyeceğini hükme bağlamaktadır. Böylece Türkiye'de yayın yapan dolayısıyla lisans

¹⁰⁰ Konuyla ilgili eleştirel bir değerlendirme için bkz.: FÜSUN ÖZBİLGİN, "Gazete-TV Kanalı-Banka, Şeytan Üçgeni", *İletişim Araştırma*, İLAD Yayını, S: 9, İstanbul:1994, s.6.

kirası ve brüt reklam gelirleri üzerinden % 5'lik bir bölümü RTÜK'e veren yayın kuruluşlarının korunmaları ve mali yönden desteklenmeleri amaçlanmıştır.¹⁰¹

Özel radyo ve televizyonların yayın amaç ve politikalarını etkileyebilecek bir başka düzenleme yasanın 25. maddesi ile yapılmıştır. Bu maddede yargı kararları saklı kalmak kaydıyla yayınların önceden denetlenemeyeceği ve durdurulamayacağı belirtildikten sonra:

“Milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde yahut kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması kuvvetle ihtimal dahilinde ise, başbakan veya görevlendireceği bir bakan yayını durdurabilir” denilmektedir. Her ne kadar yasa böylesi bir uygulamaya itiraz için yargı yolunu açık bırakmışsa da, elektronik yayıncılığın hızı ve anıdalık niteliği gözönünde bulundurulursa haksız müdahalelerin önlenbilmesinin zorluğu ortadadır. Özellikle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması ihtimali şeklinde açıklanan gerekçenin son derece soyut ve göreceli bir tanımlama olduğu açıktır. Ölçütleri belirsiz bu geretçe, hükümetlerin radyo-televizyonlar üzerinde baskı aracı durumuna kolaylıkla gelebilecektir. Öte yandan aynı maddenin ikinci paragrafında yer alan, “radyo ve televizyon kuruluşları Cumhurbaşkanının veya hükümetin; milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın ve genel ahlakın gerekleriyle ilgili bildirilerini yayınlamakla yükümlüdür” hükmü, yukarıda ele alınan düzenleme gibi soyut, göreceli ve kolaylıkla yanlış kullanılmaya açık bir düzenlemedir. Bu düzenlemeler, radyo ve

¹⁰¹ Radyo-televizyon kanununun ulusal sınırlar içindeki radyo-televizyon yayıncılığını korumacı yaklaşımı Türkiye'nin de imza koyduğu Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin 4. maddesi ile çelişir görünmektedir. Yayın izleme ve yeniden iletim özgürlüğünü düzenleyen bu maddeye göre, anlaşmaya taraf bulunan ülkeler sözleşme hükümlerine uygun bulunan program hizmetlerinin kendi toprakları üzerinde yeniden iletimini kısıtlamamayı kabul etmektedirler. Oysa yukarıda ele alınan radyo-televizyon kanunun 26. ve 29 maddeleri, uluslararası yayıncılık açısından açıkça kısıtlayıcı sayılabilecek düzenlemeler içermektedir.

televizyonların hükümetin siyasi amaçları için kullanılmasını sağlayabileceği gibi, bu olasılığın farkında olan radyo ve televizyon kuruluşlarının hükümet yanlısı politikalar izlemelerinin nedeni de olabilecektir.

Öte yandan yasanın 31. maddesi ile getirilen “yayınlarda belli oranlarda eğitim, kültür, Türk halk ve Türk sanat müziği programları koymak zorunluluğu” piyasa koşullarında çalışan özel televizyonların program içeriklerinin düzenlenmesine açık bir müdahale sayılabilir. Bu yaklaşım, kamu tekeli konumunda çok amaçlı TRT’nin program anlayışının bir ölçüde özel televizyonlara da dikte edilmesi biçiminde yorumlanabilir. Oysa çok kanallı ve kamu-özel ikili sistemin bulunduğu bir televizyon düzeninde, televizyon kanallarının hedef kitle belirleme, belli yayın türlerinde uzmanlaşma gibi isteklerine hoşgörü ile yaklaşılabilmelidir.

Yasa, TRT hükümet ilişkileri açısından ele alındığında; hükümetin TRT ile organik bağının, dolayısıyla hükümetin kamu yayıncılığını kontrol etme olanağının sürmekte olduğu ileri sürülebilir. 3984 sayılı yasanın 36. maddesi, ortadan kaldırılan RTYK’nın TRT Genel Müdür ve Yönetim Kurulu üyelerinin atanmalarına ilişkin yetkilerinin üst kurula devredildiğini belirtmektedir. RTYK’nın bu yetkileri, yürürlükten kaldırılan 2954 sayılı yasanın 11. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, RTYK, Genel Müdür ve altı üyeden oluşan TRT Yönetim Kurulu üye adaylarını bakanlar kuruluna teklif etme yetkisine sahiptir. Atama yetkisi bakanlar kurulundandır. Bu durumda, 3984 sayılı yasayla kurulan RTÜK’ün yetkisinin, önceki düzenlemede olduğu gibi, TRT yönetim kurulu üye adaylarını bakanlar kuruluna teklif etmekte sınırlı olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Anayasanın yeniden düzenlenen 133.

maddesi gereği özerk olması gereken TRT'nin Genel Müdür ve Yönetim Kurulu üyelerinin bakanlar kurulunca atanmasının özerklikle bağdaşmayacağı açıktır.¹⁰² Bu çelişki,yasanın geçici 8. maddesinde belirtildiği gibi, TRT ile ilgili düzenlemenin yeniden yapılacak olmasından kaynaklanan bir eksikliktir denilebilir. Ancak yeni düzenleme yapılıncaya kadar TRT'nin özerkliğinin kağıt üzerinde kalacağı görülmektedir.

C. Yeni Radyo-Televizyon Düzeni İle İlgili Görüş ve Değerlendirmeler

Tarihi ve yasal konumu açıklanmaya çalışılan yeni radyo-televizyon döneminin günümüzdeki yapı ve içeriğine ilişkin çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Özel radyo-televizyon yayıncılığının Türkiye'ye girişiyle başlayan bu eleştiri ve değerlendirmeler, 3984 sayılı yasanın çıkmasından sonra, yasayı da kapsayarak sürmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye'deki radyo ve televizyon yayıncılığıyla ilgili uygulama ve düzenlemeler, konuyla ilgili çevreleri çeşitli yönleriyle tatmin etmemiştir ve etmemektedir. 3984 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinin hemen ardından dile getirilmeye başlanılan değişim istekleri yeni radyo-televizyon düzeninin oluşturulmasında ciddi eksiklikler olduğu şeklinde yorumlanabilir.¹⁰³ Söz konusu eksikliklerin neler olduğunun ve nelerden

¹⁰² 3984 Sayılı Radyo Televizyon Yasası, Madde: 23.

¹⁰³ 3984 sayılı yasanın 36. maddesine göre TRT Genel Müdürü ile TRT Yönetim Kurulu üyelerinin atanması yetkisinin RTÜK'e devredildiği görüşü de ileri sürülmektedir. Bkz.: AZİZ, s.66. Ancak bu çalışmanın yazarı, yukarıda açıklanmaya çalışılan nedenlerden dolayı böyle bir yorumun hatalı olacağı görüşündedir. Kaldı ki özerklik gereği TRT'nin yönetimini kendisinin oluşturması gerektiği de savunulabilir. Bu açıdan RTÜK tarafından yapılacak atamaların söz konusu olması durumunda bile ortada tartışmalı bir durumun olacağı söylenebilir.

kaynaklandığının belirlenebilmesi için özel televizyon yayınlarının başladığı tarihten günümüze yayıncılık anlayışının ve uygulamalarının ele alınmasında yarar vardır. Bunun yapılmasında temel alınması gereken ölçütler ise, özel televizyon yayınlarına onay verilirken beklentilerin neler olduğu, uygulamaların beklentilere ne ölçüde yanıt verebildiği; teknoloji, siyasi sistem, ekonomik koşullar gibi değişkenlerin uygulamaları nasıl etkilediği gibi başlıklar altında sıralanabilirler.

Türkiye’de televizyon yayınlarının başlatılması sırasında dile getirilen beklentiler, ulusal kalkınmaya katkı sağlayabilecek önemli bir teknolojik aracın kazanılması çabası şeklinde özetlenebilir. Söz konusu beklentiler yalnızca Türkiye’ye özgü de değildir. Genel anlamda, iletişimin yalnızca bir bilgi aktarım sistemi olmadığı, aynı zamanda eğitimin ve kalkınmanın bir parçası olduğu görüşü uluslararası ölçekte kabul görmüştür.¹⁰⁴ Doğal olarak televizyon yayıncılığının da bu genel kapsamın içinde yer aldığı kabul edilecektir. Ancak özellikle kamu tekeli modelinin geçerli olduğu gelişmekte olan ülkelerdeki uygulamalar televizyonun siyasi iktidarların güdümünde olduğunu göstermiştir.¹⁰⁵ Türkiye’de de kamu tekeli uygulamasının en önemli şikayet yönü bu olmuştur. Bu durum aynı zamanda özel televizyon yayıncılığının başlatılmasının görünür gerekçesini oluşturmuştur. Özel televizyon yayıncılığının, kamu tekeli uygulamasının gerçekleştiremediği beklentileri sağlayacağı umulmuştur.

Sözkonusu beklentileri şöyle sıralamak olanaklıdır.

- Yanlı ve dar içerikli kamu tekeli uygulaması son bulacaktır.
- İletişim özgürlüğü sağlanacaktır.
- Programlarda kalitenin yükselmesi gerçekleşecektir.

¹⁰⁴ MAC BRIDE, s.286.

¹⁰⁵ A.g.k., s. 130-131.

- Çoksesselilik gerçekleşecek, demokratikleşmeye katkı sağlanacaktır.

Özel televizyonların yeni sayılabilecek geçmişlerine bakılarak bir değerlendirme için henüz erken olduğu söylenebilirse de, şimdiye kadar yapılan yayınlara bakılarak bu beklentilerin gerçekleşme oranının pek yüksek olmadığı ileri sürülebilir. Özel televizyonların yayına başlamasıyla, izleyicilerin bir çeşit öğrenci kitlesini oluşturduğu, televizyon profesyonellerinin hoca rolünü üstlendiği, “pedagojik iletişim”¹⁰⁶ olarak tanımlanan eski televizyon yayıncılık anlayışının egemenliği sona ermiştir. Ayrıca, rekabetin olmadığı dönemde görülen halkın beğeni çeşitliliğine gösterilen duyarsızlık ve toplumsal beklentileri karşılamaya dönük isteksizlik de terkedilmek zorunda kalınmıştır.¹⁰⁷ Ancak kamu televizyon yayıncılığının olumsuz sayılabilecek yönleri karşısında seçenek olarak ortaya çıkan özel televizyonlar da yoğun bir popülizmin tutsağı durumuna düşerek hayal kırıklığı yaratmışlardır. Özel televizyonlar, daha nitelikli televizyon yayıncılığı beklentisine, giderek yozlaşan bir sunuş diliyle; argo, seks, şiddet içeren programlar ile, lotaryayla vb. karşılık vermişlerdir. Daha kaliteli yayın yapması istenilen TRT’de kullanılan dil, özel televizyon yayınlarında kullanılan dil karşısında kusursuz olarak nitelenebilecek düzeydedir. Kaldı ki nitelik

¹⁰⁶ AYDIN UĞUR, *Keşfedilmemiş Kıta*, İletişim Yay, İstanbul: 1991, s. 138-139.

¹⁰⁷ TRT’nin izleyici araştırmaları konusundaki zayıflığı bilinen bir olgudur. Öte yandan TRT’nin kendisini yalnızca resmi politikalara bağlı sayması (ölçütleri belirsiz) kuru bir yayıncılık şeklinin benimsenmesine yol açmıştır. Örneğin, toplumsal bir gerçeklik olmasına karşın TRT’nin arabesk müziğe karşı tavrı yasak koymakla sınırlı kalmıştır. Benzer biçimde şarkı sözlerine, sanatçıların kıyafetlerine v.b. karışılmış; şarkılar, sanatçılar TRT tarafından çeşitli nedenlerle boykot edilmişlerdir. TRT habercilik açısından da başarılı bir politika oluşturamamıştır. Siyasi iktidar sahiplerinin sıradüzen içinde ekrana getirildiği protokol haberciliği, TRT’nin gelenekselleşmiş habercilik anlayışı haline gelmiştir. Üstelik verilen haberlerin haber değerinin olup olmadığı yönünde bir ölçütün bulunduğuyla ilişkin göstergelerin olmadığı da söylenebilir. Öte yandan yayına sokulan programların içerikleri konusunda TRT’nin belirgin bir muhafazakarlığından da söz edilebilir.

gelişimi, çoğulculuk, özgürlük vb. gibi beklentilerin özel televizyonların varoluş gerekçeleriyle; bir başka deyişle somut durumla bağlantısı bulunmamaktadır.¹⁰⁸ Birer ticari işletme konumundaki özel televizyonların kuruluş amaçları öncelikle kar elde etmeye yöneliktir.¹⁰⁹

Reklamın vazgeçilmez gelir kaynaklarından biri olduğu özel televizyon yayıncılığında kanalların reklam verenlerin isteklerini gözardı etmeleri düşünülemez. Bunun ekranlara yansıyış biçimi en fazla oranda izleyiciyi kanalda tutma savaşımı, yani rating rekabetidir. Bu rekabet en fazla izleyiciye ulaşabilmesi amacıyla düşük kültür düzeylerine seslenen yayınların programlara egemen olması biçiminde sürdürülmektedir. En fazla kullanılan konularsa ilgi çekmesi sebebiyle sansasyon ve erotizmdir.¹¹⁰ İzleyici ölçer (people meter) kullanılarak belirlenen izlenme oranları ile sürdürülen bu rekabet ortamında en büyük yüzdeleri sinema filmleri, diziler, haber ve magazin programlarının aldığı görülmektedir.¹¹¹ İzlenme oranlarını bildiren listelerde dikkati çeken bir başka husus ise, yayın saatlerinin ezici bir üstünlükle 20.00/23.00

¹⁰⁸ Yapılan bir araştırmaya göre, özel televizyon yöneticilerinin ellerinde, kuruluşlarının misyonu ile ilgili yazılı bir belge bulunmamakta, misyon belirlemede işletme sahipleri ve tepe yöneticileri birinci derecede rol oynamaktadırlar. Diğer bir önemli faktör ise izleme oranlarıdır.

MAHMUT ÖZDEVECİOĞLU, H. RIDVAN YURTSEVEN, *Türkiye GenelineYayın Yapan Özel ve Kamu Televizyonlarında Stratejik Yönetim Süreciyle İlgili Bir Araştırma*, İ.Ü. İşletme Fak. İstanbul: 1993, s.24-25.

¹⁰⁹ Finans kaynakları büyük ölçüde reklama dayanan özel televizyonlar, ayrıca kurdukları pazarlama birimleriyle doğrudan ticari etkinliklerin içinde yer alırlar. Kanal 6 ile birleşik çalışan Artı Pazarlama, Show TV'ye bağlı Showpa, İhlas Holding'in TGRT kanalıyla sürdürdüğü pazarlama etkinlikleri bu durumun somut göstergeleridir.

¹¹⁰ **İLETİŞİM ARAŞTIRMA**, "Medyanın İki Oyuncakı Sansasyon ve Erotizm", İLAD Bülteni, S: 10, İstanbul: 1995, s. 1.

¹¹¹ Bkz.: İzleyici yüzdeleri
Araştırmacı, *Aylık Bilgi Edinim, Değerlendirme ve İletişim Dergisi*, S: 6, İstanbul:1993, s.19-22; Araştırmacı, *Marketing Medya, Aylık Bilgi Edinim, Değerlendirme ve İletişim Dergisi*, S: 7, İstanbul: 1993, s.19-22.

saatleri arasında oluşudur. Bu durum izleyici profili açısından anlamlıdır. Yapılan bir araştırmaya göre Dünya ortalaması açısından “çok televizyon izleyen” aile tipi tanımlamasına giren Türk ailesi, televizyon izleme etkinliğini programa göre değil sette göre ayarlamaktadır.¹¹² Günde ortalama dört saat olan televizyon izleme etkinliğinin yoğunlukla akşam saatleri olduğu kolayca gözlenebilecek bir olgudur. İzleyicilerin en çok televizyon izlediği saatler ile çakışan program türlerinin (bu programlar aynı zamanda en çok izlenen programlardır) karşılaştırılması ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. Rekabet nedeniyle aynı türde programların aynı saatlerde yayına girmesinden dolayı çok seslilikten söz etmek oldukça zor olmaktadır.¹¹³ Öte yandan süregelen durumun izleyicilerin televizyon izleme amaçlarını etkilediği de savunulabilir. Televizyon ve aile ilişkilerini konu edinen çalışmaya göre, Türkiye’de televizyon izleyen yetişkinlerin % 44’ü zaman geçirmek için, % 29’u eğlence amacıyla, % 17’si bilgilenmek ve öğrenmek için televizyon izlemektedirler.¹¹⁴ Zaman geçirme ve eğlence amacıyla televizyon izleyenlerin oranı % 73’ü bulmaktadır ki bu durum televizyon yayıncılığıyla ilgili beklentilerle uyuşmamaktadır.

İletişim özgürlüğünün sağlanması beklentisine yanıt açısından bakıldığında özel televizyon yayıncılığının bu konuda önemli katkılar

¹¹² VEYSEL BATMAZ, ASU AKSOY, *Türkiye’de Televizyon ve Aile*, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu için Panajans Ltd. tarafından hazırlanmış çalışma, (çoğaltma), İstanbul: 1993, s.68-97.

¹¹³ NAIL GÜRELİ, “Aynı Yönde Yayınlar Çok Seslilik Sayılmaz”, *İletişim Dünyası*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, S: 18, Ankara: 1994, s.12.

¹¹⁴ BATMAZ, AKSOY, s.78.

sağladığı düşünülebilir.¹¹⁵ Ancak uygulamalar iletişim özgürlüğünün daha çok televizyon kanallarının haber alma ve yayma özgürlüğü biçiminde algılandığını göstermektedir.¹¹⁶

Eleştiri konusu yapılan uygulamaların tamamı gözönüne alınarak Türkiye’de kamu ve özel televizyon yayıncılığının toplumsal beklentileri karşılamaktan uzak oldukları sonucuna varılabilir. Bir başka deyişle,

¹¹⁵ İSKİ, İLK SAN, CİVANGATE yolsuzluklarının ortaya çıkarılmasında özel televizyonlar önemli rol oynamışlardır. Kamu kuruluşlarındaki yolsuzlukların yine bir kamu televizyonu olan TRT tarafından izlenmesini ve kamuoyuna bilgi aktarılmasını düşünmek fazla iyimser bir yaklaşım olacaktır. Körfez Savaşı sırasında TRT ve Star 1 televizyonlarının farklı habercilik anlayışları buna iyi bir örnek olarak sunulabilir. İncirlik Hava Üssünün Irak’ın bombalanması sırasında Amerikan uçaklarınca kullanıldığı CNN tarafından açıklanırken bu kuruluştan naklen yayın alan TRT gerçeği gizleme yolunu seçmiş, Star 1 duraksamadan haberi vermiştir. Ancak haber alma ve yayma özgürlüğü konusunda özel televizyonların halktan yana tutum takındıkları biçiminde bir yorumu da ihtiyatla karşılamak gerekir. Haberin serbest dolaşımı ilkesini savunan ve bu uğurda UNESCO’dan ayrılan özgürlük ülkesi ABD bile Körfez Savaşı ile ilgili haberlere sansür uygulamış; basın ve televizyon muhabirlerinin topladıkları haberleri denetimden geçirdikten sonra yayınlanmalarına izin vermiştir. Böylece, dünya ilk kez bir savaş naklen izlemiş ancak herhangi bir ceset görüntüsüyle karşılaşmamıştır. Bunun yerine, bir başka yerde ve zamanda çekildiği sonradan anlaşılan, petrole bulanmış deniz kuşu görüntüsüyle Dünya kamuoyu üzerinde Irak karşıtı bir hava yaratılmaya çalışılmıştır. Körfez Savaşı sırasında televizyon yayıncılığı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: NURDOĞAN RİGEL, *Elektronik Rönesans*, Der Yay., İstanbul: 1991, s. 175-196.

¹¹⁶ Bu durum daha çok kişi haklarının gündeme geldiği, bireyi konu edinen yayınlarda somutlaşabilmektedir. Özel yaşamın gizliliği yasalarla güvence altına alınmış bulunmasına karşılık bu hak “gizli kamera” çekimleri gibi yöntemlerle kolayca çiğnenebilmektedir. Yargı kararıyla hüküm giyinceye kadar sanık konumunda bulunan ve suçsuz kabul edilen kişiler televizyon yayınına konu olduklarında aynı kolaylıkla suçlu gibi sunulabilmektedirler. Sözü edilen bu son uygulamanın geçmişi özel televizyon yayıncılığının başlamasından da önceye dayanmaktadır. TRT’nin tekel olduğu dönemde de insanların yargılanmadan önce suçlu gibi ekrandan teşhir edildikleri bilinmektedir. Ancak yayın konusunun kişiler ya da belli kuruluşlar olduğu bu gibi durumlarda, televizyon kuruluşuna karşı dava açma, tezip yayınlatma gibi önlemler-yeterince etkili biçimde kullanılamasa da gündeme gelebilmektedir.

televizyon gerçek olmayanı sunarak kamusal bir işlev görmeye çalışmaktadır.¹¹⁷

Uygulamalar, çok sesliliğin gerçekleşmesi, iletişim özgürlüğünün ve yayınlarda nitelik gelişiminin sağlanması konularında aşılması gereken bir çok sorunun bulunduğu kanısını uyandırmaktadır. Ancak demokratikleşmeye katkı yönünden bir takım gelişmelerin sağlanmakta olduğu da belirtilmelidir.

Sorunların aşılması ve çözüm önerilerinin geliştirilebilmesi öncelikle varolan durumun nedenlerinin açıklıkla ortaya konulmasını gerektirmektedir. Ancak bundan da önce sağlam ve gerçekçi dayanakları bulunmayan yanlış bir saptamanın ortadan kaldırılması gereklidir. Türkiye'deki televizyon yayıncılığının içerik ve politikalarına ilişkin bu saptama şöyledir. "Halk bunu istiyor". Oysa Türkiye'de televizyon yayınlarının başladığı tarihten günümüze kadar çeşitli yönleriyle ele alınmaya çalışılan gelişmeler televizyon yayıncılığının içerik ve politikalarıyla ilgili en az etki sahibi olan kesimin halk olduğunu göstermektedir. Kamu tekeli döneminde, televizyonun kuruluşu, örgütlenme biçimi, yayın, içerik ve politikaları siyasi iktidarlarla üst düzey bürokratlar tarafından belirlenmiştir. Özel televizyon yayıncılığı ise her türlü yasal dayanaktan yoksun ve kendi belirlediği kurallarla toplum yaşamına girmiş, yasal düzenleme fiili durumun meşrulaştırılması gereğinden kaynaklanmıştır. Televizyon, bu aracı kullanma geleneği (kültürü) olmayan toplumumuzda etkinleştğinde, halk önce seçeneksizlikten (kamu tekeli dönemi), sonra, geleneğin olmayışından dolayı ekrandan aktarılan herşeyi tepkisizlikle karşılamıştır. Tepki varsa bile, batı örneklerinde gördüğümüz türden

¹¹⁷ BATMAZ, AKSOY, s.109.

izleyici örgütlenmeleri bulunmadığından, bunlar açığa çıkma olanağı bulamamışlardır.

Gerekçesi her ne olursa olsun tepkisizlik, halk bunu istiyor savunmalarına haklılık boyutu kazandırmıştır. Dikkat edilirse, yayın içerikleri ve politikalar hakkındaki eleştiriler, toplum adına, ortalama kültürün üzerinde yer alan aydınlardan gelmektedir. Toplumun değerlendirmesi/tepkisi olarak kabul edilen izleme oranları ise, örneklem olarak tartışılır bir yöntem ve kapsamda belirlenmesi bir yana, türdeş programlar arasında seçeneksizliğin seçeneği olarak yorumlanabilir.¹¹⁸ “Dingala kültürü”¹¹⁹ olarak nitelenen, televizyon sahipleri ve üst yönetimlerinin belirlediği yayın içerik ve politikaları toplumun beğenisini değil, televizyon kuruluşlarının tercihlerini göstermektedir.

Bu saptamadan sonra, televizyon yayıncılığı ile ilgili beklentilerle varolan durum arasındaki farklılıkların nedenleri aşağıda gösterilen başlıklar altında toplanabilir.¹²⁰

- Siyasal Sistem
- Ekonomik Koşullar
- Teknolojik Koşullar

¹¹⁸ En çok televizyon izlenen saatlerde yayına sokulan düşük düzeyli filmler, diziler, şov ve magazin programları en fazla izlenme oranlarında üst sıralarda yer alırken sabah saatlerine kadar sarkabilen “Siyaset Meydanı” adlı, toplum sorunlarına yönelik bir tartışma programı yüksek izlenme oranları arasına girebilmektedir. Bu durum toplumun ciddi seçeneklere ilgisiz kalmadığını, hatta gereksinim duyduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

¹¹⁹ NİYAZİ ÖKTEM, Televizyonculuğumuz Nerede? Rüstem Batum Şov, Kanal D, saat: 22.15, 24.1.1995.

¹²⁰ Televizyon yayınlarının içerik ve politikalarının belirleyicisi olarak ortaya konulan yukarıdaki ölçütlerin hiçbirisi diğerlerinden bağımsız değildir ve birbirlerinin bütünleyicisi olarak değerlendirilmeleri gerekir. Aynı ayrı ele alınmaları, televizyon yayıncılığını belirlemeleri sürecindeki işleyişlerini gösterebilme çabasıdan kaynaklanmaktadır.

Siyasal sistemin kendi iç yapısı televizyon yayınlarının içerik ve politikalarının düzenlenmesinde doğal bir belirleyicidir. Devletin genel hukuk çerçevesi televizyon yayıncılığının yapı ve işleyişinin sınırlarını çizmektedir.¹²¹ Öte yandan siyasal iktidarların kamu hizmeti görme yönünde beklentileri olmadığı ileri sürülmektedir.¹²² Televizyon yayıncılığını düzenleyen 3984 sayılı yasanın çizdiği hukuki çerçeveye bakıldığında bu görüşün haklı yönlerinin bulunduğu görülebilmektedir. Yasa, iletişim özgürlüğünü kısıtlayıcı sayılabilecek hükümler taşımasının yanı sıra çoksesliliğin gerçekleşmesini sağlayacak toplumun değişik kesimlerinin örgütlerine de televizyon yayını yapma olanağı tanımamaktadır. Bu durumda toplumun bütün kesimlerini temsil edici bir nitelik taşımayan televizyon örgütlenmesinin demokratikleşmeye katkısından, çokseslilikten söz etmek oldukça zorlaşmaktadır. Sermaye kesimi olarak adlandırılabilir bir grubun elinde toplanan televizyon kuruluşları, doğal olarak, bu kesimin görüş ve çıkarlarının yayıcısı olmaktadır.

Televizyon yayıncılığının içerik ve politikalarının yönlendirilmesinde siyasi ilişkilerin uluslararası boyutu da dolaylı bir belirleyici olarak

¹²¹ Örneğin, bu satırlar yazıldığı sırada düşünce suçu kavramı TBMM'de terörle mücadele yasasının 8. maddesinin değiştirilmesi kapsamı içinde tartışılmaktaydı. Düşüncenin özgürce açıklanması ile propoganda arasındaki ayırımın ne olduğu konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştı. Bu uzlaşmazlık doğaldır ki televizyondan nelerin nasıl yayınlanabileceği konusunu da ilgilendirmektedir. Bir örnekle açıklanmaya çalışılan bu durumu Can DÜNDAR genelleştirerek televizyonda çok sesliliğin olmayışını şöyle açıklamaktadır: "Toplumda çok seslilik var da televizyonda mı yok? Toplum, siyaset, gazeteler, herşey birbirinin kopyası. 12 Eylül'ün mirası olarak farklılığa tahammülü azaltılan bir toplum yaratıldı. Bu yüzden çok kanal tek sese mahkum ve eğlendirip oyalamayı amaçlayan bir televizyonculuk yapılıyor." Rüstem Batum Şov, Kanal D, saat: 22.15, 24.1.1995.

¹²² ÜNSAL OSKAY, *Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon*, AÜ. SBF. BYYO.Yay. No:5, Ankara:1978, s.88.

belirtilebilir. Bu belirleyicilik belirgin biçimiyle “yeni dünya düzeni” deyişiyle dile getirilen, küreselleşme, ulusların karşılıklı bağımlılığı gibi kavramlarla açıklanan oluşumda karşılığını bulmaktadır. DURKHEIM’in mekanik toplum modelini anımsatan bir yaklaşımla algılanabilecek ulusların karşılıklı bağımlılığı ilkesi gerçekte gelişmekte olan ulusların gelişmiş uluslara bağımlılığının bir ifadesidir. Uluslararası ilişkilerin her alanında kendini gösteren bu bağımlılık iletişim alanında ABD’nin egemenliği altındadır denilebilir. Daha önce değinilen, ABD’nin UNESCO bünyesindeki uzlaşmaz tavrı bu egemenliğin yitirilmesini önlemeye yönelik bir direniş olarak tanımlanabilir. Batı ile bütünleşme çabası içinde iletişim alt yapısıyla ilgili büyük yatırımlar yapan Türkiye’nin bu alandaki durumu siyasal açıdan şöyle açıklanmaktadır.¹²³

“Yeni bir dünya düzenine ABD hegemonyasında yol alırken Türkiye’de siyasal iktidarların bu rüzgara tek başlarına karşı koymak gibi ne bir iradesi ne de olanakları vardır.”

Uluslararası siyasal ilişkilerin televizyon yayın içerik ve politikalarını yönlendirme gücü, ekonomik ve teknolojik koşulların yönlendirmesi ile pek açığa çıkmayan bir boyuttur. Bu konudaki bağımlılık ekonomik ve teknolojik koşulların belirleyiciliğinde sağlanabilmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ulusların doğal olarak siyasal denetim altında tutulmalarına gerek yoktur.¹²⁴

¹²³ KORKMAZ ALEMDAR, RAŞİT KAYA, *Yeni Radyo Televizyon Düzeni*, TOBB Yay., No: 260, Ankara: 1993, s.45.

¹²⁴ Neo koloniyalizm olarak tanımlanan bu işleyiş, ekonomik, teknolojik ve kültürel denetimin sağlanması amacıyla içeride işbirlikçiler bulunmasıyla gerçekleşmektedir.
KORKMAZ ALEMDAR, İRFAN ERDOĞAN, *Popüler Kültür ve İletişim*, Ümit Yay. Ankara: 1994, s.21.

Televizyon yayıncılığının içerik ve politikalarının belirlenmesinde açıkça gözlenebilen etkenler ekonomik ve bağlı olarak teknolojik koşullardır. Pahalı bir iş olan televizyon yayıncılığının belli sıklıklarla satılan teknolojisi yanında, yayın içerikleri daha da büyük bir sıklık ve yoğunlukla gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş olanlara satılmaktadır.¹²⁵ Türkiye bu ilişkinin satın alanlar tarafında yer almaktadır. Devlet denetimi ve desteğinde yayın yapan TRT için belirleyicilerden biri kabul edilebilecek ekonomik koşullar, ticari işletme konumundaki özel televizyonlar için temel belirleyicidir denilebilir. Kar amacı güden özel televizyonlar ulaşabilecekleri en düşük maliyetle yayın yapabilmek için programlarının önemli bir kısmını gelişmiş ülkelerin televizyon ve yapım şirketlerinden almaktadırlar. Dünya pazarlarına ulaşabilmeleri sebebiyle bu programlar düşük fiyatlarla satın alınabilmektedirler.¹²⁶ Öte yandan küresel düzeyde örgütlenmiş haber ajanslarından haber ve görüntü alan Türk televizyonları, Körfez Savaşı örneğinde olduğu gibi, gelişmiş ülkelerin dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmelerinin aracıları da olabilmektedirler.

Sonuç olarak, kamu televizyon örgütü TRT'nin siyasal otoritenin denetiminde olması; özel televizyonların toplumun çeşitli kesimlerini temsil edici olmamaları ve ticari kaygularla çalışmaları gibi nedenlerle Türkiye'de kamu çıkarlarına uygun bir televizyon yayıncılığının yapılamadığı söylenebilir. Gelişmelere bakılarak, bir yandan statükoyu korumaya ve sürdürmeye yönelik bir televizyon yayıncılığı yapılmaya

¹²⁵ Bu işleyişin gücü ve geleceği hakkında yapılan bir yorum şöyledir:

“Ticari sistem öylesine derinlemesine yerleşmiş, öylesine popüler ve öylesine güçlü geniş çıkarlara bağlı ki, ticari şebekenin kökten ıslahına dair bir düşünce görünürde mümkün değildir.”

MARTIN ESSLIN, TV. Beyaz Camın Arkası, Pınar Yay., İstanbul, 1991, s.108.

¹²⁶ Eskiden yalnızca siyasal merkezlerin ilgilendiği ve “kendi müşterisi” saydığı geniş halk kesimi zamanla ticari merkezlerin de müşterisi olma özelliğini kazanmıştır. AYDIN UĞUR, Keşfedilmemiş Kıta, İletişim yayınları, İstanbul, 1991, s. 109.

alışılırken, bir yandan da gelişmiş batı ülkelerinin dayattığı ticari nitelikli televizyon yayıncılığı anlayışını yerleştirmeye yönelik açılımlara yer verildiğı; ticari kaygularla bir tüketim toplumu yaratılmaya çalışıldığı, bunda bir ölçüde başarılı da olunduğı, ithal edilen programlarla dışarıdan gelen kültür ve değer yargılarının ulusal kültürün bozulması tehlikesini yarattığı ileri sürülebilir.

BÖLÜM V

TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ AMAÇ VE POLİTİKALARININ DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, önceki bölümlerde ulaşılan bilgiler ve yapılan değerlendirmeler ışığında, televizyon yayıncılığının düşünsel temelleri açıklanmaya çalışılmakta, buna bağlı olarak; Türk televizyon yayıncılık sistemi, yayın politikaları, yayın ilke ve esasları konularında öneriler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

8. TELEVİZYON YAYINCILIĞININ DÜŞÜNSEL BOYUTU VE UYGULAMAYA YANSIMASI

Başlangıcından günümüze değin yapılan televizyon yayıncılığı uygulamalarına bakılarak şöyle bir genel sonuca ulaşmak olanaklıdır.

Televizyon yayıncılığının örgütlenmesinde, yayın içerik ve politikalarının belirlenmesinde temel olarak iki değişik yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar:

- * Kapitalist toplum yapısının düşünce ve örgütlenme biçimlerine sahip, liberal demokrasi olarak nitelenen, pazar ekonomisi kurallarının işlediği toplumlarda varolan televizyon sistemleri,
- * Kapitalist sistemin seçeneği olarak ortaya çıkan, Marksist düşünceye dayalı sosyalist toplumlarda devlet tekelinde örgütlenen ve işleyen televizyon sistemleridirler.

Bu iki temel örgütlenme biçiminden farklı olarak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, devlet tekelinde örgütlenen kamu televizyonları

üçüncü bir uygulama biçimi olarak gösterilebilir. Yakın zamana kadar Türkiye’de de geçerli olan kamu tekeli uygulaması,

- Televizyon yayıncılığının bir kamu hizmeti olarak görülmesi,
- Televizyondan eğitim ve kalkınma amaçlarıyla yararlanılmak istenilmesi¹,

- Ekonomik koşulların özel girişim elinde çoğalan bir televizyon örgütlenmesi için yetersizliği, gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Kısaca, gelişmekte olan ülkelerde televizyonun önemi ve algılanış biçimi gelişmiş ülkelerde olduğundan farklıdır denilebilir. Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye’de televizyon yayıncılığının düzen ve politikalarının belirlenmesinde kullanılabilecek düşünsel temelleri ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma bile sözkonusu önem ve algı farklılığının bir göstergesi sayılabilir.

Her ne kadar Türkiye, gelişme yolunda sanayileşmiş batı ülkelerini kendisine örnek almışsa da, ekonomik, siyasal, teknolojik, kültürel koşullar açısından onlardan farklı özelliklere sahiptir. Bu yüzden televizyon yayıncılığının örgütlenme, yayın içerik ve politikalarının belirlenmesi konularında gözönünde bulundurulması gereken hususlar da -doğal olarak- farklı olmak durumundadır. Ancak, Türkiye’de televizyon yayıncılığının düzen ve politikalarının saptanması aşamasında, örnek batı toplumlarının özelliklerinin ve televizyon uygulamalarının bilinmesinde de yarar vardır.

Endüstri ya da sanayi toplumu olarak da adlandırılan bu ülkelerin toplumsal nitelikleri şöyle açıklanmaktadır. “Teknoloji tarihi açısından endüstri toplumu dendiğinde, insan emeğinin diğer enerji kaynakları ile

¹ Bu gerekçe, gelişmekte olan ülkelerin televizyon sistemini ithal ederken dile getirdikleri görünür nedendir. Oysa uygulamalar, güçlü merkezi hükümetlerin televizyonu bir kamu tekeli biçiminde örgütleyerek bir yandan kendi propagandalarını yaptıklarını, öte yandan kendilerine karşıt olabilecek görüşlerin yayılmasını engellemeyi amaçladıklarını göstermektedir.

ikamesini gerçekleştirmiş, çağdaş bilim ve teknolojinin yaratıcısı ve uygulamacısı insan kastedilir. Ekonomik anlamda, endüstri toplumu insanı, sürekli teknolojik değişime dayalı bir ekonomik sistemin belirginleşmesiyle hizmet ve endüstri malı üretimini yaygınlaştıran, sosyal ilişkilerde ekonomik ölçütleri belirginleştiren “insan ögesi” şeklini alır. Endüstri toplumu insanın tüm etkinliklerinin en temel özelliği ise doğa, toplum, insan ilişkilerini din-doğa üstü güçler inancını aşarak gittikçe layık bir tavırla yeniden tanımlayabilmesi, buna dayalı bir dünya görüşünü kabullenmesidir”². Nitelikleri bu şekilde açıklanan sanayileşmiş batı toplumları genel olarak bireye önem verir; özel mülkiyete, serbest rekabete ve kâr çoğaltımı (maksimizasyonu) ilkelerine dayanırlar. Toplum, bireylerin toplamı olarak tanımlanır ve hükümeti gücün merkezi olarak basite indirgeyen bir görüş egemendir³. Bu çerçevede geleneksel olarak medyanın serbest pazar sistemi içinde düzenlenmesi gerektiğine inanılır, çünkü bu görüşe göre serbest pazar medyanın (elbette televizyonun da) devletten bağımsızlığının güvencesidir.⁴ Siyasal açıdan, Liberal demokrasi olarak tanımlanan bu düşünce ve örgütlenme biçiminde özel girişimin kamu yayıncılığı karşısındaki üstünlükleri şöyle dile getirilmektedir⁵:

- ² AYDIN UĞUR, **İletişim Alanında Gelişmeler: Yeni İletişim Teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Etkileri**, AÜ. Sos. Bil. Ens., (yayınlanmamış doktora tezi) Ankara, 1986, s.58.
- ³ JAMES CURRAN, “Kamusal Bir Alan Olarak Medyayı Yeniden Düşünmek” Çev. Süleyman İRVAN, **YILLIK 93**, AÜ.İF.Yay. No: 3 Ankara, 1994, s.217.
- ⁴ “Pazar Liberalizmi basın özgürlüğünü, özel girişimcilerin kendilerini hükümet ya da “kamu” tarafından yüklenmek istenen görev ve kısıtlamalarından kurtarmak üzere giriştikleri uzun ve kahramanca bir mücadelenin sonucu saymaktadır” JOHN KEANE, **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk ŞAHİN, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1992, s.90.
- ⁵ BÜLENT ÇAPLI, **Televizyon Sistemlerinde Yeni Düzenlemeler, Batı Avrupada Kamu Tekellerinin Kaldırılması ve Türk Televizyon Sisteminde Dönüşüm Arayışları**, İÜ. Sos. Bil. Ens., (Yayınlanmamış Doktora Tezi) 1990, s.317.

- Özel girişim kamuya oranla teknoloji ve insan potansiyelini daha verimli olarak değerlendirmekte ve bu değerlendirmeden en üst düzeyde fayda sağlayabilmektedir.
- Kültürel bağlamda, özel girişim arz-talep dengesi gibi serbest piyasa kuralları sonucunda izleyicinin gerçek anlamda istediği programları yayınlamaktadır.
- Ticari anlamda rekabetin sağlanması ile ortaya çıkacak yeni olanaklar, elektronik iletişim araçları için gerekli ekonomik altyapıyı güçlendirerek ulusal program üretim sektörlerini nicelik ve nitelik açılarından geliştirecektir.

Liberal düşüncenin anılan yaklaşımlarının Türkiye'yi ilgilendiren boyutu ise, bu düşüncenin gelişmekte olan ülkelerin çağdaşlaşabilmelerini, gelenekçiliklerini aşarak sanayileşmiş ülkelerin toplumsal yapı tarzını benimsemelerine bağlı saymasıdır.⁶ Bu anlayışın uygulamadaki görünümü gelişmiş batı ülkelerinin kendi toplumsal yapı tarzlarını ilişki içinde bulundukları gelişmekte olan ülkeler grubuna "ihraç" etmeleridir. Bu durum gelişmiş kapitalist toplumlardaki televizyon uygulamalarının gerek yapısal, gerek içerik ve politikalar açısından taşıdıkları sakınca veya olumsuzlukların da -zaten koşulları onlara uymayan- gelişmekte olan ülkelere ihracı anlamına gelmektedir. Bu durum dünyada televizyon yayıncılığını düzenleyici politikalarda süregelen değişimden dolayı daha da önem kazanmaktadır. Sözkonusu değişim, yayıncılık alanındaki düzenlemelerin ulusal kültürel mirasın güvencesi olarak görüldüğü kültürel dizgeden (paradigmadan) düzenlemelerin ekonomik gelişimin bir yol gösterici olması gerektiğini vurgulayan ekonomik dizgeye (paradigmaya) geçilmesi yönünde

⁶ NABİ AVCI, CEMALETTİN TAŞCI, DENİZ DERMAN, NEZİH ERDOĞAN, ÜLKÜ KÖYMEN, *Enformasyon Toplumu ve Eğitim Sistemlerine Etkileri*, (Rapor) MEB. Dış Yayınlar Dairesi, Ankara, 1992, s.11.

olmaktadır.⁷ Bu değişimin televizyon yayıncılığının örgütlenmesi açısından yapısal, içerik ve politikaların düzenlenmesi açısından işlevsel yansımaları görülmektedir. Yapısal açıdan, zaten temsil edici bir örgütlenmenin bulunmadığı yönünde eleştiriler alan özel televizyon yayıncılığı giderek tekelleşme eğilimine girmektedir.⁸

Oysa liberal düşüncenin rekabetin gerçekleşebilmesi amacıyla karşı çıktığı olaylardan bir tanesi tekelleşmedir. Böylece düşüncede savunulanan aksine uygulamada, kaçınılan kamu tekeli yerine özel sektör tekelinin oluşması tehlikesi gündeme gelmektedir. Her ne kadar gelişmiş ülkeler anti tekel, anti tröst yasalarıyla böyle bir tehlikeyi önleme çabası içindeyseler de özellikle iletişimin uluslararasılaşması sürecinde dünya bilgi akışını denetleyebilen dev uluslararası kuruluşlar ve haber ajanslarının varlıkları bu konuda pek başarılı olunamadığını düşündürmektedirler.

Yayın içerikleri ve bunları belirleyen politikalar açısından konuya yaklaşıldığında, alana egemen olan ekonomik dizgenin kamuya açık “enformasyon” geleneğini hızla zayıflattığı, “enformasyonun” giderek özel mülk niteliğine büründüğü gözlenmektedir. Bunun sonucunda satış değeri olmayan bilgi ve “enformasyon” üretilmez duruma gelmektedir.⁹ Öte yandan rekabetin azalması ile medya sahipliğinde ortaya çıkan

⁷ BÜLENT ÇAPLI, *Bir Kamu Politikası Alanı Olarak Televizyon*, (yayınlanmamış doçentlik çalışması) Ankara, 1994, s.73. Ekonomik değerler üzerine inşa edilmiş toplumsal yapılarla ilgili bir eleştiri: “dünyanın düzeltilmesinin güç, ölmeninse güç olduğu günümüzde, gerçek olandan daha fazlasını istemekten hiçbir zaman vazgeçmeyen insana tek bir açık yol bırakılmaktadır “rüya ve fantazyaya kaçış”, şeklinde dile getirilmektedir. Bu yapı içinde televizyonun işlevi “rüya ve fantazyayı” insanlara sunmak olmaktadır”. Ayrıntılı bilgi için bkz., ÜNSAL OSKAY, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, AÜ. SBF. Yay. No: 495 Ankara, 1982, s. 145.

⁸ Medyanın toplumsal kesimleri temsil yeteneğiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. CURRAN, s. 226.

⁹ UĞUR, s. 347.

yoğunlaşma televizyon yapımlarında kültürel tekdüzeliği besleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Kapitalist toplumlarda özel girişim elinde etkinlik gösteren televizyon yayıncılığının ciddi eleştiri konusu edildiği alan, yayınların ortaya çıkardığı savlanan kültürel yabancılaştırma ve yozlaşma olmaktadır.¹¹

Düşünsel temelleri ve uygulamaya yansıyan sonuçları genel çizgileriyle verilmeye çalışılan kapitalist toplumlardaki televizyon sistemlerinin uygulama biçimleri ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Körfez savaşı örneğinde görüldüğü gibi bazı uygulamalar için çekince koymak olanaklı olsa da, bu sistemin tam bağımsız uygulama örneğinin ABD’nde olduğu görülmektedir. Eski ve güçlü devlet geleneği bulunan gelişmiş Avrupa ülkelerinde ise, televizyon yayıncılığında kamu yararının gözetilmesine yönelik kurum ve düzenlemelerin varlığı bilinmektedir.¹² Ancak, televizyon yayıncılığının olumsuz yönleri karşısında kamu çıkarlarının esas güvencelerinin sivil toplum örgütlenmeleri ile toplumun olumsuzluklara tepki gösterme bilinç, alışkanlık ve geleneklerine sahip olmalarıdır denilebilir. Sistemin sigortası sayılabilecek bu gibi üstünlüklere, çeşitli sorunlara karşı koyabilecek demokratik güçlerin bastırılmaya çalışıldığı ülkelerde rastlamak pek kolay olmamaktadır.¹³

¹⁰ CURRAN, s. 238.

¹¹ Konuyla ilgili eleştirel bir değerlendirme için bkz. NERMİN ABADAN UNAT, Kitle İletişim ve Kültür **SBF Dergisi** , AÜ. SBF. Yay. Cilt: XXXIV, No: 1-4, Ankara, 1984, s. 65-72.

¹² Söz konusu düzenlemelerin giderek ortadan kaldırıldığı ve daha geniş özgürlüklere sahip özel televizyon yayıncılığının günden güne gelişmekte olduğu da belirtilmelidir.

¹³ MAHMUT TALİ ÖNGÖREN, “Türkiye’de Kitle İletişim Araçlarına İlişkin Politikalar”, **Çağdaş Kültürümüz, Olgular Sorunlar, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yay. No: 2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 417.**

Geleneksel Marksist kuramı temel alarak yapılanmış sosyalist ülkelerde ise -daha önce değinildiği gibi- medya iktidarı oluşturan partinin denetiminde, marksizmin ilkeleri doğrultusunda, insanların eğitilmesi/yönlendirilmesi işlevini yüklenir. Bu sistemde medya eğlencesi bile eğitsel bir role sahiptir.¹⁴ Marksist görüşe göre kapitalist toplum örgütlenmelerinde medyanın mülkiyeti burjuva sınıfının elindedir ve medya bu sınıfın ideolojisinin yayıcısıdır. Bu çalışmada, sosyalist ülkelerdeki televizyon örgütlenme biçimi kapsamlı olarak incelenmemektedir. Çünkü Türkiye, kalkınma yolunda batı modellerini kendine örnek almaktadır. Bu nedenle, sosyalist ülkelerdeki yapılanmanın konuya çok fazla katkı sağlayamayacağı düşünülmektedir. Ancak, Marksist düşünceden esinlenen ve liberal toplum örgütlenmelerinde “sosyal demokrat” genel kimliğiyle tanımlanan siyasi parti ve oluşumların bu toplum yapıları için önerdikleri televizyon örgütlenme ve yayın politikaları konusundaki görüşlerine kısaca değinmekte yarar vardır. Sosyal demokrat düşünce genel çizgileriyle klasik liberalist düşüncenin medyanın toplumdaki yapı ve işlevleriyle ilgili yaklaşımlarının eksik olduğu görüşünden yola çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre liberallerin serbest rekabet ortamında medya bir çatışma alanıdır. Medyanın bu çatışmayı aktarma biçimi toplumsal güçler arasındaki dengeyi ve sonul olarak da toplumdaki paylaşımı etkilemektedir. Bu nedenle, demokratik bir medya sistemi için önkoşul, toplumdaki tüm çıkar gruplarının temsil ediliyor olmasıdır.¹⁵

Televizyon yayıncılığıyla ilgili olarak gözlenebilen gelişmeler bu aracın günümüzde daha çok siyasal denetimi arttırmak, ticaret hacmini geliştirmek gibi amaçlar doğrultusunda kullanıldığını göstermektedir. Bu

¹⁴ CURRAN, s. 223.

¹⁵ CURRAN, s. 217.

da iletişim olgusunun özellikle kitle iletişimini kullanarak bu alanı denetimi altında tutanlar yararına gelişmesine, biçimlenmesine yardımcı olmaktadır.¹⁶ Oysa günümüz toplumsal yapılanmaları içinde kitle iletişiminin, özellikle de televizyonun, toplumsal ilişkilerde ikincil bir öge olarak nitelendirilmesi oldukça zordur. Günümüzde kitle iletişiminin gerçeğin yansıtılmasından, yani aracılıktan, gerçeğin yaratıcısı olma boyutuna doğru bir gelişim izlediği ileri sürülebilir. Bu bağlamda televizyonun ağırlıklı olarak siyasi kontrol ya da ticari çıkarlar için kullanımı onun eksik veya kötü kullanımı olarak nitelendirilebilir.

Öte yandan sahip olduğu teknik üstünlüklerle televizyonun her türlü toplumsal sorunun çözücüsü, toplumun yönlendiricisi olduğu gibi bir anlayıştan da özenle kaçınılması gereklidir. Daha iyi bir gelecek sağlamaya yönelik temel kararlar aslında teknik ilerlemeyle ilgili değildir. Bu daha çok her toplumun gelişmenin kavramsal ve siyasal özünden ne anladığı sorusuna verilecek yanıtla ilgilidir¹⁷. Televizyon açısından bu sorun, televizyonun kullanımıyla çözümlenmek istenen sorunların neler olduğunun doğru olarak tanımlanması gerekliliğidir denilebilir.

Bunun için öncelikle televizyon yayıncılığının bugün içinde bulunduğu duruma bakılarak aşağıdaki sorulara yanıt verilmesi gerekmektedir.

- İletişim alanında yasal düzenlemeler iyice gevşetilip herşey pazarın görünmeyen el'inden mi beklenmelidir?

¹⁶ AHMET HALUK YÜKSEL, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Anadolu Ün. AÖF. Yay. No: 123, Eskişehir, 1987, s.155.

¹⁷ SEAN MAC BRİDE v.d, *Birçok Ses Tek Bir Dünya*, Çev. Ertuğrul ÖZKÖK, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1993, s. 14.

- Ulus devletin fiziksel olarak aşılmış bulunması ulusal kültür kavramının da eski kavramlar mezarlığına gönderilmesini mi gerektiriyor?

- İletişim bombardımanının ve bolluğunun insanları serseme çevirdiği bir dönemde, yaşamsal konularda topluluk bilinci nasıl yaratılacaktır¹⁸.

Aslında yukarıdaki soruların tamamını kapsayan temel soru, “televizyon yayıncılığı alanında kamu hizmeti anlayışının terkedilip terkedilmeyeceği; gelişmeler karşısında kamu çıkarlarının nasıl korunacağı ?” sorusudur. Televizyon yayıncılığının uluslararasılaşması, sermayenin bu alanda giderek artan yoğunluğu, küresel ticari televizyon ağının gelişmesini sağlamaktadır. Ancak herşeyi pazarın görünmeyen eline bırakma düşüncesi yine de kuşkuyla karşılanmakta, ürkütücü bulunmaktadır.

Bu nedenle, önceki bölümde ele alınan gelişmiş ülke örneklerinde de görüldüğü gibi, kamu örgütlerinin televizyon yayınları sürmektedir. Televizyon yayıncılığında kamu örgütlerinin gerekliliğini savunanlar, görüşlerini şu gerekçelere dayandırmaktadırlar¹⁹.

- Özel girişimin alana girmesiyle, denetimin özel girişim elinde yoğunlaşması ve eleştirilen kamu tekeli yerine özel girişim tekelinin oluşması tehlikesi bulunmaktadır.

- Ticari yayıncılar, ürettikleri programlara karşı kişisel ya da toplumsal düzeyde sorumluluk duymamaktadırlar.

- Ticari yayın sisteminde yayıncıların ve bu yayınları finanse edenlerin çıkarları izleyicilerin çıkarlarından önce gelmektedir.

¹⁸ KEANE, s. 11.

¹⁹ ÇAPLI, Televizyon Sistemlerinde Yeni Düzenlemeler, s.318.

- Kâr elde etme kaygılarının egemen olduğu ticari yayıncılık sisteminde en geniş kitleye ulaşabilmenin hedeflenmesi yayınlarda çeşitliliği engellemekte; türdeşliği, tekdüzeliği beslemektedir.

Uygulama sonuçlarına bakıldığında gerek özel girişim yanlılarının gerek kamu yayıncılığını savunanların eleştiri ve değerlendirmelerinin haklı yönlerinin bulunduğu ileriye sürülebilir. Sorunun yapısal yönden çözüm yollarından biri olarak, bu çalışma kapsamında ele alınan gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de kamu-özel ikilisi sistemin kabul edildiği görülmektedir. Ancak yapısal çözüm televizyon yayıncılığının içerik ve politikalarının belirlenmesi konularında çözümler üretilmesi için yeterli değildir. Özel televizyonların uymaları gereken kurallarının neler olması gerektiği, ikili sistemde kamu yayıncılığının konumunun ne olacağı gibi yanıtlanması gereken önemli sorular varlığını sürdürmektedir. Bu konuda öncelikle televizyon yayıncılığının içeriğine ilişkin düzenlemelerin ülkenin kültür politikalarından bağımsız olmayacağını altı çizilmelidir. Gerek özel, gerek kamu televizyonları, izledikleri yayın politikaları ile toplumun kültürel yapı ve değerlerinin bir parçası olmak durumundadırlar. Eğer bir ülkede siyasal rejim toplumun kültürel değerleri üzerinde şekillenmiyorsa ve toplumsal tutkal olarak nitelenen kültürü oluşturu, koruyucu, geliştirici çabalar içinde bulunmuyorsa, bu rejimin uzun ömürlü olması beklenemez.²⁰ Bu aşamada sorun televizyon kuruluşlarının yayın politikalarının düzenlenmesinde onlara müdahale edilip edilmeyeceği, edilecekse bunun hangi düzlemde, kimler tarafından yapılacağı sorunudur.

Demokrasilerde “devlet” halk için vardır ve demokratik rejimde hukuk düzeni de aynı anlayışla, yani halk için kurulur. Halk için kurulmuş bir hukuk düzeninde doğal olarak kültür ve iletişim konularının düzeni ile

²⁰ ANIL ÇEÇEN, *Kültür ve Politika*, Hil Yayınları, İstanbul, 1984, s. 73.

ilgili hukuk da halkı gözetmek durumundadır. Bu düşünce temelinde iletişim hukuku, siyasi iradenin karşısında olsa bile, toplum içindeki tüm katmanların seslerini ve isteklerini özgürce duyurabilecekleri fırsat ve olanakları tanımalıdır²¹. Eğer iletişim hukuku tüm kapıları halka açmayı önemsemezse, diğer yöntemler güdümlü ve demokrasiden uzak bir iletişim politikasının yerleşmesini sağlar ki, bu da günümüzde görüldüğü gibi geniş kitleleri tutuculuğa itebilmektedir.²² Liberal düşüncenin çoğulculuk ve rekabet anlayışına da uygun düşen, üstelik sermaye egemenliğindeki temsil edici niteliği bulunmayan televizyon yayıncılığının bu eksikliğini giderici sayılabilecek böylesi bir yaklaşım, sistemin sağlıklı şekilde yapılandırılabilmesi açısından önemlidir. Yayın içerik ve politikalarının düzenlenmesi açısından konuya bakıldığında ise, verilmesi gereken kararlardan bir tanesi, belki de ilki, televizyon izleyicilerinin vatandaş mı tüketici mi olduğudur. Varlık nedenleri genellikle kamu çıkarlarının gözetilmesi gibi temel bir düşünceye dayanan televizyon yayıncılığının denetim organları (Türkiye’de RTÜK) bu bağlamda

²¹ ÖNGÖREN, s. 421.

²² A.g.k., s. 423.; Bu sistemin iç düzenini ve işleyiş biçimini hukukçu ve gazeteci Prof. Maurice Duverger şöyle açıklamaktadır: “ticari televizyon, kapitalist ülkelerin, çok gelişmiş endüstri toplumlarının ekonomilerinin temel çarklarını; tüketim mallarının üretimi ve satışını sağlamak amacıyla dönen çarkın özelliğini ortaya koyar. Tüketim malı üreten fabrikalarla, onların şarlatanlığını, ücreti karşılığında yapan ticari TV işletmelerinin temel görevi, insan topluluklarını pek gereksinme duymadıkları binbir türde malı satın almaya zorlamaktır. O toplumların insanları bu tür malları satın almayacaklarsa, ya da satın alacak kadar parasal güce sahip olmazlarsa, ekonomik çarkların dönüşü yavaşlar. Büyük ekonomik bulanımlara yol açılmış olur. Başta Birleşik Amerika olmak üzere, kapitalist ülkelerde radyo ve TV kuruluşlarının dinleyici ve izleyicilerine haber hizmeti sağladıkları, eğlenceli, hatta kültürel programlar sundukları iddiası da gerçeklere pek uygun düşmemektedir. Bu türdeki programları dikkatle izlemekte yarar da vardır. Zira bunlar haberleri de, haber tartışma ve yorumlarını da, eğlence ve kültür programlarını da çoğu kez diledikleri biçime sokarak, çıkarlarına göre düzenleyerek sunarlar dinleyici ve izleyicilerine. Sistem bunun böyle olmasını gerektirmektedir”. Aktaran, SEMİH TUĞRUL, *Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları*, Koza Yayınları, İstanbul, 1975, s. 114.

izleyicileri bir vatandaş olarak görürken, ticari amaçlı özel televizyon kuruluşlarında eğilim, izleyicileri müşteri olarak görmekten yanadır. Özel televizyon kuruluşlarının anılan yaklaşımı onların ekonomik dayanaklarının ve buna bağlı işleyiş biçimlerinin doğal bir sonucudur . Bu yüzden de özel televizyonların kamu hizmeti görmeleri onların yayın içerik ve politikalarına ayrıntılara inecek biçimde kurallar koyarak müdahale etmek biçiminde anlaşılmamalıdır.²³ Bunun yolu hukuki düzlemde gerçek anlamda çoğunluğun sağlanması ve ticari özel televizyon yayıncılığına seçenek olarak ciddi bir kamu yayıncılığının gerçekleştirilmesinden geçmektedir. Bu noktada kamu televizyonlarının nasıl örgütleneceği, özel televizyonlar karşısında konumlarının ne olacağı, yayın içerik ve politikalarının hangi ölçütlere göre düzenleneceği gibi yanıtlanması gereken sorular gündeme gelmektedir.

Özel televizyonların rekabeti karşısında kamu televizyonlarının başvurabileceği üç temel yaklaşım bulunmaktadır.²⁴ Bunlardan ilki kamu televizyon yayıncılığının kendisini rekabet koşullarına uyarlamasıdır. İkinci yol, özel televizyonların varoluş amaçları dışında kalan özgün bir alana çekilmektir. İlk yaklaşımı savunan bir görüşe göre,

²³ 3984 sayılı radyo-televizyon yasasının 31. maddesi, arz-talep kurallarıyla çalışan özel televizyonları belli oranlarda eğitim, kültür, Türk Halk ve Türk Sanat müziği programları yayınlamaya zorlamaktadır. Bir kamu kuruluşu olan ve toplumun tüm kesimlerine ulaşmakla yükümlü kılınan TRT için anlaşılabilir olan bu madde özel televizyon açısından mantıklı görülmemektedir. Kaldı ki çok geniş kapsamlı sayılabilecek eğitim ve kültür kavramlarının programlarda ne şekilde ve hangi düzeyde ele alınacağı saptanamayacağı gibi kolayca çarpıtabilecekleri de gözden kaçırılmamalıdır. Bir dönem Türk sinemasına egemen olan seks filmlerinin cinsel eğitim maskesi ardına sığındıkları unutulmamalıdır. Avrupa kültürünün korunması, geliştirilmesi amacıyla yönelik Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'nin içeriği incelendiğinde görülmektedir ki, sözleşme, şiddet ve pornografi gibi somutlanabilir anlamlarda sınırlamalar getirirken, kültürel hedeflerde izlenecek politikanın yönünü belirlemekle yetinmiştir.

²⁴ KORKMAZ ALEMDAR - RAŞİT KAYA, *Yeni Radyo Televizyon Düzeni*, TOBB Yay. No: 260, Ankara, 1993, s. 27.

kamu televizyonculuğunun rekabet ortamından soyutlanması bir yandan kamu televizyon yayıncılığının gelişimini engellerken bir yandan da rekabet nedeniyle kaliteyi sürekli arttırmak zorunda kalacak olan özel televizyonların gelişimini engelleyici olacaktır. Ayrıca kamu yayıncılığının rekabet ortamından çekilmesi, istenmeyen kamu tekeli yerine özel televizyon tekeli getirecektir ki, bu bir mikrobu yokedip yerine bir başkasını koymakla eş anlamlıdır denilmektedir.²⁵ Elbette bu görüş rekabetin kamu çıkarlarının gözetilmesini gerektirecek biçimde gelişeceği ve dolayısıyla kalitenin artacağı varsayımından hareket etmektedir. Oysa kamu yayıncılığının rekabet ortamına sokulması konusunda farklı açıdan yaklaşan bir başka görüşe göre; rekabet kamu hizmeti anlayışının sulandırılması, hatta tümüyle terkedilmesi gibi bir sonuç doğurabilecektir.²⁶ Ancak, kamu televizyonlarının özel televizyonlarla rekabete girmeleri durumunda, sonuç yukarıda ileri sürülen görüşlerden hangisi olursa olsun; izleyicilerin, ticari televizyonların bir kopyası durumuna gelen bir kamu televizyonunu, ruhsat ücreti, bandrol veya bir başka ayrıcalıklı gelir sağlayarak neden desteklemeleri gerektiği sorusu yanıtsız kalmaktadır. Yanıtsız kalan bu soru kamu televizyon yayıncılığı için önerilen ikinci yaklaşımın sorgulanması aşamasında da geçerliliğini korumaktadır.

Önerilen ikinci yaklaşıma göre, özel televizyonların varoluş amaçları dışında kalan özgün bir alana yönelmesi sözkonusudur. Olası en geniş kitleye ulaşma kaygusunun bulunmadığı; özel televizyonların yönelmediği eğitim, kültür vb. hizmetler vermeye yönelik bir kamu yayıncılığı anlayışında doğal olarak yarışma sözkonusu olmayacaktır. Ancak bu

²⁵ Araştırmacı Aylık Bilgi Edinim, Değerlendirme ve İletişim Dergisi, içinde "Türkiye'de Devlet Televizyonunun Geleceği" Ali KALIPÇI'nın görüşleri, Sayı:4, İstanbul, 1993, s. 17.

²⁶ ALEMDAR - KAYA, s. 27.

durum bir başka sorunu gündeme getirmektedir. Uygulamaya bakıldığında, özel televizyonların renkli ve “sansasyonel” yayıncılık anlayışına uymayan kamu yayıncılığının daha düşük bir izleme oranına sahip olduğu görülmektedir.²⁷ Böylece soru, belli türde yayınları izlemek istemeyenler neden bunların parasını ödesinler? biçimine dönüşmektedir. Üstelik televizyon yayıncılığının uluslararası program akışına pek uymayan bir kamu yayıncılığı politikası izlemesi, gerektiğinde kendi politikasına uygun programları üretmek zorunda kalacağından, maliyetlerin daha da yükselmesine yol açacaktır. Bu noktada kamu yayıncılığının gerekliliği şöyle açıklanabilir. Kamu televizyon yayıncılığı toplumun tüm katmanlarına hizmet götürme anlayışının gereği olarak, toplumun gözardı edilen kesimlerine seslenmek; içerik açısından da toplum için gerekli olduğuna inanılan ancak ticari kaygılar yüzünden özel televizyonlar tarafından ele alınmayan konuları işlemek gibi yükümlülükleri taşımak durumundadır. Başka deyişle kamu televizyonları sistemin eksik kalan yönlerini tamamlayıcı bir işlev görmek zorundadırlar. Bu durumda maliyet kaygısı hizmetin eksiksiz görülmesi kaygısından sonra gelmelidir denilebilir. Ayrıca, kamu hizmeti gören diğer kamu kurum ve kuruluşlarının finansman şekli gözönüne alınırsa; çocuğu olmayanlar devlet okullarını ve üniversitelerini finanse eden vergilerini ödemekte, müzeler kendilerini ziyaret etmeyen vatandaşların vergilerden pay almaktadırlar. Örnekleri daha da çoğaltılabilecek bu finansman biçimi karşısında kamu televizyon yayıncılığının finansmanı ile ilgili olarak “neden ödesinler?” sorusu şöyle karşı bir soruya dönüştürülebilmektedir. **Akılcı biçimde yapılmış bir kitle iletişim hizmeti**

²⁷ Türkiye’de televizyon yayıncılığının günümüzdeki görünümüne bakılarak TRT’nin özel televizyonlara göre daha fazla kamu hizmeti anlayışına sahip olduğu savunulabilir. Oysa yayın izleme oranları grafiklerinde TRT yayınlarının çoğu kez alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Grafiklerin güvenilirliği bir yana bırakılırsa sonuç bu yargıyı pekiştirici bir gözlem olarak sunulabilir.

-televizyon olduğu kadar radyo da- ulusun güvenci için kütüphaneler, müzeler, okullar ve üniversiteler kadar hayati mi, değil mi?²⁸. Toplumsal yaşamda çok önemli bir yeri olduğu kuşku götürmeyen televizyon yayıncılığı için bu soruya “hayır” yanıtının verilmesi oldukça zor görünmektedir. Kamu televizyon yayıncılığının izleyebileceği üçüncü yaklaşım, ilk iki yaklaşımın bir karması olarak nitelendirilebilir. Bu yaklaşıma göre, kamu televizyonu, rekabetin yolaçabileceği bir kısır döngüye girmeksizin geniş izleyici kitlelere ulaşabilme konumunu sürdürmeye çalışılabilir. Yayın içeriklerinin düzenlenmesi boyutunda ise, özgün yapımlara ve yerel konulara daha fazla ağırlık vererek, bir yandan çeşitliliği sağlarken, diğer yandan kaliteyi yükseltme çabası içinde olunabilir.²⁹

Kamu-özel ikili sistemin benimsendiği bir televizyon yayıncılığında; gerek kamu çıkarlarının korunması, gerek yayın içerik ve politikalarının biçimlenmesine etkisi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir başka boyut, sistemin çatısını oluşturan düzenleme ve denetim kuruluşunun nasıl oluşturulacağı; bu kuruluşun denetim amacıyla temel alacağı ölçütlerin nelerden oluşacağı konusudur. Daha öz bir deyişle, bu kuruluşun yapısal ve denetim içeriğinin nasıl düzenleneceğiyle ilgili ikili bir sorundan sözedilmektedir. Yapı açısından uygulamalara bakıldığında, her türlü televizyon sisteminde düzenleyici ve denetim yetkisine sahip kuruluşların kamusal nitelikte oldukları görölmektedir. Hiç bir toplum televizyon sisteminin düzen ve denetimini serbest piyasanın görünmeyen

²⁸ MARTIN ESSLIN, *TV. Beyaz Camın Arkası*, Çev.Murat Çiftkaya, Pınar Yay. İstanbul, 1991, s. 100-101.

²⁹ ALEMDAR - KAYA, s. 27.

eline bırakmamıştır.³⁰ Uygulamalar, toplum yönetiminin tepe noktasını oluşturan siyasi iktidarların bir şekilde bu kuruluşun oluşumuna karıştıklarını göstermektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde kuruluşun (FCC) üyeleri devlet başkanı tarafından atanmakta; Fransa ve İtalya'da siyasiler bu kuruluşların oluşumunun doğrudan içinde bulunmaktadır. Ancak, uygulama sonuçları siyasi gücün bir şekilde televizyon sisteminin düzenlenmesi ve denetime karışmasının da sağlıklı sonuçlar vermediğini göstermektedir. Demokratik düzende, yayın kurumlarından hem siyasi olarak bağımsız olmaları, hem de siyasi anlamda sorumlu olmaları beklenmektedir. Dördüncü güç tanımlaması bu beklentinin dile getiriliş biçimi olmaktadır. Ancak siyasilerin yönlendirdiği veya etkide bulunduğu bir sistemde açık bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Bir yandan yayın kurumlarının siyasi gücü denetim altında tutması istenirken, diğer yandan bu kurumların hükümet tarafından denetlenmeleri sözkonusu olmaktadır. Kurullardaki çelişki veya belirsizlikler yayın kurumları üzerinde çeşitli yöntemlerle baskı kurmaya çalışan siyasilerin işine gelmektedir.

Ayrıca kamu hizmeti yayın kuruluşlarının diğer kurumlar gibi makro düzeydeki siyasal sistemin içinde yer aldıkları gerçeği gözönüne alındığında, bürokrasileri siyasallaşmış ülkelerin yayın kurumlarının da aynı siyasallaşmadan nasiplerini aldıkları görülmektedir.³¹ Bu durumda sorunun yapısal açıdan çözümü için çıkar yolun gerek ticari kesimin, gerek siyasi gücün etki ve basıklarından bağımsız olabilecek bir düzenleyici/denetleyici kuruluşun oluşturulması olduğu söylenebilir.

³⁰ Uluslararası yayın kuruluşlarının bu nitelikleri dolayısıyla ulusal denetim kurallarından bir ölçüde sıyrılabilirdikleri düşünülebilir de, küreselleşen yayıncılığın uluslararası sözleşmelerle denetim altına alınması gibi karşı önlemlerin de geliştirildiği görülmektedir. Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi bu çabanın somut bir örneği sayılabilir.

³¹ ÇAPLI, *Bir Kamu Politikası Alanı Olarak Televizyon*, s. 42.

Oluşturulması gereken düzenleyici/ denetleyici kuruluş, ekonomik ve yönetsel açıdan her türlü baskı grubunun etkisi dışında bulunmalı, ancak toplumun tüm kesimlerinin temsil edildiği bir yapıya sahip olmalıdır. Böylesi geniş bir taban üzerinde şekillendirilmesi, kuruluşun her türlü baskıya direnmesini sağlayabileceği gibi toplum tarafından desteklenmesini de kolaylaştırabilecektir. Yapısal açıdan gerek toplumsal katmanlar gerek yayın kuruluşları arasında bir denge unsuru da olabilecek kuruluşun televizyon yayınlarının içerik denetiminde kullanacağı ölçütlerin kaynağı ise doğal olarak toplumsal sözleşmenin (Anayasanın) belirlediği ilke ve esaslar olmak durumundadır. Yapı ve içerik açısından yukarıda dile getirilen niteliklere sahip bir televizyonculuk sistemi, gerek ulusal kültürün korunması ve geliştirilmesi, gerek yaşamsal konularda topluluk bilincinin yaratılması için kendisine duyulan gereksinimi karşılayabilir olacaktır. Ancak, gerek özel televizyon yayıncılığında, gerek kamu yayıncılığında olsun, kamu çıkarlarını gözetmenin uzun dönemde toplumun tümünün yararına olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. **“...yayın kurumlarının izleyecekleri programcılık politikasına yön veren sorumlu kişiler, kamuoyunun isteklerine boyun eğmek yerine, dünyada ve kendi ülkelerindeki yeni atılımları, yeni gelişme ve oluşumları dikkate almak, bu konularda halka öncülük etmek, gerçekleri göstermekle yükümlü olduklarını hiçbir zaman unutmamak zorundadırlar”**³².

9. TÜRK TOPLUMSAL YAPISININ DÜŞÜNSEL TEMELİ

OLARAK ATATÜRK İLKELERİ VE TELEVİZYON YAYINCILIĞI

Daha önce de vurgulandığı gibi televizyon yayıncılığının teknik boyutu, uluslararası program akışı küresel ölçüler ve kurallar içerse de,

³² TUĞRUL, s. 175.

televizyonun kullanım biçimi her toplumun örgütlenme, siyasi ve kültürel özelliklerine göre farklılıklar gösterir, göstermelidir, Yaşamsal konularda topluluk bilincinin oluşturulabilmesinde televizyondan yararlanılabilmesi, sözkonusu toplumun toplumsal niteliklerinin televizyon yayıncılığının ilke ve esaslarını oluşturabilmesine bağlıdır. Sorun Türkiye’de televizyon yayıncılığı açısından somutlaştırılırsa ‘nasıl bir Türk televizyon yayıncılığı istendiği’ sorusunun yanıtı, “nasıl bir Türk toplumunun amaçlandığı” sorusuna verilebilecek yanıtta gizlidir.

Türk toplum yapısının hangi düşünsel temeller üzerine oturtulduğu; toplumsal amaç, ilke ve esasların neler olduğu sorulduğunda, Anayasa’da korunan ilkeler başta olmak üzere hemen her kişi ve çevreden Atatürk ilke ve devrimlerinin temel alındığı yanıtı alınabilir. Türk toplumunu tanımlayan ilke ve esaslar genel bir deyişle “Atatürkçülük” olarak dile getirilir.³³ Gerçekten, tarihsel süreç incelendiğinde, Türk toplumu için

³³ Yetmiş yılı aşkın bir geçmişe sahip bulunan Atatürk Devrimlerinin, Atatürkçülük adı kullanılarak, bu düşünce biçiminin amaç ve içeriğinden sapmış uygulamalara konu edilmesi Atatürkçü düşünceyi savunanların çeşitli tepkilerine neden olmuştur. Bir yazarımız, çeşitli yönleriyle Atatürkçülüğü irdeleyen yapıtının adını, savunulan Atatürkçülük ve uygulamalara konu edilen Atatürkçülük arasındaki derin görüş ayrılıklarını eleştirmek için ironik bir anlayışla **Ben Atatürkçü Değilim** koymuştur. Ayrıntı için bkz. NADİR NADİ, **Ben Atatürkçü Değilim**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.

Bir başka tepki, “Atatürkçülük” deyişinin yerine “Kemalizm” sözcüğünün önerilmesi biçiminde görülmektedir. Bu öneriye gerekçe olarak “Atatürkçülük” deyişinin yıpratılmış oluşu ve uluslararası dilde “Kemalizm” ifadesinin yerleşmiş bulunması gösterilmektedir. Bkz, AHMET TANER KIŞLALI, **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 15.

Karşı yönde bir görüşe göre ise; Kemalizm sözcüğü bir özentidir, batı öykünmeciliğidir. Bu sözcüğün kullanımı Atatürk’ün batılılaşma anlayışına ve dil devrimine ters düşmektedir. Belki de bilinmeden düşülen bu yanılgıdan dönülmesi, batı kaynaklarını da Atatürkçülük, Atatürk sözcüklerinin benimsetilmesine çalışılması daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır.

İNAL CEM AŞKUN, “Yüksek Öğrenimde ve İşletmecilik Okullarında Türk Devrim Tarihi Öğretim ve Eğitimi” **Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar**, Der. İNAL CEM AŞKUN, E.İ.T.İ.A. Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi, (Çoğaltma) 1980, s. 5, Bu makale ilk olarak, **ESADER**, EİTİA. Dergisi, C. XIII, Eskişehir, 1977, ss. 510 - 580’ de yayınlanmıştır.

model olacak bir öneriler bütününün yalnızca Atatürkçülük olarak anılan düşünce biçiminde yer aldığı, daha sonra yapılan önerilerin, Atatürkçülüğü temel alarak, onun karşısında veya yanında konumlandığı görülmektedir. Bu türden önerilerin en azından Türk toplumuna yönelik düşünsel bir bütünlükten yoksun oluşu onların bir seçenek olarak ele alınıp irdelenmesini olanaksız kılmaktadır. Öte yandan, aradan geçen yaklaşık yetmiş yıllık bir süreç içinde, Türk toplumu için önerilen biricik model olma özelliğini korumasına karşılık, Atatürkçü düşüncenin değişen toplum ve dünya koşullarına göre yeniden yorumlanmasının gerçekleştirilememesi zamanla, Atatürkçü düşüncenin anlam ve amaçlarından saptırılmasına zemin hazırlamıştır. Giderek bu konudaki eksiklik daha da öze inen bir eleştiriyle Atatürk ilkelerinin kavramsal ve düşünsel açıklamasının yapılmamış olduğu şeklinde dile getirilmektedir.³⁴ Bunun yerine, Atatürk devrimleri, ilkeleri, düşünceleri, yine kendisinin anlatım sınırları içinde incelenmiş, bu sınırları aşma, sanki Atatürk'ün izinden ayrılma tehlikesi yaratacakmış gibi, çekingenlik yaratmıştır³⁵. Topluma devrimlerin anlam ve içeriğinin aktarılması yerine, bu konuda yetkili kurumların bile benimsediği Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin anlatılması yoluna gidilmiş; Atatürk devrimlerinin önerdiği yönde bir toplum yaratma fırsatı elden kaçırılırken, Atatürkçülük adına, devrimlerin mantığına uymayan pek çok uygulama

Kanımızca da Türk toplumuna malolmuş, simge haline gelmiş bulunan Atatürk, Atatürkçü, Atatürkçülük deyişlerinin, amaçlı veya amaçsız her türlü sapmaya karşı savunulması ve kullanılması daha doğru olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda Atatürk, Atatürkçü, Atatürkçülük deyişlerinin kullanılması yeğlenmektedir.

34 ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, (11. Basım). s. 443.

35 İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk'ün İletişim Devrimi" *Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar*, Der. İNAL CEM AŞKUN, E.İ.T.İ.A. Kütahya Yönetim Bilimleri Fak., (çoğaltma) 1980, s. 307 . Bu makale ilk olarak, *Türk Dili Dergisi*, 10. 11. 1978 , tarihli sayısında yayınlanmıştır.

gerçekleştirilebilmiştir³⁶. Atatürk devrimlerinin topluma yansıtılmasında içine düşülen bir başka yanlışlık ise devrimlerin “altı ok”a indirgenmesi ve birbirleriyle olan bağlarının gözardı edilmesi; böylece ilkelerin genel anlamından tümüyle sapacak yorumlara konu edilmesi olmuştur.³⁷ Oysa Atatürkçü düşünceyi oluşturan ilkeler birbirinden ayrılmaz bir bütündürler. Ayrıca, Atatürkçü düşüncenin tamamlayıcı unsurları olarak sayılabilecek, tam bağımsızlık, halk egemenliği, akılcılık ve bilimsellik, özgürcülük, çağdaşlık, barışçılık gibi esaslar da altı temel ilke ile ortaya konulan Atatürkçü düşüncenin yorumlanmasında önemli işlevlere sahiptirler.³⁸

Türk toplumunun tanımlanmasının belli bir düşünsel temele oturtulması ve izlenecek yolun gösterilmesi amacına yönelik olarak, Atatürkçü düşüncenin irdelenmesi kuşkusuz bu çalışmanın başlıca amacı değildir. Kaldı ki, Atatürkçü düşünceyi ele alan, irdeleyen pek çok yetkin çalışma yapılmış, konuyla ilgilenenlerin kullanımına sunulmuştur. Ancak, Türk toplumu içinde yer alan ve topluma yön vermek en azından etkilemek gibi önemli bir güce sahip televizyon yayıncılığının ilke ve esaslarının belirlenmesine temel olmak üzere Atatürkçü düşüncenin ilkelerinin bilinmesinde yarar vardır. Televizyon yayıncılığının ilke ve esaslarının belirlenmesinde Atatürkçü düşünce ilkelerinin temel

³⁶ Türk Devrim Tarihi’nin aktarımıyla ilgili eleştirel bir değerlendirme için bkz. İNAL CEM AŞKUN, “Yükseköğretimde ve İşletmecilik Okullarında...” s. 20-23.

³⁷ EMRE, KONGAR, **Atatürk Devrim ve Kuramları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 222, Ankara, 1981, s. 429.

³⁸ Burada tamamlayıcı unsurlar olarak sözü edilen tam bağımsızlık, halk egemenliği vb. esaslar bazı çalışmalarda bütünlükçü ilkeler olarak sınıflandırmaktadırlar. Bilgi için bkz. ASIM ASLAN, **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, Aslan Yayınları, Ankara, 1990, s. 105, 106.

Anılan unsurlar bir başka çalışmada ise; Cumhuriyetçilik ilkesinin dayandığı esaslar olarak değerlendirilmektedir. Bkz. AHMET HALUK YÜKSEL, **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları**, Anadolu Ün. Yay. No: 257, Eskişehir, 1987, s. 201-209.

alınması, yürürlükte bulunan radyo-televizyon kanununda olduğu gibi, her yöne çekilebilen, ne anlama geldiği belli olmayan, şeklinde ifadelerle eleştiri konusu yapılan ilke ve esasların bulunmasını önleyebilecektir. Bu, aynı zamanda, televizyon yayın kuruluşlarının politika saptamada kullanabilecekleri anlaşılır ölçütlerin belirlenmesi anlamına gelecektir. Böylece televizyon yayınlarının denetim ve düzenleme mekanizmaları ile yayın kuruluşları arasında yayın politika ve içerikleri konusunda bir eşgüdüm sağlanabileceği gibi, televizyon yayın kuruluşlarının en azından toplumsal yapı, değer ve hedeflere ters düşmelerinin önlenmeside mümkün olabilecektir. Aşağıda ele alınan Atatürk ilkeleri anılan yaklaşım doğrultusunda sürdürülen bir çabanın ürünü olarak kabul edilmeli ve değerlendirilmelidirler.

Cumhuriyetçilik: Atatürkçü düşüncenin öngördüğü Cumhuriyetçiliğin açıklanmasına geçilmeden önce Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığının olmazsa olmaz koşullarından birinin, tam bağımsızlık düşüncesinin üzerinde durulmasında yarar bulunduğu düşünülmektedir. Atatürkçü düşüncenin savunduğu Türk toplum modeli tam bağımsızlık düşüncesi üzerinde temellendirilmekte, ileri sürülen görüşler, tam bağımsızlık durumunda anlam kazanmaktadırlar.

Atatürk, Türk ulusunun bağımsızlığına büyük önem vermiş ve çağdaş uygarlığa ulaşmanın vazgeçilmez bir koşulu olarak tam bağımsızlığın gerekliliğini vurgulamıştır. Atatürk bu konudaki görüşünü, “**Ne denli zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz...**

Öyleyse ya bağımsızlık, ya ölüm !”³⁹ sözleriyle açıklamaktadır. Tam bağımsızlık ilkesi yine Atatürk’ün sözleriyle soyut bir kavram olmaktan çıkarılarak : **“Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasi, ekonomi, adalet, askerlik, kültür gibi her alanda tam bağımsızlık ve özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamda bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir”**⁴⁰ şeklinde somutlaştırılmıştır. Atatürk’ün tam bağımsızlık düşüncesi bir yönüyle de karşı-emperyalist nitelik taşımaktadır. Batının gelişme mekanizmalarını iyi kavramış olan Atatürk için, batı gibi olmanın yani batılılığın önkoşulu karşı-emperyalizm olmuştur. Başka deyişle, Atatürk ve arkadaşları, batı gibi gelişmek için birinci koşulun, batının siyasal ve ekonomik sömürsünden kurtulmak olduğunun bilincindedirler.⁴¹ Ancak, ulus devletin her alanda mutlak egemen olduğu, emperyalizmin daha çok sıcak savaş yoluyla saldırı biçiminde algılandığı Atatürk döneminden farklı olarak, günümüzde tam bağımsızlığın korunması daha da zor görülmektedir. Günümüzde sömürü şekil değiştirmiş, gelişmiş ülkelerin azgelişmişler üzerindeki egemenlik araçları, azgelişmiş ülkelerde yaratılan ekonomik ve teknolojik bağımlılık olmuştur. Sermaye giderek uluslararası boyut kazanmış, iletişim elektronik aracılığıyla sınırları aşmıştır. Küreselleşmeyi savunanlar, ulusların bazı egemenlik haklarından vazgeçmeleri gerektiğini, ulusların karşılıklı bağ(ım)lılığı ilkesinin günümüzün gerçeği haline geldiğini ileri sürmektedirler. Özde

³⁹ ATATÜRK, Söylev, (5. Basım) TDK. Yayınları, No: 220/1, Ankara, 1973, s.10.

⁴⁰ ENVER ZİYA KARAL, Atatürk’ten Düşünceler, MEB. Atatürk Kitapları Dizisi, No: 1, İstanbul, 1981, s. 8.

⁴¹ KONGAR, s. 380-381.

bütün ulusların birbirine bağılılığı bir gerçektir, ancak bazı uluslar - özellikle azgelişmişler- gelişmiş uluslara oranla daha bağı(ım)lıdır.42

Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullara bakılarak Atatürk'cü düşüncenin öngördüğü tam bağımsızlık ilkesinin günümüzde geçerliğini sürdürdüğünü savunmak oldukça zordur denilebilir. Uygulamalar, tam bağımsızlık ve karşı-emperyalist düşüncenin terkedildiğini, bunun yerini batıya bağımlılığın aldığını göstermektedir.43 Ekonomik ve teknolojik koşulların yarattığı batıya bağımlılık eskiye oranla hem daha yoğun ve etkilidir, hem de başa çıkılması daha güçtür. Ancak, bu yoğunluk ve etkililik bir yandan tam bağımsızlık ilkesinin gerekliliğini haklı çıkartırken diğer yandan tam bağımsızlığın savunulması yönünde daha fazla çaba harcanmasının zorunluluğunu da ortaya koymaktadır. Açıklanmaya çalışılan tam bağımsızlık düşüncesi temel alınarak Cumhuriyetçilik ilkesi aşağıda irdelenmektedir.

Cumhuriyetçilik, yeni devletin temelleri altında yatan devrimin siyasal görünüşüdür. Laik anlayışla, dinsel-geleneksel otoritenin yerine halk ya da ulus otoritesinin geçirildiği siyasal yeni düzen, ifadesine Cumhuriyetçilikle kavuşmuştur.44 Cumhuriyet rejiminin işleyişi ulus egemenliği düşüncesine dayanır. Atatürk bu düşüncüyü "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" sözleriyle dile getirmiştir. Ulus egemenliğinin dayanağı ise yine Atatürk tarafından meclisçe kurulan bir karma komisyon önünde: **"Efendiler, egemenliği hiç kimse, hiç kimseye, bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik, güçle, erkle ve zorla alınır... Bu bir olup bittir. Söz konusu olan, ulusa egemenliğini**

42 HERBERT I. SCHILLER, "Dünya Ekonomik Sisteminin Ulusal Egemenlikleri Aşındırması" Enformasyon Devrimi Efsanesi, Der. YUSUF KAPLAN, Rey Yay., İstanbul, 1991, s. 300.

43 EMRE KONGAR, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 408.

44 KONGAR, Atatürk ve Devrim Kuramları, s. 397.

birakacakmıyız, bırakmayacakmıyız sorunu değildir. Sorun gerçekleşmiş bir olayı yasa ile saptamaktan başka bir şey değildir"⁴⁵ sözleriyle açıklanmıştır. Ulus egemenliği Cumhuriyet rejiminde temsil yoluyla kullanılır. Atatürk bu işleyişi şöyle açıklamaktadır⁴⁶: **"Gerçekten ulus egemenliği ilkesine göre yönetilen uygar devletlerde kabul edilen ve geçerlikte olan temel kural, ulusun genel isteklerini en çok temsil eden ve bu isteklerin gereklerini en yüksek güç ve yetki ile yapabilecek olan siyasal grubun, devlet işlerinin yönetimini yerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek önderin omuzuna yüklemesi ilkesinden başka birşey değildir"** Sözü edilen önder bir kişi veya diktatör değil, Atatürk'ün sözleriyle **"Ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir"**⁴⁷. Atatürk'ün açıkladığı bu yönetim biçiminin dayandığı temel, demokrasidir. Bu yönetim biçiminde sözkonusu olan, halkın halk tarafından halk yararına yönetilmesidir. Temsil yetkisine sahip parlemanto ulusun birey, halk ve kurumlarının haklarına, özgürlüklerine saygılı, onları koruyucu, aynı zamanda genişletici rol oynamakla sorumludur.⁴⁸

Atatürkçü düşüncenin öngördüğü cumhuriyetçilik özgürlüğü savunan bir Cumhuriyetçiliktir. **"Bağımsızlık ve özgürlük benim karakterimdir"** sözleriyle bu konudaki yaklaşımını ortaya koyan Atatürk, ulusal düzeyde özgürlük yanlılığını **"özgürlük olmayan bir ülkede ölüm ve yıkım vardır."**

⁴⁵ ATATÜRK, Söylev, s. 505.

⁴⁶ A.g.k., s. 161.

⁴⁷ A.g.k., s. 325

⁴⁸ İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz" *Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar*, Der. İNAL CEM AŞKUN, Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi, (çoğaltma) 1980, s. 198. Bu makale ilk olarak, *ESADER*, *ETİA*. Dergisi, C. XI, Eskişehir, 1975, ss. 1 -22' de yayınlanmıştır.

Her ilerleyişin ve kuruluşun anası özgürlüktür” sözleriyle açıklamaktadır⁴⁹. Ancak, Atatürkçü düşüncenin savunduğu sınırsız bir özgürlük de değildir. Özgürlüğün boyutları ve sınırları Atatürk tarafından şöyle dile getirilmektedir⁵⁰: **“Çağdaş demokraside, kişi özgürlükleri özel bir değer ve önem kazanmıştır. Artık kişi özgürlüklerine devletin ve hiçkimsenin el atması söz konusu değildir. Ancak, bu denli yüksek ve değerli olan kişi özgürlüğünün uygar ve demokrat bir ulusta neyi anlatmaya çalıştığı, özgürlük sözcüğünün kesin biçimde, düşünülebilen anlamıyla tanınması gerekir. Söz konusu olan özgürlük, toplumsal ve uygar insana özgü olan özgürlüktür. Bu nedenle kişi özgürlüğünü düşünürken, her kişinin ve sonunda da bütün ulusun ortak çıkarlarını ve devletin varlığını gözönünde bulundurmak gereklidir. Bir başkasının hak ve özgürlüğü ve ulusun ortak çıkarları için kişi özgürlüğünü sınırlandırmak, devletin temel ilkesi ve görevidir. Çünkü devlet kişi özgürlüğünü sağlayan bir kuruluş olmakla birlikte, aynı zamanda bütün özel girişimleri, genel ve ulusal amaçlar için birleştirilmekle yükümlüdür. “Özgürlük, başkasına zararı dokunmayacak her türlü girişimde bulunmaktır”** denildiği zaman, vatandaş özgürlüğünde yalnız bunun amaç alındığı, devletin bu amacı sağlamak için bir araç sayıldığı anlatılmış olur. Ama bu araçtır ki, ulusun genel çıkarlarını koruyacaktır.”

Birey özgürlüğünün sınırını başkalarının özgürlüğünün sınırı ile bitişik olarak tanımlayan Atatürkçü düşünce, toplumsal özgürlük boyutunda kamuoyunun özgürce oluşumuna ve basına ayrı bir önem vermektedir. Atatürkçü düşünceye göre, **“ kamuoyu, ulusun içinden taşan, her tür düşüncenin bulunduğu bir denizdir. Bu ortamda eleştiri ve**

⁴⁹ ARI İNAN, Düşünceleriyle Atatürk, Türk Tarih Kurumu Yay. XVI. dizi, S. 43, Ankara, 1983, s. 278.

⁵⁰ A.g.k.

tartışma bütünüyle özgürdür. Bu özgürlüğü herkes, hiçkimsenin etkisi olmadan kendi kendine kullanır. Hükümeti ve meclisi dikkatli tutan güç eleştiri özgürlüğüdür”⁵¹. Ancak “kamu yararı” her türlü eleştiri ve tartışmada her zaman temel alınması ve gözönünde tutulması gereken bir düşüncedir. İleri sürülen düşünceler, kamu yararı adına ortaya atılmalıdır.⁵² Atatürkçü düşünce, kamuoyunun oluşumunda çok önemli bir işleve sahip bulunan basının tam ve geniş bir özgürlüğe sahip kılınmasını savunur. Yalnız bu özgürlüğün doğru yolda kullanılması konusunun ince ve hassas bir konu olduğunu da vurgularken her türlü yasal bağdan önce basın mensuplarının, bilime, gereksinimlere ve kendi siyasal anlayışlarına olduğu kadar yurttaşların haklarına ve ülkenin, her türlü görüşün üzerinde bulunan yüksek çıkarlarına dikkat etmelerini, saygı göstermelerini bekler.⁵³ Basın yayın özgürlüğünden ortaya çıkacak olumsuzlukların giderilmesinin yolu ise, Atatürk’ün sözleriyle, “**basın özgürlüğünü kısıtlamaktan değil, yine basın özgürlüğünün sağlanmasından geçmektedir**”.

Ulusçuluk: Atatürkçü düşüncenin savunduğu ulusçuluk ilkesi bağımsızlık ve çağdaşlaşma gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir ilkedir.⁵⁴ Bilindiği gibi batı toplumlarında kilise egemenliğinin sona ermesinden sonra toplumları birarada tutabilme, ortak hedeflere yöneltebilme amacına yönelik olarak ulusçuluk kavramı ortaya çıkmıştır. Tarihi gelişimi bir yana bırakılırsa, batıda gelişen ulusçuluk anlayışının düşünsel temelleri, Atatürkçü ulusçuluk anlayışını etkilemesi açısından kısaca üzerinde durmaya değer niteliktedir. Günümüze değin gelişerek varlığını sürdüren ulusçuluk anlayışı iki temele dayanmaktadır.

⁵¹ A. AFET İNAN, *Atatürk’ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1989, s. 71.

⁵² A.g.k., s. 72.

⁵³ A.g.k., s. 75.

⁵⁴ KİŞLALI, s. 36.

Bunlardan birincisi “sözleşmeye dayalı ulusçuluk” anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre bir milliyete giriş, özgür bir seçime, iradi bir katılım edimine bağlanır. Toprak ve yurttaşlık temeline dayanır. İkinci anlayış “kalıtım olarak ulus” kavramından doğmaktadır. Bu anlayışa göre, birey bir ulusun mensubu olarak doğar. Tabiyet kişinin belirlediği bir şey değildir.⁵⁵

Atatürkçü düşüncenin savunduğu ulusçuluk anlayışına bakıldığında ulu önderin **“Ne mutlu Türküm diyene”** sözü, ilk ulusçuluk anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Atatürk bu sözle Türk’üm demeyi Türk olmaya üstün tutarak milliyete geçişi ilke olarak iradeye bağlı sayan bir ulusçuluk anlayışını ortaya koymaktadır. Bu anlayış günümüzde Türklük üzerinde yaratılan kavram kargaşasını kökten ortadan kaldıracak bir nitelik taşımaktadır. Burada toplumu nitelendiren şeyler, yalnızca o toplumun soykütüğünden kaynaklanmamakta, o topraklarda belirli bir süre yaşamakla, inanç ve değerlerle, yaşam tarzlarıyla, dil ve kültürle ilgili olmaktadır.⁵⁶ Atatürk bu anlayışı somutlaştırarak şöyle dile getirmektedir⁵⁷: **“Bu gün içimizde bulunan hristiyan, musevi yurttaşlar, yazgılarını ve geleceklerini Türk ulusallığına kendi vicdanlarından gelen istekleriyle bağladıktan sonra kendilerine yan gözle yabancı diye bakılması, uygar Türk ulusunun soylu ahlakından beklenebilir mi?”** Bu durumda Türk yurdu içinde yaşayan ve Türklük mirasını kabul eden herkese Türk demek gerekmektedir.⁵⁸ Atatürk tarafından yapılan ulus tanımı da bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Atatürk’ün tanımıyla ulus:

⁵⁵ NURİ BİLGİN, *Kimlik Sorunu*, Ege Yayıncılık, İzmir, 1994, s. 61.

⁵⁶ A.g.k., s. 63.

⁵⁷ AFET İNAN, s. 23.

⁵⁸ AHMET MUMCU, *Atatürkçülükte Temel İlkeler*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1981, s. 96.

“Zengin bir anı kalıtına sahip bulunan; birlikte yaşamak konusunda ortak isteklerde ve uzlaşmalarda içtenlikli olan; sahip olunan kalıtın korunmasını birlikte sürdürmek konusunda istençleri ortak olan insanların birleşmesinden ortaya çıkan topluluktur”⁵⁹. Tanımdan da anlaşılacağı gibi Atatürkçü düşüncenin ortaya koyduğu ulus anlayışı birleştirici, kaynaştırıcı bir ulus anlayışıdır. Öte yandan Atatürk, yeni insanın (toplumun) kendiliğinden geleceğine değil, yeni baştan yaratılacağına inanmaktadır.⁶⁰ Bu inancının gereği olarak ulusçuluğun geliştirilmesi, yaygınlaştırılması yönünde çaba harcamıştır. Ulusal benlik duygusunun geliştirilmesi ve ulusal birliğin sağlanabilmesi için, Türk tarihinin ortaya çıkarılması amacıyla Türk Tarihi Kurumunu (TTK), ulusal dilin geliştirilmesi için Türk Dil Kurumu’nu (TDK) kurmuştur.⁶¹ Bu açıdan bakıldığında Atatürk ulusçuluğunun ilerici, usçu ve olgul (pozitif) bilimci yönü ortaya çıkmaktadır.⁶²

Atatürk ulusçuluğunun değinilmesi gereken bir başka yönü de ulusçuluk anlayışının kültürel bir temelini bulunmasıdır. Atatürk **“Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür”** sözleriyle Türk ulusunun bir kültür temeli üzerinde oluşturulacağını açıklamaktadır. Ancak bu kültür geleneksel islam kültürü değil, çağdaş, layık Türk kültürü olacaktır⁶³. Gerçekten de, din olgusu, Türk ulusunu oluşturucu öğeler olarak sayılan, siyasal varlıkta, dilde, yurttta, soy ve kökende birlik; tarihsel ve ahlaksal yakınlık kavramlarının içinde yer almıştır. Dini, bireysel inanç düzeyinde

⁵⁹ AFET İNAN, s. 24.

⁶⁰ BOZKURT GÜVENÇ, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bk. Yay. No: 1549, Ankara, 1994, s. 233.

⁶¹ YÜKSEL, s. 214.

⁶² SUNA KILI, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. No: 221, Ankara, 1981, s. 210.

⁶³ GÜVENÇ, s. 229.

kabul eden Atatürk, tarihsel süreç içinde dinin ulus kavramını oluşturunca değil, aksine engelleyici bir işlevi olduğunu savunmuştur.⁶⁴

Ulusçuluk ilkesini açıklanmaya çalışılan temellere dayandıran Atatürkçü düşünce diğer uluslarla ilişkilerde Türk ulusçuluğunu **“ilerleme ve gelişme yolunda uluslararası ilgi ve ilişkilerde, bütün çağdaş uluslara koştur ve onlarla bir uyumda görünmekle birlikte Türk toplumsal birleşiminde bulunan kendine özgü niteliklerini ve benliğini saklı tutmaktır”**⁶⁵ sözleriyle açıklamaktadır. Şimdiye kadar yapılan açıklamalar ışığında Atatürk ulusçuluğunu kısaca aşağıdaki gibi tanımlamak olanaklıdır:

“Ulusçuluk, ulusun tüm bireyleriyle amaçta, ülküde, yazgıda, inançta, dilde, kültürde ulusal kimlik bilincine varması, “ben Türküm” diyebilmenin; tasada, kıvançta, olanakların dağılımında birleşebilmenin mutluluğuna ulaşması; ülke ve ulus bütünlüğü için birlikte çalışma, eyleme geçebilme, erdemini, özverisini göstermesi; yönetimde, ekonomide, siyasette, kültürde, bağımsızlık doğrultusunda gelişmeye, çağdaşlaşmaya katkıda bulunmasıdır”⁶⁶.

Devletçilik: Günümüzde devletçilik denildiğinde akla ilk gelen devletin ekonomik yaşamda etkin rol alması ve karışmacılığı düşüncesi olmaktadır. Devlet özel girişim önünde bir engel olarak görülmekte ve ekonomik yaşamdan çekilmesinin sivil demokratik toplum anlayışının gereği olduğu savunulmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda devletçilik, sosyalist ülkelerde uygulama alanı bulabilen, devletin her yönüyle toplumsal yaşama egemen olması anlayışıyla abartılı benzerlikler

⁶⁴ Atatürk’ün bu konudaki görüş ve değerlendirmeleri için bkz. AFETİNAN, s.18-20.

⁶⁵ A.g.k., 26.

⁶⁶ KILI, s. 207.

kurularak açıklanmaya çalışılmaktadır.⁶⁷ Oysa Atatürkçü düşüncenin ilkelerinden biri olarak Türk toplumsal yaşamına giren devletçiliğin yukarıda dile getirilen anlayışla ilgisinin bulunduğunu ileri sürmek oldukça zordur. Öncelikle Atatürkçü düşüncenin ortaya koyduğu devletçilik ilkesi hiçbir zaman özel girişimin karşısında olmamıştır. Atatürk, Türkiye için uygun görülen devletçilik anlayışını şu sözlerle açıklamaktadır.

“Bizim izlenmesini yerinde gördüğümüz devletçilik ilkesi, bütün üretim ve dağıtım araçlarını bireylerden alarak, ulusu büsbütün başka temeller üstünde düzenlemek amacını izleyen sosyalizm ilkesine dayanan kolektivizm ya da kominizm gibi özel ve kişisel ekonomi girişimlerine ve iş yapmalarına meydan bırakmayan bir yöntem değildir”⁶⁸.

Bilindiği gibi devletçilik ilkesi, savaştan çıkmış, yoksul, sermaye kesimi (burjuvası) bulunmayan Türkiye Cumhuriyetinin planlı ve hızlı kalkınmasını sağlamak amacıyla, başka yol bulunamadığı için, ortaya atılmış ve uygulamaya konulmuştur. Devletin bu nedenlerle ekonomik yaşamda etkin rol alışı amaçlanan kalkınma yönünde önemli katkılar sağlarken bir yandan istihdam yaratmış, diğer yandan özel girişimin geliştirilmesinde de önemli işlev görmüştür.⁶⁹ Ancak Atatürkçü

⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti başbakanı, gerçekleştirmeye çalıştıkları özelleştirme programını açıklamak ve savunmak için “ülkedeki sosyalist devleti biz yıktık” tuncesini “Devletçilik” karşıtlığı anlamında kullanmıştır.

⁶⁸ İNAN, s. 253.

⁶⁹ Özel girişimin yeterli istihdam yaratmaması nedeniyle devletin kamu kuruluşlarında istihdam politikası günümüzde de sürmektedir. KİT’lerin verimsiz işletmeler durumuna düşmesinin nedenlerinden birinin aşırı istihdam olduğu bilinmektedir. Öte yandan ekonomik yaşamda etkin rol alan devletin, yasal ya da yasal olmayan yollardan özel girişime kaynak aktarma aracı olarak kamu kuruluşlarını kullandığı da bir gerçektir. İSKİ ve Emlakbank yolsuzlukları yasal olmayan kaynak aktarımının son bilinen örneklerindendir. Devletin geçmişte özel girişime kaynak aktarımı konusunda bilgi ve örnekler için bkz. DOĞAN AVCIOĞLU, *Türkiye’nin Düzeni*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990, s.410-444.

düşüncenin ortaya koyduğu devletçilik ilkesi, ekonomi devlet ilişkisinden çok daha kapsamlıdır. Atatürkçü düşüncenin savunduğu devletçilik, salt anamalcı ve salt Marksist model dışında bir ekonomik kalkıma yöntemi aramanın ve bunun gereğine inanmanın ürünüdür. 1929 yılından başlayarak, bir yandan anamalcı dünyanın en derin bunalımlarından birini yaşaması, öte yandan Sovyet modelinin ulusallığı yadsınması, halkçılık ilkesine ters düşmesi, aşırı baskı yöntemine başvurulması, Türkiye'yi bu dönemde devletçilik yoluyla kendi ulusal kalkınma modelini oluşturma çabasına itmiştir.⁷⁰ Bu koşullar altında oluşturulan devletçiliğin kapsamı, genel hatlarıyla aşağıdaki gibi belirtilmektedir.⁷¹

İlke olarak, devlet bireyin yerine geçmemelidir. Ancak bireyin gelişmesi için genel koşullar gözönünde bulundurulmalıdır. Bireyin kişisel etkinliği, ekonomik gelişmenin asıl kaynağı olarak kalmalıdır. Bireyin gelişmesine engel olmamak, onların her bakımdan olduğu gibi, özellikle ekonomik alandaki özgürlük ve girişimleri önünde devletin kendi çalışmasıyla bir engel koymaması, demokrasi ilkesinin en önemli temelidir. Bu durumda "bireysel gelişmenin engel karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet etkinliğinin sınırını oluşturmaktadır." Buna karşılık, genellikle zaman ve yer bakımından süreklilik gösteren ekonomik bir işi devlet üzerine alabilir. Sözelimi, bir iş ki, büyük ve düzenli bir yönetim gerektirir ve özel kişiler elinde tekele düşme tehlikesini gösterir veya genel bir gereksinimi karşılar, o işi devlet üzerine alabilir. Öte yandan kişi ya da ortaklıklara bırakılan işlerde, devletin, bu işlere karışması söz konusu olmasa da, bu işlerin onlara bırakılmasının devleti temel görevlerini yerine getirmede zor durumlarda bırakmayacağından emin olunması gerekir.⁷² Unutulmamalıdır ki devletten sözedilen yerde ulus vardır. Yukarıda anılan ilkeler

⁷⁰ KILI, s. 229.

⁷¹ AŞKUN, "Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz", s. 197.

⁷² AFET İNAN, s. 50.

çerçevesinde, ulusun olanaklarını, ülkenin varlıklarını ulus yararına, halk yararına kullanmak, geliştirmek, kalkınmayı gerçekleştirmek, ulusu tüm bireyleriyle mutlu kılmak, ülkeyi bayındırlaştırmak, gönendirmek devletin birinci görevidir.⁷³ Tüm bunların gerçekleştirilmesi çabaları, içinde devletin gözardı etmemesi gereken bir gerçek daha vardır. Ulusal servetin dağılımında daha mükemmel bir adalet ve emek verenlerin daha yüksek gönenci, ulusal birliğin korunması için kaçınılmaz bir koşuldur.⁷⁴

Halkçılık: Atatürk ilkelerinden biri olan halkçılık Osmanlı düzenindeki hilafetçilik anlayışının karşıtı olarak Cumhuriyetin dayandığı bir ilkedir. Bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı belli bir sınıf ya da grupla değil, toplumun tüm katmanlarını içine alan bir dayanışma ile kazanılmıştır. Bu yüzden Cumhuriyetin halkçılık temeline dayandırılmasının gerçeği simgelediği söylenebilir. Tüm halkın çabalarıyla elde edilen bağımsızlığın yine tüm halkın pay sahibi olduğu bir egemenliğe dönüştürülmesi son derece doğal ve yerinde bir yaklaşımdır. Ulusal egemenliğin halka ait olduğunu Atatürk “**iç politikamızda ilkemiz olan halkçılık, yani ulusu kendi özüyle geleceğine egemen kılmak kavramı, Anayasamızla saptanmıştır**”⁷⁵ sözleriyle dile getirmektedir. Egemenlik hak ve yetkisinin halka ait olduğunu belirten Atatürk, bu konuda halka düşen sorumlulukları da vurgulamaktadır:

“Kendimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya zorunlu olan bir halkız. Bundan ötürü herbirimizin hakkı vardır. Yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve yaşamını çalışmaktan uzak geçirmek isteyen kişilerin bizim toplumumuz-

⁷³ KILI, s. 233.

⁷⁴ AFET İNAN, s. 53.

⁷⁵ İNAN, s. 243.

içerisinde yeri yoktur. Halkçılık, toplumsal düzenini emeğine, hukukuna dayatmak isteyen bir toplumsal uğraştır⁷⁶.

Türkiye’de halkçılık, bazıları tarafından, özellikle düşük gelirli emekçilerin yer aldığı çoğunluğun oluşturduğu bir sınıf kavgası düşüncesinin dile getirilişi biçiminde algılanmıştır. Atatürkçü düşüncenin emekten yana tavır takındığı açıktır. Ancak, Atatürkçü düşünce sınıflı toplum anlayışını reddetmektedir. **“Sınıfsız, ayrıcalıksız kaynaşmış bir kitleyiz”** sözüyle Atatürk halk kavramını nasıl yorumladığını, Türk toplumu için nasıl bir halk düşüncesi taşıdığını açıkça göstermektedir. Ayrıca sınıflı toplum düşüncesini savunanların benimsediği etnik kökenli “halklar” düşüncesi de, Atatürkçü halkçılık anlayışına uymamaktadır. Ulusçuluk ilkesinde de değinildiği gibi, Türkiye sınırları içinde etnik bir ayırım ilkesi Atatürkçü düşünceye aykırıdır. Tarihsel açıdan bakıldığında Ulusal Kurtuluş Savaşı Türkiye’deki insanların birliği, bütünlüğü için yapılmış; savaşların bir takım “halklar” yaratılarak birbirlerinden ayrılması amaçlanmamıştır. Savaş sonrası oluşturulan devlet, bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde egemenliği sonucu ortaya çıkmış bir “sınıf Cumhuriyeti” de değildir. Gerçi toplumların yapısı sınıfsaldır ve tarihi gelişim içinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde olmayan bir sınıflaşmanın belirdiği söylenebilir. Ancak önemli olan toplumun kuruluş felsefesinde “sınıf ayrıcalıklarının” yer almamasıdır.⁷⁷ Atatürkçü düşüncenin belirlediği devlet felsefesinde de bu görülmektedir. Tüm bu açıklamalar ışığında öz bir tanım yapılmak istenirse, Atatürkçü düşünce açısından **halkçılık; Geniş halk kitlelerinin çıkarlarının her türlü kişisel veya özel çıkarların üzerinde tutulması, halkın devlet yönetiminin gerçek egemeni kılınmasıdır**, denilebilir. Bu tanım doğrultusunda halkçılık, cumhuriyetçilik ilkesinin içerdiği demokratik, özgürlükçü, çoğulcu

⁷⁶ SUNA KILI, *Halkçılık*, Cumhuriyet Gazetesi, 15.6.1995. s. 2.

⁷⁷ AŞKUN, s. 207.

yönetimin yasalaradaki bir hak olmaktan çıkarılıp halklaştırılmasını, işlerliğe kavuşturulmasını; yönetimde, siyasette, kalkınmada, gelirlerin dağılımında, devlet ve ulus olanaklarının kullanılmasında, halk yararının gözetilmesini amaçlar. Bu amaçlar doğrultusunda devleti, önlemler almak, yasalar çıkarmak, düzenlemelere gitmek, engelleri ortadan kaldırmakla görevli kılar.⁷⁸

Layiklik: Atatürkçü düşüncüyü oluşturan ilkelerin hepsi önemlidir ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde birbirlerinin dayanağını oluştururlar. Ancak, dinsel-geleneksel bir siyasal otoriteye karşı ulus egemenliğine dayalı Türkiye Cumhuriyetinde Layiklik altı ok'un eksenini oluşturan ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu yüzden son derece önemli bir ilkedir. “**Demokrasinin ön koşuludur; çünkü layiklik olmadan gerçek bir düşünce özgürlüğünden söz edilemez. Ulusçuluğun ön koşuludur; çünkü layik olmayan toplumda önem taşıyan öge ulus değil, insanların oluşturduğu ümmettir. Devrimciliğin ön koşuludur; çünkü layikliğı kabul etmeyen bir toplumda, bilim ve çağın gereklerinin gerisinde kalmış kurumları değiştirmenin tartışması bile genellikle yapılamaz. Halkçılığın önkoşuludur; çünkü bir din devletinde halkın istekleri değil, dinsel seçkinlerin düşünceleri önemlidir**”⁷⁹.

Günümüzde layiklik, basit olarak, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması biçiminde tanımlanmaktadır. Dinin devlet işlerinden ayrı tutulması düşüncesi, kasıtlı olarak, din karşıtlığı, din düşmanlığı biçiminde de yorumlanabilmektedir. Oysa gerçekte layiklik din karşıtlığı olmadığı gibi, anlam olarak da din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması biçiminde yüzeysel bir tanımlamayla açıklanamayacak kadar

⁷⁸ KİLİ, Atatürk Devrimi Bir. Çağdaşlaşma Modeli, s. 226.

⁷⁹ KIŞLALI, s. 30.

derin düşünsel boyutu bulunan bir ilkedir.⁸⁰ Bilindiği gibi layik toplum düşüncesi Türkiye'ye batıdan getirilmiş bir anlayıştır. Bu yüzden batıda layik topluma giden yolda önemli belgelerden olan Amerikan İnsan Hakları Bildirisi'nin layikliği ilgilendiren bölümüne değinmekte yarar vardır.

“Bütün insanlar hür olarak yaratılmıştır. Doğuşta kazandıkları bazı haklar vardır ki, onlardan yoksun olamazlar. Bu haklar hayat ehemmiyeti, özgürlük ve mutlu olmayı istemektir. Hükümetlerin kuruluş görevi, bu hakları garanti etmektir. Hükümetler ancak halkın iradesine dayandıkları sürece yasaldırlar. Din ve Tanrı'ya borçlu olduğumuz ödev ve bunun yerine getirilmesi biçimsel kuvvet veya şiddetle değil, akıl ve kanı ile yönetilebilir. Herkes eşit bir şekilde, vicdanının emrettiği gibi, dininin gereğini yapmak özgürlüğüne sahiptir”⁸¹.

1789 Fransız İhtilal Bildirisi'nde ise konuya şöyle değinilmektedir.

“İnsanlar, hakları yönünden hür ve eşit olarak doğarlar, hür ve eşit kahlırlar. Hiç kimse dini dahi olsa beslediği fikirden dolayı rahatsız edilemez. Yeterki bu fikirlerin açığa vurulması, kanunlarla kurulmuş olan kamu düzenini bozmasın”⁸².

⁸⁰ Layiklik en temelde insanı insan yapan, diğer canlılardan ayıran düşünce unsurunun toplumsal yaşama egemen kılınmasıdır denilebilir. İnsanın her türlü dogmadan sıyrılıp kendisiyle ilgili herşeyin merkezine kendisini (insanı) koyma düşüncesinin kökeni, Descartes'ın ünlü **“Düşünüyorum Öyleyse Varım”** sözüne kadar götürülmekte ve bu sözden yola çıkılarak aydınlanma çağının felsefesi şöyle açıklanmaktadır. **“Mesele işte buradadır. Düşünmeyi inanmanın önüne geçirmek, yeniden doğan insanlığın, gurur, cüret ve büyüklüğünü yaratmıştır. İşte Rönesans budur”**.

WALTHER KIAULEHN, *Teknoloji Tarihi (Demir Melekler)* Çev. HAYRULLAH ÖRS, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 36

⁸¹ İNAL CEM AŞKUN, **“Ana Çizgileriyle Layiklik”** Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar, Der. İNAL CEM AŞKUN, Kütahya Yönetim Bil. Fak., 1980, s. 139, (çoğaltma).

⁸² A.g.k.

Görüldüğü gibi, her iki bildirinin içeriğindeki ortak özellik din olgusunun bireyin özgür vicdanına bırakılmasıdır. Bireye inanç özgürlüğünün tanınması, onun bu hakkının korunduğu anlamına geldiği gibi, bu hakkın kuvvet veya şiddetle başvurulmadan kullanılabileceğinin, kamu düzenini bozamayacağına belirtilmesi de dinin bir toplumsal yönetim aracı olamayacağı düşüncesinin göstergesi sayılabilir.

Türkiye’de de yönetim açısından bakıldığında layiklik, egemenliğin ilahi güç adına hareket ettiklerini savlayanlardan alınarak halka teslim edilmesidir. Osmanlılarda halife ünvanını da taşıyan padişahın elinde bulunan ve şariat ilkeleriyle kullanılan yönetim gücü, Türkiye Cumhuriyeti’nde layik düşünceyle halk egemenliğine dönüştürülmüş; gücün kullanımı halk adına TBMM tarafından üstlenilmiştir. Atatürk bu açıdan layikliği iki temele dayandırmaktadır.⁸³ Bunlardan ilki devlet yönetiminde bütün yasa, kural ve düzenlemelerin; bilginin çağdaş uygarlığa getirdiği ilke ve yöntemler doğrultusunda, gereksinimlere göre yapılıp uygulanmasıdır. İkincisi, çağdaş ilerleme yolunda başarının sağlanabilmesi için dinin devlet işlerinin yanısıra politikadan da ayrı tutulmasıdır. Atatürk’ün **“Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur”** ve **“Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir”** sözlerinin biraraya getirilişi, Atatürkçü düşüncenin layik yönetim anlayışının iki cümleyle özetlenmesidir.

Atatürkçü Layik düşüncenin din karşıtlığı ile de bir ilgisi bulunmamaktadır. Atatürk’ün layikliğinin en güzel kanıtlarından biri tüm bağımsızlık savaşı boyunca din adamlarıyla işbirliği içinde olmasında da görülebilir. Atatürk dine değil, dinin çağın gereği olan siyasal ve toplumsal düzenlemelere engel olmak için kullanılmasına karşı çıkmıştır. Atatürkçü layiklik ilkesi dini yadsımamakta,

⁸³ AFET İNAN, s. 68-69.

kışkırtmamaktadır. Yalnızca dinin toplumu tekeli altına alma isteğine, din perdesi ardına gizlenerek gerici düşünceyi topluma egemen kılmaya çalışan ve geleneksel toplumu sürdürmek isteyenlere karşı koymuştur, koymaktadır.⁸⁴ Atatürk bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirmektedir

“Türk ulusu birçok yüzyıllar boyunca ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin, adeta bir sözcüğünün bile anlamını anlamadan Kur’an’ı ezberleyip beyni sulanmış hafızlara döndüler. Başlarına geçmiş olan hırslı ve zorba hükümdarlar, Türk ulusunca ne olduğu, kim olduğu belirsiz, ağzıyla ateş ve azap saçan cahil hocalarla, korkunç bir karanlık ve karşılık yumağına dönüşen dini, kendi kapalı tutkularına ve politikalarına alet ettiler... Türk ulusunu Allah için, peygamber için topraklarını, çıkarlarını ve benliğini unutturacak, yalnız Tanrı yolunda olacak denli derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyuttular. Ulusal duyguyu yok eden, bu dünyaya inandırmayan; yoksulluklar, ve kötülükler başgöstermeye başlayınca da, asıl gerçek mutluluğa öbür dünyada kavuşacağı inancını aşıl原因 “dinsel dogma” ve “dinsel duygu”, ne var ki ulusun uyanıp aklı başına geldiği zaman acı gerçekleri görmesine engel olamadı ”⁸⁵.

Atatürk’ün islam dini karşısındaki tutumunu, Fransa’daki müslümanların önderi konumundaki Şeyh Abbas ise şöyle açıklamaktadır.

“Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünde din adamları çok olumsuz roller oynadılar. Mustafa Kemal, din adamlarının hatalarını ve yarattıkları tehlikeyi anladığı için, devrimine önce onlardan başladı... Atatürk cehalete karşı savaştı, İslam’a karşı değil ”⁸⁶.

⁸⁴ KILI, s. 239-240.

⁸⁵ AFET İNAN, s. 18-19.

⁸⁶ KIŞLALI, s. 33.

“Bizim dinimiz akla en yakın ve en doğal dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur” sözleriyle bu görüşü doğrulayan Atatürk, toplumu durağanlaştıracak, gelenekçi kılacak düşüncelerin karşısındadır. Bu durumu toplumsal bir hastalık olarak nitelemekte ve. **“Ulus ulus yapan, yükselten ve ilerleten güçler vardır. Düşünce güçleri ve toplumsal güçler. Düşünceler anlamsız, mantıksız safsatalarla dolmuş olursa o düşünceler hastadır. Yine toplum yaşamı akıl ve mantıktan yoksun, yararsız ve zararlı birtakım inançlar ve geleneklerle dopdolu olursa felce uğrar”**⁸⁷ demektedir.

Yapılan açıklamalar ışığında, sonul olarak, Atatürkçü düşüncenin savunduğu layiklik anlayışının bir tanımı yapılmak istenirse, Layiklik: din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin dinin etkisinden kurtarılması, toplumsal düzenin ve hukuk kurallarının dine değil, akla ve bilime dayandırılmasıdır.⁸⁸

Devrimcilik: Atatürkçü düşüncenin tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kadar önemseydiği bir başka hedef, çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmış bir Türkiye Cumhuriyeti’dir. Bu yüzden devrimcilik ilkesi; Türk Ulusu’nun değişen ve gelişen yaşam koşullarına paralel olarak ileriye gitmesini güvence altına almak amacını taşıyan bir ilkedir. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen diğer tüm devrimleri korumak da devrimcilik ilkesinin temelini oluşturur.⁸⁹ Atatürk bu konudaki görüşlerini şu sözlerle dile getirmektedir. **“Efendiler! yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamı tamamına çağdaş, bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum haline iletmektir. Devrimlerimizin temel ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen anlayışları silip süpürmek zorunludur. Şimdiye değin ulusun**

⁸⁷ INAN, s. 249.

⁸⁸ ASLAN, s. 145.

⁸⁹ YÜKSEL, s. 246.

kafasını paslandıran, uyuşturan bir anlayışta bulunanlar olmuştur. Her halde kafalara yerleşmiş boş inanışlar tümüyle kavulacaktır. Onlar çıkarılmadıkça kafaya gerçeğin nurlarını sokma olanağı yoktur”⁹⁰.

Dikkat edilirse Atatürk’ün devrim düşüncesinin yöneldiği ilk hedef zihinlerdir. Başka deyişle çağdaş bir toplumun yapı ve kurumlarını oluşturup, toplumun bunları kendiliğinden benimsenmesini beklemek gibi bir anlayışa sahip değildir. O herşeyden önce insanın düşünüş ve davranış biçimlerini değiştirmeye, çağdaş insanı yaratmaya yönelik bir kültür devriminin peşindedir. Bu anlayış çerçevesinde dilde, hukukta, eğitimde, giyimde yaptığı devrimler çağdaş Türk kültürünün temelini oluşturan anlamlı atılımlardır. Atatürk’ün hedeflediği Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür, yol göstericisi bilimdir, fendir.

Öte yandan Atatürk’ün devrim anlayışı dural (statik) değil, devingen (dinamik) özellik taşır. Kendi sözleriyle **“Uygarlık yolu üzerinde duraklayanlar, durup da geri bakıp imrenmek bilgisizliğinde bulunanlar, genel uygarlığın çöşüp gelen seli altında birgün boğulacaklardır”⁹¹.** Bu yüzden O’nun için devrimler bir son değil, bir başlangıçtır. Bu aynı zamanda Atatürk devrimlerinin evrimsel yönünü gösterir. Toplumsal yapıya ancak belli bir evrimleşme sürecine alınan devrimler yerleşebilir. Devrimler evrimleşemezse o zaman yapıldıkları noktada kalır ve toplumsal bir davranış değeri yaratmazlar.⁹² Başka deyişle, toplumun gelişmesi, değişmesi karşısında katı, değişmez, kalıplaşmış, her zaman doğru, geçerli sanılan kurallar yeni oluşumlara, yeni gereksinimlere yanıt vermekten uzaklaşırlar. Atatürk işte bu nedenlerden dolayı Atatürkçü düşüncenin doktrinleştirilmesine her zaman karşı çıkmış, bu yaklaşımını

⁹⁰ İNAN, s. 254.

⁹¹ BEDİA AKARSU, *Atatürk Devrimi ve Temelleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 29.

⁹² AŞKUN, *Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz*, s. 210.

“doktrin istemem, donar kalırız” sözleriyle dile getirmiştir. Sonuç olarak Atatürkçü düşüncenin sunduğu devrimcilik ilkesi, yenileşmeden, çağdaşlaşmadan yana; aklın ve bilimin yol göstericiliğinde sürekli devrimcilik anlayışdır denilebilir.

10. TÜRKİYE’DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ AMAÇ VE POLİTİKALARININ BELİRLENMESİNDE ATATÜRK İLKELERİ DOĞRULTUSUNDA ÖNERİLER

Atatürkçü düşünce sistemi Türk toplumu için kuşkusuz bir model niteliği taşımaktadır. Atatürkçülük, bir yönüyle Türkiye Cumhuriyeti anayasalarına kadar girmiş ve bir dönem uygulanabilmiş olması; diğer yönüyle toplumca benimsenmesi ve savunulması nedeniyle de bir öneri olma boyutunu aşmış, Türk toplumunun gerçeği olma niteliğini kazanmış bir düşünceler demetidir.⁹³ Ancak, Atatürkçü düşünce geçirdiği yetmiş yılı aşkın süre içinde, siyasi iktidarların farklı amaçları için kullanılmış, içi boşaltılmış, saptırılmış; savunduğu ilke ve esaslara hiç de uygun olmayan uygulamaların aracı yapılmıştır. Yine de Atatürkçülüğe aykırı olarak yapılan her türlü uygulamanın Atatürkçülük adına yapıldığının savunulması, Atatürkçü düşüncenin özüne uygun olarak Türk toplumunda varlığını sürdürdüğüünün bir kanıtı sayılabilir. Üstelik bu varlık, Türk toplumunun içine düştüğü açmazlardan kurtulmasının güvencesidir.

⁹³ TUSİAD tarafından yaptırılan bir araştırma Atatürkçü düşüncenin Türk toplumunca önemli ölçüde benimsendiğine ilişkin önemli bulgular içermesi açısından incelenmeye değerdir. Bilgi için bkz. ÜSTÜN ERGÜDER, YILMAZ ESMER, ERSİN KALAYCIOĞLU, *Türk Toplumunun Değerleri*, TUSİAD Yay. No:T/91, 6-145, İstanbul, 1991.

Toplumun tümünü her yönüyle kapsayan makro düzeyde bir model olması sebebiyle, Türk toplumu içinde yer alan ve etkinlikte bulunan her türlü kurum ve kuruluş; örgütlenme, politika saptama, yöntem belirleme vb. konularda Atatürkçü düşünce sisteminden yararlanabilir, yararlanmalıdır. Kurumsallaşmış yapısıyla ve üstlendiği işlevlerle Türk toplum yaşamının çok önemli bir parçası durumuna gelmiş bulunan Türk televizyon yayıncılığının yeniden yapılandırılmasında da Atatürkçü düşünce sisteminden yola çıkılmasında büyük yarar bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, bu anlayış doğrultusunda Türk televizyon yayıncılığı ele alınacaktır. Televizyon yayıncılığının örgütlenme biçimi, yayın esasları ve diğer düzenlemelerin eleştirel bir değerlemeden geçirilmesine; hatalı veya eksik olduğu düşünülen hususların nasıl düzenlenebileceğine ilişkin görüşlerin gerekçeleriyle sunulmasına çalışılacaktır.

Televizyon yayıncılığının düzenlenmesinde öncelikle gözetilmesi gereken husus, yayınların hangi esaslar çerçevesinde yapılacağını belirlemektir. Türkiye’de televizyon yayıncılığını düzenlemek amacıyla günümüze değin çıkarılan yasalara bakıldığında da bu yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Yayın ilke ve esaslarının belirlenmesi aşamasında belkide yanıt verilmesi gereken ilk soru, televizyon yayını yapılmasına neden gerek duyuldu? sorusu olabilir. Bu sorunun her toplum için geçerli olan ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine de konulmuş bulunan yanıtı, kişilerin haber alma hak ve özgürlüğünde yatmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da bu hak ve özgürlük 22. madde ile düzenlenmiştir. Haberleşme hürriyeti başlığını taşıyan bu maddeye göre, herkes haberleşme hürriyetine sahiptir.⁹⁴ Bireysel haber alma hak ve özgürlüğü, beraberinde haberin serbestçe yayılması

⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1982. s. 15.

özgürlüğünün sağlanmasını gerektirmektedir. Bireyin haber kaynakları arasında çok önemli bir yer tutan basın serbestçe haber yayma hak ve özgürlüğü bu açıdan vaz geçilmez bir düzenlemedir. Anayasanın 28. maddesi, “**Basın hürdür, sansür edilemez**” cümlesiyle, bu özgürlüğün basına tanındığını açıkça ortaya koymaktadır.⁹⁵

Elbette basın özgürlüğü sınırsız bir özgürlük değildir. Anayasa ve basınla ilgili yasal düzenlemeler bu özgürlüğün sınırlarını çizmektedirler. Televizyon yayıncılığının ilke ve esasları belirlenirken güdülmesi gereken politika; yasaların koyduğu sınırlılıkları daha da genişleten ve kapsamlı kılan yasakçı bir yaklaşımın benimsenmesi değil, yasalara aykırı olmamak kaydıyla yayınların daha da özgür kılınabilmesinin sağlanması olmalıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda, yürürlükte bulunan radyo-televizyon yasasında yer alan yayın ilkelerine bakıldığında düzenlemelerin oldukça ayrıntılı olduğu, ilkelerin bir kısmının geçmiş dönemin yasakçı anlayışının ürünü olarak yeni düzenlemede de yerini koruduğu; bir kısmının ise ilke konusu olmaması gereken uygulamalara ilişkin düzenlemeler olduğu görülmektedir. Diğer bir kısım ilkeler ise Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinden aktarmalar şeklinde yeni yasaya girmişlerdir. Yayın ilkeleri bu haliyle bir bütünlük oluşturmamakta, topluma bir bölüm özelliği göstermektedirler. Bu yüzden de yasanın uygulanmaya başlanmasının hemen ardından yayın kuruluşları ile yasanın uygulayıcısı konumundaki Radyo Televizyon Üst Kurulu arasında çatışmalar doğmaya başlamıştır.⁹⁶

⁹⁵ A.g.k. s. 19.

⁹⁶ Radyo Televizyon Üst Kurulu’nun yayın kuruluşlarına kapatma cezaları vermeye başlamasıyla kamuoyuna da yansıyan bu çatışmaların tartışıldığı bir televizyon programında, kurul üyesi ESİN KONANÇ, sorunların “yasanın gerekçesinin bulunmamasından” kaynaklandığını ileri sürmüştür. Açık Programı, TRT TV1, 27.7. 1995. Saat 21.30.

Yayın ilkeleri tek tek ele alınıp incelendiğinde televizyon kuruluşlarının yayınlarının istenildiği anda durdurulabilmesinin olanaklı olduğu savunulabilir. Başka deyişle, halkın neyi bilip, neyi bilmemesi, neleri izleyip, neleri izlememesi gerektiğine karar verme yetkisi Radyo Televizyon Üst Kurulu'na tanınmakta; üstelik bu yetkinin sınırları belirsiz tutularak yasanın adeta "Demokles'in Kılıcı" gibi kullanılabilmesine yasal taban hazırlanmış olmaktadır.⁹⁷ Yayın ilkelerinin (b) maddesinde "Toplumun milli ve manevi değerine", (d) maddesinde "Genel ahlak, Toplum huzuru ve Türk aile yapısına", (h) maddesinde "Türk milli eğitiminin genel amaçlarına, temel ilkelerine ve milli kültürün geliştirilmesi ilkesine", (m) maddesinde "çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına" ifadeleriyle yer alan hükümler bu açıdan en belirgin yasa maddeleri olarak öne çıkmaktadırlar. Söz konusu maddelerde yer alan milli kültür, genel ahlak, Türk aile yapısı gibi kavramlar kullanılış biçimiyle durağan bir yapıyı çağrıştırdıkları gibi, sanki bu kavramlar yeterince açık olarak tanımlanmış ve toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmiş izlenimi yaratmaktadırlar. Oysa kültür sürekli değişen bir özelliğe sahiptir. Ayrıca, gerek kültür gerek ahlak kavramları eğitim düzeyi, coğrafi bölge, yerleşim alanı (kır-kent v.b.) ekonomik koşullar gibi değişkenlerin etkisiyle topluluktan topluluğa, bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durumda bütüncül bir kültür ve ahlak anlayışından sözedilemeyeceği gibi bu yönde bir savunma, din, gelenek vb. etkenlerden de kaynaklanan kültür çeşitliliğinin reddedilmesi anlamına gelebilmektedir. Üstelik konuya böyle yaklaşıldığında ilkelerin kendi içlerinde çeliştikleri de görülmektedir. (f)

⁹⁷ HALUK ŞAHİN, "Radyo ve TV Denetimi Politikacılara Bırakılamaz" **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, No: 19, İstanbul, 1994, s. 6-7.

maddesiyle konulan “insanların, ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları dolayısıyla hiçbir şekilde kınanamayacakları” ilkesi, bir başka açıdan, toplumda farklı kültür ve değer yargılarına sahip kesimlerin bulunduğu kabul gördüğü şeklinde yorumlanmaya uygundur. Bu değerlendirmeler ışığında, Radyo Televizyon Üst Kurulunun yasayı uygularken hangi değerleri milli kültüre uygun kabul edeceği, genel ahlak adına nelerin doğru sayılacağı sorularına yanıt verilebilmesi olanakları görülmemektedir.

Yukarıdakilere benzer bir değerlendirme (m) maddesinde yer alan “çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması” ilkesi için yapılabilir. Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi’nin yayıncının sorumluluklarını düzenleyen 7. maddesinden Türkiye Radyo-Televizyon yasasına aktarma olan bu ilke sözleşmedeki aslında biraz değiştirilerek alınmıştır.⁹⁸ Sözleşmedeki düzenlemeye göre, sayılan sakıncaları taşıdığı düşünülen türden program hizmetlerinin, çocukların izleyebileceği saatlerde yayınlanmaması öngörülmektedir. Oysa bu görüş Türkiye radyo televizyon yasasına, bu türden yayınların yapılamayacağı biçiminde genelleştirilerek konulmuştur. Çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayınların neler olduğu yasada belirtilmemiştir. Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi’nin değişik kültür ve yasalara sahip ülkeler için düzenlendiği düşünülürse, çocuklar için olumsuz sonuçlar doğurabilecek program niteliklerinin açıkça belirtilmemesi, bu kararın ülkelere bırakıldığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak ulusal nitelikli radyo televizyon yasasının aynı belirsizliği taşıması bu konudaki kararın, yayın kuruluşları üzerinde mutlak denetim ve

⁹⁸ Karşılaştırma için bkz. Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi, İLAD Yayını, İstanbul, 1994, s. 48.

yaptırım yetkileri bulunan üst kurul üyelerinin kişisel değerlendirmelerine bırakılması anlamına gelmektedir. Bu da, uygulamada örnekleri görüldüğü gibi, yayın kuruluşları ile üst kurul arasında çatışmalara neden olmaktadır.

Yayın ilkelerinin (m) maddesinden sonra gelen düzenlemeler, genel olarak ilke niteliği taşımayan, uygulamaların ayrıntılarına inen hükümler niteliğindedirler. Bunların yasa çıkmadan önce gerçekleştirilen yayın uygulamalarından kaynaklandığı; sözkonusu uygulamalara tepki olarak yasaya konulduğu görüşü ileri sürülmektedir.⁹⁹ Program tür ve oranlarını, lotarya uygulamalarını, telif haklarını düzenleyen bu maddelerin bir yönetmelikle düzenlenmesi olanaklıdır ve Radyo Televizyon Kurulu, “yayın esas ve usülleri hakkında” çıkardığı yönetmelikle bu tür düzenlemeleri daha kapsamlı biçimde gerçekleştirmiştir.¹⁰⁰ Anılan maddelerden yalnızca (t) maddesinde bulunan “radyo televizyon yayınlarının türkçe yapılmasına” ilişkin düzenleme bu yaklaşımın dışında tutulmalı, “aşırılığa kaçmadan” şeklindeki belirsiz ifadede arıtılarak yeniden düzenlenmeli ve ilkeler arasında yerini almalıdır. Yasada yer alan yayın ilkelerinin tümü hakkında sonuç olarak şöyle bir yargıya varılabilir. Yayın ilkeleri yeniden düzenlenmelidir.

Yeniden düzenleme sırasında ilkelerin oldukça kısa ve öze ilişkin olmasına dikkat edilmeli, farklı yorum ve değerlendirmelere fırsat verilmemesine özen gösterilmelidir. İlkeler akla ve bilime uygun, gerekçeleri açık ve anlaşılır, anayasa ve yasalarda karşılık bulacak

⁹⁹ AYSEL AZİZ, “3984 Sayılı Radyo ve Televizyon Yasası” Yıllık 93 Ank. Ün. İletişim Fak. Yay. No: 3, Ankara, 1994, s. 35.

¹⁰⁰ RESMÎ GAZETE, Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, Sayı: 22296, 28.5.1995, s.30-42.

biçimde düzenlenmelidir. Aşağıda bu görüşler doğrultusunda yapılan bir yayın ilkeleri önerisi yer almaktadır.

1. Türkiye’de yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşları, Atatürkçü düşünce sisteminin öngördüğü toplum modeline saygılı; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hükümlerine, yasalara ve demokratik kurallara uygun olarak:
 - a) Anlatım özgürlüğüne, yayınlarda çoğulculuk esasına,
 - b) İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları dolayısıyla hiçbir şekilde kınanmaması ilkesine,
 - c) Toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa yönelten ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara olanak verilmemesi ilkesine,
 - d) Pornografik veya cinsel duygu sömürüsüne yönelik erotik yayın yapmama ilkesine,
 - e) Kişi ve kuruluşları, eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan yayın yasaklarına,
 - f) Özel amaç ve çıkarları kamu çıkarlarından önde tutan ve haksız rekabete yol açıcı yayın yapılmaması esasına, aykırı olmamak koşuluyla yayın yapmakta özgürdürler.
2. Yayın dili Türkçe’dir. Yurt içi yayınlarda Türkçe’den başka hiç bir dil ikinci yayın dili olarak kullanılamaz. Yayın kuruluşları, yayınlarında, Türkçe’nin özellikleri ve kuralları bozulmadan kullanılması ilkesini gözetirler. (Evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasında katkısı bulunan yabancı dillerin öğretilmesi amacıyla yapılan eğitim programları bu ilkeye aykırı sayılmazlar).

3. Yayın kuruluşları 1. ve 2. maddede sayılan ilke ve esaslar doğrultusunda: radyo ve televizyonla haber hizmetlerini görmek, eğitici, kültür ve eğitime yardımcı; eğlendirici, yurdu içeride ve dışarıda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmakla yükümlüdürler.¹⁰¹

Televizyon yayıncılığının düzenlenmesinde yayın ilkeleri kadar önemli bir başka husus, düzenleyici/denetleyici yetkilere sahip ve yaptırım gücü bulunan üst kurulun nasıl oluşturulacağı, yetkilerinin neler olacağıdır. 3984 sayılı radyo-televizyon kanunundaki düzenlemeye göre; dokuz üyeden oluşan üst kurul TBMM’nce beşi iktidar partisi veya partilerinin, dördü muhalefet partilerinin gösterdiği adaylar arasından seçilmektedir. Toplum adına yasama ve yürütme etkinliklerini denetleme gibi bir işlevi de yüklenen radyo-televizyon kuruluşlarının TBMM tarafından oluşturulan bir üst kurulun denetimi altında bulunması kuşkusuz sağlıklı bir oluşum olarak nitelenemez.¹⁰² Bu yüzden radyo televizyon üst kurulu’nun oluşturulmasında kullanılan yöntemin değiştirilmesi yerinde bir hareket olacaktır denilebilir. Kamuoyunun serbestçe oluşabilmesi, yönetimin toplum adına denetimi gibi yansızlık gerektiren işlevler yüklenen radyo-televizyon kuruluşlarının denetimi, bu işlevlerin gerçekleştirilmesine engel olmayacak ve bu nedenle özerkliği bulunan bir üst kurulun oluşturulmasını gerektirmektedir. Radyo televizyon yayıncılığıyla ilgili ilk düzenleme olan 359 Sayılı TRT Kurumu Kanunu incelendiğinde bu görüş doğrultusunda bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Ayrıca, Türkiye’de başka kamusal

¹⁰¹ Önerilerin 1. ve 2. maddeleri yürürlükte bulunan 3984 sayılı radyo televizyon kanununun yayın ilkelerinden alınarak yeniden düzenlenmiş, 3. madde 359 sayılı TRT Kurumu Kanunu’nun ilk biçiminden alınmıştır.

¹⁰² “3984 sayılı yasa ve yeni düzen” başlığını taşıyan bölümde bu konuya ayrıntılı biçimde değinildiğinden tekrar olabileceği düşüncesiyle burada ayrıntılara girilmemektedir.

kuruluşların da benzer kaygılarla, hiçbir baskı grubunun etkisi altında kalmayacak bir örgütlenme yapısına kavuşturuldukları bilinmektedir.¹⁰³

Radyo ve televizyon yayıncılığının düzenlenmesi ve denetimiyle ilgili üst kurulun üyelerinin belirlenmesinde toplumun olabildiğince geniş kesimlerinin söz hakkının bulunması çeşitli baskı gruplarının kurulu etkilemesini veya yönlendirmesini engelleyebileceği gibi kurulun toplum tarafından benimsenmesi açısından da olumlu bir yaklaşım olacaktır. Bu noktada üst kurulun oluşturulmasında üye seçimi önem kazanmaktadır. Halk oyuna başvurmak gibi bir yöntem, uzmanlık gerektiren böyle bir göreve üye seçimi için kolay bir çözüm şekli olarak görülmemektedir. Bu durumda çoğulcu demokratik toplumlarda önemli işlevleri bulunan güç merkezlerinin toplum adına bu seçimi üstlenmeleri kabul edilebilir bir çözüm olarak düşünülebilir. Bu, yukarıda örnekleri verilen kurumların yönetimlerinin oluşturulmasına benzer bir uygulama olabilir. Ancak hemen bu aşamada amaçtan olası bir sapmayı önlemek için bir hususa

¹⁰³ Birer kamu kuruluşu niteliğinde olan Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TUBİTAK), Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) bu türden kuruluşlara örnek olarak gösterilebilirler. Kuruluş tarihleri sırasıyla bu kurumların yönetim oluşum biçimlerine kısaca yer vermekte yarar vardır.

132. Sayılı Kanunla Kasım 1960'da kurulan TSE'nün en yüksek karar organı olan genel kurul, çeşitli bakanlıklar, kamu kuruluşları, üniversite temsilcileri ve ticaret odalarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Genel kurul kurumun yönetim kurulunu seçimle oluşturur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **Türk Standartları Enstitüsü Mevzuatı**, TSE Personel Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1994, s. 5-9.

278. Sayılı Kanunla Temmuz 1963'de kurulan TUBİTAK, onbir üyeden oluşan bilim kurulu tarafından yönetilir. Kurumun başkan ve başkan yardımcısı bilim kurulunca seçilir. Bilim kurulunda boşalan üyelikler yine kurul üyelerinin gizli oyla yaptığı seçimle doldurulur. Geniş bilgi için bkz. **Resmi Gazete**, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kanunu, Sayı: 24.7.1963, s. 15.

580 Sayılı Kanunla, Nisan 1965'de kurulan Milli Prodüktivite Merkezi üniversiteler, ilgili bilim-eğitim kurumları, çeşitli bakanlıkların ve sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan genel kurulun seçtiği bir yönetim kurulunca yönetilir. Bilgi için bkz. **Resmi Gazete**, Milli Prodüktivite Merkezi Kuruluş Kanunu, Sayı: 11978, 17.4.1965.

değirmek gerekmektedir. Güç merkezlerinin seçeceği adaylar, seçenler tarafından, güç merkezinin çıkarlarını gözetmek gibi bir anlayışın temsilcisi şeklinde görülmemelidirler. Güç merkezlerinin bu seçimde rol almaları, yalnızca bağımsız, tarafsız bir kurulun oluşumuna katkı ile sınırlı biçimde algılanmalıdır. Ayrıca kurul üyelerinin, seçici kuruluşların ilgi alanlarından değil; iletişim, yönetim, eğitim, ekonomi, hukuk ve alanla ilgili teknik konularda deneyimli kişilerden seçilmesinin bir kural haline getirilmesinde yarar vardır. Öte yandan kurulun özerk yapısı üyelerin kendilerini seçici kurumlardan bağımsız görmelerinin ve özgür hareket etmelerinin önemli bir güvencesi olacaktır. Yukarıda dile getirilen düşünceler doğrultusunda bir radyo televizyon üst kurulunun oluşumu şöyle gerçekleştirilebilir.

Radyo Televizyon Üst Kurulu; iletişim, iletişim teknolojisi, yönetim, eğitim, ekonomi, hukuk dallarında deneyimli ve yüksek öğrenim görmüş; devlet memuru olma niteliğine sahip kişiler arasından aşağıda belirtilen kişi ve kuruluşlarca seçilen onbir üyeden oluşur.

1. **Cumhurbaşkanınca seçilen bir üye,**
2. **Hükümet tarafından seçilen bir üye,**
3. **Ulaştırma bakanlığı tarafından seçilen bir üye,**

Ulusal elektronik dağıtım ve aktarım ağının Telsiz Genel Müdürlüğü elinde bulunması sebebiyle bakanlık bu üyeyi anılan kuruluşun deneyimli elemanları arasından seçer.

4. **Üniversiteler tarafından seçilen üç üye,**

İletişim, elektronik ve ekonomi alanlarında eğitim veren üniversitelerin ilgili fakültelerince görevlendirilecek üyeler tarafından oluşturulacak komisyonlar; iletişim bilimleri dalından bir, elektronik dalından bir ve ekonomi dalından bir olmak üzere toplam üç üye seçerler.

5. **Anayasa mahkemesi tarafından seçilen bir üye,**
6. **Basın konseyi tarafından seçilen bir üye,**

Bu üyelik gerçekte radyo televizyon yayıncılığı alanında çalışanların seçeceği bir üyelik olmalıdır. Ancak, radyo televizyon yayıncılığı alanında önemli bir eksiklik, bu alanda çalışanların örgütsüzlüğüdür. Radyo televizyon yayınlarını gerçekleştiren kurumlardaki program, haber ve teknik hizmetler alanlarında doğrudan yayıncılıkla ilgili çalışanların oluşturacağı bir “Radyo Televizyon Yayıncılar Birliği” örgütü, alandaki bir çok sorunun çözümünde etkili olabilecek, yayın kalitesinin yükselmesine, standartlaşmasına, kamu çıkarlarının korunmasına önemli katkılar sağlayabilecektir. Tüzel kişilikte, kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olarak örgütlenecek böyle bir birlik, yayın personelinin meslek özelliklerini belirleme, alanla ilgili diğer kuruluşlarla mesleki eğitim ve benzeri konularda işbirliği sağlama, çalışanların hak ve çıkarlarını koruma gibi çalışmaları gerçekleştirebilir. “Yayın ahlakı ve düzeni ilkeleri”ni belirleyebilir, alanda çalışanlara yeterlik ve sertifikası ve çalışma izni vererek yayıncılığın onurlu bir meslek olarak gelişmesini sağlayabilir.¹⁰⁴ Ancak böyle bir örgütlenmenin gerçekleşebilmesinden sonra üst kurulda yer verilen basın konseyinin seçtiği üyeliğin seçim hak ve yetkisi Radyo Televizyon Yayıncılar Birliğine devredilmeli, Radyo Televizyon Üst Kurulu da bu birliği yayıncılıkla ilgili resmi muhataplardan biri olarak kabul etmelidir.

¹⁰⁴ HADİ ŞENOL, “Radyo ve Televizyon Yayıncılığında Yeni Bir Soluk” **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, Sayı: 7, İstanbul, 1992. s. 6.

7. İşçi örgütlerince seçilen bir üye,

Bu üye çalışma yaşamında örgütlü işçi sendikaları konfederasyonlarının bu amaçla oluşturacağı bir komisyon tarafından seçilir.

8. İşveren örgütlerince seçilen bir üye,

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından seçilir.

9. Ticaret odaları ve borsaları tarafından seçilen bir üye,

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından seçilir.

Onbir üyeden oluşan üst kurulun görev süresinin yürürlükteki 3984 sayılı yasada olduğu gibi altı yıl olarak kalması; üyelerin dördünün ikinci, ikinci dördünün dört yıl sonunda kur'a yoluyla yenilenmesi biçiminde bir uygulama kabul edilebilir. Üye seçimi ile görevli kişi ve kuruluşların bu görevi sürüncemede bırakmamaları için, görevin doğduğu günden başlayarak en geç bir ay içinde üst kurul üyesini seçmeleri zorunluluğunun getirilmesi uygun olacaktır. İstifa, görevden alınma veya ölüm gibi doğal olmayan nedenlerle üyelik boşalması halinde, üye hangi kişi veya kuruluş tarafından seçilmişse yeri o kişi veya kuruluşça doldurulmalı, boşalan üyeliğe getirilen kişi, yerine geldiği üyenin görev süresini tamamlamalıdır. Bir kişi üst kurul üyeliğine en fazla iki kez üstüste seçilebilmelidir. İki kez üst üste kurul üyeliği yapan kişi, ikinci görevinin sona ermesinden en az altı yıl geçtikten sonra yeniden üst kurul üyeliğine hak kazanabilmelidir. Kurul üyeliğiyle ilgili böyle bir sınırlama, üyelerin birtakım beklentilerle bağımsız davranamamaları, etki altında kalmaları türünden riskleri ortadan kaldıracaktır. Uygulamanın, kişilerin değil kurumun kalıcılığının sağlanması bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir. Üst kurul başkanı, yasada olduğu gibi kurul tarafından seçilmeli, başkan, yardımcısını seçebilmelidir.

Yürürlükteki kanunun 8. maddesi ile belirlenen Radyo Televizyon Üst Kurulunun görev ve yetkileri gözden geçirildiğinde onaltı maddeden oluşan görev ve yetkilerin çoğunlukla hukuksal ve teknik konuları içerdiği görülmektedir. Bu maddeler radyo ve televizyon yayıncılığının düzenlenmesi açısından kuşkusuz gereklidirler. Ancak kamu çıkarlarını gözetmekle yükümlü üst kurulun görev ve yetkilerinde yoğun biçimde görülen gözlemci/denetçi konumundan daha işlevsel kılınması, yayıncılık alanında daha etkin rol alması gerektiği düşünülmektedir. Yalnızca ulusal düzeyde radyo televizyonların değil, bölgesel ve yerel boyutla yayın yapan yüzlerce radyo ve televizyonun varlığı düşünülürse, daha etkin görev ve yetkilerle donatılmış bir üst kurulun gereklilikten öte zorunluluk olduğu anlaşılabacaktır. Görev ve yetkileri belirleyen 8. maddenin (1) paragrafında kanun hükümlerine uymayan yayın kuruluşlarının yaptırımlarla karşılaşacağı belirtilirken, bu kuruluşların kanun çerçevesinde yayın yapmalarına yardımcı olmaya yönelik hiç bir görev yasada yer almamaktadır. Oysa üst kurul sahip olduğu yetkilerin yanı sıra sorumluluk da alabilmelidir. Üstelik yürürlükteki görev ve yetki maddelerinden bazıları böyle bir çabaya elverişli hükümler de taşımaktadırlar. 8. maddenin e,m,o paragrafları etkin bir üst kurul beklentisinin kanıtları sayılabilirler. Konuyla ilgili soyut sayılabilecek yukarıdaki ifadelerden sonra somut birtakım önerilerin getirilmesinde yarar vardır. Örneğin kamu gözcüsü (ombudsman) uygulaması, merkezi bir otorite konumundaki radyo televizyon üst kurulunun kolayca gerçekleştirebileceği bir uygulamadır.¹⁰⁵ Radyo televizyon üst kurulu

¹⁰⁵ Kamu gözcüsü veya batı dillerindeki deyişle ombudsman, demokratik ülkelerde iletişim araçlarının iç denetimini sağlamada önemli görevler yerine getirir. Kamu gözcüleri yasal yaptırım güçleriyle donatılmamışlardır. Kurumların işleyişlerine doğrudan karışmaları söz konusu değildir ancak yayın kuruluşlarının işleyişinde şikayetleri araştırır, yanlışların düzeltilmesinde rol oynarlar. Kamu gözcüsü görev yaptığı kuruluş tarafından atanmamakta ve ücretini bu kurumdan almamaktadır. Bu, onun bağımsız davranmasını sağlamak için bulunmuş ve Türkiye’de uygulanması yararlı olan bir özelliğidir. Kamu gözcüsü yayıncı ile ilgili şikayetleri inceler, raporunu ilgili kurum elemanlarının bilgisine sunar. Bu

ulusal düzeyde yayın yapan kuruluşlara birer kamu gözcüsü atayarak bu kuruluşların yasaya uygun yayın yapmalarını kolaylaştırabilir. Sayılarının çokluğu veya küçük yayın kuruluşları olmaları sebebiyle, bölgesel ve yerel yayın kuruluşları için bölge ya da il gözcüleri atanması yoluyla benzer bir hizmet sağlanabilir. Böylece yayıncılıkla ilgili birçok sorun üst kurulun önüne gelmeden kurumlar içinde çözülebilir. Öte yandan yayın kuruluşlarının Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun yasayla belirlenen gelirlerinin kurulun gereksiniminin çok üzerinde olduğu yönünde yakınmaları bilinmektedir.¹⁰⁶ Üst kurul, gereksinimlerinin karşılanmasından artan gelirlerini nitelikli yerli yapımların desteklenmesi amacıyla kullanabilir. Bu amaç, proje desteklenmesi, başarılı yapımlara ödül verilmesi, yarışmalar düzenlenmesi, gibi yöntemlerle uygulamaya sokulabilir. Böylece fazla gelir daha kaliteli yayın hizmeti sağlanması amacına yönelik olarak yine yayın kuruluşlarına dönmüş olacaktır. Benzer biçimde, özel şirketlerce gerçekleştirilen yayın izlenme (rating) araştırmalarının üst kurulca yapılacak bir düzenlemenin tekeline alınması aynı anda birçok enfazla izlenen yayın kuruluşu görüntüsünü ortadan kaldıracağı gibi güvenilir verilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Bu düzenlemeden elde edilecek gelirler de (fazla olması durumunda) kaliteli yerli yapımların ve yayınların desteklenmesi yoluyla yayın kuruluşlarına döndürülebilir.

Bu açıklamalar ışığında Radyo Televizyon Üst Kurulunun görev ve yetkileri bölümüne aşağıdaki maddelerin eklenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

raporlar kimsenin işine son vermek için dayanak olarak kullanılamaz. Kamu ve ticari yayın kurumlarının kamu gözcülerinin atamaları ve ücretlerinin ödenmesi ulusal iletişim kurulu tarafından yapılır. **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye, Milli Komisyonu İletişim Komitesi, Sayı: 7, İstanbul, 1992, s. 2.

¹⁰⁶ Geniş bilgi için bkz. LEYLA TAVŞANOĞLU, "Televizyon Yasa Teklifi Kabul Edilir, Ama!", NURİ ÇOLAKOĞLU ve MESUT ÖNEN ile söyleşi. **Cumhuriyet**, 21.11.1993, s.10

1. Ulusal düzeyde yayın yapan her radyo televizyon kuruluşuna, bölgesel ve yerel düzeyde yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşları için de bölge veya il sınırları içinde yetkili kamu gözcüleri atamak; kamu gözcülerinin görev ve sorumluluk sınırlarını saptayarak ilgili kuruluşlara bildirmek,
2. Nitelikli yerli yapımları ve radyo televizyon yayıncılığını üst kurulca belirlenecek yöntem ve araçlarla desteklemek,
3. Üst kurulca oluşturulacak bir yayın izleme örgütü ile radyo ve televizyon kuruluşlarının izlenme oranlarını saptamak, düzenli olarak ilan etmek.

Üst kurulun yansızlığını güvence altına almak için yasanın 9. maddesi ile yapılan düzenleme, üst kurul üyeleri ile 3. dereceye kadar (dahil) kan ve sihri kısımlarının özel radyo televizyon şirketlerinde, bu şirketlerle doğrudan veya dolaylı ortaklık bağı bulunan şirketlerde ortak ya da yönetici olamayacakları hükmünü getirmektedir. İlk bakışta yerinde bir uygulama izlenimi veren bu maddenin kapsamının genişliği sebebiyle bazı sıkıntıların doğması olasılığından söz etmek gerekir. Madde üst kurul üyelerinin akrabalarının iş yaşamını kısıtlamak gibi anti demokratik bir nitelik taşımakta, öte yandan maddenin kötü niyetli kullanımıyla üst kurul üyelerinin üyeliğinin düşürülebilmesi olasılığı bulunmaktadır. Bu yüzden çoğulcu demokratik rejim içinde akrabalık ölçütünü gözeten yasa anlayışının uygulanmasının çağdaş bir yaklaşım olmadığı savunulmaktadır.¹⁰⁷

Yasanın 11. maddesiyle düzenlenen toplantı ve karar yeter sayısı, önerilen onbir üyeli kurul doğrultusunda yeniden düzenlenmelidir. Yeniden düzenlenmesi gereken bir başka yasa maddesi ise Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun mali kaynakları ve bütçesiyle ilgili 12. maddesidir. TRT ve özel radyo televizyon kuruluşlarının brüt reklam

¹⁰⁷ A.g.k.

gelirlerinden % 5 oranında kesilmesi öngörülen pay kurulun gelirlerinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Ancak bu uygulama yayın kuruluşları arasında eşitliği bozucu bir nitelik taşımaktadır. Uygulama, Radyo Televizyon Üst Kurulu ile ilişki ve konumlarında eşit olmaları gereken yayın kuruluşları arasında reklam payı ödemeleri yönünden eşitsizliğe yol açmakta, bir bakıma kazancın cezalandırılması söz konusu olabilmektedir. Böyle bir uygulama yerine, üst kurulun bütçesine göre her yıl yeniden belirlenecek bir ödentinin yayın kuruluşlarından eşit biçimde tahsil edilmesi daha adaletli ve sağlıklı bir uygulama olabilecektir.

Yasanın mutlaka düzeltilmesi gereken bir başka maddesi, yayınların men edilmesiyle ilgili 25. maddedir. Bu maddeye göre “milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde yahut kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması kuvvetle ihtimal dahilinde ise Başbakan veya görevlendireceği bakan yayını durdurabilmektedir.” Elbette toplumu kargaşaya sürükleyecek, kamu çıkarları açısından giderilmesi olanağı bulunmayan zararlar doğurabilecek yayınlara izin verilmemelidir. Ancak yasada yukarıdaki şekliyle yer alan yaptırımın iki türlü sakıncası bulunmaktadır. Bu uygulama özellikle çağdaş hukuk düzeninin “suç olmadan ceza olmaz” ilkesinden sapan uygulamalara olanak sağlar.¹⁰⁸ Ayrıca maddede “milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı haller” in neler olduğu sayılmamıştır. Bu durumda konuyla ilgili yorum yapma ve karar yetkisi Başbakan veya görevlendireceği bakana aittir. Böylece “**milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı haller**” in yetkili kişilere göre değişkenlik gösterebilmesinin önü açılmış olmaktadır. “**Kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması**” şeklinde yasaya konulan hüküm için de aynı sakıncalar geçerlidir. Üstelik “ihtimal

¹⁰⁸ KAYIHAN İÇEL, “Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu” (Sempozyumda sunulan bildiri). **Türk Basınının Sorunları Sempozyumu**, Ankara Ün., Rektörlüğü Yay. No: 95, Ankara, 1986. s. 31.

dahilinde” bile olsa yayın durdurulabilmektedir. Olasılık durumunda yayın durdurma yetkisinin tanınması düzenlemedeki hatayı ağırlaştırıcı bir unsur sayılabilir. Getirilen uygulamanın ikinci sakıncası ise ancak yargı elinde adaletli biçimde kullanılabilecek böyle ağır bir yaptırımın yönetsel (idari) bir makam olan başbakanlığa veya başbakanın görevlendireceği bir bakanlığa tanınmış olmasıdır. Yasada yer alan yukarıdaki hükümler zaman geçirilmeksizin yasadan çıkarılmalı, böyle bir düzenleme zorunlu görülüyorsa, durdurulması gereken yayınların neler olduğu yasada açıkça sayılarak bu yetki yargıya verilmelidir.

Çoğulcu demokratik rejimin sağlıklı bir yapı ve işleyişe kavuşabilmesinin en önemli dayanaklarından birisi toplumun her kesiminin yönetimde söz sahibi olabilmesi, toplumun yaşam hakkında görüşlerini dile getirebilme özgürlüğüne sahip bulunmasıdır denilebilir. Demokratik rejimlerde toplumun farklı kesimleri bu özelliklerini örgütlenerek, örgütleri aracılığıyla kullanırlar. Sözü edilen bu örgütlü toplumsal kesimler, klasik Cumhuriyet kurumları içinde, baskı grupları olarak adlandırılırlar.¹⁰⁹ Parlamento, hükümet, devlet başkanı ve Cumhuriyetin diğer üst yönetim örgütlerinin, toplumun aradığı çözüm yollarını bulmalarında kendilerine yardımcı olacak, sağlıklı bir komuoyunu oluşturacak en önemli ögeyi bu gruplar meydana getirirler. Burada devlet ve hükümet organlarına düşen görev, baskı gruplarıyla ilişkilerini tarafsız olarak kurup, hak, çıkar ve görüşleri karşıt düşen grupların birbirlerini yoketme çabalarını önlemektir.¹¹⁰ Başka deyişle devlet ve hükümet, çoğulculuğu korumak ve sürmesini sağlamakla görevlidir. Konuya televizyon yayıncılığı açısından bakıldığında devletin, hükümetin, kısacası siyasal iktidar ve uzantılarının tarafsızlığı daha da

¹⁰⁹ İNAL CEM AŞKUN, Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz” s.200.

¹¹⁰ A.g.k.

önem kazanmaktadır.¹¹¹ Kitle iletişiminin doğasında bulunan, televizyon yayıncılığında belirginleşen, tekilden çoğunluğa ileti akışı, yapı olarak çoğulculuğu tehdit eden bir nitelik taşır. Bu niteliğe sahip televizyonun bir de belli bir toplumsal kesimin ya da azınlığın eline geçmesi, toplumun bu kesimin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesi veya etkilenmesi anlamına gelebileceği gibi çoğulculuğun gerçekleşmemesine de yol açabilecektir. Bu sakıncaların giderilebilmesinin yolu, toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden sivil toplum örgütlerinin televizyon yayıncılığı yapabilmelerinden geçmektedir. Oysa, yasanın konuyla ilgili 29. maddesi incelendiğinde hiç bir baskı grubuna televizyon yayım yapma olanağı tanınmadığı görülmektedir. Düzenleme bu şekliyle sermaye kesiminin yayın yapma özgürlüğüyle sınırlı, ticari amaçlı özel televizyonculuğun öngörüldüğü bir sistemin benimsendiği kanısını uyandırmaktadır. Dolayısıyla, konuyla ilgili yukarıda savunulan görüşler doğrultusunda 29.

¹¹¹ MILLS, Kitle iletişim araçları toplum ilişkileri açısından ele aldığı bu konuda, kitle ve kamu toplumu gibi temel bir ayırım getirmektedir. Bu çalışmada savunulan, toplum kesimleri ve örgütleriyle oluşan baskı gruplarının yer aldığı toplum tipi MILLS'ın kamu toplumu anlayışına denk düşmektedir. (bkz. s.448) MILLS, olumsuz bir anlam yüklediği kitle toplumuna seçenek olarak sunduğu kamu toplumunu "içinde iktidar seçkinleri diye ayrıcalıklı bir topluluğun bulunmadığı; aldığı kararlardan ötürü bu nitelikte sayılabilecek bir azınlığın olmadığı liberal bir toplum" olarak tanımlamakta, "eğer egemenlik gerçekten söylendiği gibi kayıtsız şartsız halkın ise, halkın efendiye ihtiyacı yoktur, olmaz da" demektedir. (s. 455) Kamu toplumuna karşıt olarak tanımladığı kitle toplumu ise kitle iletişim araçlarının kontrolünü elinde tutan bir azınlığın (bunlara iktidar seçkinleri demektedir) belirlediği, tamamen bir soyutlama olan ve aslında toplumu bireyler yığınınına indirgeyen, kitle iletişim araçlarıyla etkilenip biçimlenen bir yığındır (s.425)

Gerçekten de MILLS'ın kamu toplumu yaklaşımı Atatürkçü düşüncenin savunduğu Türk toplum modeline uygun bir yaklaşımdır. Atatürk halk egemenliğini "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" sözleriyle ortaya koymuştur. Önceki bölümde ele alınan altı ilke de bu düşüncenin somutlaştırılmasının aracı olmuşlardır.

WRIGHT MILLS., *İktidar Seçkinleri*, çev. Ünsal OSKAY, Bilgi yayınevi, Ankara, 1974.

maddenin ilk paragrafının metinden çıkarılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Özel televizyon yayıncılığıyla ilgili sınırlama yalnızca, bütçesini doğrudan devletten alan ve yönetsel açıdan da siyasi iktidara doğrudan bağlı kuruluşların televizyon kuramayacağı biçiminde düzenlenmelidir. Bu sınırlama iki açıdan gerekli ve önemlidir. Birincisi, belirli bir toplumsal işlevi yüklenmesi amacıyla kurulmuş bulunan herhangi bir kamu kuruluşunun bütçesinin kuruluş amacı dışında kullanılmasının önlenmesidir. İkincisi ise, yönetsel ve ekonomik açıdan doğrudan devlete bağlı bir kuruluşun vereceği yayıncılık hizmetinin siyasi iktidarın açık kontrolü sebebiyle yansız olamayacağının düşünülmesidir.

29. madde ile ticari amaçlı özel televizyon kuruluşları için yapılan düzenlemelerin de uygulamada bir takım sorunlara yol açtığı/açacağı görülmektedir. Dolayısıyla ticari televizyonlar için yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesinde ve bazı değişiklikler yapılmasında yarar bulunmaktadır. Madde, özel televizyon kuruluşlarının anonim şirketler olarak kurulmasını öngörmekte, özel ya da tüzel kişilerin bir radyo veya televizyon kuruluşunda % 20'den fazla hisse sahibi olamayacaklarını hükme bağlamaktadır. Birden fazla yayın kuruluşuna ortak olabilmek olanaklıdır ancak bu durumda da yayın kuruluşlarındaki toplam hisse oranı % 20'yi geçmemektedir.¹¹² Bilindiği gibi bu sınırlama tekelleşmenin önlenmesi amacıyla getirilmiştir. Sınırlamanın yasada yer aldığı şekliyle

¹¹² Bu hüküm çeşitli ticari uygulamalarla geçersiz kılınmaya uygun niteliktedir. Bu yönde çabaların olduğu da anlaşılmaktadır. Zincirleme ortaklık ilişkisi veya beyaz ciro adı verilen, boş çek ya da senet imzalatma yoluyla % 20 hisse sınırının kağıt üzerinde bırakıldığı, gerçekte % 51'in üzerinde hissenin tek elde toplandığı bazı uygulamalar Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun araştırmalarıyla ortaya çıkarılmıştır.

HÜLYA KARABAĞLI, "Özel Televizyonların Yasa Delme Oyunu" *Cumhuriyet*, 28.6.1995, s. 18.

getirilmesi yerine, özel veya tüzel bir kişinin; bir ulusal, bir bölgesel ya da yerel radyo ve televizyondan başka yayın kuruluşu kuramayacağı, ortak olamayacağı; bu sınırlamanın 3. dereceye kadar kan ve evlilikten doğan hısımlılıkları kapsayacağı bir düzenleme daha sağlıklı işleyebilecektir. Buna bezer bir düzenleme Amerika Birleşik Devletleri'nde yürürlüktedir. Bir başka açıdan, ulusal düzeyde belli oranların üzerinde basın gruplarını kontrol eden gerçek ve tüzel kişilerin radyo televizyon yayıncılığı yapamayacakları şeklinde getirilecek bir sınırlamanın da tekelleşmenin önlenmesi açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Yasanın yeniden düzenlenmesi gerekli görülen önemli maddelerinden bir diğeri, **yaptırımlar** başlıklı 6. bölümde “uyarı, durdurma, iptal” kararlarıyla ilgili düzenlemeleri içeren 33. maddesidir. Madde, yasanın buyurduğu yükümlülükleri yerine getirmeyen, izin şartlarını ihlal eden, yayın ilke ve esaslarına aykırı yayın yapan özel radyo ve televizyon kuruluşlarının üst kurulca uyarılmasını; ihlalin tekrarlanması halinde, ihlalin ağırlığına göre izin uygulamasının bir yıla kadar geçici olarak durdurulmasını veya yayın izninin iptal edilmesini öngörmektedir. Ticari nitelikli özel televizyon yayıncılık anlayışının benimsendiği gelişmiş batı ülkelerinin uygulamalarına bakıldığında, yaptırımlarda para cezalarının önemli yer tuttuğu; durdurma yerine yayın izin süresinin kısaltılmasının yeğlendiği; yayın durdurmanın en son başvurulabilecek yaptırım olarak kabul edildiği gözlenmektedir. Bu açıdan, batı ülkelerindeki özel ticari televizyon yayıncılığı anlayışının benimsendiği Türk Radyo Televizyon Kanununda benzeri yaptırımların yer almayışı, uyarıdan sonra yayın durdurmanın öngörülmesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca durdurma cezasının uygulanmasında üst sınırın bir yıl olarak belirlenmesiyle yetinilmesi; ihlalin türü, ağırlığı, buna göre durdurma süre ve tarihinin belirlenmesi konularında düzenleme yapılmayarak üst kurula

geniş hareket serbestisi tanınması uygulamada sorun çıkaracak belirsizliklerdir.¹¹³ Bu konuda sorun üst kurulun görevini gereğince yerine getirip getiremeyeceği kaygısından çok üst kurulun karar için yasal düzenlemelere başvuramaması sorunudur. Sayılan nedenlerden dolayı 33. maddenin yeniden düzenlenmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Yeni düzenlemede yayın ilkelerine uyulmaması durumunda yayın izninin kısıtlanması ve suçun niteliğine göre miktarları her yıl üst kurulca belirlenecek para cezaları türünden yaptırımlar yer almalıdır. Yayın durdurma en son başvurulacak yaptırım olarak düzenlenmeli, durdurma kararları (itiraz halinde) kesin yargı sonucunun alınmasından sonra uygulanabilmelidir.

Çalışmanın bu bölümünde radyo televizyon yayıncılığının amaç ve politikalarının belirlenmesiyle doğrudan ilgili olduğu düşünülen yasal düzenlemeler konusu irdelenmeye, çağdaş bir televizyon yayıncılığının gerektirdiği düşünülen düzenlemelerle ilgili öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çaba sırasında yürürlükte bulunan 3984 sayılı Radyo Televizyon Kanunu temel alınmıştır. Kuşkusuz kanunda yer alan tüm düzenlemeler konuyla ilgilidirler. Bu bölümde ele alınmayan düzenlemeler, önceki bölümlerde çeşitli biçimlerde değinilmiş veya aynı

¹¹³ Bu konuyla ilgili bir örnek İzmir’de yayın yapmakta olan Sky-TV’ya verilen yayın durdurma cezasında yaşanmıştır. Aynen yayınlamadığı bir cevap ve düzenleme metni yüzünden adı geçen televizyona üst kurulca 22.3.1995 tarihinde bir günlük yayın durdurma cezası verilmiş ve yayının 7.4.1995’de durdurulacağı bildirilmiştir. Sky-TV, yargıya başvurarak karara itiraz edeceğini, bunun için 60 günlük bir süreye gerek olduğunu, cezanın uygulanmasının bu süreden sonraki bir tarihe ertelenmesini üst kurula bildirmiştir. Ancak üst kurul Sky-TV’nin bu isteğini geri çevirmiş, yayın 7.4.1995’de 24 saat süreyle durdurulmuştur. Sky-TV’nin karara itirazı Yargıtay 7. dairesince 16.5.1995’de karara bağlanmış, itiraz haklı bulunmuştur. Ancak üst kurulun vermiş olduğu yayın durdurma cezası uygulanmış olduğundan Sky-TV haksız bir cezayı çekmek zorunda kalmıştır.

DENİZ SOM, “TV Yasasını Değiştirmedikten Sonra” *Cumhuriyet* 20.7.1995, s.11.

şekilde kalmasının uygun olacağı düşünülen düzenlemelerdir. Bir kısım düzenleme ise yayın amaç ve politikaları ile çalışmanın amacı doğrultusunda, ilgili olmadıkları düşüncesiyle ele alınmamıştır. Ancak ele alınmış olsun veya olmasın, radyo televizyon yayıncılığıyla ilgili düzenlemeler konusunda son bir hususun vurgulanmasında yarar görülmektedir. Yasalar birer düşünce ürünüdürler ve uygulayıcıların elinde anlam kazanırlar. Çağdaş yasalar bile, yetersiz ve bilgisiz kişiler elinde kötü uygulamaların araçları durumuna gelebilirler.¹¹⁴

¹¹⁴ Anayasalarla ilgili bir değerlendirmede konu şöyle dile getirilmektedir: “ihtilâllerden, hükümet darbelerinden” bunalan ülkelerin anayasaları okunduğunda, insanın bu kadar güzel, ebedi soyut kavramlarla yazılmış metinler karşısında gözleri yaşarmakta, diğer yandan hiçbir “hükümet darbesinin” yaşanmadığı İngiltere’nin yazılı yazılı Anayasası bile bulunmamaktadır. Bundan şu çıkmaktadır ki, ustalık Anayasa yazmakta değil, ulusun düşüncesinde yazılı olanları saptayabilmektedir. Eğer bu yönetimde sağlanabilmişse, bunları yazıya dökmeni gereği bile yoktur.” İNAL CEM AŞKUN, “Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz”, s.199-200.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

11. SONUÇ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik düşünebilme yeteneğidir. Düşünce ise ancak dışa vurulabildiğinde bir anlam kazanır. İletişim olarak tanımlayabileceğimiz bu dışavurum; söz, jest, mimik, davranış vb. şekillerde gerçekleşir. Düşüncenin ve ona bağlı olarak ortaya çıkan iletinin anlaşılması ise, iletiye, benzer anlamları yükleyen başka insanların varlığını gerektirir. İşte iletişim kavramı bu noktada işlevsel bir süreç olarak ortaya çıkar. Çok genel bir tanımla iletişim anlamların paylaşımıdır. Konuya böyle yaklaşıldığında, iletişimin insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğu kolaylıkla savunulabilir. Ancak bu gerçek, insanların neden iletişimde bulunduğu sorusunun yanıtını karşılamaktan uzaktır. İnsan bir düşüncesini paylaşmak veya bir çıkarının gerçekleşmesini sağlamak gibi bir nedenle ya da çok daha değişik bir gerekçeyle iletişim kurabilir. Belki de bu nedenle iletişimin birbirinden farklı yüzlerce tanımı yapılmış, ortak bir tanım üzerinde uzlaşılammamıştır. Oysa sayısız örneklerle çoğaltılabilecek iletişim gerekçelerinin hepsinin özünde, bir amaca ulaşma isteği vardır. Bu yaklaşım ve yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bir iletişim tanımı şöyle yapılabilir.

İletişim, düşünsel bir etkinliğin ortaya çıkardığı, bir amaç güden; bilgi, duygu, düşünce, kanı, tutum ve davranışların, im'ler (işaret) ve simgeler yoluyla kaynak ile alıcı arasında uygun iletişim kanalları kullanılarak aktarılması ve yansıma sürecidir.

Günümüzde ulaştığı düzey açısından iletişim, yaşam mücadelesinin ortaya çıkardığı bir zorunluluk görünümünü arka plana iterken, toplumsallaşma aracı olan iletişim biçimine dönüşmüştür. Şekil:4'de gösterildiği gibi, çeşitli boyutlarda insanın toplumsallaşmasına hizmet eden iletişim türleri içinde, kitle iletişiminin oldukça önemli bir yeri vardır. Büyük topluluklar halinde yaşayan insanların birbirleri ve dünya hakkında edindikleri bilgilerin; oluşturdukları kanaat ve tutumların kaynağında kitle iletişimi bulunmaktadır. Bir başka deyişle kitle iletişim araçları bir yandan toplumları birarada tutan tutkal işlevini yüklenirken, diğer yandan toplumların dış dünyaya açılan pencereleri ve dış dünyaya karşı sözcüleri konumuna gelmişlerdir.

Ancak, kitle iletişimi sağladığı bunca geniş olanaklar yanında, çözülmeyi bekleyen bir dizi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar genel bir yaklaşımla iki ayrı sınıflamaya tabi tutulabilirler. Bunlardan birincisi kitle iletişiminin ulusal ve uluslararası platformda farklı işlevler yüklenmesinden doğan çatışmalar; diğeri ise kitle iletişim araçlarını elinde tutanlarla (kontrol edenlerle) alıcı kitlelerin beklentileri arasındaki farklılıkların yarattığı sorunlardır denilebilir.

Kitle iletişiminin uluslararası işleyişi ve içeriği, uluslar arasında uzun zamandan bu yana tartışma konusu olagelmıştır. Bilindiği gibi, kitle iletişiminin ortaya çıktığı, teknolojisi ve içeriğinin geliştirildiği uluslar, pazar ekonomisini benimsemiş, gelişmiş batı ülkeleridir. Dolayısıyla bu ülkelerin evrenselleşme eğilimi doğrultusunda, kitle iletişim araçları da pazar yaratma işlevlerini yerine getirmek üzere uluslararası yayılcılık

etkinlikleri içerisinde dirler. Özellikle kitle iletişim teknolojisini ve içeriklerini ithal eden gelişmekte olan ülkelerde yaygın kabul gören bir görüşe göre ise; gelişmiş ülkeler, kitle iletişim teknolojisi ve içerikleriyle birlikte kültürlerini de gelişmekte olan ülkelere ihraç etmektedirler. Kitle iletişim araçlarını, gelişme, çağdaşlaşma yolunda destekleyici araçlar olarak kullanmayı düşünen gelişmekte olan ülkeler, kitle iletişiminin gelişmiş ülkelerin denetiminde olmasından ve onların belirleyiciliğinden rahatsız olmakta, mevcut koşullarda kitle iletişiminden ulusal çıkarları doğrultusunda yararlanamamaktan yakınmaktadırlar. Dolayısıyla kitle iletişiminin uluslararası bilgi ve haber akışında söz sahibi olmak istemekte, ulusal çıkarlarının gözetilebilmesi için uluslararası kitle iletişiminde bir dengenin sağlanması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar.¹

Kitle iletişiminin çözüm bekleyen sorunlarının ikinci boyutu, kitle iletişim araçlarını kontrol edenlerle alıcıların beklentileri arasındaki farklılıklardan doğan sorunlardır. Alıcıların; doğru haber alma; dünya, yakın çevreleri ve kendileriyle ilgili olarak gereksinimleri doğrultusunda bilgilenebilme hakkı olarak özetlenebilecek beklentileri karşısında; bu sorumluluğu üstlenebilecek en üst orunun ancak devlet olabileceği görüşünden hareketle, sorunun bu boyutunun ulusal düzeyde ele alınması gerektiği ileri sürülebilir. Kaldı ki, bir kamu hizmeti olduğu kabul edilen kitle iletişimi ile ilgili düzenleme ve denetim yetkisini elinde tutan ve

¹ Bu konudaki tartışmalar uzunca bir süre UNESCO çatısı altında yapılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin görüş ve beklentilerini içeren kapsamlı bir çalışma UNESCO tarafından kurulan bir komisyonca hazırlanan **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya** adlı raporda toplanmıştır. Ancak, bu tartışmalardan gelişmekte olan ülkeler adına olumlu bir sonuç alındığını ileri sürmek oldukça zordur. Kitle iletişimi alanındaki gelişmeler bu tartışmaların geride kaldığını ve sistemin gelişmiş ülkelerin istediği biçimde sürdüğünü göstermektedir.

çeşitli şekillerde kullanan devletin, yetkileri yanında sorumluluğu da üstlenmesi gereği açıktır denilebilir.

Ancak, kitle iletişiminin insanlık tarihine oranla uzun sayılamayacak geçmişine ve izlediği gelişim çizgisine bakıldığında, alıcı kitleler ile kitle iletişim araçlarının sahipliğini elinde tutanların beklentilerinin uygulamada pek de çakışmadığı gözlenmektedir. Uygulamalar, kitle iletişim araçlarına devletin sahip olması durumunda, bu araçların önemli oranda yönetiminin meşrulaştırılması amacına yönelik olarak kullanıldığını göstermektedir. Demokratik yönetimlerde bu durum, daha çok iktidardaki siyasi partinin gözetilmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kitle iletişim araçlarının sahipliğinin özel girişim elinde bulunması durumunda ise, evrensel ticaret kuralları işlerlik kazanmaktadır. Kâr sağlayacak her buluşu uygulayan ticaret merkezlerinin dinamizmi, diğer alanlarda olduğu gibi, kitle iletişim alanında da hiçbir durdurucu kabul etmemekte; kitle iletişim araçları ticari çıkarların aracı olarak kullanılmaktadır.² Kitle iletişim uygulamalarına ilişkin olarak açıklanmaya çalışılan bu ikilem karşısında, toplumun ortak amaçlar çerçevesinde toplanması ve tutulmasının nasıl gerçekleştirileceği sorusu yanıtsız kalmaktadır.³

² ALBERT, Camus. Siyaset-Ticaret ikilemi arasında sıkışıp kalan kitle iletişimi için özgürlük yolunu şu sözlerle göstermektedir. “Basın hükümetin ve paranın gücüne bağımlı olmadığı zaman özgürdür.” Bkz. Özden CANKAYA, “Media Kime Hizmet Eder?”, *İletişim Dünyası*, Sayı: 18, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını, İstanbul, 1994, s.12.

³ Kuramsal düzeyde bu sorunun yanıtı Toplumsal Sorumluluk kuramıyla verilmeye çalışılmaktaysa da, medyanın toplumsal sorumluluk tavrını kimin denetleyeceği konusunun tartışmalı olduğu ileri sürülebilir. Bkz. WERNER J. SEVERİN, JAMES W. TANKARD, *İletişim Kuramları*, Çev. Ali Atıf BİR - N. Serdar SEVER, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994, .505.

Genel çizgileriyle yukarıda açıklanmaya çalışılan kitle iletişiminin günümüzdeki durumu ve sorunları doğaldır ki, Türk toplumu için de geçerlidir. Bu çalışma sözkonusu sorunların, en yaygın ve etkili kitle iletişim aracı olduğu kabul edilen televizyon yayıncılığıyla sınırlı olarak Türk toplumu açısından incelenmesine yöneliktir.

Bu kapsam içinde,

*Bir kamu hizmeti olarak görülen televizyon yayıncılığının Türkiye’de hangi iletişim boşluklarını doldurduğu,

*Yapı ve işleyiş biçimleriyle televizyon yayıncılığının “kamu çıkarı” açısından ne derece işlevsel olduğu, sorularına yanıt aranmış; genel çerçevede dile getirilen sorunların Türkiye’de televizyon yayıncılığı konusuyla ilgili olarak nasıl çözülebileceğine ilişkin öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çaba sırasında, varsayımlarda belirtildiği gibi; televizyon yayın politikalarının, ilke ve esaslarının “kamu çıkarı” gözetilerek düzenlenmesi durumunda, televizyonun toplumsal katılımı sağlayıcı bir işlev görebileceği görüşünden hareket edilmiştir.

Türkiye’de televizyon yayıncılığının başlatılmasıyla ilgili ilk girişimler incelendiğinde, televizyonun toplumsal istemin bir sonucu olmaktan çok, siyasal iktidarların ve üst düzey bürokratların istekleri doğrultusunda ülkeye getirildiği sonucuna ulaşılabilir. İradenin halktan değil, devletin üst yönetiminden gelmesine karşılık, televizyon yayınlarının hukuksal düzlemde olumlu sayılabilecek koşullarda başlatıldığı söylenebilir. Televizyon yayınlarının başladığı dönemde, 1961 Anayasasına dayanılarak oluşturulmuş, özerk yapıya sahip TRT kurumu bulunmaktadır. Radyo gibi televizyon yayıncılığı da, bir kamu tekeli olarak oluşturulan bu kuruma verilmiştir. Ancak, televizyonun yaklaşık üç yıl yararlanabildiği bu güvenli ve görece özgür yayıncılık ortamı, 12 Mart 1971 muhtırasından hemen sonra, Anayasa ve TRT yasasında yapılan

değişikliklerle kaldırılmıştır.Özerklik döneminde siyasal iktidarların TRT üzerinde uyguladıkları, ancak etkili sonuç alamadıkları siyasal baskılar, özerkliğin kaldırılmasından sonra iktidar güdümünde bir radyo televizyon kurumunun oluşturulması sürecini başlatmıştır. 3984 sayılı son radyo televizyon yasasıyla TRT'nin özerkliğinin yeniden tanınmasına karşılık, konuyla ilgili yasal düzenlemelerin halen yapılmamış olması nedeniyle, kurumun anılan konumunun sürdüğü söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'de kamu televizyon yayıncılığının öncelikli işlevinin, "kamu çıkarı"nın korunması ve kollanması değil, siyasal iktidarın meşrulaştırılması ve gözetilmesi olduğu savunulabilir.

1968 yılında başlayan televizyon yayıncılığının tekel konumu, 1990 yılında, Star 1 televizyonunun yayına başlamasıyla fiili olarak sona ermiştir. Star 1 ve onu izleyen diğer özel televizyon kanallarıyla birlikte Türkiye'de kamu ve özel televizyon yayıncılığı olarak adlandırılabilir ikili bir sistem doğmuştur. Yasal dayanaktan yoksun olarak başlatılan özel televizyon yayınlarının önlenmesi, siyasetçilerin özel radyo televizyon kuruluşlarına açık desteği nedeniyle mümkün olamamıştır. Siyasetçilerden gelen bu destek 3984 sayılı radyo televizyon yasasının çıkarılarak, özel radyo televizyon yayıncılığının yasal hale getirilmesine kadar sürmüştür. Dolayısıyla, özel radyo televizyon yayıncılığının Türkiye'ye getirilmesinin etkin unsurlarından birisinin yine siyaset olduğu ileri sürülebilir. Siyasetçilerin özel radyo televizyon yayıncılığına destek oluşunun birbiriyle çelişir gibi görünen, ama gerçekte birbirini tamamlayan iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birisi, özel radyo televizyon yayıncılığını engelleyerek bu kuruluşların tepkisini çekmemek, diğeri ise yanlarında yer alarak özel radyo televizyon kuruluşlarının desteğini sağlamaktır.

Televizyon kuruluşlarının yayın içerikleri açısından konuya yaklaşıldığında, kamu yayıncılığının dar kapsamlı ve olumsuz sayılabilecek çeşitli yönleri karşısında seçenek olarak ortaya çıkan özel televizyonların kısa zamanda yoğun bir popülizmin tutsağı durumuna düşerek hayal kırıklığı yarattıkları gözlenmektedir. Özel televizyonlar, daha nitelikli televizyon yayıncılığı beklentisine, giderek yozlaşan bir sunuş diliyle; önemli oranda sansasyon, cinsellik, şiddet içeren türdeş programlar ve lotaryayla karşılık vermişlerdir. Konuyla ilgili bilimsel araştırmaların azlığına karşılık, yine de, özel televizyon kuruluşlarının, Türk toplumunun niteliklerine uygun, özgün sayılabilecek yayın ilke ve politikalarının bulunmadığı söylenebilir. Bu kuruluşların yayınlarını yönlendirmelerindeki görünür biricik etken, izlenme oranları (rating)dir.

Kısa sayılabilecek bir yayın geçmişi bulunması nedeniyle, özel televizyon yayıncılığı hakkında bir yargıya varılabilmesi için henüz erken sayılabilirse de; sistemin kuruluş ve işleyişinden yola çıkılarak, beklentiler ile uygulamalar arasındaki farklılıkların gerekçelerinin açıklanması olanaklıdır denilebilir. Yayınlarda nitelik gelişimi, çoğulculuk, özgürlük gibi kamu çıkarlarına uygun beklentilerin, temelde, özel televizyonların varoluş gerekçeleriyle bağlantısı bulunmamaktadır. Birer ticari işletme konumundaki özel televizyonların kuruluş amaçları doğrultusunda, öncelikle ticari etkinliklere hizmet etmesi doğal bir sonuç olarak kabul edilmelidir. Ayrıca, ticari kuruluşlar olmaları nedeniyle özel televizyonların en düşük maliyetle en fazla izleyici toplama yönündeki çabaları; bu doğrultuda gerekirse kamu çıkarlarını arka plana itmeleri, yadırganacak bir husus olarak algılanmamalıdır. Öte yandan, uluslararası televizyon programları akışının ticariliği, yalnız özel değil, kamu televizyon yayıncılığının da “kamu çıkarı” doğrultusunda

yönlendirilmesinin önünde engel oluşturmakta, mevcut olumsuz yapının güçlenmesine destek sağlamaktadır.

Türkiye’de televizyon yayıncılığının, kamu çıkarlarının gözetilmesi açısından içinde bulunduğu olumsuz durumun önemli bir başka nedeni de, yürürlükteki yasanın kamuya hizmet anlayışından oldukça uzak oluşudur denilebilir. Yasa, bir taraftan kamu yayıncılığını TRT tekeli ile sınırlı tutarak bu alanı oldukça dar bir çerçeve içine sokarken, diğer taraftan özel televizyon yayıncılığını yalnızca ticari etkinlik sınırları içinde kabul etmektedir. Böylece, demokratik toplumun doğal unsurları olarak kabul edilen baskı gruplarının, çeşitli sivil toplum ve kitle örgütlerinin (sendikalar, dernekler, birlikler vb), temsil ettikleri toplum kesimlerinin seslerini duyurmaları engellenmektedir. Bu durum, televizyon yayıncılığının, demokrasiye, çok sesliliğe katkısından söz edilebilmesini zorlaştırmaktadır.

Eleştiri konusu yapılan uygulama ve düzenlemelerin tamamı gözönüne alınarak Türkiye’deki kamu ve özel televizyon yayıncılığının “kamu çıkarı” yönündeki beklentileri karşılamaktan uzak oldukları sonucuna varılabilir. Kamu televizyon yayıncılığı siyasetin denetim ve güdümünde varlığını sürdürmekte, özel televizyon yayıncılığı ise sermaye kesiminin sözcülüğünü ve pazarlamacılığını yapmaktadır. Oysa, akılcı biçimde düzenlenecek bir televizyon yayıncılık sistemi, toplumun mutluluğu ve gelişimi yönünde çok olumlu işlevler görebilecektir.

Mevcut olumsuzlukları giderebilecek ve kamu çıkarlarına hizmeti öncelikli kılacak bir televizyon yayıncılık sisteminin kurulabilmesi, yapıya ve içeriğe ilişkin bir dizi düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Yapıya ilişkin düzenlemeler, bir cümleyle özetlenirse, televizyon yayıncılığının herhangi bir toplumsal kesim veya gücün denetimi ya da

mülkiyeti altına girmesinin önlenmesi; toplumsal kesimlerin temsili boyutunda bir dengenin oluşturulabilmesi yönünde olmalıdır.

İçeriğe ilişkin (yayın ilke ve politikaları) düzenlemeler ise, daha temel bir sorun olan, “nasıl bir Türk toplumu istendiği” sorusunun yanıtlanmasıyla ilgilidir. Gerçekte bu sorunun yanıtı da bulunmaktadır. Türk toplumunun hangi ilke ve esaslar çerçevesinde birarada yaşayabileceği ve çağdaş bir toplum olabileceği, Atatürk tarafından ortaya konulmuş bulunan altı ilke ile gösterilmiştir. Ancak, Atatürkçü düşünce sistemini oluşturan ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında da yer alan bu ilkelerin uygulamalarda yer bulabildiğini savunmak oldukça zordur denilebilir. Bu açıdan sorunun, Atatürkçü düşüncenin bir çözüm yolu olarak uygulamaya konulması sorunu olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye’de televizyon yayıncılık sisteminin oluşturulması, yayın politikalarının, ilke ve esaslarının belirlenmesinde karşılaşılan sorunlar da temelde aynı nedenden kaynaklanmaktadır. Oysa televizyon yayıncılığında Atatürkçü düşüncenin temel alınması ve uygulamaya konulması, yürürlükte bulunan radyo televizyon yasasında olduğu gibi her yöne çekilebilen, ne anlama geldiği pek belli olmayan ilke ve esasların bulunmasını önleyebilecektir. Bu aynı zamanda, televizyon kuruluşlarının politika saptamada kullanabilecekleri anlaşılır ölçütlerin belirlenmesi anlamına gelecektir.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda konuya yukarıda değinildiği gibi yaklaşılmış, Türk toplumuna yönelik televizyon yayıncılığının sorunlarının Atatürkçü düşünce sistemine dayanılarak çözümlenebileceği savunulmuştur. Bu doğrultuda Atatürkçü düşünce sisteminin temel unsurları olan altı ilkenin günümüz koşullarında nasıl yorumlanabileceği ve televizyon yayıncılığına nasıl uygulanabileceği araştırılmış, çözüm önerileri bu eksen üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Toplumsal değerler,

ekonomik ve siyasal koşullar değıştikçe, teknoloji yeni olanaklar yarattıkça; toplumsal yaşamın belirleyici bir parçası konumuna gelmiş bulunan televizyon yayıncılığıyla ilgili olarak kuşkusuz yeni sorunlar ortaya çıkacak, yeni düzenlemelerin yapılması gerekli görülecektir.

Bu çalışma, günümüz koşullarında Türk televizyon yayıncılık sisteminin açıklanmasına, yayın ilke ve politikalarının görülen eksiklik ve yanlışlarının saptanmasına, bu konularla ilgili çözüm önerileri geliştirme çabalarına yöneliktir. Çalışmanın, konuyla ilgili uygulama ve tartışmalara sağlayabileceği katkı, bundan sonra yapılacak çalışmalara verebileceği destek, çalışmayı yapanın başlıca beklentisidir.

12. ÖNERİLER

Kamu çıkarlarının gözetildiği çağdaş ve demokratik bir televizyon yayıncılığının gerçekleştirilebilmesi için 3984 sayılı radyo televizyon yasasının ilgili hükümlerinin aşağıdaki düzenlemelerle değıştirilmesi önerilmektedir.

Yayın ilkeleri

1- Türkiye’de yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşları, Atatürkçü düşünce sisteminin öngördüğü toplum modeline saygılı; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hükümlerine, yasalara ve demokratik kurallara uygun olarak:

a.Anlatım özgürlüğüne, yayınlarda çoğulculuk esasına,

b.İnsaların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları dolayısıyla hiç bir şekilde kınanmaması ilkesine,

c.Toplumu, şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa yönelten ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara olanak verilmemesi ilkesine,

d.Pornografik veya cinsel duygu sömürüsüne yönelik erotik yayın yapmama ilkesine,

e.Kişi ve kuruluşları, eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan yayın yasaklarına,

f.Özel amaç ve çıkarları kamu çıkarından önde tutan ve haksız rekabete yol açıcı yayın yapılmaması esasına, aykırı olmamak koşuluyla yayın yapmakta özgürdürler.

2- Yayın dili Türkçe'dir. Yurt içi yayınlarda Türkçe'den başka hiçbir dil ikinci yayın dili olarak kullanılamaz. Yayın kuruluşları, yayınlarında, Türkçe'nin özellikleri ve kuralları bozulmadan kullanılması ilkesini gözetirler. (Evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasına katkısı bulunan yabancı dillerin öğretilmesi amacıyla yapılan eğitim programları bu ilkeye aykırı sayılmazlar.)

3- Yayın kuruluşları 1. ve 2. maddede sayılan ilke ve esaslar doğrultusunda; radyo ve televizyonla haber hizmetlerini görmek, eğitici, kültür ve eğitime yardımcı; eğlendirici, yurdu içeride ve dışarıda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmakla yükümlüdürler.

Radyo Televizyon Üst Kurulu; iletişim, iletişim teknolojisi, yönetim, eğitim, ekonomi ve hukuk dallarında deneyimli ve yüksek öğrenim görmüş; devlet memuru olma niteliğine sahip kişiler arasından, aşağıda belirtilen kişi ve kuruluşlarca seçilen onbir üyeden oluşur.

1-Cumhurbaşkanınca seçilen bir üye,

2-Hükümet tarafından seçilen bir üye,

3-Ulaştırma Bakanlığınca seçilen bir üye,

4-Üniversiteler tarafından seçilen üç üye,

5-Anayasa Mahkemesi tarafından seçilen bir üye,

6-Basın Konyesi tarafından seçilen bir üye,

7-İşçi örgütlerince seçilen bir üye,

8-İşveren örgütlerince seçilen bir üye,

9-Ticaret Odaları ve Borsaları tarafından seçilen bir üye.

Yukarıda önerilen biçimde seçilecek bir üst kurul, toplumun örgütlü tüm kesimlerini temsil edebilecek, dolayısıyla düzenleme ve denetimlerde mümkün olduğunca tarafsızlık sağlanabilecektir. Ancak hemen burada üst kurulun idari bir organ olduğunun unutulmaması gerektiği vurgulanmalıdır. Bu nedenle, kurulun bir yargı organı görüntüsü kazanmasına yol açan yaptırım yetkileri mutlaka yargı denetiminden geçmeli; yayın durdurma gibi ağır ve zararları sonradan giderilemeyecek yaptırımların uygulanması yargı organları tarafından gerçekleştirilmelidir. RTÜK'ün yayın durdurma ile ilgili yetkisi, konunun yargı organlarına götürülmesiyle sınırlandırılmalıdır.

Yukarıda dile getirilen düzenlemelerden başka:

-Kamu televizyon yayıncılığının kapsamı genişletilerek, toplumun değişik kesimlerince oluşturulan örgütlerin (sendikalar, belediyeler, dernekler, birlikler vb) televizyon yayını yapabilmesine olanak sağlanmalı,

-TRT'nin yasayla tanınmış bulunan özerkliğinin uygulamaya konulabilmesi için gerekli düzenlemeler zaman geçirilmeden yapılmalı,

-Genel olarak, demokratik kurallara ve çağdaş hukuk anlayışına aykırı olan; bilgilenme, haber alma, özgür düşünce ve ifadeyi engelleyen hükümler yasalardan çıkarılmalıdır.

EKLER

359 Sayılı Radyo Televizyon Yasası	238
2954 Sayılı Radyo Televizyon Yasası	255
3984 Sayılı Radyo Televizyon Yasası	279
KAYNAKÇA	291

No : 27 — Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu

Kabul tarihi : 24 Aralık 1963

[Resmî Gazete ile neşir ve ilân : 2 Ocak 1964 — Sayı : 11596]

Kanun No : 359

BİRİNCİ KISIM

Genel esaslar

BİRİNCİ BÖLÜM

Kuruluş, görev ve yetkiler

Kuruluş

Madde 1 — Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu adıyla, tüzel kişiliğe sahip özerk bir kamu iktisadi teşebbüsü kurulmuştur.

Kurumun remzi TRT dir.

Kurumun merkezi Ankara'dadır.

Görev

Madde 2 — Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun görevleri :

a) Radyo ve televizyonla haber hizmetlerini görmek; eğitici, öğretici, kültür ve eğitime yardımcı, eğlendirici, yurdu içinde ve dışarda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmak;

b) Yurdun gerekli yerlerinde yeni radyo ve televizyon tesisleri kurmak, bu tesisleri işletmek, mevcut radyo ve yayın tesislerini ihtiyaca göre geliştirip genişletmek;

c) Radyo ve televizyon postaları arasındaki iş ve yayın ahengini sağlamak ve bu kanunda gösterilen esaslar içerisinde milletlerarası teşekküller ve yabancı radyo ve televizyon kuruluşları ile münasebetleri düzenlemek; ve

d) Yayınlarının mümkün olduğu kadar geniş bir alanda en iyi bir şekilde yapılabilmesi için araştırmalarda bulunmak, tedbirler almak ve gerekiyorsa, kendi tesislerinde kullanılacak alet ve cihazlar üzerinde araştırma yapmak, bunları kısmen veya tamamen imal etmek ve bunun için gerekli tesisleri kurmaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

Yönetim

Yönetim organları :

Madde 3 — Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun en yüksek karar ve yönetim organı, Yönetim Kuruludur.

Kurum, Yönetim Kurulunun aldığı kararlar çerçevesinde ve onun gözetimi altında, Genel Müdür tarafından yönetilir.

Yönetim Kurulunun Kuruluşu :

Madde 4 — Yönetim Kurulu :

I — Genel Müdür;

II — Milli Eğitim Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanacak bir Hükümet temsilcisi;

III — Turizm ve Tanıtma Bakanının teklifi üzerine bu Bakanlığın dördüncü derece veya daha üst dereceli memurları arasından Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanacak bir Hükümet temsilcisi;

IV — Radyo veya televizyon konularında kürsüsü bulunan Üniversite Fakülteleri Profesörler Kurulları üyelerinin aralarından seçecekleri beşer kişinin İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğünün çağrısı üzerine İstanbul'da toplanıp seçecekleri elektrik veya elektronik uzmanı bir öğretim üyesi;

V — Üniversitelerin Hukuk, İktisat ve Sosyal Bilimler Fakülteleri öğretim üyelerinin kendi aralarından seçecekleri beşer kişinin Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün çağrısı üzerine Ankara'da toplanıp bu fakülteler mensupları arasından seçecekleri bir öğretim üyesi;

VI — Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün çağrısı üzerine; üniversitelerin Edebiyat ve Dil ve Tarih - Coğrafya fakülteleri ile Güzel Sanatlar Akademisi Profesörler Kurullarının kendi aralarından seçecekleri üçer öğretim üyesi ile bu üyelerin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde toplanıp kendilerini seçenler dışından seçecekleri edebiyat, fikir veya sanat alanlarında belirli hizmet veya eserleri görülmüş beş kişinin bir arada yapacakları toplantıda kendi aralarında veya dışardan seçecekleri edebiyat, fikir veya sanat alanında yüksek hizmetleri görülmüş bir kişi,

VII — Devlet konservatuvarları öğretim kurulları, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Batı Müziği Bölümü öğretmenleri, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü öğretmenleri, Devlet Tiyatrosu sanatçıları, Devlet Operası sanatçıları, İstanbul Belediyesi Tiyatrosu sanatçıları ve Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası sanatçılarının kendi aralarından seçecekleri ikişer kişi ile Devlet Tiyatroları Genel Müdürünün, Milli Eğitim Bakanının çağrısı üzerine Ankara'da toplanarak kendi aralarından veya dışardan müzik veya temsil sanatları alanında yüksek hizmet veya eserleri görülmüş kimselerden seçecekleri bir kişi;

VIII — Yukardaki bendler uyarınca Yönetim Kurulu üyesi olanların Turizm ve Tanıtma Bakanının çağrısı üzerine toplanarak, Kurumun devamlı kadrolarında çalışanlarla devamlı olarak en az bir yıl çalışmış olan diğer personeli arasından, birisi yönetici ve diğeri yüksek

elektrik veya elektronik mühendisi olmak üzere seçecekleri iki kişiden Kuruludur.

Yukarda yazılı seçici kurullar, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanırlar ve seçimi, hazır bulunan üyelerin salt çoğunluğunun gizli oyu ile yaparlar.

II ve III üncü bendlerde yazılı Yönetim Kurulu üyeleri, görevlerinden, atanmalarındaki usule göre uzaklaştırılabilirler.

IV, V, VI, VII ve VIII inci bendlerde yazılı Yönetim Kurulu üyeleri, beş yıl süre ile görev yaparlar ve görevlerinden hiç bir suretle uzaklaştırılamazlar. Bu süre sona ermeden üyeliğin boşalması halinde, yeni seçilen üye, eskisinin görev süresini tamamlar .Tekrar seçilmek caizdir. Bu üyelerin, siyasi parti mensubu olmamaları şarttır.

Yönetim Kurulu üyeliği için kanuni bir engelin ortaya çıkması veya bir Yönetim Kurulu üyesinin özürsüz olarak üst üste üç toplantıya katılmadığının, Yönetim Kurulunca tesbit edilmesi takdirinde, IV, V, VI, VII ve VIII inci bendlerde yazılı üyelerin görevi, Turizm ve Tanıtma Bakanının onayı ile sona erer.

Yukardaki fıkralarda yazılı seçici kurullar üyeleriyle Yönetim Kurulu üyelerinin harcırahları, Kurum tarafından ödenir.

Yönetim Kurulunun görevleri :

Madde 5 — Yönetim Kurulu, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna bu kanunla verilen görevlerin yerine getirilmesini sağlar ve yayın esaslarını tesbit eder. Bu amaçla :

a) Seçim kanunlarındaki hükümler de saklı kalmak üzere tam bir tarafsızlık içinde halka hizmet edilmesini;

b) Programların, Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkelerle Cumhuriyetin niteliklerini benimsetici ve bu görüş, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici bir zihniyetle ve Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi amacını güden Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ile yaşama tarzını yerleştirici ve geliştirici bir tutumla hazırlanmasını;

c) Haberlerin doğruluk, çabukluk ve çağdaş habercilik ilkelerine uygun olmasını ve kaynaklarının belirtilmesini;

d) Siyasi yorum niteliğindeki yayınların, çeşitli ve karşıt görüşleri içine alacak şekilde hazırlanmasını ve kaynaklarının belirtilmesini;

e) Haberlerin ve yorumların birbirinden açık olarak ayrılmasını;

f) Programların yetkili uzmanlarca hazırlanmasını ve fikir, sanat, milli eğitim, halk eğitimi ve toplum kalkınması bakımından yeterli olmasını; ve

g) Radyo ve televizyon istasyonlarının teknik bakımdan gereken nitelikte çalışmasını gözetir.

Yönetim Kurulu toplantıları :

Madde 6 — Yönetim Kurulunun toplantı ve karar oranı, üye tam sayısının salt çoğunluğudur.

Yönetim Kurulu, ilk toplantısında, Başkanı ile Başkan Yardımcısını seçer; Genel Müdür, bu görevlere seçilemez.

Kurulun toplantıları ayda ikiden az olamaz.

Yasaklamalar :

Madde 7 — Yönetim Kurulu üyeleri, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun görev ve yetkilerine giren konularda doğrudan doğruya veya dolayısıyla taraf olamaz ve bu konularda hiç bir menfaat sağlayamazlar.

Ücret :

Madde 8 — Yönetim Kurulu üyelerine verilecek ücretler, Bakanlar Kurulu kararnamesiyle tesbit edilir.

Genel Müdür ve yardımcıları :

Madde 9 — 1 - Genel Müdür, Yönetim Kurulunun Turizm ve Tanıtma Bakanlığına inhası ve Bakanın teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanır.

Kurum, Genel Müdür tarafından temsil olunur.

Yönetim Kurulu, Genel Müdürün görevinden uzaklaştırılmasını istediği takdirde, Genel Müdür, atanmasındaki usule uyularak görevinden uzaklaştırılır. Genel Müdür, Yönetim Kurulunun yazılı görüşü alındıktan sonra, millî güvenliği, kamu düzenini veya Devletin dış münasebetlerinin sağlanlığını korumak amacıyla Bakanlar Kurulu kararnamesiyle görevinden uzaklaştırılabilir. Bu fıkırada söz konusu işlemler aleyhine açılan iptal dâvalarında tebligat, müracaat tarihinden başlayarak kırk sekiz saat içinde yapılır; cevap ve cevaba cevap süreleri onar gündür; bu sürelerin tamamlanmasından sonra onbeş gün içinde karar verilir.

2 - Genel Müdür yardımcıları üçten fazla olamaz. Bunlardan birisinin yüksek elektronik veya elektrik mühendisi olması gerekir.

Genel Müdür yardımcıları, Genel Müdürün teklifi üzerine Yönetim Kurulu kararıyla atanırlar. Görevlerinden uzaklaştırılmaları aynı usule göre olur.

3 - Genel Müdür ve yardımcısı olabilmek için :

a) İktisadi ve sosyal bilimler veyahut haberleşme veya radyo - televizyon tekniği veya programcılığı alanında yüksek öğrenim yapmış olmak;

b) Kurumun Genel Müdürlük veya yardımcılığı görevini yerine getirebilecek bilgi ve tecrübeye; ve

c) Memurun Kanununun 4 üncü maddesinin A, B, C, H ve V bentlerindeki niteliklere sahip bulunmak gerekir.

Danışma kurulları :

Madde 10 — Yönetim Kurulu, radyo ve televizyon hizmetleriyle ilgili konularda danışmak üzere kurullar kurabilir.

Her radyo dinleme bölgesi için mahallî ihtiyaçların tesbit edilmesini ve karşılanmasını kolaylaştırmak üzere, mahallî bölge danışma kurulları kurmaya Genel Müdür yetkilidir. Bölge radyo müdürü bu kurullara katılır.

Hükümet bildirisi ve konuşmaları :

Madde 11 — 1 - Kurum, Hükümet bildirilerini ve Hükümet adına yapılacak konuşmaları, sadece Hükümeti bağlamak kaydıyla yayınlamakla yükümlüdür. Ancak, bunların Hükümet bildirisi veya konuşması olduğunu yayını sırasında açıklar.

Hükümet bildirilerine ait metinlerin yazılı yayın isteği ile verilmesi ve yetkililerin imzalarını taşıması şarttır.

Hükümetin ortak sorumluluğuna giren veya kendi Bakanlıklarının işleriyle ilgili olan konularda Bakanlar Kurulu üyelerinin yapacakları konuşmalara dair yayın istekleri, Başbakanın veya görevlendireceği bir Bakanın imzasıyla yapılır.

2 - Hükümete dâhil olmayan siyasi partiler, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki üye sayısı ondan az olmamak şartıyla, yukardaki bendde söz konusu Hükümet bildirisi veya konuşmalarında, kendileriyle Hükümet veya Hükümete dâhil siyasi partilerden birisi arasında tartışmalı olan bir konuda kendi görüşünün münakaşa veya tenkid edildiğini ileri sürerek bu bildiri veya konuşmaya cevap vermek suretiyle bu konudaki kendi görüşünü açıklamak isterse, bu istem Siyasi Yayınlar Hakem Kuruluna derhal havale edilir.

İlgili siyasi partinin bu bendin 1 inci fıkrasında söz konusu isteminin, Hükümet bildirisi veya konuşmasının yayınlanmasından iki tam gün içinde o siyasi partinin genel başkanının veya ona vekillik etme yetkisine sahip parti merciinin imzasıyla Kurum Genel Müdürlüğüne iki örnek halinde yapılması gereklidir.

Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu, bu istemi, Genel Müdürlükçe havale edilir edilmez derhal incelemeye başlar ve kararını en geç iki gün içinde verir. Bu karar, yazı ile ilgili siyasi partinin genel başkanlığına derhal bildirilir.

Siyasi Yayınlar Hakem Kurulunun bu istemi kabul etmesi takdirinde, ilgili siyasi parti adına yapılacak konuşmanın, Siyasi Yayınlar Hakem Kurulunun kararının kendisine bildirildiği günden başlayarak iki tam gün içinde yayınlanması gerekir. Bu konuşma sadece o siyasi partiyi bağlamak kaydıyla yapılır ve bu husus yayının başında Kurum tarafından belirtilir.

Konuşmanın kimin tarafından yapılacağı ve metni, ilgili siyasi parti genel başkanlığınca veya ona vekillik etmeğe yetkili parti mercii tarafından, Kurum Genel Müdürlüğüne konuşmanın yapılmasından önce yazıyla bildirilir.

Bu konuşma, cevap teşkil ettiği Hükümet bildirisi veya konuşmasının yayınlandığı saatte yapılır ve bildiri veya konuşmanın süresini aşamaz; söz konusu konuşma, Hükümet bildirisi veya konuşması hangi yayın postalarından yayınlanmışsa aynı postalardan yayınlanır.

Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu :

Madde 12 — Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin Anayasa Hukuku, İnsan Hakları, Siyaset İlmi ve Siyasi Sosyoloji kürsü ve enstitülerinde çalışan en kıdemli iki öğretim üyesi ile aynı fakültelerin İdare Hukuku ve Kamu İdaresi kürsü ve enstitülerinde çalışan en kıdemli bir öğretim üyesinden kuruludur. Bu kürsülerin diğer öğretim üyeleri, bu fıkra uyarınca ve kıdem sırasıyla yedek üyelik yaparlar.

Kurulun asıl ve yedek üyelerinin herhangi bir siyasi partiye mensup olmaması ve üç yıl öncesine kadar herhangi bir siyasi parti ile üyelik ilişkisinin bulunmaması şarttır.

En kıdemli asıl üye Kurulun Başkanıdır.

Kurul, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve karar alır.

Başkan, Kurulun zamanında toplanmasını sağlayacak tedbirleri alır.

Başkanın izinli veya özürlü olması halinde, bu görevi, en kıdemli asıl veya yedek üye yapar.

Kurul, Genel Müdürün çağrısı üzerine toplanır. Genel Müdürün gerekçeli istemi veya Kurulun re'sen gerekli görmesi üzerine, Kurul, Genel Müdürü veya görevlendireceği bir yardımcısını, oy hakkı olmaksızın toplantısına davet edebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi saati :

Madde 13 — Kurum, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Genel Kurullarının görüşmelerini yayınlamak için, bunların toplantı günlerinde, uygun dinleme saatlerinde yirmi dakikadan az olmamak ve leh ve aleyhteki fikirleri ve gerekçelerini özetlemek üzere bir yayın süresi ayırır.

Bütçe konuşmaları :

Madde 14 — Hükümet adına ve Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisindeki siyasi parti grupları sözcüleri tarafından yasama meclisleri genel kurullarında genel bütçenin tümü üzerinde yapılan konuşmalar, sadece konuşmayı yapanın temsil ettiği Hükümeti veya grupu bağlamak kaydıyla, yarımşar saati geçmemek üzere Kurum tarafından yayınlanır.

Bütçe üzerindeki diğer konuşmalar hakkında 13 üncü madde hükmü uygulanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinden naklen canlı yayın :

Madde 15 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Genel Kurullarından naklen yapılan canlı yayınlarda, Hükümet adına yapılan konuşmalar yayınlandığı takdirde, siyasi parti grupları sözcülerinin konuşmaları da aynı şekilde yayınlanır.

Seçimlerde Siyasi Partilerin yayınları :

Madde 16 — Siyasi partilerin seçimler sırasında radyolardan faydalanma şekil ve şartları, seçim kanunlarında belirtilmiş olan esaslara tabidir.

Milli Güvenliğe dokunan haller :

Madde 17 — Başbakan veya görevlendireceği Bakan, Milli Güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde, bir haber veya yayını menetmeye yetkilidir. Men kararının yazılı olması veya acele hallerde sözlü ise, derhal yazıyla tekrarlanması şarttır. Kurumun sorumluluğu altında yapılmıyan yayınların men edilmesi halinde, men kararı, ilgililere, Genel Müdürlükçe alındığı tarihten başlayarak yirmi dört saat içinde bildirilir.

26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkındaki Kanunun 52 ilâ 55 inci maddeleri uyarınca siyasi partiler adına yapılan konuşmalar hakkında 1 inci fıkra hükümleri uygulanmaz.

1 inci fıkrada söz konusu men kararları aleyhine açılacak iptal davalarında tebligat, müracaat tarihinden başlayarak kırksekiz saat içinde yapılır; cevap ve cevaba cevap süreleri onar gündür; bu sürelerin tamamlanmasından sonra onbeş gün içinde karar verilir.

Dış politikayla ilgili yayınlar; yurt dışı yayınlar; dış temaslar :

Madde 18 — Devletin dış politikası bakımından radyo ve televizyon yayınlarında ve bu arada, yurt dışı yayınlarda uygulanacak esaslar ve usuller, Dışişleri Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca birlikte tesbit edilir ve Genel Müdürlüğe bildirilir.

Kurumun yabancı veya milletlerarası radyo veya televizyon idareleriyle ve Türkiye Cumhuriyetini temsilen yabancı Devletlerin yetkili mercileri ve milletlerarası teşekküllerle temaslarında uygulanacak esaslar ve usuller de, 1 inci fıkrada gösterilen şekilde tesbit edilir.

Kurum, programlarının düzenlenmesinde 1 inci fıkrada söz konusu esaslara uymakla yükümlüdür.

Kurum, bu maddede söz konusu yayınlarını ve temaslarını, 1 inci fıkrada yazılı Bakanlıkların gözetimi altında yapar ve temaslarından bu Bakanlıklara derhal bilgi verir.

Düzeltilme ve cevap hakkı :

Madde 19 — Kurum, bir şahsın haysiyet veya şerefine dokunulması veya kendisiyle ilgili olarak gerçeğe aykırı yayınlar yapılması halinde, o şahsın, yayın tarihinden başlayarak yedi gün içinde göndereceği düzeltme ve cevap metnini Genel Müdürlükçe alınmasından başlayarak üç gün içinde yayınlamakla yükümlüdür.

Bu düzeltme ve cevap metninde, yayının niteliğinin yukardaki fıkra kapsamına girdiği; yayında kendisine, gerçeğe aykırı olarak bir husus atfedildiği veya şeref ve haysiyetine dokunulduğu ve gerçeğin ne olduğu kısaca açıklanır.

Düzeltilme ve cevap metninin, bu kanun hükümlerine uygun olması veya suç niteliğindeki ifadeler taşıması halinde, Genel Müdürlük bu metni derhal Ankara Sulh Ceza Hâkimliğine gönderir. Sulh Ceza Hâkimi, en geç yirmidört saat içinde, düzeltme ve cevap metnini, suç niteliğinde olup olmadığı, yayın ile ilgisi bulunup bulunmadığı, bu maddede yazılı şartlara uygun olup olmadığı ve bu maddede yazılı süre içinde Kurum Genel Müdürlüğüne gönderilip gönderilmediği cihetlerinden inceliyerek bir karar verir. Hâkim, düzeltme ve cevap metninin aynen yayınlanmamasına karar verebileceği gibi, aynen veya uygun göleceği değişiklikleri bizzat yaptıktan sonra yayınlanmasına da karar verebilir. Hâkimin kararının birer örneği, taraflara gönderilir. Hâkimin kararına, taraflar, kendilerine tebliğden başlayarak yirmidört saat içerisinde Ankara Asliye Ceza Mahkemesine itiraz edebilirler. Düzeltme ve cevap sahibi, itirazını, bulunduğu yer mahkemesine, Ankara Asliye Ceza Mahkemesine gönderilmek üzere, aynı süre içerisinde verebilir. Hâkimin yayınlanmasına karar verdiği metin, Genel Müdürlükçe alındıktan veya itiraz süresinin sona erdiği tarihten itibaren üç tam gün içinde aynen yayınlanır.

Özel tüzel kişilerce gönderilecek düzeltme ve cevaplar hakkında da bu maddede hükümleri uygulanır.

Düzeltilme ve cevap hakkını kullanmadan ölen kimsenin bu hakkını, vârisleri birlikte veya bunlardan yalnız ilk başvuranı, sadece bir defa kullanabilir.

Bu maddede söz konusu tebliğler, ilgili istediği takdirde, memur eliyle yapılır.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkındaki 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı Kanunun 52 nci maddesinde yer alan kayıtlamalar saklıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Yayınlar yoluyla işlenen suçlar ve haksız fiiller

Sorumluluk :

Madde 20 — Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu yayınları yoluyla işlenen suçlarda ve haksız fiillerde, canlı yayın yapılması halinde,

suç veya haksız fiil teşkil eden fiili işliyen ve eğer canlı yayın bir metne dayanılarak veya tesbit yoluyla yapılmışsa, metni yazan veya sesi tesbit edilen ve bu metni veya tesbiti fiilen kontrol eden; diğer hallerde de, konuşan ve yayını fiilen idare ve kontrol eden kişiler sorumludur. «Canlı yayın» dan maksat, olayın veya konuşmanın anında ve doğrudan doğruya radyo veya televizyon ile yayınlanması halidir.

11, 13, 14 ve 16 ncı maddeler uyarınca yapılan ve bu özelliği anonsla belirtilen yayınlar ile tesbitlerden faydalanmaksızın Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu İstasyonları dışındaki bir radyo veya televizyon kuruluşundan naklen yapılan yayınlardan, Kurum ve personeli hiçbir suretle sorumlu değildir.

Kurumun kendilerine tevdi edilen metni aynen okumakla görevli personeli, o yayının idare ve kontrolünde özel olarak görevlendirilmiş olmamak şartıyla, o yayın yoluyla işlenen suçtan veya haksız fiilden hiçbir suretle sorumlu değildir.

Bu madde kapsamına giren suçların takibinin şahsi dâva açılmasına bağlı olması takdirinde de, soruşturma Cumhuriyet Savcılığı tarafından yapılır.

Kurumun yayınları ile ilgili şikâyet, dâva dilekçesi veya iddianamelerde, yayını yapan Kurum istasyonunun adının ve yayının gün ve saatinin belirtilmiş olması şarttır.

Bu madde kapsamına giren suçlardan ve haksız fiillerden dolayı yayının yapıldığı tarihten başlayarak iki ay içinde açılmıyan dâvalar dinlenmez.

Metin ve tesbitlerin saklanması :

Madde 21 — Kurumun yayınında kullanılan yazılı metinler ve metni bulunmıyan radyo ve televizyon yayınlarına ait tesbitlerin, yayınları tarihinden başlayarak iki ay onbeş gün süreyle saklanması şarttır.

Tesbitlerden faydalanmaksızın yapılan naklen yayınlar ile müzik yayınları, yukardaki fıkra hükmünün dışındadır.

Teşriî, idari veya kazai soruşturma veya kovuşturma veyahut Meclis araştırması konusu olan yayına ait metin ve tesbitler; soruşturma, kovuşturma veya araştırmanın sonuçlandığı yetkili merci tarafından Kuruma yazıyla bildirilinceye kadar saklanır.

Memur kapsamına giriş :

Madde 22 — Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Yönetim Kurulu üyeleri ile görevlileri, ceza hükümlerinin uygulanmasında memur sayılırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yayımlar üzerindeki haklar

Filcî haklarına benzer haklar :

Madde 23 — Kurumun izni alınmadan, Kurum yayınları telli veya telsiz olarak tekrar yayınlanamaz, ücretli veya ücretsiz olarak tedavüle

çıkarmak üzere bütünü veya bir kısmı tesbit olunamaz, çoğaltılamaz ve televizyon yayınları girişi ücrete tabi yerlerde halka gösterilemez.

Kurum bu hususta Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 66 ilâ 79 uncu maddelerindeki himayeden faydalanır.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun eser sahiplerine eserleri ve sanatçılara icraları üzerinde sağladığı haklar saklıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Mali hükümler

BİRİNCİ BÖLÜM

Sermaye, yatırım programı, bütçe ve hesaplar

Sermaye :

Madde 24 — Kurumun itibari sermayesi üçyüz milyon liradır. Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle bu sermaye üçte ikiye kadar artırılabilir.

Bu sermayenin kaynakları şunlardır :

- a) Bu Kanununun 1 inci geçici maddesi gereğince Kuruma geçecek her çeşit değerlerin rayiç tutarları;
- b) Genel Bütçeye konulacak ödenekler.

Yedek akçe :

Madde 25 — Her yıl elde edilecek sâfi kârın yüzde onbeşi, itibari sermayenin yüzde yirmibeşini buluncaya kadar yedek akçe olarak ayrılır. Zararlar yedek akçeden karşılanır.

Gelirler :

Madde 26 — 9 Haziran 1937 tarihli ve 3222 sayılı Kanunun 7 nci maddesinde gösterilen her çeşit alıcı telsiz tesisatı ve cihazları için verilen ruhsatnamelere ait ücretler ve cezalar, radyo ve televizyon vasıtasıyla yapılan her çeşit ilân ve reklâm karşılıkları, halk önünde yapılacak konser, temsil ve benzeri programlara giriş ücreti, kitap, dergi ve plâk gibi yayınlarla ilgili gelirler, girişilecek her çeşit radyo ve televizyon ticari ve iktisadi işlemlerinden elde edilecek kârlar ve bağışlar, Kurumun geliridir.

Bütçe yardımı :

Madde 27 — 26 ncı maddeye göre karşılanamıyan işletme açığı her yıl sonunda bu maksatla Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Bütçesine konulacak ödenekten Kuruma ödenir.

Radyo ve televizyonla yapılacak okul, halk eğitimi ve yurt dışı yayınlarının gerektirdiği tesis ve işletme giderleri karşılığı, her yıl Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca ilgili Bakanlıklarla birlikte kararlaştırılır.

larak, bu Bakanlığın bütçesine konulur ve yardım olarak Kuruma ödenir.

Yatırım programı ve bütçenin hazırlanması :

Madde 28 — Kurumun yıllık yatırım, finansman ve işletme programları ile yıllık bütçesi Yönetim Kurulunca hazırlanır ve Turizm ve Tanıtma Bakanının onayıyla kesinleşir.

Askerî görüşün alınması :

Madde 29 — Kurum, 2 nci maddenin (b) bendinde yazılı tesisleri kurmadan önce, askerî bakımdan Milli Savunma Bakanlığının yazılı görüşünü alır.

Ortaklıklar :

Madde 30 — Yönetim Kurulu, Kurumun amaçlarına uygun olmak şartıyla ve Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle gösterilecek esaslar içerisinde, yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerle, özel hukuk hükümlerine tabi mahdut mesuliyetli ortaklıklar kurabilir.

Bu ortaklıklar, kamu iktisadi teşebbüsü niteliğinde olsalar dahi, İktisadi Devlet Teşekkülü sayılmazlar.

Bu ortaklıklar tarafından kurulacak istasyonların yayınları, Kurumun gözetim, denetim ve sorumluluğu altında yapılır.

Tarife ve ruhsatıyeler :

Madde 31 — Kurum ve ortaklıklarının yapacağı iş ve hizmetler karşılığında alınacak ücretler, alıcı ve verici radyo ve televizyon cihazlarından alınacak ruhsatname karşılıkları ve cezaları, tarifelerle belli edilir. İş ve hizmetin özelliği bakımından tarifeye bağlanamayacak hususlarda, Kurum, özel sözleşmeler yapmaya ve ücretler tesbitine yetkilidir.

Tarifeler ve ücretler Genel Müdürlükçe belli edilir ve Yönetim Kurulunca onaylandıktan sonra uygulanır.

Ruhsatname karşılıkları ile ilgili tarife, yönetim kurulunca kabul edildikten sonra Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle yürürlüğe girer.

Devlet Yatırım Bankası kredileri :

Madde 32 — Kurum, yatırımlarının finansmanında Devlet Yatırım Bankası kredilerinden faydalanabilir.

Uygulanacak genel hükümler :

Madde 33 — Bu kanundaki özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, Kurum hakkında, İktisadi Devlet Teşekküllerine uygulanan genel hükümler uygulanır. Bu hükümlerin uygulanmasında ilgili Bakanlık, Turizm ve Tanıtma Bakanlığıdır.

Yüksek Denetleme Kurulunun denetimi :

Madde 34 — Kurum, Yüksek Denetleme Kurulunun denetimine tabidir.

Turizm ve Tanıtma Bakanı, Kurumla ilgili olarak, belli bir hususun incelenmesini Yüksek Denetleme Kurulundan isteyebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

İstisna ve muaflıklar

Radio - Televizyon tekeli :

Madde 35 — 9 Haziran 1937 tarihli ve 3222 sayılı Telsiz Kanunu ile ek ve değişikliklerinde gösterilen elektromanyetik dalgalar vasıtasıyla ses, işaret ve resim vermeye yarayan tesislerden radyodifüzyon ve televizyon tesisi niteliğinde olanların kurulması ve işletilmesi hakkı, yalnız Türkiye Radyo Televizyon Kurumuna aittir.

Yukardaki fıkra söz konusu kanunun 2 nci maddesinde belirtilen ders aracı niteliğindeki radyo ve televizyon yayınlarını Kurum ve Millî Eğitim Bakanlığı birlikte düzenlerler.

Tahsilât :

Madde 36 — 9 Haziran 1937 tarihli ve 3222 sayılı Telsiz Kanununun 7 nci maddesinde gösterilen alıcı telsiz tesisleri ve cihazları için verilen ruhsatnamelerin ücretleri ve cezaları, Posta - Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü tarafından tahsil olunur. Bu ücret ve cezaların tahsilinde Âmme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki 21 Temmuz 1933 tarihli ve 6183 sayılı Kanun uygulanır. Ruhsatname ücret ve cezaları tahsil tarihinden sonra iki ay içinde Kuruma ödenir; gecikme olursa, genel hükümlere göre faiz yürütülür. Bu tahsilât karşılığında Posta - Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğüne yüzde on tahsil ücreti Kurum tarafından ödenir.

İndirimli Posta-Telgraf ve Telefon tarifi :

Madde 37 — Kurum, haber hizmeti niteliğindeki konuşmalar ve radyo - Televizyon programları ile ilgili olarak Posta-Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğünden kiraliyacağı hat ve kanallar için, basına uygulanan indirimli tarifieden faydalanır.

İndirimli tarife :

Madde 38 — Kuruma indirimli tarife uygulayan Devlet daire ve kuruluşları, kamu tüzel kişileri ve Kamu İktisadi Teşebbüslerine ilân ve reklâm işlerinde indirimli tarife, yönetim kurulu kararıyla uygulanabilir.

Telekomünikasyon tesisleri :

Madde 39 — Kurum, radyo - televizyon tesislerini birlikte geliştirmek için, bunlar arasında veya bunlarla geçici, sabit veya gezici trans-

misyon yerleri arasında telekomünikasyon tesisleri kurmaya ve işletmeye yetkilidir. Kurum, bu tesislerin kurulmasında ve işletilmesinde 4 Şubat 1924 tarihli ve 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu ve 9 Haziran 1937 tarihli ve 3222 sayılı Telsiz Kanunu ve Ek değişikliklerinin Hükümete verdiği haklardan faydalanır.

Kurumun malları :

Madde 40 — Kurumun malları ve her çeşit mevcutları, Devlet malı sayılır.

Kurumun her türlü işletme, tesis ve binalarının güvenliğinin korunması, İçişleri Bakanlığının sorumluluğu altındadır.

Kamulaştırma :

Madde 41 — Kurumun kuracağı her türlü tesisler için gerekli taşınmaz malların kamulaştırılmasında, Devlet ihtiyaçları için yapılan kamulaştırmalarla ilgili hükümler uygulanır.

Bazı kanunların uygulanmaması :

Madde 42 — Kurum ve kuracağı ortaklıklar hakkında 14 Haziran 1927 tarihli ve 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanunu ile 2 Haziran 1934 tarihli ve 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu ve bu kanunların ek ve değişiklikleri uygulanmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Personele ilişkin hükümler

Öğretim ve eğitim :

Madde 43 — Kurum, kendi kuruluşu içinden, görevleri arasına giren konularda, yurt içinde ve dışında öğrenim ve ihtisas yapmak üzere personelinin eğitimini sağlar, kurslar açar ve burslar verebilir.

Personelin emeklilik hakları :

Madde 44 — Kurumun personeli Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu hükümlerinden faydalanırlar. Kurumun hizmet akdiyle çalıştırdığı personel hakkında bu hüküm uygulanmaz.

Mesken yapımı :

Madde 45 — Meskûn yerlerden uzaktaki tesislerde çalışan veya hizmetin gereği olarak hizmetin yapıldığı binada veya civarında devamlı olarak bulunmak zorunda olan Kurumda görevli uzman ve diğer personel için, Kurum, mesken yaptırmaya yetkilidir.

Personel için yasaklamalar :

Madde 46 — Kurumun devamlı kadrolarındaki görevlilerinin üniversite ve yüksek okullarda öğretim üyeliği, öğretim üyeliği yardımcı-

lığı veya öğretim görevliliği veyahut her türlü okul ve öğretim ve eğitim kurumlarında ve kurslarda öğretmenlik yapmalarına, Yönetim Kurulu kararıyla izin verilebilir. Bu görevlilerin, Yönetim Kurulu kararıyla Kurumun ortaklıklarında görevlendirilmeleri de mümkündür.

- Genel Müdür hariç - Yönetim Kurulu üyelerinin ve Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu üyelerinin asli görevleri ile ilgileri kesilmez; her türlü özlük hakları saklı kalır.

4 üncü maddenin VIII inci bendi gereğince Yönetim Kurulu üyeliğine seçilen kimselerin, Kurumdaki görevlerine ait kadro veya sözleşmeleri ve bu kadro veya sözleşmelerine dayanan aylık, tazminat veya ücretleri ile terfi ve terfih hakları saklıdır. Ancak, bunların Kurumdaki görevlerine devam etmeleri, Yönetim Kurulunun iznine bağlıdır.

Kurumun Yönetim Kurulu üyeleri ile görevlerinin Kurumdaki görevleri dışında Kuruma bağlı radyo veya televizyon postalarından yapacakları yayınlar için kendilerine yayın başına ödenecek ücretler, Yönetim Kurulunun teklifi üzerine Turizm ve Tanıtma Bakanınca tesbit edilecek âzami miktarları aşamaz.

Kurumun Yönetim Kurulu üyeleri, Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu üyeleri ile her çeşit görevlileri, görevlerinin yerine getirilmesi sırasında öğrendikleri sırları saklamakla yükümlüdürler.

Memurin Kanununun 9 uncu maddesi, Kurumun Yönetim Kurulu üyeleri ile görevlileri hakkında da uygulanır.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Çeşitli hükümler

Yönetmelikler :

Madde 47 — 1 — Kurumun kuruluşu, personelinin görev ve yetkileri ile uzmanlık yerleri; danışma kurullarının kuruluş ve çalışma usulleri ile bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte mevcut veya sonradan yapılacak Kuruma ait personel konutlarından faydalanma hak ve şekilleri, Yönetim Kurulunca hazırlanıp Turizm ve Tanıtma Bakanınca onaylanacak yönetmeliklerle belirtilir.

2 — Kurumun kadroları, Yönetim Kurulu tarafından, Devlet Personel Dairesinin görüşü alındıktan sonra, Maliye Bakanlığı ile anlaşmak suretiyle hazırlanıp Turizm ve Tanıtma Bakanının onayı ile yapılacak bir yönetmelikle belirtilir.

Kurumun personeli, İktisadi Devlet Teşekkülleri personeline uygulanan hükümlere tabidir.

Ancak, bu bendde söz konusu yönetmelikte :

a) Kurumun yayın, organizasyon ve teknik işlerine ait devamlı kadrolarında çalışanlar için gerekli olabilecek tazminat miktarları;

b) Kurumun devamlı kadroları dışında sözleşmeyle çalışacak yerli veya yabancı uzmanların ücretleri; ve

c) 28 Şubat 1959 tarihli ve 7244 sayılı kanunun 5 inci maddesinin 2 nci fıkrasındaki hizmetler için ihtiyaç duyulan 1500 ve 1750 lira ücretli kadroları, bu bendin 2 nci fıkrası hükmüyle bağlı kalınmaksızın tesbit edilebilir.

(a) Bendinin uygulanmasında 28 Şubat 1959 tarihli ve 7244 sayılı kanunun 3 üncü maddesinin 2 nci bendi tatbik olunmaz.

Kaldırılan hükümler :

Madde 48 — 2 Temmuz 1963 tarihli ve 265 sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanununun 38 inci maddesiyle yürürlükte bırakılan 24 Mayıs 1949 tarihli ve 5392 sayılı kanunun radyo ile ilgili hükümleri, yukarıda zikri geçen Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanununun 7 nci geçici maddesi ve 15 Eylül 1944 tarihli ve 4670 sayılı kanun, 9 Temmuz 1953 tarihli ve 6128 sayılı kanun ve 23 Mayıs 1955 tarihli ve 6588 sayılı kanun ile 9 Haziran 1937 tarihli ve 3222 sayılı kanunun 21 Haziran 1957 tarihli ve 7035 sayılı kanunla değiştirilmiş 5 inci maddesinin (b) bendi hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

BEŞİNCİ KISIM

Geçici hükümler

Aktif ve pasifin intikali :

Geçici madde 1 — Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca yönetilmekte olan radyo ve televizyon hizmetleriyle ilgili bütün aktif ve pasif ve diğer haklar, Kuruma geçer.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca yönetilen radyoların hizmetine ayrılmış Hazineye ait taşınır ve taşınmaz mallar, yurdun çeşitli yerlerinde radyo istasyonu yaptırılması için kamulaştırılmış veya Hazine veya mahallî idarelerce tahsis edilmiş olan taşınmaz mallar, buralarda yapılmaya başlanmış radyo bina ve tesisleriyle bunlarla ilgili her türlü âletler, cihazlar ve malzeme ile her türlü hak ve menfaatler, mevcut alacaklar, ödenekler ve borçlar, Kuruma geçer. Bu geçişin gerektirdiği işlemler, hiçbir vergi, resim ve harca tabi değildir.

2 nci geçici maddede yazılı komisyon, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihteki durumu ve rayicine göre aktif ve pasifleri kıymetlendirerek, bir devir bilânçosu yapar.

Devir Komisyonu :

Geçici madde 2 — 1 inci geçici maddede yazılı devir bilânçosu, Maliye Bakanlığı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, İmar ve İskân Bakanlığı,

Yüksek Denetleme Kurulu, Orta - Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü ve Kurumun Yönetim Kurulunca seçilecek birer temsilciden kurulu Devir Komisyonunca altı ay içinde yapılır.

Orta - Doğu Teknik Üniversitesi temsilcisinin radyo ile ilgili öğretim üyesi olması gerekir.

Komisyon, gereği kadar personel kullanır. Komisyon ile personelinin her çeşit giderleri Kurumun tasfiye hesabından ödenir.

Eski görevlilerin göreve devamı :

Geçici Madde 3 — Kurumun yeni kadroları hazırlanıp bu kadrolara gerekli atanmalar yapıncaya kadar, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının radyo ve televizyon hizmetlerinde çalışan her çeşit personeli, görevlerine, bulundukları kadro veya görevlerde ve bu kadro veya görevlerin tabi olduğu hükümlere göre devam ederler.

Eski personelin müktesep hakları :

Geçici madde 4 — Kurumun kuruluşundan önceki süre içinde radyo hizmetlerinde en az beş yıl başarı ile çalışarak tecrübe ve ihtisas sahibi oldukları Yönetim Kurulunca tesbit edilenler, Kurumdaki bir göreve atanmak için yüksek öğrenim kaydının 47 nci maddede söz konusu yönetmeliklerde gerekli görüldüğü görevlere, bu kayıt aranmaksızın atanabilirler.

İlk Yönetim Kurulu seçimi :

Geçici madde 5 — Kurumun Yönetim Kurulunun kuruluşu, bu kanunun yayımı tarihinden başlayarak üç ay içinde tamamlanır. Genel Müdür de aynı süre içinde atanır.

Yönetim Kurulunun ilk kuruluşu - Genel Müdür hariç - diğer üyelerinin belli olmasıyla tamamlanmış olur.

4 üncü maddeye göre seçilen ilk Yönetim Kurulu üyelerinin Kurum merkezine kadar harcırahları ile bu üyeleri seçmek için kurulacak seçici kurul üyelerinin harcırahları, bağlı oldukları daire, idare ve kurum bütçelerinden; Harcırah Kanununa tabi bir kuruma mensup olıyanların harcırahları da Turizm ve Tanıtma Bakanlığı bütçesinden ödenir.

Eski hükümlerin uygulanması :

Geçici madde 6 — Hizmetler, tarifeler ve çalışma ile ilgili diğer konular için yeni hükümler yürürlüğe girinceye kadar, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte mevcut hükümlerin uygulanmasına devam olunur.

Yönetmeliğin yapılması :

Geçici madde 7 — 47 nci maddenin 2 nci fıkrasında söz konusu yönetmelik, Yönetim Kurulunun kuruluşu ve Genel Müdürün atanmasından başlayarak iki ay içinde hazırlanır.

İlk hesap dönemi :

Geçici madde 8 — Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak o tarihteki malî yılın sonuna kadar olan süre, Kurumun ilk hesap dönemidir.

İlk hesap dönemi altı aydan az ise, ayrıca bilânço yapılmaz ve hesaplar, ileriki yılın bilânçosu ile birleştirilir.

Radyo yapımı ödenekleri :

Geçici madde 9 — Radyo yapımı için Bayındırlık Bakanlığının yürürlükteki bütçesine konulmuş olan ödeneklerin bu Bakanlıkça harcanmasına devam olunur. Ancak, bu konuda Turizm ve Tanıtma Bakanlığına ait olan yetkiler Kuruma geçer.

Gelecek yıllara sâri taahhütler :

Geçici madde 10 — Radyo hizmetleri için Kalkınma Plânına dâhil yatırımların yapım, tesis ve teçhizat masrafları için bu kanunun 1 inci geçici maddesi ve 2 nci geçici maddesi gereğince devir işlemleri tamamlanuncaya kadar, elli milyon lirayı aşmamak kaydıyla, gelecek yıllara sâri taahhütlere girişmeye Turizm ve Tanıtma Bakanı yetkilidir.

ALTINCI KISIM*Son hükümler**Yürürlüğe giriş :*

Madde 49 — Bu kanun, yayımı tarihinden sonraki üç aylık sürenin bitimini takibeden ay başında; ancak, 4 üncü geçici maddesi, 5 inci geçici maddesi ve 10 uncu geçici maddesi hükümleri bu kanunun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme :

Madde 50 — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

28/12/1963

No.	Başlığı	Düster Tertip	Cilt	Sahife	Resmî Gazete Sayı
Kaldırılan Kanunlar :					
4670	Yeniden Radyo İstasyonları Kurulmasına dair Kanun 25/9/1944	3	25	1410	5814
6128	Yeni radyo istasyonları kurulması ve Ankara Radyo İstasyonunun tevsi ve takviyesi için gelecek yıllara geçici taahhütlere girişilmesi hakkında Kanun 15/7/1953	3	34	1516	8158
6588	Yeni radyo istasyonlarının kurulması ve Ankara Radyo İstasyonunun tevsi ve takviyesi için gelecek yıllara geçici taahhütlere girişilmesi hakkındaki 6128 sayılı kanunun birinci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun 27/5/1955	3	36	1494	9013

T.C. Resmî Gazete

Kuruluş Tarihi: (7 Teşrinievvel 1336) - 7 Ekim 1920

Yönetim ve Yazı İşleri İçin Başbakanlık Neşriyat Daire Başkanlığına başvurulur	14 Kasım 1983 PAZARTESİ	Sayı: 18221 2. Mükerrer

YASAMA BÖLÜMÜ

KANUN

Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu

Kanun No. 2954

Kabul Tarihi: 11.11.1983

BİRİNCİ KISIM

Genel Hükümler

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1.- Bu Kanunun amacı, radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasına, işletilmesine, yayınlarının düzenlenmesine, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun ve Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin esas ve usulleri belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2.- Bu Kanun, her türlü teknik, usul ve araçlarla ve her ne isim altında olursa olsun elektromanyetik dalgalar yoluyla yurt içine ve yurt dışına yapılan radyodifüzyon ve televizyon yayınları ile ilgili hususları kapsar.

Tanımlar

MADDE 3.- Bu Kanunda geçen deyimlerden:

a) Radyodifüzyon (Radyo yayını): Elektromanyetik dalgalar yoluyla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan ses yayınlarını,

b) Televizyon yayını: Elektromanyetik dalgalar yoluyla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan, hareketli veya sabit resimlerin sesli veya sessiz kalıcı olmayan yayını,

c) Elektromanyetik dalga: Boşlukta veya kablo, cam iletken ve benzeri bir fizikî ortamda ışık hızı ile yayılan, sunî olarak üretilmiş elektrik ve manyetik özellikleri olan dalgayı,

d) Radyo ve televizyon verici istasyonu: Radyo ve televizyon yayını yapmak üzere donatılmış her türlü hareketli veya sabit tesisi,

e) Kablo televizyon: Televizyon yayınının kablo, cam iletken ve benzeri bir fizikî ortam üzerinden halkın alması maksadıyla abonelere ulaştırıldığı yayın türünü,

f) Kapalı devre televizyon sistemi: Televizyon yayını dışında eğitim, öğretim, güvenlik ve turizm gibi belirli amaçlar için bir bina dahilinde veya birbiri ile ilişkili binalar grubunda kullanılan kablo televizyonu,

g) Radyo alıcısı: Radyo yayınlarını almaya veya alıp kaydetmeye ve dinletmeye yarayan cihazları,

h) Televizyon alıcısı: Televizyon yayınlarını almaya ve seyrettirmeye yarayan cihazları,

i) Video: Televizyon yayınlarını alıp, kaydetmeye ve bir ekran vasıtasıyla seyrettirmeye yarayan cihazları,

j) Birleşik cihaz: Radyo ve televizyon alıcısını veya televizyon alıcısını ve videoyu veya radyo, televizyon alıcısı ve videoyu ihtiva eden cihazları,

İfade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Temel İlkeler ve Yayın Esasları

Temel ilkeler

MADDE 4.- Radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması, işletilmesi, idareleri ve yayınlarının düzenlenmesine ilişkin temel ilkeler şunlardır:

a) Radyo ve televizyon verici istasyonlarının kurulması, işletilmesi, yayınlarının düzenlenmesi ile yurt içine ve yurt dışına yayın yapılması, Devletin tekelindedir. Bu tekel, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu tarafından kullanılır. Ancak, bu Kanunda belirtilen esaslara uygun yayın yapmak şartıyla polis ve meteoroloji teşkilatlarının devamlı ikaz ve duyuru maksadıyla radyo istasyonu kurmaları, sürekli ve kesintili radyo yayını yapmaları Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun iznine tabidir.

b) Radyo ve televizyon yayınlarının dinleyici ve izleyiciye seçme hakkı tanıyacak şekilde birden fazla kanaldan ve bütün yurt sathına yapılması esastır.

c) Radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması, geliştirilmesi, günlük yayın saatleri ve süreleri, yurt dışına yapılacak yayınlarla ilgili usul ve esaslar Millî Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılır.

d) Kamu kurum ve kuruluşlarıyla gerçek ve özel hukuk tüzelkişilerinin kapalı devre televizyon sistemi kurmaları ve işletmeleri Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun iznine tabidir.

e) Yurt içine yapılan radyo ve televizyon yayınları ile kapalı devre televizyon yayınlarının bu Kanunda belirtilen esaslara uygunluğu, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu tarafından gözetilir, denetlenir ve değerlendirilir.

f) Her türlü radyo ve televizyon yayını için frekans planlama, tahsis ve tescil işlemleri 5 Nisan 1983 tarih ve 2813 sayılı Telsiz Kanunu hükümlerine tabidir.

Yayın esasları

MADDE 5.- Genel yayın esasları şunlardır:

a) Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, millî egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayiş, kamu yararını korumak ve kollamak.

b) Atatürk ilke ve inkılâplarını kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören millî hedeflere ulaşmayı gerçekleştirmek.

c) Devletin millî güvenlik siyasetinin, millî ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak.

d) Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek.

e) Genel ahlâkın gereklerini, millî gelenekleri ve manevî değerleri gözetmek.

f) Türk millî eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak.

g) Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak.

h) Toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek.

i) Karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacına yönelik yayın yapmamak.

j) Kişilerin özel hayatlarına, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmak ve dürüstlük anlayışına bağlı kalmak.

k) Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk ve çabukluk ilkeleri ile çağdaş habercilik teknik ve metotlarına bağlı olmak.

l) Haberler ile yorumları ayırmak ve yorumların kaynaklarını açıklamak.

m) Kamuoyunun sağlıklı ve serbestçe oluşabilmesi için, kamuoyunu ilgilendirecek konularda yeterli yayın yapmak; tek yönlü, taraf tutan yayın yapmamak ve bir siyasî partinin, grubun, çıkar çevresinin, inanç veya düşüncenin menfaatlerine alet olmamak.

İKİNCİ KISIM

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu

Kuruluş

MADDE 6.- Yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için millî siyasete uygun ilkeleri tespit etmek, bu Kanunda belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmak maksadıyla Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu kurulmuştur.

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu; yaş haddi hariç, Devlet memuru olma şartlarını muhafaza eden ve yükseköğrenim mezunu olan aşağıdaki oniki üyeden meydana gelir:

- a) Cumhurbaşkanınca doğrudan atanacak üç üye,
 - b) Bakanlar Kurulunca birisi basın mensubu olmak üzere eğitim ve iktisat alanlarında veya hizmetlerinde temayüz etmiş kişiler arasından atanacak üç üye,
 - c) Millî Güvenlik Kurulunca seçilecek ve Bakanlar Kurulunca atanacak bir üye,
 - d) Yükseköğretim Kurulunca elektronik ve hukuk bilimleri alanlarında temayüz etmiş kişiler arasından gösterilecek dört aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilecek iki üye,
 - e) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunca kültür ve sanat dallarında temayüz etmiş kişiler arasından gösterilecek altı aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilecek üç üye,
- (d) ve (e) bentlerinde belirtilenlerin seçimleri Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun yazılı tebliğinden itibaren bir ay; Cumhurbaşkanınca tarafından üyelikleri onaylanmayanların yerine yeni adayların seçimi ise Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin yazılı tebliğinden itibaren iki hafta; içinde yapılmadığı takdirde Cumhurbaşkanınca doğrudan atama yapılır.

Kurulun başkanı, yukarıda belirtilen oniki üye arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Kurul üyeliği altı yıldır. İki yılda bir üyelerin üçte biri değişir. Süreleri sona eren üyelerin Kurula yeniden seçilmeleri mümkündür. Kurul üyeleri Ceza Kanunu uygulaması bakımından memur sayılırlar.

Kurul üyeleri; Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun ve radyo yayını yetkisi verdiği kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerine giren konularda doğrudan doğruya veya dolayısıyla taraf olamaz ve bu konularda hiçbir menfaat sağlayamazlar. Siyasetî partilere üye olamazlar.

Yukarıda belirtilen nitelikleri kaybeden veya kısıtlamalara uymayan Kurul üyelerinden; Cumhurbaşkanınca atanan ve seçilenler Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulunca atananlar Bakanlar Kurulu tarafından görevden alınır ve atamalarındaki usule göre yerlerine yenileri atanır.

Kurul; araştırma, yayın değerlendirme ve idare birimlerinden oluşan daimî bir sekreterya oluşturur.

Kurul, en az ayda bir defa ve en az üçte iki çoğunlukla toplanır. Kararlar mevcudun salt çoğunluğuyla alınır. Çekimser oy kullanılamaz.

Kurul üyelerine ödenecek ücret, Bakanlar Kurulunca kararlaştırılır.

Geçerli mazereti olmaksızın, üst üste iki toplantıya katılmayanlar Kuruldan ayrılmış sayılırlar.

Kurul ile sekreteryasının çalışma usul ve esasları bir yönetmelik ile düzenlenir. Sekreteryanın teşkilat ve kadrosu, Kurul tarafından hazırlanır, Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girer. Sekreterya personeli, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personeline uygulanan personel hükümlerine tabidir.

Kurul, her yıl için yapacağı işlerin programına ve masraflarına karşılık olmak üzere genel bütçeden verilmesi gereken ödenek tutarını Başbakanlığa sunar. Bu husus için öngörülen meblağ Başbakanlık bütçesi içinde yer alır.

Görevler

MADDE 7.- Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun görevleri şunlardır:

a) Yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için bu Kanunun 5 inci maddesinde belirlenen yayın esaslarına uygun ilkeleri tespit etmek,

b) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu ile bu Kanunun 4 üncü maddesi uyarınca yayın yapmasına izin verilen kişi, kurum ve kuruluşların 3 aylık yayınlarından gerekli görülenlerin bu Kanunda belirtilen görev ve esaslara uygunluğunu, yayın sonrası denetim suretiyle değerlendirerek sonuçlarını Cumhurbaşkanına, Başbakanlığa, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu ile, yayın yapmasına izin verilen kişi, kurum ve kuruluşlara göndermek,

c) Bu Kanunla verilen yayın görevlerinin yerine getirilmediği, tarafsızlığın ihlal edildiği veya yayın esaslarına aykırı yayınlar yapıldığı hallerde idarî veya kanunî işlem için ilgili mercilere duyuruda bulunmak.

d) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Yönetim Kurulu için oniki, Genel Müdürü için üç aday tespit ederek Bakanlar Kuruluna sunmak,

e) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Yönetim Kurulunca yapılan, Kurumun her seviyedeki teşkilat değişikliğine ait önerileri inceleyerek karara bağlamak,

f) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yayın, denetim, reklam yayınları gibi yayına ilişkin konulardaki yönetmelik tasarılarını, yıllık genel yayın planı ve özel yayın esaslarını inceleyerek tavsiyelerde bulunmak,

g) Bu Kanunun 4 üncü madde (c) bendi kapsamında Başbakanlığa önerilerde bulunmak.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

Kuruluş ve Görevler

Kuruluş

MADDE 8.- Tarafsız bir kamu tüzelkişiliğine sahip Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu kurulmuştur. Kısa adı TRT'dir. Merkezi Ankara'dadır.

Bu Kanundaki özel hükümler ile düzenlenen hususlar dışında kalan konularda Kurum hakkında kamu iktisadî kuruluşlarına uygulanan genel hükümler uygulanır.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Hükümet ile ilişkilerini Başbakan aracılığıyla yürütür.

Görevler

MADDE 9.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun görevleri şunlardır:

- a) Radyo ve televizyon verici istasyonları ve tesisleri kurmak, radyo ve televizyon yayınları yapmak, bunları genişletmek ve geliştirmek,
- b) Radyo ve televizyon yayınları için haber toplama ve program yayın ve yapımı maksatlarıyla gerekli birimleri oluşturmak,
- c) Bu Kanun çerçevesinde, milletlerarası radyo ve televizyon kuruluşları ve yabancı radyo ve televizyon kurumları ile ilişkileri düzenlemek, yürütmek ve Başbakanlığın onayına alarak gerektiğinde anlaşma, sözleşme ve protokoller imza etmek,
- d) İstasyon ve tesislerde kullanılacak alet ve cihazlar ile ilgili araştırmalar yapmak veya yaptırmak, bunların onarım ve bakımlarını yapmak veya yaptırmak ve gerekli hallerde işletme için zorunlu olan alet ve cihazları imal etmek veya ettirmek,
- e) Yurt içine yapılacak; haber, kültür, bilim, sanat, eğlence ve benzeri türlerde eğitici, aydınlatıcı ve eğlendirici nitelikte her türlü yayınlarla:

1. Atatürk ilke ve inkılâplarının kökleşmesine, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasına öngören millî hedeflerin gerçekleşmesine,
2. Devletin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bütünlüğünün, toplumun huzurunun, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı ve Atatürk Milliyetçiliğine dayanan demokratik, lâik ve sosyal hukuk devleti niteliklerinin korunmasına ve güçlendirilmesine,
3. Millî eğitim ve millî kültürün geliştirilmesine,
4. Devletin millî güvenlik siyasetinin, millî ve ekonomik menfaatlerinin korunmasına,
5. Kamuoyunun Anayasa ilkeleri doğrultusunda serbestçe ve sağlıklı bir şekilde oluşmasına,

Yardımcı olmak.

f) Yurt dışına yapılacak yayınlarla:

1. Devletin her alanda tanıtılmasına,
2. Yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinin sürdürülmesine,

Yardımcı olmak.

İKİNCİ BÖLÜM

Organların Teşkilî ve Görevleri

Organlar

MADDE 10.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun organları şunlardır:

- a) Yönetim Kurulu,
- b) Genel Müdürlük.
- c) Koordinasyon Kurulu.

MADDE 11.- Kurumun en yüksek karar ve yönetim organı olan Yönetim Kurulu; elektronik, kitle iletişimi, hukuk, işletme veya ekonomi, sosyal bilim dalları ile sanat ve kültür alanında temayüz etmiş kişiler arasından seçilen ve atanan altı üye ile Genel Müdürden oluşur. Yönetim Kurulu üyeleri; Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu tarafından teklif edilen oniki aday arasından Bakanlar Kurulu kararı ile atanır.

Genel Müdür Yönetim Kurulunun başkanıdır. Yönetim Kurulu ilk toplantısında bir başkan yardımcısı seçer.

Yönetim Kurulu üyeliği dört yıldır. Süresi biten üyeler ile herhangi bir sebeple Yönetim Kurulundan ayrılanların yerine yeniden atama yapılır. Süreleri sona eren üyelerin yeniden atanmaları mümkündür. Herhangi bir sebeple üyeliğin normal süreden önce sona ermesi halinde eski üyenin kalan süresini tamamlamak üzere aynı usulle yenisi atanır. Bir yıl içinde mazeretsiz iki toplantıya katılmayanların üyeliği kendiliğinden sona erer.

Yönetim Kurulu en az beş üyenin katılımıyla toplanır ve kararlarına en az dört üyenin oyu ile alır. Çekimser oy kullanılamaz. Yönetim Kurulu en az onbeş günde bir defa toplanır. Yönetim Kurulunun çalışma esasları bir yönetmelikle düzenlenir.

Yönetim Kurulu üyeleri, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun görev ve yetkilerine giren konularda doğrudan doğruya veya dolayısıyla taraf olamaz ve bu konularda hiçbir menfaat sağlayamaz, siyasî partilere üye olamazlar.

Yönetim Kurulu üyelerine verilecek ücretler, Bakanlar Kurulu kararname ile tespit edilir.

Görevler

MADDE 12.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Yönetim Kurulunun görevleri şunlardır:

- a) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun program, yayın, teknik, personel, idarî, malî ve her türlü hizmetlerine dair temel ilkeleri ve hedefleri tespit etmek ve bunlarla ilgili kararları almak,
- b) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun bütçesini, bilançosunu, kadrosunu karara bağlamak,
- c) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun her seviyedeki teşkilat değişikliklerine ait Genel Müdürün tekliflerini inceleyerek, uygun görülenleri Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun onayına sunmak,
- d) Genel Müdürlükçe hazırlanacak yönetmelik tasarıları hakkında karar vermek,
- e) Yıllık genel yayın planını karara bağlamak,
- f) Alınan kararların uygulanışını Yönetim Kurulu toplantılarında, Yönetim Kurulu Başkanının vereceği bilgilerle takip ve kontrol etmek,
- g) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun hizmetlerinin geliştirilmesini sağlayacak tedbirleri almak,
- h) Bu Kanunun 4 üncü madde (c) bendinde belirtilen hususlara ilişkin olarak Başbakanlığa önerilerde bulunmak,
- i) Genel Müdürlükçe gerekli görülecek konularda kararlar almak.

- j) Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunca hazırlanan yayın değerkendirme raporları ile Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunca hazırlanan yıllık ve ara raporları inceleyerek düzeltici ve geliştirici tedbirler almak,
- k) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu ile ilgili ve başka mercie bırakılmamış konularda karar almak,
- 1) Bu Kanunda belirtilen başkaca görevleri yerine getirmek.

Kurum Genel Müdürlüğü

MADDE 13.- Genel Müdür, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu tarafından teklif edilen üç aday arasından, Bakanlar Kurulu kararı ile atanır.

Genel Müdürün görev süresi dört yıldır. Süre sonunda yeniden atanabilir.

Genel Müdür, milli güvenliğin ve kamu düzeninin gerekli kıldığı Devlet memuru olma niteliğini yitirdiği, ağır hizmet kusuru işlediği veya tarafsızlığın ihlal edildiği hallerde, bu hallerin gerekçeli olarak belirtilmesi suretiyle ve Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile görevden alınır.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, Genel Müdür tarafından temsil olunur ve yönetilir.

Genel Müdür ve Genel Müdür yardımcılarında aranacak şartlar ve nitelikler şunlardır:

- a) Yükseköğrenim mezunu olmak,
 - b) En az kırk yaşında olmak,
 - c) Devlet memuriyetinde veya temayüz ettiği ihtisas dalında onbeş yıllık meslekî tecrübeye sahip olmak,
 - d) Atanmadan önceki son üç yıl içerisinde herhangi bir siyasî partiye üye veya herhangi bir siyasî partiden aday olmamak,
 - e) Devlet memuru olmak için aranan şartlara sahip olmak.
- Genel Müdür yardımcılarında birinin elektronik yüksek mühendisi olması şarttır.

Genel Müdürün raporlu, izinli, yurt dışında geçici görevli olması gibi sebeplerle geçici süre ile görevde bulunmaması; istifası, ölümü, görevden alınması gibi sebeplerle sürekli olarak görevinden ayrılması hallerinde, atanmasındaki usule göre atama yapılınca kadar, Genel Müdüre, yardımcılarında bu hizmette en kıdemlisi, kıdemde eşitlik halinde ise en yaşlısı vekâlet eder.

Koordinasyon Kurulu

MADDE 14.- Koordinasyon Kurulu, Genel Müdür, Genel Müdür yardımcıları, Başhukuk Müşaviri, Genel Sekreter, Personel Dairesi Başkanı ve Eğitim Dairesi Başkanından teşekkül eder.

Koordinasyon Kurulunun görevleri, Kurum hizmetlerinin yürütülmesi ve geliştirilmesi, üniteler arasında işbirliğinin sağlanması ve hizmetle ilgili görüş ve uygulama farklılıklarının giderilmesi ile ilgili önerilerde bulunmak; yıllık bütçe tasarılarını, yıllık genel yayın planını, uzun vadeli ve yıllık yatırım planlarını incelemek ve Yönetim Kuruluna görüş bildirmek,

Kurum ile ilgili kanun ve yönetmelik tasarılarını incelemek, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu raporlarını incelemek ve cevap hazırla-

mak ve Genel Müdür tarafından tespit ve talep olunacak konular hakkında görüş bildirmektir.

Koordinasyon Kurulunun çalışma usul ve esasları yönetmelikle düzenlenir.

Danışma Kurulları

MADDE 15.- Yönetim Kurulu veya Genel Müdür tarafından Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun bu Kanunda belirtilen görevleri çerçevesinde; radyo ve televizyon yayınları hakkında kamuoyunun düşünce ve dileklerini tespit etmek, ilmi veya teknik araştırmalar yaptırmak veya lüzum görülecek konularda özel ihtisaslarından yararlanmak maksadıyla geçici danışma kurulları teşkil edilebilir.

Danışma kurullarının teşkili, mensuplarının nicelik ve nitelikleri, çalışma usul ve esasları ve mâlî hususlar yönetmelikle belirlenir.

Millî güvenliğe ilişkin danışmanlık, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından sağlanır.

Teşkilat

MADDE 16.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü; Genel Müdür, dört Genel Müdür yardımcısı (yayın ve program, idarî, teknik, malî), Hukuk Müşavirliği, Savunma Sekreterliği, Satın Alma Komisyonu Başkanlığı, Özel Kalem Müdürlüğü, Genel Sekreterlik, İnceleme - Araştırma Kurulu Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Yayın Denetleme Kurulu Başkanlığı ile Yayın Planlama, Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, Müzik Dairesi Başkanlığı, Televizyon Dairesi Başkanlığı, Radyo Dairesi Başkanlığı, Haber Dairesi Başkanlığı, Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Personel Dairesi Başkanlığı, Eğitim Dairesi Başkanlığı, Sosyal İşler ve İç Hizmetler Dairesi Başkanlığı, Araştırma ve İmalat Dairesi Başkanlığı, Etüt-Proje ve Tesis Dairesi Başkanlığı, Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Stüdyolar Dairesi Başkanlığı, Vericiler Dairesi Başkanlığı, Muhasebe ve Malî İşler Dairesi Başkanlığı, Hasılat Dairesi Başkanlığı, Alım-İkmal Dairesi Başkanlığı ve Reklam Dairesi Başkanlığından meydana gelir. Dairelerin Genel Müdür yardımcılarına olan bağlantıları, Genel Müdürün teklifi ile Yönetim Kurulu tarafından kararlaştırılır.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun taşra teşkilatı; Genel Müdürlüğe doğrudan bağlı bölge müdürlükleri ile Ankara Radyosu Müdürlüğü ve bunlara bağlı müdürlükler ve şefliklerden oluşur.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun her seviyedeki teşkilatlanma değişikliği (lağv, tensik, yeni kuruluş), Genel Müdürün teklifi, Yönetim Kurulunun tasvibi ve Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun onayı ile yapılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yayınların Düzenlenmesi

Yayın türlerinin dengelenmesi

MADDE 17.- Radyo ve televizyon yayınları mümkün olduğu kadar çeşitli konulara yer verecek şekilde ve yayın görevlerinin yerine getirilmesi esas alınarak düzenlenir.

Hükümet bildirisi ve konuşmaları

MADDE 18.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, Hükümet bildirilerini, sadece Hükümeti bağlamak kaydıyla yayınlamakla yükümlüdür. Ancak, bunların Hükümet bildirisi olduğunu yayın sırasında açıklar. Hükümet bildirilerine ait metinlerin, Başbakanlıktan yazılı yayın isteği ile verilmesi ve yetkililerin imzasını taşıması şarttır.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu; olağanüstü haller ile sıkıyönetim, seferberlik ve savaş haline inhisar etmek üzere Hükümet konuşmalarını yayınlamakla yükümlüdür. Hükümet konuşmalarına ilişkin yayın istekleri, Başbakan veya görevlendireceği bakanın imzasıyla yapılır.

Hükümet uygulamalarının tanıtılması

MADDE 19.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yayın esaslarına uymak, cevap hakkı doğuracak nitelikte olmamak ve siyasî çıkar amacı taşımamak kaydıyla, mevzuat veya idarî kararlarla yürürlüğe konan ve halkın katılımı ile başarıya ulaşabilecek Hükümet uygulamalarının; gerekçelerinin, yararlarının, vecibelerinin, usul ve esaslarının kamuoyuna benimsetilmesini amaçlayan tanıtıcı radyo ve televizyon programları, Hükümet tarafından Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu dışında hazırlanır ve Kurum tarafından "haber bültenleri dışında" yayınlanır ve bu yayının Hükümet uygulamasının tanıtılması olduğu yayın sırasında belirtilir. Bu yayınların yayın süreleri ayda otuz dakikayı geçemez. Hükümet bu süreyi bir defada veya bir aydaki toplamı otuz dakikayı aşmamak üzere birkaç defada kullanabilir. Kullanılmayan süreler müteakip ay sürelerine eklenemez.

Hükümet ve siyasî parti açıklamalarının ve faaliyetlerinin yayınlanması

MADDE 20.- Bu Kanunda belirtilen yayın esaslarına uymak ve diğer siyasî partilere cevap hakkı doğuracak bir unsur taşımamak kaydıyla; Hükümetin ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasî partilerin açıklama ve faaliyetlerinin yayınlanması, bunların haber değeri ve niteliği taşıması şartına bağlıdır. Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, Hükümet veya bir siyasî parti açıklama ve faaliyetlerini yayınladıktan sonra bunu dengelemek maksadıyla hemen ardından veya aynı bülten içerisinde karşı görüşleri almak için çaba harcamak ve yayınlamak zorunda değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ilgili yayınlar

MADDE 21.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul çalışmalarını radyodan dengeli ve tarafsız bir biçimde özetleyen yayın yapar.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul toplantılarından (açılış, andiçme töreni gibi) canlı yayınlar yapabilir. Kurum, bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü sınırlamalarına tabidir.

Seçimlerde siyasî partilerin yayınları

MADDE 22.- Siyasî partilerin milletvekili genel ve ara seçimleri sırasında radyo ve televizyondan faydalanma şekil ve şartları, seçim kanunlarında belirtilmiş olan esaslara tabidir.

Millî güvenlik açısından yayınların menedilmesi

MADDE 23.- Başbakan veya görevlendireceği bakan, millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde, bir haber veya yayını menetmeye yetkilidir. Men kararının yazılı olması esastır. Ancak, acele hallerde men kararı sözlü olarak da iletilebilir. Bu durumda men kararının en kısa zamanda yazı ile tekrarlanması şarttır. Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun sorumluluğu altında yapılmayan yayınların menedilmesi halinde, men kararı ilgililere, Genel Müdürlükçe alındığı tarihten başlayarak yirmidört saat içinde bildirilir.

26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 52 ila 55 inci maddeleri uyarınca siyasi partiler adına yapılan konuşmalar hakkında birinci fıkra hükümleri uygulanmaz.

Birinci fıkrada söz konusu men kararları aleyhine Danıştayda açılacak iptal davalarında tebligat, müracaat tarihinden başlayarak kırksekiz saat içinde yapılır, cevap ve cevaba cevap süreleri onar gündür. Bu sürelerin tamamlanmasından sonra onbeş gün içinde karar verilir.

Devletin dış ilişkileri ile ilgili yayınlar

MADDE 24.- Devletin dış ilişkileri ile ilgili yayınlarda uygulanacak esaslar, Dışişleri Bakanlığınca tespit edilerek Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna bildirilir. Dış ilişkiler ile ilgili yorumlarda kaynak belirtilip belirtilmeyeceği hususunda Dışişleri Bakanlığının görüşü gözönünde tutulur.

Öğretim ve eğitim yayınları

MADDE 25.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, yayın esaslarına ve teknik standartlarına uygun olmak şartıyla, sürekli, yaygın ve merkezi açık öğretim yapmaya kanunla yetkili kılınan yükseköğretim kuruluşlarıca hazırlanan radyo ve televizyon programlarını yayınlar.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, örgün eğitimle ilgili yayınları Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte düzenler.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu yaygın eğitime yönelik program planlamalarında ilgili bakanlıkların görüşlerini alır.

Birinci ve ikinci fıkralarda belirtilen programlara ait yayın hizmet giderleri karşılığı Kurumca hesaplanır ve bu meblağın Kuruma ödenebilmesi için ilgililer bütçelerine gerekli ödeneği koyarlar. Hizmet karşılığı ödenecek meblağın yarısı yayından önce, diğer yarısı yayın sonrası Kuruma ödenir.

Reklam yayınları

MADDE 26.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, görev ve yayın esaslarına uymak kaydıyla gerçek kişiler, kurumlar ve özel hukuk tüzelkişilerince de hazırlanan programlı veya programsız reklam kuşaklarını radyo ve televizyondan yayınlayabilir.

Reklam yayınlarında; halkı aldatıcı, yanıltıcı, haksız rekabete veya karşılıklı cevaplaşmaya yol açıcı, diğer ürün veya nitelikleri kötüleyici, herhangi bir ürünün israfını telkin veya ima edici ve genel olarak memleketin ekonomik durumuna zarar verici hususlara yer verilmez, siyasi propaganda yapılamaz.

Reklâm yayınları ile ilgili esaslar, birinci ve ikinci fıkralarda belirtilen genel esaslar gözönüne alınarak bir yönetmelikle düzenlenir.

Düzeltilme ve cevap hakkı

MADDE 27.- Yayınlarda bir kişinin haysiyet ve şerefine dokunulması veya kendisi ile ilgili olarak gerçeğe aykırı hususlar bulunması halinde;

a) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, o kişinin yayın tarihinden başlayarak yedi gün içinde göndereceği düzeltme ve cevap metnini, Genel Müdürlüğe alınmasından başlayarak üç gün içinde yayınlamakla yükümlüdür.

b) Bu düzeltme ve cevap metninde, yayının niteliğinin yukarıdaki fıkra kapsamına girdiği, yayında kendisine gerçeğe aykırı olarak bir husus atfedildiği veya şeref ve haysiyetine dokunulduğu ve gerçeğin ne olduğu kısaca açıklanır. Cevap ve düzeltme metni, cevap ve düzeltmeye esas olan yayın süresinin ilgili bölümünün süresini aşamaz.

c) Düzeltme ve cevap metninin bu Kanun hükümlerine uygun olmaması veya suç niteliğindeki ifadeler taşıması veya yeni bir düzeltme ve cevap hakkı doğurur nitelikte olması halinde, Genel Müdürlük bu talebi reddettiğini, yayınlamakla yükümlü olduğu üç günlük sürenin bitiminden itibaren iki gün içinde ilgilisine bildirir.

d) İlgili, bu red kararına karşı, iki gün içinde Ankara Sulh Ceza Hâkimliği nezdinde itiraz edebilir. Hak sahibi, itirazını, Ankara Sulh Ceza Hâkimliğine gönderilmek üzere bulunduğu yer mahkemesine de verebilir.

e) Ankara Sulh Ceza Hâkimi, en geç iki gün içinde düzeltme ve cevap metnini; suç niteliği olup olmadığı, yayın ile ilgisi bulunup bulunmadığı, bu maddede yazılı şartlara uygun olup olmadığı, yeni bir düzeltme ve cevap hakkı doğurur nitelikte olup olmadığı ve süresi içinde Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna gönderilip gönderilmediği yönlerinden inceleyerek karar verir. Hâkim cevap veya düzeltme metninin aynen yayınlanmasına karar verebileceği gibi, uygun göreceği değişiklikleri bizzat yaptıktan sonra yayınlanmasına da karar verebilir. Bu kararın birer örneği taraflara gönderilir.

f) Taraflar, bu karara, kendilerine tebliğinden başlayarak iki gün içinde Ankara Asliye Ceza Hâkimliği nezdinde itiraz edebilirler. Bu itiraz ve karar hususlarında yukarıdaki (d) ve (e) bentleri hükümleri aynen uygulanır.

g) Asliye Ceza Hâkiminin verdiği karar kesindir. Bu kararın Genel Müdürlüğe tebliğinden itibaren en geç iki gün içinde cevap ve düzeltmenin yayınlanması zorunludur.

h) Düzeltme ve cevap hakkını kullanmadan ölen kimsenin bu hakkını mirasçıları birlikte veya bunlardan yalnız ilk başvuranı kullanabilir.

1) Bu madde uyarınca ilgililere yapılacak tebligatlarda 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümleri uygulanır.

Özel hukuk tüzelkişilerince gönderilecek düzeltme ve cevap metinleri hakkında da bu madde hükümleri uygulanır.

Bu Kanunun 19 uncu maddesi uyarınca yapılan yayınlar nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan fakat Hükümete dahil olmayan siyasi partiler, düzeltme ve cevap hakkı taleplerini yayın tarihinden başlayarak üç gün içinde Ankara Sulh Ceza Hâkimliği nezdinde yaparlar. Bu talepler hakkında bu maddenin (d), (e) ve (f) bentleri hükümleri uygulanır.

Siyasî partilerin radyo ve televizyondan özel kanunları uyarınca yapacakları seçim propaganda konuşmaları ile bu Kanunun 18 inci maddesi uyarınca yayınlanan Hükümet bildirisi veya konuşmaları hakkında bu madde hükümleri uygulanmaz.

Sorumluluk

MADDE 28.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yayınları yoluyla işlenen suçlarda veya haksız fiillerde, yayın tespit yoluyla yapılmışsa, metni yazan veya sesi tespit edilen, bu metni veya tespiti fiilen kontrol eden ve yayını fiilen yöneten ve kontrol eden kişiler sorumludur.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun, kendilerine tevdi edilen metni aynen okumakla görevli personeli o yayının yönetim ve kontrolünde özel olarak görevlendirilmiş olmamak şartıyla, o yayın yoluyla işlenen suçtan veya haksız fiilden sorumlu tutulmazlar.

Bu Kanunun 18, 22 ve 27 nci maddeleri uyarınca yapılan ve bu özelliği anonsla belirtilen yayınlar ile tespitlerden faydalananmaksızın Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu istasyonları dışındaki bir radyo ve televizyon kuruluşundan naklen yapılan yayınlardan, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personeli sorumlu değildir.

Kişiler, kurum ve kuruluşlar yayınlar nedeniyle uğradıkları zararlardan ötürü, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personeli aleyhine değil, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu aleyhine dava açarlar. Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun genel hükümlere göre sorumlu personele rücu hakkı saklıdır.

Kişiler, kurum ve kuruluşlarca yayın yoluyla suç işlendiği iddia edilerek Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personeli hakkında açılan ceza davalarında, personel, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu avukatlarıncı savunulabilir.

Bu madde kapsamına giren suçlardan ve haksız fiillerden dolayı yayının yapıldığı tarihten başlayarak altmış gün içinde açılmayan davalar dinlenmez.

Metin ve tespitlerin saklanması

MADDE 29.- Türkiye radyo - Televizyon Kurumunun yayınlarında kullanılan yazılı metinler ve metni bulunmayan radyo ve televizyon yayınlarına ait tespitler yayın tarihinden başlayarak yetmişbeş gün süre ile saklanır.

Tespitlerden faydalananmaksızın yapılan naklen yayınlar ile müzik yayınları yukarıdaki fıkra hükmünün dışındadır.

Yayının, herhangi bir şekilde yasama, yürütme ve yargı organlarıncı soruşturma, kovuşturma ve araştırma konusu olması halinde bu işlemlerin sonuçlandırılmasının Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna yazılı olarak bildirmesine kadar yayın tespitlerinin ve metinlerinin saklanması zorunludur.

Yayınlanmayan haberler

MADDE 30.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun Devletin güvenliği ile ilgili, elde ettiği ancak, yayınlamadığı haberler, sadece Başbakanın tayin edeceği ilgili yürütme unsuruna bildirilir. Bu husus bir protokol ile düzenlenir.

Yayınların denetimi

MADDE 31.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yayınlayacağı programların son denetimi, Genel Müdür adına ve Genel Müdüre doğrudan bağlı Yayın Denetleme Kurulu Başkanlığı tarafından yapılır. Bu denetimin usul ve esasları yönetmelikle düzenlenir.

Radyo ve televizyon yayınları, yayından önce ayrıca Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu dışından hiç bir kişi veya kuruluş tarafından denetlenemez. Ancak, Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili yayınlar hakkında Genelkurmay Başkanlığının olumlu görüşü alınır.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun, uzun metrajlı konulu sinema filmleri hariç, yurt dışından getireceği her çeşit televizyon filmleri hakkında 23 Eylül 1977 tarihli ve 16063 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan "Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesi Hakkında Tüzük" hükümleri ile ek ve değişiklikleri uygulanmaz.

Kurum programlarının korunması

MADDE 32.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu yayınları, Kurumun yazılı izni alınmadan telli veya telsiz olarak tekrar yayınlanamaz, ücretli veya ücretsiz olarak tedavüle çıkarılmak üzere bütünü veya bir kısmı tespit olunamaz, çoğaltılamaz ve girişi ücrete tabi yerlerde halka gösterilemez.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun birinci fıkra hükmüne aykırı davranışlara karşı maddî ve manevî tazminat davası açma hakkı mevcut olduğu gibi, Kurum, Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda öngörülen hukukî ve cezai korumadan da yararlanır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mali Hükümler

Sermaye

MADDE 33.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun nominal sermayesi 20 000 000 000 TL. dir. Bu sermaye Yönetim Kurulunun teklifi, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun tasvibi ve Bakanlar Kurulunun kararı ile artırılabilir.

Sermayenin kaynakları şunlardır :

- a) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte ödenmiş sermaye,
- b) Genel bütçeden, sermayeye mahsuben yapılacak ödemeler,
- c) Yıllık kârlardan, bu Kanunun 34 üncü maddesi ve diğer kanunlar uyarınca ayırımlar yapıldıktan sonra kalacak bakiyeler.

Kârın dağıtımı ve yedek akçe

MADDE 34.- Yıllık bilanço, kâr ve zarar hesaplarının Yönetim Kurulunca onaylanmasını müteakip;

- a) Yıllık kârın % 10'u ödenmiş sermayenin % 25'ine kadar kanunî yedek akçe olarak, % 10'u da nominal sermayenin % 10'una kadar olağanüstü yedek akçe olarak ayrılır.

- b) Mevzuat gereğince ödenecek vergi, fon ve aidatlar düşüldükten sonra kalan kâr özel yedek akçe hesabına naklolunur. Zararlar; öncelikle özel yedek akçeden karşılanır. Özel yedek akçenin yetmemesi halinde, bu zararlar sırasıyla olağanüstü yedek akçeden ve kanunî yedek akçeden karşılanır.

Gelirler

MADDE 35.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun gelirleri şunlardır :

- a) Ruhsata tabi cihazlardan alınacak ruhsat ücret ve ceza gelirleri.
- b) Radyo ve televizyon vasıtasıyla yapılan her çeşit ilan ve reklâm gelirleri.
- c) Halk önünde düzenlenecek konser, temsil ve benzeri programlara giriş ücreti ve bu yerlerde yapılacak ilan ve reklâmdan elde edilecek gelirler.
- d) Radyo ve televizyonda düzenlenecek teleshows ve benzeri oyunlardan elde edilecek gelirler.
- e) Kitap, dergi, nota, plak ve bant yapım ve yayınları ile ilgili gelirler.
- f) Resmî ve özel kişi ve kuruluşlara yapılan iş ve hizmet karşılığı elde edilecek gelirler.
- g) Radyo ve televizyonla ilgili her türlü ticarî ve iktisadî işlemlerden elde edilecek gelirler.
- h) Genel bütçeden sağlanacak katkılar.
- ı) Yapılacak her türlü bağış, yardım ve diğer gelirler.

Bütçenin hazırlanması ve finansman açığı

MADDE 36.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yıllık bütçesi ile yatırım ve finansman programları Yönetim Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe konulur. Ancak, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yıllık yatırım ve finansman programı konusunda, Yönetim Kurulu kararından önce, Devlet Planlama Teşkilatı ile Maliye Bakanlığının vizesinin alınması gereklidir.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yıllık finansman programında tespit olunan açık genel bütçeden karşılanır.

Ortaklık kurulması

MADDE 37.- Yönetim Kurulu, Kurumun amaçlarına uygun olmak şartıyla ve Bakanlar Kurulu kararnamesi ile gösterilecek esaslar içerisinde, yerli veya yabancı gerçek veya tüzelkişilerle, özel hukuk hükümlerine tabi mahdud mesuliyetli ortaklıklar kurabilir.

Ruhsata tabi cihazların imalat, ithalat ve toptan satışı

MADDE 38.- Radyo ve televizyon yayınlarını almaya, almaya ve kaydetmeye yarayan cihazları imal eden, ithal eden ve toptan satışını yapanlar imalat, ithalat ve toptan satış miktarlarını, cihazların özelliklerini, kimlere satıldığını, fatura tarih ve numaralarını, satın alanların açık adreslerini listeye dökerek her takvim yılının üçer aylık dönemleri itibarıyla Kuruma bildirirler. Ayrıca, unvan ve iş konusundaki değişiklikleri de bir ay içerisinde bildirmekle yükümlüdürler.

Ruhsata tabi cihazların perakende satışı ve gümrük girişi

MADDE 39.- Radyo ve televizyon yayınlarını almaya, almaya ve kaydetmeye yarayan cihazların perakende satışlarında ve gümrük girişlerinde

ruhsatnameler, satıcılar ve gümrük idarelerince düzenlenir.

Satıcılar ve gümrük idareleri düzenledikleri ruhsatnamelerle ilgili hususları kapsayan listeleri, her yılın üçer aylık dönemleri itibarıyla Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna bildirmekle yükümlüdürler.

Tarife ve ruhsatnameler

MADDE 40.- Tarife ve ruhsatnamelerle ilgili esaslar şunlardır:

a) Radyolar, televizyon alıcıları, videolar ve birleşik cihazlar için Türkiye Radyo - Televizyon Kurumundan ruhsatname alınması zorunludur.

b) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu ve ortaklıklarının yapacağı iş ve hizmetler karşılığında alınacak ücret ile ruhsatname ücretleri, tarifeler ile belli edilir.

c) Ücretler ile ilgili tarifeler Genel Müdürlükçe belli edilir ve Yönetim Kurulunca onaylanıp yayınlandıktan sonra uygulanır. İş ve hizmetin özelliği bakımından tarifeye bağlanamayacak hususlarda özel sözleşmeler yapmaya ve ücretler tespitine Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu yetkilidir.

d) Ruhsata tabi cihazlardan alınacak ücretler;

1. Radyolar için bir defaya mahsus olmak üzere ruhsatın alınışında 500 TL.

2. Videolar için bir defaya mahsus olmak üzere ruhsatın alınışında 2 500 TL.

3. Konutlardaki siyah-beyaz televizyonlardan her yıl 1 000 TL., renkli televizyonlardan her yıl 1 500 TL., birleşik cihazlardan her yıl 2 500 TL.

4. Konutlar dışında kalan yerlerdeki siyah-beyaz ve renkli televizyonlar ile birleşik cihazlardan her yıl (3) Üçü fıkradaki ücretlerin iki katı.

e) (d) bendinde miktarları belirtilen ruhsat ücretleri, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Yönetim Kurulunun teklifi ile Bakanlar Kurulunca beş katına kadar artırılabilir.

f) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun malî olan her türlü cihazlardan ruhsatname ücreti alınmaz.

Tahsilat

MADDE 41.- 40 inci maddede belirtilen cihazlar için verilen ruhsatnamelere ilişkin ücret ve cezalar her malî yılın ilk üç ayı içinde Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu tarafından tahsil olunur. Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu tahsilatı diğer bir kuruluş veya bankaya yaptırabilir.

Radyolar ve videolar hariç olmak üzere malî yılın ilk altı ayı içinde ruhsatname alanlardan tam, ikinci altı ayı içinde ruhsatname alanlardan yarı ücret alınır.

Bu ücret ve cezaların tahsilinde 5183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun uygulanır.

Ruhsata tabi cihazlarla ilgili işlemlerin denetimi

MADDE 42.- Bu Kanunun 38, 39, 40 ve 41 inci maddelerinde belirlenen hususlar ile ilgili her türlü işlem Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunca denetlenir.

Uygulama esasları

MADDE 43.- Radyo ve televizyon yayınlarını almaya, almaya ve kaydetmeye yarayan cihazlardan ruhsata tabi olanlar ile ilgili her türlü işlemler hakkındaki uygulama esasları Yönetim Kurulunun önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılır.

İndirimli posta, telgraf ve telefon tarifeleri

MADDE 44. — Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun; haber, radyo ve televizyon hizmetlerinde kullandığı telefonlarına, Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğünce basına uygulanan indirimli tarife veya indirim nispetleri uygulanır.

Kurumun, Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğünden kiraladığı radyo ve televizyon programlarının nakledildiği resim ve ses kanallarının ve hizmet gereği geçici veya sürekli olarak kiraladığı telefon ve teleks devrelerinin, millî sınırlar dahilinde kalan kısımları için, Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü tarifesinde bulunanlara bu tarife üzerinden, bulunmayanlara milletlerarası tarifeler üzerinden yüzde altmış indirim uygulanır.

Devlet Yatırım Bankası kredileri

MADDE 45.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, yatırımlarının finansmanında Devlet Yatırım Bankası kredilerinden faydalanır.

İndirimli tarife

MADDE 46.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna indirimli tarife uygulayan Devlet daire ve kuruluşları, kamu tüzelkişileri ve kamu iktisadî teşebbüslerine ilan ve reklam işlerinde indirimli tarife, Yönetim Kurulu kararıyla uygulanabilir.

Tedarik işleri

MADDE 47.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun alım, satım, hizmet, yapım ve taşıma işleri ile bu hususlara ilişkin ihale işlemleri bir yönetmelik ile düzenlenir.

Muafiyetler

MADDE 48.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun ihtiyacı için yurt dışından getirilecek radyo ve televizyon vericileri, stüdyo cihazları, işletme malzemesi ve yedekleri ile yayınlarda kullanılan alet ve edevat, program yüklü film ve bantlar; damga resmi dahil, gümrük vergi ve resimleri, belediye hissesi ve harçlarından muaftır.

Kurumun iktisap ettiği ve edeceği radyo ve televizyon verici ve aktarıcı binaları emlak vergisi ve tapu harçlarından muaftır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Personele ilişkin hükümler

İstihdam şekilleri

MADDE 49.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun hizmetleri; memurlar, işçi sayılmayan sözleşmeli personel ve geçici personel eliyle görüldür.

Personelin Bölük hakları

MADDE 50.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personeli aşağıda düzenlenen hükümler dışında kamu iktisadî kuruluşlarının personel rejimine tabiidir.

a) Kurumun haber ve program hizmetlerini doğrudan doğruya yapan ve yürütenlerden yükseköğrenim yapmış olanlar 8 inci derecenin ilk kademesinden işe bağlarlar, 1 inci derecenin son kademesine kadar yükseltilirler. Yükseköğrenim yapmamış olanlar 10 uncu derecenin ilk kademesinden işe bağlarlar, 3 üncü derecenin son kademesine kadar yükseltilirler.

Ancak, bu fıkra hükümlerine göre belirlenen giriş ve yükseltilme dereceleri, 657 sayılı Kanunun 36 ncı maddesinde belirlenen derecelerden aşağı olamaz.

b) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunda çalışan personele ödenecek maaş ve emeklilik zammı, 657 sayılı Kanuna tabi memurlar için tespit edilecek miktar ve şartlara uygun olmak kaydıyla Yönetim Kurulu tarafından bir yönetmelikle tespit edilir.

c) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun haber ve program hizmetlerinin yürütülmesinde Kurum dışından görevlendirilecekler için başka iş ve hizmet yasasına ilişkin hükümler uygulanmaz.

Kurum Yönetim Kurulunca tespit edilecek sayıdaki yabancı dil yayınları mütercim spikerlerine 657 sayılı Kanunun 59 uncu ve müteakip maddelerindeki istisnai memuriyetlere ilişkin hükümler uygulanır..

d) Kurum personeline hizmetin bütünlüğü ve ifa edilen görevin özelliği dikkate alınarak, en yüksek Devlet memuru aylığını (Ek gösterge dahil) geçmemek üzere, Kurum Yönetim Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca tespit olunan oran veya miktarlarda tazminat ödenir.

Kurum personeline bu tazminat dışında 657 sayılı Kanunun "Zam ve tazminatlar" başlıklı değişik ek maddesinde belirtilen zam ve tazminatlar ödenmez.

e) (a) bendine giren görevlerde bulunduktan sonra, öğrenim durumu itibariyle hizmete giriş derece ve kademesi bu fıkroda belirtilen giriş derece ve kademesinden daha aşağı olan sınıflardan birine geçenlerin, ilk ilerleme ve yükselmeleri için kanunî bekleme sürelerine kazandıkları süre kadar ilave edilir.

f) 657 sayılı Kanunun değişik 43 üncü maddesinin (B) fıkrası hükümleri Kurum personeli hakkında da uygulanır. Ancak, anılan fıkranın (j) bendi hükümleri saklı kalmak üzere, Genel İdare Hizmetleri sınıfına dahil kadrolara uygulanacak ek göstergeler, bu memuriyetlerin niteliği ve yönetim sorumluluğu gözönünde bulundurularak ve diğer kamu kuruluşlarındaki emsallerini geçmemek şartı ile, Kurumun Yönetim Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca tespit olunur.

g) Kurumun haber ve program hizmetleri ile teknik hizmetlerinde sözleşmeli personel çalıştırılabilir. Sözleşme esasları, sağlanan sosyal yardımlar ile görev, yetki ve sorumluluklar yönetmelikte gösterilir. Bu

personelerle ödenecek enaz ve ençok ücretler Yönetim Furulunun teklifi ve Bakanlar Kurulunun kararı ile tespit edilir.

Bu sözleşmeli personelden Türk sanat müziği, Türk halk müziği ve çok sesli müzikler, ses-saz sanatçıları, korist, şef tonmayster, tonmayster, orkestra - koro şefi ve yöneticileri, eğitimcileri, Kurumda veya diğer resmî sanat kuruluşlarında sanatçı sıfatını kazananlardan müzik Uniteleri yönetici ve uzmanlığına atananlar, kesenekleri kendilerince ve karşılıkları Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunca karşılanmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı ile, diğer sözleşmeli personel ise Sosyal Sigortalar Kurumu ile ilgilendirilirler.

Bunlardan T.C. Emekli Sandığı ile ilgilendirilenlerin;

1. Tahsil durumlarına göre giriş ve yükselebilecekleri derece ve kademeleri, (a) bendi hükümlerine göre belirlenir.

2. Kazanılmış hak aylıkları, öğrenim durumlarına göre yukarıda belirlenen giriş dereceleri esas alınmak ve yükselecekleri dereceyi aşmamak kaydıyla 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 87 nci maddesinde sayılan kurumlarda 18 yaşından sonra geçen hizmetler, hazırlık kıtası ile okul dönemi dahil yedek subaylıkta, yedek subay öğretmenlikte, muvazaf ve ihtiyat erlikte geçen sürelerin her yılı için bir kademe ilerlemesi ve her üç yıl için bir derece yükselmesi verilmek suretiyle değerlendirilerek tespit edilir.

Ayrıca, 1 Mart 1979 tarihinde, 13 Aralık 1960 tarih ve 160 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinde sayılan kuruluşlarda görevli bulunanlara 2132 sayılı Kanun hükmüne göre bir derece ilave edilir.

Bu fıkırada sayılan T.C. Emekli Sandığına tabi olarak çalışan personelin emekli keseneğine esas aylıkları ile kazanılmış hak aylıkları saklıdır.

3. Emekli kesenek ve karşılıkları;

Emekli keseneğine esas aylıkları 8 ve 7 nci derecede olanlar için 100, 6 ve 5 inci derecede olanlar için 150, 4 ve 3 üncü derecede olanlar için 200, 2 nci derecede olanlar için 300 ve 1 inci derecede olanlar için 400 ek gösterge uygulanmak suretiyle hesaplanır. Ancak, daha yüksek ek göstergeli yönetici kadroları karşılık gösterilerek çalıştırılanların emeklilik keseneklerine ve karşılıklarına bu ek göstergeler esas alınır.

h) Borçlar Kanunu hükümleri gereğince de sözleşmeli personel çalıştırılabilir. Bunlara (g) bendi hükümleri uygulanmaz.

İkramiye

MADDE 51.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun kadrolu personeline, yılda iki aylık ücret tutarını aşmamak üzere Genel Müdürün teklifi ve Yönetim Kurulunun onayı ile ikramiye verilebilir.

Fazla çalışma

MADDE 52.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personeline ücretle fazla çalışma yaptırılabilir. Fazla çalışma esasları ve süresi Devletin diğer personeli için tanınan sürenin iki katını geçmemek, saat ücreti ise Devlet memurları için tanınan miktarlara bağlı kalınmak kaydıyla yönetmelikle tespit edilir.

Personelin işe alınma, atanma, yer değiştirme, görevlendirme, görevden alınma ve terfi işlemleri

MADDE 53.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personelinin işe alınma, atanma, yer değiştirme, görevden alınma ve terfi işlemleri Kurum Genel Müdürü tarafından yapılır.

Kurumun kadrolarında sanatçı olarak çalışanlar ile sanatçı niteliğinden ötürü Kurumun idareci, uzman, şef ve benzeri diğer kadrolarında görevli bulunanlar ile spiker, sunucu ve teknisyenlerden oluşacak bu topluluklara; aslî görevlerini aksatmamak şartıyla, yurt içinde ve yurt dışında, Kurumun müzik yayınları amaç ve politikasına uygun hizmet ve faaliyetlerde bulunmak, müziğin tanıtılıp yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak amacıyla konser, festival ve benzeri sanat faaliyetlerinde Genel Müdür tarafından görev verilebilir. Bu durumda, başka iş ve hizmet yasağına ilişkin hükümler uygulanmaz. Bu görevlendirmeler ikinci görev verilmesi sayılmaz. Bu konuların uygulama usul ve esasları Kurum Yönetim Kurulunca tespit edilir.

Öğretim ve eğitim

MADDE 54.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, personeline, görevleri arasına giren konularda yurt içinde ve dışında eğitim, öğrenim ve ihtisas yapma imkânını sağlar, bu maksatla kurslar açar ve kendi maksatları için personel yetiştirmek üzere kendi kadrolu personeline veya, 8 Nisan 1929 tarih ve 1416 sayılı Kanun hükümlerine göre, öğrencilere burs verebilir.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun düzenlediği hizmet içi eğitimlerde ya da oluşturacağı danışma kurulları ile memur alımı maksadı dışında teşkil edilecek sınav jürilerinde ve hazırlayacağı programlarda, gerektiğinde yükseköğretim kurumlarının öğretim elemanlarından ve diğer eğitim kurumlarının öğretim görevlilerinden yararlanılabilir.

Kurumun sürekli kadrolarında çalışanların Kurumun aslî fonksiyonları ile ilgili konularda Üniversite ve yüksekokullarda öğretim üyesi veya yardımcısı olarak görev almalarına, her derecedeki resmî öğretim kurumlarında öğretmenlik yapmalarına, esas görevlerini aksatmamak şartıyla Genel Müdürün teklifi üzerine Yönetim Kurulunca izin verilebilir. Bu görevlilerin Yönetim Kurulu kararı ile Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu ortaklıklarında görevlendirilmeleri de mümkündür.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu görevlilerinin, aslî görevlerinin dışında Kuruma bağlı radyo ve televizyon postalarında yapacakları yayın ile Kurum içerisinde verecekleri dersler için kendilerine yayın ve ders başına ödenecek ücretlerin azamî haddi ile bu personelin çalışmaları ile ilgili esaslar yönetmelikle tespit edilir.

Mesken yapımı ve kiralama

MADDE 55.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu, personeline kira karşılığında lojman olarak tahsis edilmek üzere yatırım programları dahilinde mesken yaptırmaya ve satın almaya, kalkınmada öncelikli yörelerde Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine mesken kiralamaya yetkilidir.

Personel işlemleri ve personel hizmet tanımları

MADDE 56.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu personelinin işe alınmasındaki usul, şartlar, atanma, terfi, nakil, işe son verme, disiplin cezaları ve sicil ile ilgili konuları personel yönetmeliğinde düzenlenir.

Kurum hizmetlerinin tanımı, bu hizmetlere atanacaklarda aranacak özel nitelikler ve atama şartları bir yönetmelik ile düzenlenir.

DÖRDÜNCÜ KISIM Çeşitli Hükümler

Yüksek Denetleme Kurulunun denetimi

MADDE 57.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu; idarî, malî ve teknik konularda Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunun denetimine tabidir.

Başbakan, Kurum ile ilgili olarak belli bir hususun incelenmesini Yüksek Denetleme Kurulundan isteyebilir. Yüksek Denetleme Kurulunun, "yıllık" ve "ara" raporlarında Kurumun; idarî, malî ve teknik işlemler ile ilgili olarak bazı konuların teftiş ve tahkiki, temenni olunduğu takdirde, Başbakanın tensibi ile Maliye Teftiş Kurulunca yapılır.

Başbakanlık gerektiğinde rapor sonuçlarını adalet mercilerine sevk eder.

Radyo ve televizyon alıcı cihazlarının imal, ithal ve montajlarında uygulanacak esaslar

MADDE 58.- Radyo ve televizyon alıcı cihazlarının imal ve ithali; Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun teklifi ve Bakanlar Kurulunca çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenen standartlara uygunluk bakımından Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun iznine tabidir. Bu standartlara uymayan cihazların imal ve ithaline müsaade edilmez. Ancak, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunca onaylanmış araştırma, geliştirme faaliyetleri kapsamına giren prototip imalat ve bu imalat maksadıyla yapılacak ithalat bu hükmün dışındadır.

İthalat ve imalatçılar, ithal veya imal ettikleri cihazların tanımları için gerekli her türlü teknik nitelik ve bilgileri, kullanma açıklamalarını ve montaj şemalarını ithalat veya imalat yapıldığında, model değişikliği veya cihaz üzerinde tadilat yapılması halinde derhal bu değişiklik veya tadilata ilişkin belgeleri, Radyo ve Televizyon Yüksek Kuruluna bildirmekle yükümlüdürler.

Radyo ve televizyon verici cihazları 5 Nisan 1983 tarih ve 2813 sayılı Telsiz Kanunu hükümlerine tabidir.

Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun malları

MADDE 59.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun malları ve her çeşit mevcutları Devlet malı sayılır.

Kurumun verici ve stüdyolar gibi yayın ile ilgili bina ve tesislerinin güvenliği ve korunması İçişleri Bakanlığının sorumluluğu altındadır.

Kamulaştırma

MADDE 60.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun kuracağı her türlü tesisler için gerekli taşınmaz malların kamulaştırılmasında, "Kamu yararı" kararı Yönetim Kurulunca alınır. Bu kamulaştırmalarda, Devlet ihtiyaçları için yapılan kamulaştırmalarla ilgili diğer hükümler uygulanır.

Telekomünikasyon tesisleri

MADDE 61.- Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu radyo ve televizyon tesislerini birlikte geliştirmek için bunlar arasında veya bunlarla geçici sabit veya gezici transmisyon yerleri arasında telekomünikasyon tesisleri kurmaya ve işletmeye yetkilidir. Kurum, bu tesislerin kurulmasında ve işletilmesinde 5 Nisan 1983 tarih ve 2813 sayılı Telsiz Kanunu hükümlerine tabidir.

Yönetmelik

MADDE 62.- Bu Kanunun 6 ncı maddesi gereğince hazırlanacak yönetmelik, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunca hazırlanır ve Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer. Bu Kanun gereğince hazırlanacak diğer yönetmelikler, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğüne hazırlanır, Yönetim Kurulu onayı ile ve Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer.

Ceza hükümleri

MADDE 63.- Aşağıda belirtilen fiilleri işleyenler, bu fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bu madde hükümlerine göre de cezalandırılırlar :

a) Bu Kanuna aykırı olarak radyo veya televizyon istasyonları ve tesisleri kuranlar ve işletenler bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına, bu fiilleri dış ve iç güvenliğinin söz konusu olduğu olağanüstü hallerde, sıkıyönetim süresince veya savaşta işledikleri takdirde, beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezasına mahkûm edilirler. Her halde tesislerin müsadereesine karar verilir.

b) Radyo ve televizyon yayınına almaya, almaya ve kaydetmeye yarayan cihazlar ile kapalı devre televizyon yayını yapmaya yarayan cihazlar ruhsat almadan veya cihazı ruhsatname ücretini ödemediği yer türü dışında kullananlardan, ruhsatnamenin düzenlenmesi sırasında, gerekli bilgileri yanlış beyan edenler veya yanlış ruhsatname düzenleyenlerden, tanzim edilmiş ruhsatname üzerindeki her türlü değişikliği ilgili mercie bir ay içinde bildirmeyenlerden, mühürletme, hurdaya ayırma ve benzeri şekilde kullanımı dışında kalmış cihazı ilgili mercie haber vermeden kullananlar onbin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

c) 38 inci maddede belirtilen yükümlülüklerini gereği gibi yerine getirmeyenler bir milyon liradan beşmilyon liraya kadar ağır para cezası, 39 uncu madde hükümlerine uymayanlar yüzbin liradan beşyüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

d) 58 inci maddenin birinci fıkrası hükümlerine aykırı olarak standartlara uymayan cihaz ithal veya imal edenler üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

58 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen mecburiyetlere uymayan her türlü radyo ve televizyon alıcı cihazlarını imal ve ithal edenler iki aydan altı aya kadar hapis, yüzbin liradan beşyüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Yürürlükten kaldırılan kanunlar ve kanun hükümleri

MADDE 64.- 24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Kanunu ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun ek geçici 10 urcu maddesi ve bunların ek ve değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır. Diğer Kanunların bu Kanuna aykırı hükümleri Kurum ve personeli hakkında uygulanmaz.

BEŞİNCİ KISIM

Geçici Hükümler

GEÇİCİ MADDE 1.- Bu Kanunun yürürlüğe girmesini takip eden iki ay içerisinde, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu Üyeleri atanır, sekreteryası ise, Kurulun göreve başlamasından bir ay sonra kurulur.

GEÇİCİ MADDE 2.- Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun göreve başlamasını takip eden bir ay içerisinde, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu yeni Yönetim Kurulu Üyeleri ve Genel Müdürün atanmasıyla mevcut Yönetim Kurulu Üyelerinin Üyelikleri ve Genel Müdürün görevi sona erer.

GEÇİCİ MADDE 3.- Bu Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu Üyelerinin üçte birinin ilk defa yenilenmesi, Kurulun göreve başladığı tarihten iki yıl sonra, ikinci defa yenilenmesi, dört yıl sonra kura usulüyle yapılır. Bu değişimde 6 ncı maddenin (a), (b), (e) bentlerindeki Üyeler kendi aralarında ve ayrı ayrı, (c) ve (d) bentlerindeki Üyeler birlikte mütalaa edilir.

GEÇİCİ MADDE 4.- Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra üç ay içinde;

a) Ruhsatsız kullandığı cihazlara Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğünden ruhsat çıkartarak ücretini ödeyenler,

b) Ruhsatnamede yazılı adresi değiştirdiğini, cihazını devrettiğini veya devraldığını Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğüne bildirip, ruhsat üzerinde gerekli işlemi yaptıranlar,

c) Cihazlarını ruhsatnamede belirtilen yer ve maksat dışında kullandığını Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğüne bildirip, gerekli düzeltmeyi yaptıranlar,

d) Ruhsatname üzerinde cihazın renkli veya siyah-beyaz olduğuna ilişkin ayrıca özelliği belirtilmemiş olanların bu özelliğini Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğüne bildirip, ruhsat üzerinde işlemler,

e) Mühürlenmiş olduğu halde cihazlarını kullananlardan yeniden mühürleme veya kullanma işlemlerini Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğüne bildirenler,

Hakkında ilgili ceza hükümleri uygulanmaz.

GEÇİCİ MADDE 5.- Bu Kanunda sözü edilen yönetmelikler ile disiplin ve gizli sicil yönetmelikleri, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde hazırlanır ve yürürlüğe konulur.

Yukarıdaki fıkra da belirtilen yönetmelikler yürürlüğe konuluncaya kadar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte mevcut yönetmelik, talimat ve esasların bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

GEÇİCİ MADDE 6.- Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde devirle ilgili belge ve bilgileri Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna verir.

Devir işlemleri bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde taraflarca protokolle tespit edilir.

Devir işlemleri tamamlanincaya kadar ruhsatnameler ile ilgili mevcut uygulamaya devam olunur.

GEÇİCİ MADDE 7.- Bu Kanunun 50 nci maddesinin (g) bendinde sayılan unvanlarla Kurumda sözleşmeli olarak çalışan personelden, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde T.C.Emekli Sandığı ile ilgilendirilmesini Kurumdan yazılı olarak talep etmeyenlerin, Sosyal Sigortalar Kurumu ile ilgilendirilmelerine devam olunur. T.C.Emekli Sandığı ile ilgilendirilenlere kıdem tazminatı ödenmez.

GEÇİCİ MADDE 8.- Bu Kanuna göre yapılacak yeni düzenlemeler nedeniyle; yeni kadroları eski kadrolarından daha aşağıda olan görevlilerin eski kadrolarına ait aylık, ek gösterge, her türlü zam ve tazminat ve diğer kazanılmış hakları, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumundaki yeni görevlerinde kaldıkları sürece şahıslarına bağlı olarak saklı tutulur. Atama işlemleri tamamlanincaya kadar personelin malî, sosyal ve her türlü özlük haklarına ilişkin eski hükümlerin uygulanmasına devam olunur.

GEÇİCİ MADDE 9.- Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte mevcut kadroların, yeni düzenleme yapılıncaya kadar, uygulanmasına devam olunur.

Bu Kanuna göre yapılacak yeni düzenlemeler sonucunda sınıf, unvan ve derecesi değişmeyenler yeni kadrolarına atanmış sayılırlar.

— GEÇİCİ MADDE 10.- Bu Kanunun 65 inci maddesinin (b) bendinin gerektirdiği hükümler yürürlüğe girinceye kadar, 24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Kanununun, aynı konuları düzenleyen hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

ALTINCI KISIM

Son Hükümler

Yürürlük

MADDE 65.- Bu Kanunun;

- a) 4, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 ve 32 nci madde hükümleri Resmî Gazetede yayımı tarihinde,
- b) Diğer maddelerin hükümleri 1 Ocak 1984 tarihinde, Yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 66.- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

14/11/1983

T. C. Resmî Gazete

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınlanır		
Kuruluşu : 7 Ekim 1920	20 Nisan 1994 ÇARŞAMBA	Sayı : 21911

YASAMA BÖLÜMÜ

Kanun

Radio ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun

Kanun No : 3984

Kabul Tarihi : 13.4.1994

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1. — Bu Kanunun amacı, radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesine ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin esas ve usulleri belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2. — Bu Kanun, her türlü teknik, usul ve araçlarla ve her ne isim altında olursa olsun elektromanyetik dalga ve diğer yollarla yurt içine ve dışına yapılan radyo ve televizyon yayınları ile ilgili hususları kapsar.

Tanımlar

MADDE 3. — Bu Kanunun uygulamasında geçen deyimlerden;

- Üst Kurul : Radyo ve Televizyon Üst Kurulunu,
- Radyo yayını : Elektromanyetik dalgalar ve diğer yollarla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan ses yayınlarını,
- Televizyon yayını : Elektromanyetik dalgalar ve diğer yollarla halkın doğrudan alması maksadıyla yapılan, hareketli veya sabit resimlerin sesli veya sessiz kalıcı olmayan yayını,
- Elektromanyetik dalga : Boşlukta veya kablo, cam iletken ve benzeri bir fizikî ortamda ışık hızı ile yayılan, sunî olarak üretilmiş elektrik ve manyetik özellikleri olan dalgayı,
- Kanal : Televizyon yayını yapmak üzere bir televizyon vericisinin işgal edeceği frekans alanını,
- Frekans bandı : Radyo yayını yapacak olan bir radyo vericisinin işgal edeceği frekans alanını,
- Radyo ve televizyon vericisi : Radyo ve televizyon yayınlarının doğrudan izlenebilmesine imkân veren yer veya uzaydaki, hareketli veya sabit her türlü verici, aktarıcı, yansıtıcı ve güçlendirici cihaz ve sistemleri,

h) Kablolı radyo ve televizyon : Radyo ve televizyon yayınlarının kablo, cam iletken ve benzeri bir fizikî ortam üzerinden halkın alması maksadıyla abonelere ulaştırıldığı yayın türünü,

i) Kapalı devre televizyon sistemi : Genel televizyon yayını dışında eğitim, öğretim, güvenlik ve turizm gibi belirli amaçlar için bir bina dahilinde veya birbiri ile ilişkili binalar grubunda kullanılan kablolu televizyonu,

j) Radyo alıcısı : Radyo yayınlarını almaya veya alıp kaydetmeye ve dinlemeye yarayan cihazları,

k) Televizyon alıcısı : Televizyon yayınlarını almaya ve seyrettirmeye yarayan cihazları,

l) Ek yayın hizmetleri : Televizyon yayınlarında, tahsis edilen kanal içinde kalmakla birlikte kullanılmayan bölümler üzerinden; radyo yayınlarında ise tahsis edilen kanal içinde ek taşıyıcılar aracılığıyla, televizyon ve radyo program yayınlarıyla birlikte yapılan, radyo ve ri sistemi, veri yayıncılığı, teletext ve benzeri bağımsız hizmetleri,

m) Uydu yayın : Yayınlanmak üzere üretilen radyo ve televizyon programlarının yetkili yayıncı veya hizmeti temin edecek kişi veya kuruluş tarafından şifreli veya şifresiz olarak uzayda sinyal iletebilen herhangi bir araç vasıtasıyla yapılan ilk yayını,

n) Yeniden iletim : Yetkili yayın kuruluşu tarafından, halkın izlemesi amacıyla, kullanılan teknik araç ne olursa olsun, yayınlanan radyo ve televizyon program hizmetlerinin değişiklik yapılmaksızın bütününe veya bir bölümünün alınmasını ve aynı anda veya daha sonra iletilmesini,

o) Yayıncı : Kamu tarafından izlenmesi için televizyon programı hizmetleri tertip eden ve ileten veya değişiklik yapılmadan ve tam olarak bir üçüncü tarafa iletilmesini sağlayan özel veya tüzel kişiyi,

p) Program hizmeti : Yukarıdaki bentte belirli alanlarda belirli bir yayıncı tarafından sağlanan ve tek bir hizmet içindeki tüm unsurları,

r) Reklam : Bir ürün veya hizmetin satılmasını, satın alınmasını veya kiralanmasını sağlamaya; bir davayı veya fikri yaymaya veya reklamcının istediği başka etkileri oluşturmaya matuf, ücret karşılığı veya benzeri bir mülahazayla reklamcıya iletim zamanında tahsis edilen kamuya yönelik duyuruları,

s) Telif hakkı sahibi : Yazar, besteci, düzenlemeci gibi düşünsel alanda eser yaratan gerçek kişiyi,

t) Yorumcu sanatçı : Bir sanat eserini, telif hakkı sahibinden aldığı izinle yorumlayan sanatçıyı,

u) Müzik yapımcısı : Kaset ve kompakt disk gibi ses taşıyıcıları üzerine kaydedilebilen müzik yapımlarını üreten, meydana getiren gerçek ve tüzel kişileri,

İfade eder.

G İKİNCİ BÖLÜM

Yayın İlkeleri

Yayın İlkeleri

MADDE 4. — Radyo ve televizyon yayınları kamu hizmeti anlayışı içerisinde aşağıdaki ilkelere uygun olarak yapılır:

a) Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne,

b) Toplumun millî ve manevî değerlerine,

c) Anayasanın Genel Esaslar kısmında yer alan ilkelere, demokratik kurailara ve kişi haklarına,

d) Genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısına,

e) Anlatım özgürlüğüne, iletişim ve yayında çoğulculuk esasına,

f) İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dinî inançları dolayısıyla hiç bir şekilde kınanmaması ilkesine,

g) Toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevkeden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkan verilmemesi ilkesine,

Aykırı olmamak;

h) Türk millî eğitiminin genel amaçlarına, temel ilkelerine ve millî kültürün geliştirilmesi ilkesine,

ı) Yayınlarda adalet ve tarafsızlığa, yasalara saygılı olma esasına,

j) Kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan yayın yasaklarına,

k) Özel amaç ve çıkarlara hizmet eden ve haksız rekabete yol açıcı yayın yapılmaması esasına,

l) Haber ve olayların çabuk ve doğru bir şekilde sunulması ilkesine,

m) Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlakî gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına,

n) Aksi, yargı kararıyla kesinleşmedikçe hiç kimsenin suçlu olarak ilan edilemeyeceği ilkesine,

o) Kişi ya da kuruluşların cevap ve tekzip haklarına saygılı olunması ilkesine,

p) Haberlere, spor programlarına ve reklamlara ayrılmış zamanlar hariç olmak üzere, yayıncıların, yayın zamanlarının en az yarısının yerli yapımlara ayrılmasını sağlamak, bu oranı, seyircilerin taleplerini göz önüne alarak ve yayıncının haber verme, eğitim, kültür ve eğlendirme sorumluluklarını dikkate alarak, yayın türleri ve süreleri ile asgarî niteliklerini de öngörmek suretiyle, aşamalı bir biçimde gerçekleştirmeleri hususlarına,

r) Bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmamak ve bunların sonucunda dinleyici veya seyircilere ikramiye vermemek veya ikramiye verilmesine aracılık yapmamak, lotaryaya fırsat bırakmamak esaslarına,

s) Demokratik kurallar çerçevesinde, kamunun siyaset, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilerine cevap verecek şekilde, demokratik gruplar ve siyasî partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması esasına,

t) Radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması, ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasında katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde haber iletilmesi amacıyla bu dillerin kullanılabilmesi,

Türkçeyi aşırılığa kaçmadan, özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanmak; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş eğitim ve bilim dili halinde gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamak esasına,

u) Türk müzik sektörünün gelişimine katkıda bulunmak ilkesinden hareketle, müzik yapımcıları ve telif hakkı sahiplerinin haklarını tanımak ve ihlâl etmemek esasına,

Uygun olmak suretiyle yapılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

Kuruluş

MADDE 5. — Radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek amacıyla, özerk ve tarafsız bir kamu tüzelkişiliği niteliğinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kurulmuştur.

Seçimi, Görev Süresi

MADDE 6. — Üst Kurul, basın, yayın, iletişim ve teknolojisi, kültür, din, eğitim, hukuk alanlarında birikimi olanlardan ve yükseköğretim görmüş, Devlet memuru olma niteliğine sahip, beşi iktidar partisi veya partilerinin, dördü muhalefet partilerinin göstereceği adaylar arasından Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilen dokuz üyeden oluşur.

Seçim için, iktidar partisi veya partileri on, muhalefet partileri sekiz aday gösterirler. Adayların belirlenmesinde, siyasi partilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanındaki temsil oranları esas alınır. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak seçimlerde kime oy kullanılacağına dair görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

Adaylar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca Resmî Gazetede ilan edilir.

İlandan en geç on gün sonra gizli oyla seçim yapılır. İktidar ve muhalefet partileri tarafından gösterilen adaylar için ayrı ayrı listeler halinde, birleşik oy pusulası düzenlenir. Adayların adlarının karşısındaki özel yer işaretlenmek suretiyle oy kullanılır. İktidar ve muhalefet kontenjanlarından Üst Kurula seçilecek üyelerin tamsayısından az veya fazla verilen oylar geçersiz sayılır.

Seçimde, iktidar partisi veya partileri kontenjanından en çok oyu alan beş aday ile muhalefet partileri kontenjanından en çok oyu alan dört aday seçilmiş olur. Seçim sonucu Resmî Gazetede yayımlanır.

Üst Kurul üyelerinin görev süresi altı yıldır.

Üyelerin üçte biri iki yılda bir yenilenir.

Üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa, Türkiye Büyük Millet Meclisi, boşalma tarihinden veya boşalma tarihinde tatilde ise tatilin bitiminden başlayarak bir ay içinde yeni üyeyi seçer. Boşalan üyelik, hangi kontenjandan olmuşsa, yeni üyenin seçimi de o kontenjandan ve iki katı aday arasından yapılır.

İktidar partileri kontenjanından bir üyelik boşalması halinde seçim, iktidar ortağı büyük partinin göstereceği bir aday ile iktidar ortağı diğer partilerin kendi aralarında ad çekmeyle tespit edecekleri bir aday arasında yapılır.

Muhalefet partileri kontenjanından bir üyelik boşalması halinde de seçim, anamuhalefet partisinin göstereceği bir aday ile diğer muhalefet partilerinin kendi aralarında ad çekmeyle tespit edecekleri bir aday arasında yapılır.

İktidar ve muhalefet partilerinin kontenjanından birden fazla üyelik boşalması halinde siyasi partilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanındaki temsil oranları esas alınır.

Boşalan üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

Başkan ve Başkan Yardımcısı

MADDE 7. — Üst Kurul, üyeleri içinden bir Başkan seçer. Başkanın görev süresi iki yıldır.

Başkan, Üst Kurul üyeleri arasından kendine bir Başkan Yardımcısı seçer ve Üst Kurul'un onayına sunar. Başkan Yardımcısının görev süresi, Başkanın görev süresi ile sınırlıdır.

Görev ve Yetkiler

MADDE 8. — Üst Kurulun görev ve yetkileri şunlardır:

a) Ulusal ve bölgesel frekans planlamalarını yaptırmak,
b) Önerileri yerine getirmiş müracaatçı kuruluşlara, tarafsızlık ve hakkaniyet ölçüleri dahilinde yayın izni ve lisans vermek, 16 ncı maddeye uygun olarak ulusal, bölgesel ve yerel planlamalardaki kanal ve frekans bantlarının Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu eliyle kullanılan kanal ve frekans bantları dışında kalanların en az % 50'sinin zaman paylaşımı ve bölgesel dengelere uygun biçimde kullanımını gözeterek kanal ve frekans bantları tahsis etmek,

c) Radyo ve televizyon kuruluşlarına, ulusal, bölgesel ve yerel yayınları için ulusal kanal ve frekans bandı planlamalarına uygun olarak tahsis edilen yayın alanlarını kapsayacak verici tesisleri kurma ve işletme iznini 5.4.1983 tarihli ve 2813 sayılı Telsiz Kanunu hükümlerine uygun olarak vermek ve tesisin bu Kanun hükümlerine ve tesis şartlarına uygunluğunu denetlemek,

d) Bu Kanun hükümlerine uygun olarak radyo ve televizyon kuruluşlarının ulusal ve yerel yayınlarına imkân verecek, ulusal kanal ve frekans bandı planında öngörülen radyo ve

televizyon vericileri ile sabit veya hareketli yayın yerleri arasında mevcut telekomünikasyon şebekesi yanında, uydu aracı ile bağlantı kurabilmeleri amacıyla ve öngörülen amaçlar için kullanılması kaydıyla uç linkleri kurabilmesi için 5.4.1983 tarihli ve 2813 sayılı Telsiz Kanunu hükümlerine uygun şekilde telekomünikasyon tesisleri kurma ve işletme izni vermek ve tesislerin bu Kanunda öngörülen izin esaslarına uygun olarak işletilmesini denetlemek,

e) Zaman paylaşımli program kanallarının tahsisinde bölgesel dengeleri gözeterek, kuruluşları ülkenin değişik bölgelerinde yayın yapmaya teşvik etmek,

f) Yurt içinden yayın yapacak kamu ve özel radyo-televizyon kuruluşlarının yayın izni ve lisans talebinde bulunabilmek için yerine getirmeleri gerekli önşartları ve standartları Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi ilkeleri göz önünde bulundurularak tespit etmek ve kamuoyuna duyurmak,

g) Kanal ve frekans bandı tahsisinde gerekli şartları ve tahsis hakkı alanların yayına geçme süresini ve radyo ve televizyon istasyonu kuranların ödeyecekleri yayın izni ve lisans ücretlerini ilgili yönetmeliklerle belirlemek,

h) Radyo-televizyon yayınlarını izleme sistemleri kurarak, yayınların 4 üncü maddeye ve bu alanda Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmalara uygunluğu açılarından denetlenmesini yapmak,

ı) Yayın kuruluşlarının, bu Kanun hükümlerine aykırı yayın yapması ve tahsis şartlarına uymaması halinde, gerekli müeyyideleri uygulamaya karar vermek,

j) Yurt içinde, yayınların ulaşmadığı yerlerde, yerel imkânlarla radyo ve televizyon vericisi kurulmasına izin vermek,

k) Uydu aracılığı ile yurt içinden veya yurt içine yapılacak yayınların ulusal ve uluslararası ilke ve esaslara uygunluğunu gözetmek, bu amaçla diğer ülkelerdeki yetkili kuruluşlarla işbirliği yapmak,

l) Şifreli yayınlarla kablolu radyo ve televizyon tesis ve yayınları ile ilgili kuralları bu kanundaki ilkeler çerçevesinde ve Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi Genel Müdürlüğünün kablolu radyo ve televizyon tesislerini atıl bırakmamayı gözeterek belirlemek,

m) Radyo ve televizyon yayınları ile ilgili olarak kamuoyunda doğan tepki, beğeni ve hassasiyetleri sürekli olarak izlemek ve gerekli yönlendirmelerde bulunmak amacıyla gerekli kamuoyu araştırmalarını yapmak ve yaptırmak,

n) Telsiz Genel Müdürlüğünün görevleri saklı kalmak kaydıyla, radyo ve televizyon yayınlarıyla ilgili olan milletlerarası hukuk tüzelkişiliğine sahip kuruluşlar nezdinde Devlet'i, Dışişleri Bakanlığının görev ve yetkileri saklı kalmak kaydıyla, temsil etmek; radyo ve televizyon kuruluşlarının doğrudan üyesi bulundukları hariç olmak üzere, radyo ve televizyon yayıncılığı alanında faaliyet gösterip milletlerarası hukuk tüzelkişiliğine sahip olmayan uluslararası kuruluşlarda temsil görevini yerine getirmek ve bu bent gereğince belirlenen belgelere usulüne göre imza koymak,

o) Radyo ve televizyon konusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla periyodik istişarelerde bulunarak, kamuoyu eğilimlerini değerlendirmek,

p) Bu Kanun ve Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi ilkelerine uygun biçimde çalışma ve faaliyetleri ile ilgili yönetmelik ve diğer düzenlemeleri hazırlamak.

Üst Kurul Üyeliği ile Bağdaşmayan Haller

MADDE 9. — Üst Kurul üyeleri ile 3 üncü dereceye kadar (dahil) kan ve sıhri hısımları, özel radyo ve televizyon şirketlerinde, bu şirketlerle doğrudan veya dolaylı ortaklık bağı bulunan şirketlerde ortak ya da yönetici olamazlar; Üst Kurul üyeliği süresince resmi veya özel başkaca hiçbir görev alamazlar, özel veya kamu yayın kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren konularda doğrudan doğruya veya dolayısıyla taraf olamaz ve bu konularda hiçbir menfaat sağlayamazlar, aksine davrananlar görevlerinden çekilmiş sayılırlar.

Bu husus Üst Kurul tarafından resen veya yapılacak müracaatın değerlendirilmesi sonunda karara bağlanır.

Üst Kurul Üyelerinin Teminat ve Malî Hakları

MADDE 10. — Üst Kurul üyelerine görevleri süresince, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile ek ve değişikliklerine göre en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu aylık (ek gösterge dahil), sosyal yardımlar ile zam ve tazminatlar ödenir.

Kamu görevlileri, seçildikleri görev süresince kurumlarından ücretsiz izinli sayılırlar. Ancak, bu görevde geçecek süre, mesleklerinde geçmiş ve mümtazen terfî etmiş sayılırlar.

Üst Kurul üyeliğine seçilenlerin, seçilmeden önce tabi oldukları sosyal güvenlik kuruluşları ile ilişkileri devam eder. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşu ile ilgisi olmayanlar, istekleri halinde Sosyal Sigortalar Kurumu ile ilişkilendirilir. Emekli olanların ise emekli aylıklarının ödenmesine devam olunur.

Üst Kurul üyeleri, seçildikleri görev süresince, Kurul'daki görevlerinden ve seçilerek geldikleri görevlerinden alınamazlar.

Üst Kurul üyeleri Türk Ceza Kanunu uygulaması bakımından Devlet memuru sayılırlar.

Üst Kurul üyeleri, her yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına mal bildiriminde bulunurlar.

Toplantı ve Karar Yeter Sayısı

MADDE 11. — Üst Kurul en az yedi kişi ile toplanır. Karar yeter sayısı beştir. Ancak, kanal tahsisinde karar yeter sayısı üye tamsayısının üçte ikisidir.

Sürekli çalışan Üst Kurul, haftada en az bir defa toplanır.

Malî Kaynaklar ve Bütçe

MADDE 12. — Üst Kurul'un gelirleri, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve tüm özel radyo televizyon kuruluşlarınca elde edilen brüt reklam gelirlerinden kesilecek % 5 pay ile bu Kanun gereğince alınan yayın izni ve lisans ücretleri ile gerektiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçesinin transfer tertibinde yer alan ödenekten oluşur.

Üst Kurul her yıl için yapacağı işlerin programına ve masraflarına karşılık olmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçesinden verilmesi gereken ödenek tutarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunar.

Üst Kurulun bütçesi ve kadro cetvelleri Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçesi ile birlikte Plan ve Bütçe Komisyonunda incelenir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülerek karara bağlanır.

Reklam Gelirlerinin Ödenmesi

MADDE 13. — Reklam gelirlerinden doğan paylar elde edildikleri ayı takip eden ay içinde Üst Kurula ödenir. Ödemede bulunmayanlara ihtarda bulunulur. İhtar yazısından sonra yedi gün içinde de ödeme yapılmazsa yayın durdurulur.

Reklam gelirlerinin tahsilinde 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanır.

Hükümet ile İlişkiler

MADDE 14. — Hükümetin Üst Kurul ile ilişkileri Başbakan tarafından yürütülür.

Üst Kurul Personeli

MADDE 15. — Üst Kurul, kanunun kendisine verdiği görevleri yerine getirmek maksadı ile yeterli sayıda ve vasıfta personelden teşkilatını oluşturur.

Teşkilat personelinin istihdam şekli, özlük hakları, çalışma esas ve usulleri Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu personeline uygulanan hükümlere tabidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**Kanal ve Frekans Bandı Tahsisi, Yayınların Düzenlenmesi ve Reklamlar****Kanal ve Frekans Bandı Tahsisi Yetkisi**

MADDE 16. — 2813 Sayılı Telsiz Kanununun diğer hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kamu ve tüm özel radyo ve televizyon kuruluşlarına kanal ve frekans bandı tahsisi ile yayın izni ve lisansı vermek ve bu tahsis ve izni iptal etmek yetkisi, münhasıran Üst Kurula aittir.

Kanal ve Frekans Bandı Tahsis

MADDE 17. — Ulusal kanal ve frekans bandı planlamasındaki kanal ve frekans bandlarının dörtte biri Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumuna tahsis edilir. Kanal sayısı üçten, frekans bandı sayısı dörtten az olamaz. Bu kanalların birinden Türkiye Büyük Millet Meclisi faaliyetleri yansıtılır. Hangi faaliyetlerin ne ölçüde yayınlanacağına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı karar verir.

Geriye kalan ulusal, bölgesel ve yerel kanal ve frekans bandlarının yarısı tam gün üzerinden, diğer yarısı ise istek halinde zaman paylaşımli ve gerekirse dönüşümlü olarak tahsis edilir.

Tahsis süresi beş yılı aşamaz.

Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Yükümlülüğü

MADDE 18. — Üst Kurulun ulusal yayın izni verdiği kuruluşlar izin tarihinden itibaren en geç ikinci yıl sonunda Türkiye alanının % 70'ine yayınlarını ulaştırmak ve haftada asgarî seksen saat yayın yapmak mecburiyetindedirler.

Reklamlar

MADDE 19. — Bütün reklamlar adil ve dürüst olacak, yanıltıcı ve tüketicinin çıkarlarına zarar verecek nitelikte olmayacak, çocuklara yönelik veya içinde çocukların kullanıldığı reklamlarda, onların yararlarına zarar verecek unsurlar bulunmayacak, çocukların özel duyguları gözönünde tutulacaktır.

Reklamcı, programların içeriğine herhangi bir müdahalede bulunamaz.

Reklamlar günlük yayın süresinin % 15'ini geçemeyecektir. Ancak, ürünlerin alımının, satımının, kiralanmasının veya hizmetlerin topluma doğrudan sunulmasını sağlamak üzere bu oran spot reklamların % 15'ini aşmaması kaydıyla % 20'ye çıkarılabilir. Bir saatlik yayın içerisinde spot reklamlara ayrılan süre % 20'yi aşamaz.

Ürünlerin alımını, satımını, kiralanmasını veya hizmetleri halka doğrudan sunan türdeki reklamların yayını günde bir saati geçemez.

Reklamların Biçimi ve Sunuluşu

MADDE 20. — Reklamlar program hizmetinin diğer unsurlardan açıkça ve kolaylıkla ayırdedilebilecek ve görsel ve işitsel bakımdan ayrılığı fark edilecek biçimde düzenlenecek, bilinçaltı ile algılanan reklamlara izin verilmeyecektir.

Haber veya güncel programları düzenli olarak sunan kişilerin görüntü ve seslerine reklamlarda yer verilmeyecektir.

Reklamların Yerleştirilmesi

MADDE 21. — Reklamlar program arasına yerleştirilir. Programın bütünlüğü, değeri ve hak sahiplerinin hakları zedelenmeyecek biçimde bir program içine de yerleştirilebilir.

Birbirinden bağımsız bölümleri olan programlarda veya spor programları ile benzer yapıda aralar içeren olay ve gösteri programlarında, sadece bölüm veya devre aralarına yerleştirilebilir. Reklamlar arasında en az yirmi dakika süre bulunmalıdır.

Konulu filmlerin veya televizyon filmlerinin (diziler, eğlence programları ve belgeseller hariç) süreleri kırkbeş dakikadan fazla olması halinde, her kırkbeş dakikalık süre sonunda bir kez olmak üzere reklam için kesinti yapılabilir. Film kırkbeş dakikadan fazla ise kırkbeş dakikadan sonraki zamanda her yirmi dakika aralıkla reklam yerleştirilebilir.

Hiçbir dinî tören yayınına reklam alınamaz. Haber bültenleri, güncel programlar, çocuk programları otuz dakikadan kısa oldukları takdirde reklamla kesilemezler.

Her türlü yayında gizli reklam yapılması yasaktır.

Belirli Ürünlerin Reklamları

MADDE 22. — Alkol ve tütün ürünleri reklamlarına izin verilemez. Reçete ile satışı na izin verilen ilaç ve tedavilerin reklamı yapılamaz. Diğer ilaç ve tedavilerin reklamları dürüst, gerçeği yansıtan ve doğrulanması mümkün unsurlardan oluşacak ve ferdin zarardan korunması gereklerine uygun olacaktır.

Program Desteklenmesi

MADDE 23. — Bir program veya dizi tamamen veya kısmen malî destek görmüşse, bu husus programın başında ve/veya sonunda uygun ibarelerle belirtilir.

Destekleyen taraflar, programın içeriğine ve yayınlanış biçimine, yayıncının sorumluluğunu ve bağımsızlığını etkileyecek hiçbir müdahalede bulunamazlar.

Desteklenen programlarda, destek verene veya üçüncü bir kişiye ait mal ve hizmetlere atıfta bulunulması ve bunların alınması, satılması ve kiralanması teşvik edilmeyecektir.

Programlar yirmilikinci maddede yasaklanmış olan mal ve hizmetlerin üretimi veya satışıyla iştigal eden özel veya tüzelkişilerce desteklenemez.

Haber ve güncel programlarda malî desteğe izin verilemez.

Telsiz Genel Müdürlüğünün Yükümlülüğü

MADDE 24. — Telsiz Genel Müdürlüğü, radyo ve televizyon yayınlarına esas olan bütün kanal, frekans bantları ve gerekli teknik bilgileri Ulaştırma Bakanlığı kanalıyla Üst Kurula bildirir, yapılan tahsisleri uygular ve teknik bakımdan izler.

Üst Kurulun taleplerinin öncelikle yerine getirilmesi esastır.

Yayınların Men Edilmesi

MADDE 25. — Yargı kararları saklı kalmak kaydıyla yayınlar önceden denetlenemez ve durdurulamaz. Ancak, millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde yahut kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması kuvvetle ihtimal dahilinde ise Başbakan veya görevlendireceği bakan yayını durdurabilir.

Radyo ve televizyon kuruluşları, Cumhurbaşkanının veya Hükümetin; millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın ve genel ahlakın gerekleriyle ilgili bildirimlerini yayınlamakla yükümlüdür.

Yukarıdaki fıkralar uyarınca alınacak icrai, idari kararlar aleyhine açılacak iptal davaları doğrudan doğruya Danıştay'da açılır. Danıştay bu davalara öncelikle bakar ve öncelikle karara bağlar. Yürütmeyi durdurma talepleri hakkında 48 saat içerisinde karar verir.

Yeniden İletim Yasağı

MADDE 26. — Uzayda sinyal iletebilen herhangi bir araç vasıtası ile yapılan ilk yayınların bütününe veya bir bölümünün aynı anda ya da daha sonra yurt içinde yeniden iletimine, bu Kanunun kablolu yayınlar ile ilgili hükümleri saklı kalmak kaydıyla, kullanılan teknik araç ne olursa olsun izin verilmez.

Üst Kurul'un yayın izni ve lisans verdiği ulusal ve/veya yerel yayın yapan kuruluşların yurt dışından naklen veya daha sonra banttan yayınlacakları devamlılık arzetmeyen, münferit programlar bu yasağın kapsamı dışındadır.

Yurtdışında naklen spor, konferans ve her türlü benzer yayınlar geçici olmak kaydıyla aynı anda veya daha sonra yayınlanabilir.

Seçimlerde Siyasi Partilerin Yayınları

MADDE 27. — Seçim dönemlerindeki yayınlar, kanunla Yüksek Seçim Kuruluna verilen yetkiler çerçevesinde Yüksek Seçim Kurulu tarafından düzenlenir.

Üst Kurul, seçim dönemlerindeki yayınlarını Yüksek Seçim Kurulunun kararları doğrultusunda denetler.

Düzeltilme ve Cevap Hakkı

MADDE 28. — Gerçek ve tüzelkişilerin kişilik haklarına saldırı teşkil eden yayınlar ile gerçeğe aykırı olduğu iddia edilen yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkı tanınması için ilgililer yargı yoluna başvurabilirler.

Yayın kuruluşları yaptıkları her yayının bandını bir yıl muhafazaya mecburdur. İlgili dava açmaya esas olmak üzere, yazılı olarak Üst Kurula başvurarak yayın bandından ücretini ödeyerek bir kopya isteyebilir.

Yargıya yapılan başvuru üzerine yargı gerekli incelemeyi yapar. Başvuru yerinde görürse düzeltme ve cevap, saldırı teşkil eden veya gerçeğe aykırı yayının yapıldığı aynı saatte, aynı program içinde yayınlanır. Yayın süresi ve şeklini halin icabına ve delillere göre hâkim takdir eder.

Kişilerin yargıya başvuruları yayından itibaren 10 gün içinde yapılır. Mahkeme 3 gün içinde karar verir. Verilen karara karşı tebliğden itibaren 3 gün içinde bir üst mahkemeye itiraz edilebilir. Üst mahkeme 3 gün içinde karar verir. Verilen karar kesindir.

Mahkeme kararı ilgili kuruluşa tebliğ edildiğinin ertesi günü yayın yapılır.

Yayını yapmayan veya karara uygun şekilde yapmayan veya geciktiren kuruluşun yayını Üst Kurulca eylemin ağırlığına göre 3 aya kadar durdurulur. İkinci kez tekrarı halinde yayının izni iptal edilir.

Yetkili ve görevli mahkeme ulusal yayın yapan kuruluşlar için Ankara Sulh Ceza Mahkemesi, bölgesel ve yerel yayın yapan kuruluşlar için başvuru sahibinin ikametgâhı sulh ceza mahkemesidir.

Gerçek ve tüzelkişilerin ayrıca genel hükümlere göre ilgili yayın kuruluşuna karşı tazminat davası açma hakkı saklıdır. Tazminat davası haklı görüldüğü takdirde mağdur tarafa ödenecek tazminat miktarı yüzmilyon TL.'dan az olamaz. 3506 sayılı Kanun hükümleri saklıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşları

Kuruluş ve Hisse Oranları

MADDE 29. — Siyasi Partiler, Dernekler, Sendikalar, Meslek Kuruluşları, Kooperatifler, Vakıflar, Mahalli İdareler ile bu idarelerce kurulan veya bu idarelerin ortak oldukları şirketler, iş ortaklıkları, birlikler ile üretim, yatırım, ihracat, ithalat, pazarlama ve finansal kurum ve kuruluşları özel radyo ve televizyon kuruluşu kuramaz ve bunlara ortak olamazlar.

Özel radyo ve televizyon kuruluşları anonim şirket olarak kurulurlar. Sermaye Piyasası Kurulu bu anonim şirketler, ortak diğer şirketlerin hamiline yazılı hisselerini nama yazılı hale getirmelerini ister. Bu şirketler herhangi bir kişi lehine intifa senedi ihdas edemezler.

İkinci fıkrada yazılı anonim şirketlerin hisse senetlerinin halka arzında 28.7.1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kuruluş için Sermaye Piyasası Kurulundan izin alınmadan önce Üst Kuruldan onay alınması şarttır.

Aynı şirket ancak bir radyo ve bir televizyon işletmesi kurabilir.

Aynı özel radyo ve televizyon kuruluşunda bir ile üçüncü dereceye kadar (dahil) kan ve sıhrî hissimlar aynı zamanda hisse sahibi olamazlar.

Bir hissedarın, bir kuruluştaki hisse miktarı ödenmiş sermayenin % 20'sinden ve birden fazla kuruluştaki hisse sahibi olanların bu kuruluşlardaki tüm hisselerinin toplamı da % 20'den fazla olamaz. Bu hükümler, yukarıda zikredilen hisse sahibinin bir ile üçüncü dereceye kadar (dahil) kan ve sıhrî hissimları için de uygulanır.

Belirli bir özel radyo veya televizyon kuruluşunda yabancı sermayenin payı % 20'yi geçemez.

Yerli ve yabancı hissedarlar hiçbir şekilde imtiyazlı hisse senedine sahip olamazlar.

Belirli bir özel radyo ve televizyon kuruluşunda ortak olan yabancı gerçek veya tüzelkişi, bir başka özel radyo ve televizyon kuruluşuna ortak olamaz.

Belirli bir özel radyo ve televizyon kuruluşunda % 10'dan fazla hissesi olanlar Devlettten, diğer kamu tüzelkişilerinden ve bunların doğrudan veya dolaylı olarak katıldıkları teşebbüs ve ortaklıklardan herhangi bir taahhüt işini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kabul edemezler ve menkul kıymetler borsalarında muamelede bulunamazlar.

Türkiye'de gazete çıkaran gerçek ve tüzelkişiler ile basınla ilgili mevzuata göre gazete sahibi olanlar birarada % 20'den fazla hisse sahibi olamazlar. Bu hüküm bu şahısların bir ile üçüncü dereceye kadar (dahil) kan ve sıhrî hissimları hakkında da uygulanır.

Yurt dışından Türkiye'ye yönelik yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşlarına Üst Kurul tarafından frekans, kanal ve kablo kapasitesi tahsis edilemez. Bunlara Türkiye'de vergi mükellefi olanlar tarafından verilen reklam ve ilân bedelleri vergi matrahlarından düşülemez.

Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Yapısı

MADDE 30. — Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının uyması gerekli asgari idari, mali ve teknik şartları ile yayın alanı, yayın saat ve süreleriyle ilgili esaslar Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından tespit edilir.

Sorumluluk

MADDE 31. — Özel Radyo ve Televizyon Kuruluşları, yayınlarında belli oranlarda eğitim, kültür, Türk Halk ve Türk Sanat Müziği programları koymak zorundadırlar. Bu programların tür ve oranlarıyla ilgili esaslar Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından tespit edilir.

Seçim Döneminde Yapılmayacak Yayınlar

MADDE 32. — Seçimlerde oy verme gününden önceki 7 nci günden itibaren, haber, röportaj gibi programlar veya reklamlar yoluyla, kamuoyu araştırmaları, anketler, tahminler, bilgi iletişim telefonları yoluyla mini referandum gibi adlarla siyasi bir partinin veya adayın lehinde veya aleyhinde veya vatandaşın oyunu etkileyecek her türlü yayınlarda bulunmasına izin verilemez. Bu yasaklara uymayanlar yayın ilkelerini ihlâl etmiş sayılırlar.

ALTINCI BÖLÜM

Müeyyideler

Uyarı, Durdurma, İptal

MADDE 33. — Üst Kurul, öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen, izin şartlarını ihlâl eden, yayın ilke ve esaslarına aykırı yayın yapan özel radyo ve televizyon kuruluşlarını uyarır. Bu uyarıda, ihlâlin niteliği, ağırlığı ve tekrarı halinde sonuçları açıkça belirtilir.

İhlâlin tekrarlanması halinde, ihlâlin ağırlığına göre izin uygulaması bir yıla kadar geçici olarak durdurulur veya yayın izni iptal edilir.

Yayın izninin verilmesi için gerekli şartlardan birini kaybeden veya şartların uygunluğunu hile ile elde eden özel radyo ve televizyon kuruluşlarının izni, Üst Kurulca iptal edilir.

Cezalar ve Müsadere

MADDE 34. — Bu Kanunda belirtilen istisnalar dışında, Üst Kuruldan izin almadan radyo ve televizyon yayını yapan ya da izni Üst Kurul tarafından geçici ya da sürekli iptal edilmesine rağmen yayında bulunan kişi veya kuruluşların sahip ve yöneticilerine fiilleri başka bir suç oluştursa bile fiilin ağırlığına göre altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ve yüz milyon Türk lirasından on milyar Türk lirasına kadar para cezası verilir. 3506 Sayılı Kanun hükümleri saklıdır. Ayrıca, tüm yayın cihazları 1.3.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 36 ncı maddesine göre müsadere edilir.

Yayın bantlarını bir yıl süre ile muhafaza etmeyen ve bu süre içerisinde Cumhuriyet Savcılığınca istenmesine rağmen sesli ve görüntülü olarak teslim etmeyen yayın kuruluşlarının sahip veya yöneticileri, bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve yüz milyon liradan bir milyar liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar. Ayrıca bir aydan üç aya kadar yayınların durdurulmasına da karar verilir.

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun Yükümlülüğü

MADDE 35. — Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu bu Kanunda öngörülen yayın ilke ve esaslarına uygun yayın yapmakla yükümlüdür.

Yayın ilke ve esaslarının ihlâli halinde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, ihlâlin niteliği ve ağırlığı açıkca belirtilerek Üst Kurulca uyarılır.

Durdurmayı gerektirecek şekilde yayın yapılması halinde, Üst Kurulun bu doğrultuda vereceği karar üzerine Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürü ve Yönetim Kurulunun görevi düşer.

YEDİNCİ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Türkiye Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu

MADDE 36. — 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun Radyo ve Televizyon Yüksek Kuruluna ilişkin hükümleri Üst Kurulun göreve başlaması ile birlikte yürürlükten kalkar ve Yüksek Kurulun görevi sona erer. Görevi sona eren Yüksek Kurulun Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu üyelerinin atanmasına ilişkin yetkileri Üst Kurula ve iş bu Kanun gereğince Üst Kurula geçenler dışındaki diğer yetkileri Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Yönetim Kuruluna devredilir.

Telif Hakları

MADDE 37. — Radyo ve Televizyon Kuruluşları, yayınlarında yer verdikleri eserlere telif hakkı öderler. Telif hakkı ödemelerine ait esaslar meslek birliklerinin görüşü alınarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulunca tespit edilir.

Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Haber Birimlerinde Çalışanlar

MADDE 38. — Radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimlerinde çalışanlar 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanuna tabidir. Bu birimlerde çalıştırılacak basın kartlı personelin asgari sayısını Üst Kurul belirler.

Yetkili Mahkeme

MADDE 39. — Üst Kurul aleyhine açılacak idarî davalarda Ankara mahkemeleri yetkilidir.

Yönetmelikler

MADDE 40. — Üst Kurulun ve teşkilatının çalışma esas ve usulleri, kanal ve frekans tahsisi şartları ve ihale usulleri ile telif ve yapımcı haklarını koruma esas ve usulleri Üst Kurul tarafından hazırlanan yönetmeliklerle düzenlenir. Bu yönetmelikler Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Geçici Hükümler

GEÇİCİ MADDE 1. — Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeleri, bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren bir ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilir.

Bu seçim için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanında temsil edilen siyasi partilerden, adaylarını 6 ncı maddeye uygun olarak, yedi gün içinde bildirmeleri istenir.

GEÇİCİ MADDE 2. — Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyelerinin yenilenmesine ilişkin 6 ncı maddenin 7 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla, bunların seçiminden

iki yıl sonra yapılacak seçimlerde yenilenecek olanları tespit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce adçekmeye başvurulur; dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olan üyelerin tespiti için, aynı esasa uyularak adçekilir, ancak ikinci yıl sonunda seçilmiş olan üyeler bu adçekmeye girmez.

GEÇİCİ MADDE 3. — Görevi sona eren Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun teşkilat ve kadroları Üst Kurula devredilmiştir. Bu Yüksek Kurula tahsisli taşınmaz mallar ile araç ve gereçler ve kasasındaki nakit ile alacak ve borçları herhangi bir işleme gerek olmaksızın Üst Kurula devredilir.

GEÇİCİ MADDE 4. — Üst Kurulun harcamaları, mali kaynakları 12 nci maddeye göre oluşuncaya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1994 yılı bütçesinden karşılanır.

Bu amaçla yapılacak harcamalar için mevcut veya yeniden açılacak tertiplere yeteri kadar ödenek aktarmayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığının talebi üzerine Maliye Bakanlığı yerine getirir.

GEÇİCİ MADDE 5. — Üst Kurul, oluşumunu takip eden en geç dört ay içinde, öncelikle ihtiyaç duyduğu kanal ve frekans bantları planlamasını yaptırır.

GEÇİCİ MADDE 6. — Üst Kurul, kendi oluşumu ile yayın izni ve lisansı vermeye başlayacağı tarihe kadar geçecek süre zarfındaki radyo ve televizyon yayınları rejimini ayrıca ve öncelikle düzenler.

Bu süre zarfında kullanılmakta olan kanal ve frekanslar, kullananlar için herhangi bir suretle mütesep hak teşkil etmezler. Ancak, Üst Kurul yayın izni verip kendilerine kanal ve frekans bandı tahsis edilen Radyo ve Televizyonlara; yayına geçmeleri için kendilerine verilen süre sonuna kadar 29 uncu maddenin son fıkrasının son cümlesi tatbik edilmez.

GEÇİCİ MADDE 7. — Kanunda Üst Kurulun gelirleriyle alakalı 12 nci maddenin uygulamalarıyla ilgili olarak Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve tüm özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca sağlanan brüt reklam gelirlerinden kesilecek pay ilk üç yıl için % 4 tür.

GEÇİCİ MADDE 8. — 11.11.1983 tarih ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununda yeni düzenleme yapıncaya kadar; Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Üst Kurulun onayı ile Yurt dışında büro açabilir bu bürolarda sürekli personel istihdam edebilir.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu personeli, Başbakanlık Merkez Teşkilatında çalışan personelin aylık ücretleri dışında yararlandığı fazla çalışma ücreti ve benzeri diğer mali haklardan Genel Müdür'ün teklifi ve Üst Kurulun onayı ile aynen yararlanır. Ayrıca, Kurum'da çalıştırılan personelin kadro ünvanları, sayısı, ücretleri, kadrolara uygulanacak ek göstergeler, personele sağlanacak sosyal yardımlar, Kurum Genel Müdürü'nün teklifi üzerine Üst Kurul tarafından belirlenir.

GEÇİCİ MADDE 9. — Bu Kanunda sözü edilen yönetmelikler, Üst Kurulun oluşumunu takip eden dört ay içinde hazırlanır ve Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer.

Yürürlük

MADDE 41. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 42. — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

19/4/1994

KAYNAKÇA

- AKARSU, BEDİA. **Atatürk Devrimleri ve Temelleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- AKBABA, LEYLA. "İngiltere'de Yayıncılık Sistemi" (rapor), RTYK Araştırma Dairesi, Ankara: 1990.
- AKILLIOĞLU, SERPİL vd. **TRT, Düünden Bugüne Radyo Televizyon, 1927-1990**, Ajanstürk A.Ş., 1990.
- ALEMDAR, KORKMAZ. **Haberleşme Tarihi Ders Notları**, (teksir) AİTİA. GHIYO. Ankara: 1980.
- _____. "Tarih ve İletişim", **İletişim**, S.2, AİTİA., GHIYO. Yay. No:5, Ankara: 1981.
- _____. **Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Kökenleri**, AİTİA. GHIYO. Yay.No:6, Ankara: 1981.
- ALEMDAR, KORKMAZ-KAYA, RAŞİT. **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Savaş Yay., Ankara: 1983.
- ALEMDAR, KORKMAZ-ERDOĞAN, İRFAN. **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yay., Ankara: 1990.
- ALEMDAR, KORKMAZ-KAYA, RAŞİT. **Yeni Radyo Televizyon Düzeni**, TOBB.Yay.No:260, Ankara: 1993.
- ALEMDAR, KORKMAZ-ERDOĞAN, İRFAN. **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yay., Ankara: 1994.
- ALTHUSSER, LOUIS. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İletişim Yay., İstanbul: 1989.
- Araştırmacı, Aylık Bilgi Edinim, Değerlendirme ve İletişim Dergisi**, Sayı:6/7, İstanbul: 1993.
- ASLAN, ASIM. **Sömürülen Atatürk ve Atatürkçülük**, Aslan Yay., Ankara, 1990.
- AŞKUN, İNAL CEM. (Der), "Ana Çizgileriyle Layiklik", **Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar**, (çoğaltma), EİTİA. Kütahya Yönetim Bil. Fak. 1980.

- _____. (Der), "Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz", **Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar**, (çoğaltma), EİTİA. Kütahya Yönetim Bil.Fak., 1980.
- _____. (Der) "Yüksek Öğrenimde ve İşletmecilik Okullarında Türk Devrim Tarihi Öğretim ve Eğitimi", **Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar**, (çoğaltma), Kütahya Yönetim Bil.Fak., 1980.
- _____. (Der) "Atatürk'ün İletişim Devrimi", **Türk Devrim Tarihi Seçme Yazılar**, (çoğaltma), Kütahya Yönetim Bil.Fak. 1980.
- _____. "TÖEF'den İletişim Bilimleri Fakültesine", **Kurgu E.İ.B.F. Dergisi**, S.3, EİTİA Yayınları, No: 229/141, Eskişehir: 1980, s.1-29.
- _____. "İşletmecilik ve İletişim", **EİTİA. Dergisi**, C.18, Eskişehir: 1992.
- _____. "İletişimin Kavramsal Anlamı Üzerine Düşünceler", **Kurgu E.İ.B.F. Dergisi**, S.6, Anadolu Ün.Yay. No: 354, Eskişehir: 1989.
- AVCI, NABİ. **İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi**, Anadolu Ün.Yay.No: 304, Eskişehir, 1988.
- AVCI, NABİ vd. **Enformasyon Toplumu ve Eğitim Sistemlerine Etkileri**, (rapor), MEB: Dış Yayınlar Dairesi, Ankara: 1992.
- AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA. **Tek Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1992.
- AYGEN, CEMAL. "TRT ve Yayın Denetimi", **Cumhuriyet**, 27.10.1968.
- AZİZ, AYSEL. **Radyo ve Televizyona Giriş**, Ankara Ün.SBF. Yay.No: 460, Ankara, 1981.
- _____. "2954 Sayılı Türkiye Radyo Televizyon Yasası", **Amme İdaresi Dergisi**, C.17, S.1 (ayrı basım) Sevinç Matbaası, Ankara: 1984.
- _____. "3984 Sayılı Radyo Televizyon Yasası", **Yıllık 93**, Ankara Ün.İF. Yay.No:3, Ankara, 1994.
- AZRAK, ÜLKÜ. "AP Kongresi ve Danıştay", **Cumhuriyet**, 4.12.1968.
- BAHAR, NEZİHE. "Her Dilden Anlayan Makinalara Doğru", **Bilim Teknik Eki**, Sayı: 314, S.6, **Cumhuriyet**, 27.3.1993.

- BARKAN, MURAT vd. **Yeni Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Video'nun Türk Toplumunda Kullanımı Üzerine Bir Araştırma**, (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu için hazırlanmıştır), Eskişehir, 1985, çoğaltma.
- BATMAZ, VEYSEL-AKSOY, ASU. **Türkiye'de Televizyon ve Aile**, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu için hazırlanmış çalışma, (çoğaltma), İstanbul: 1993.
- BERGER, ARTHUR ASA. **Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri**, Ed:Nazmi ULUTAK-Aşlı TUNÇ Anadolu Ün.ESBAV Yay.No: 91, Eskişehir: 1993.
- BERLO, DAVID K. **The Process of Communication**, Holt Rinehart and Winston Inc., New York: 1960.
- BİLGİN, NURİ. **Sosyal Psikolojiye Giriş**, Ege Ün.Ed.F.Yay.No: 48, İzmir, 1988.
- _____. **Kimlik Sorunu**, Ege Yayıncılık, İzmir: 1994.
- BOUDRILLARD, JEAN. **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev. Oğuz ADANIR, Ayrıntı Yay., İstanbul: 1991.
- BOULLIER, DOMINIQUE. "FRANCE", **Television and the Viewer Interest**, ed.Jeremy MITCHELL-JAY G. BLUMLER, EIM Media Monograph:18, London: 1994.
- Büyük Larousse**, Milliyet Yay., Cilt: 22, İstanbul.
- BYKP IV., DPT Yay.No: 1664, Ankara: 1979.
- BYKP V., DPT Yay., No: 1974, Ankara: 1985.
- CANKAYA, ÖZDEN. **Türk Televizyonunun Program Yapısı**, Mozaik Yayıncılık, İstanbul.
- CASSIRER, ERNST. **İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla ARAT, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1980.
- CHERRY, COLLINS. "What Is Communication", **Communication Studies**, ed.John CORNER-Jeremy HOWTORN, Edward Arnold Pub., London: 1980.
- Cumhuriyet**, 25.12.1986, s.11.
- CURRAN, JAMES. "Kamusal Bir Alan Olarak Medyayı Yeniden Düşünmek", Çev.Süleyman İRVAN, **Yıllık 93**, Ankara Ün.İF. Yay.No:3, Ankara: 1994.

- CÜCELOĞLU, DOĞAN. **İnsan İnsana**, Altın Kitaplar, İstanbul: 1979.
- ÇAĞDAŞ GAZETECİLER DERNEĞİ, **Tahrip Edilen Bir Kurum "TRT"**, (çoğaltma), Ankara: 1981.
- ÇAPLI, BÜLENT. **Televizyon Sistemlerinde Yeni Düzenlemeler, Batı Avrupa'da Kamu Tekellerinin Kaldırılması ve Türk Televizyon Sisteminde Dönüşüm Arayışları**, İstanbul Ün.Sosyal.Bil.Ens., (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul: 1990.
- _____. **Bir Kamu Politikası Alanı Olarak Televizyon**, (yayınlanmamış doçentlik çalışması), Ankara: 1994.
- ÇEÇEN, ANIL. **Kültür ve Politika**, Hil Yayınları, İstanbul: 1984.
- DE FLEUR, MELVIN L.-EVERETTE E. DENNIS. **Understanding Mass Communication**, Houghton Mifflin Comp., Boston: 1985.
- DESMOULINS, NADINE TOUSSAINT. **Medya Ekonomisi**, Çev. Galip ÜSTÜN, İletişim Yayınları, İstanbul: 1993.
- DOLLOT, LOUIS. **Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür**, Çev.:Özlem NURDALI, İletişim Yayınları, İstanbul: 1991.
- DURMAZ, AHMET. "Etkileşimli Video'dan Etkileşimli Televizyon Yayıncılığına", **Kurgu**, S.12, Anadolu Ün., İBF Yay.No: 19, Eskişehir: 1993.
- ECO, UMBERTO. "Kitle İletişim Araçlarının Art(ırıl)ması, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Çev. Yusuf KAPLAN, Rey Yayınları, İstanbul: 1991.
- EMERY, WALTER B. **National and International Systems Of Broadcasting**, Michigan State University Press, 1969.
- ERGÜDEN, AKIN. "İletişimbilimde Niteliksel Kural Araştırmaları", **Kurgu**, S.8, Anadolu Ün.Yay.No: 465, Eskişehir: 1990.
- ERGÜDER, ÜSTÜN-ESMER, YILMAZ-KALAYCIOĞLU, ERSİN. **Türk Toplumunun Değerleri**, TÜSİAD Yay.No: T/91, 6-145, İstanbul: 1991.
- EROĞUL, CEM. **Devlet Nedir? İmge Kitabevi**, Ankara: 1990.
- ESSLIN, MARTIN. **Televizyon, Beyaz Camın Arkası**, Çev.Murat ÇİFTÇİ, Pınar Yayınları, İstanbul: 1991.
- FUKUYAMA, FRANCIS. **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev.Zülfü DİCLELİ, Simavi Yayınları, İstanbul.

- GERAY, HALUK. **Yeni İletişim Teknolojileri**, Kılıçaslan Matb., Ankara: 1994.
- GÖLCÜKLÜ, FEYYAZ. **Haberleşme Hukuku**, Ankara Ün.SBF.BYO. Yay.No: 1, Ankara: 1970.
- GÖKÇE, ORHAN. **İletişim Bilimine Giriş**, Turhan Kitabevi, Ankara: 1993.
- GÜRELİ, NAIL. "Aynı Yönde Yayınlar Çok Seslilik Sayılmaz", **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, S.18, Ankara: 1994.
- GÜRZ, MUSTAFA. "Berlusconi Kimdir", **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, S.11, İstanbul: 1992.
- GÜVENÇ, BOZKURT. **Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir Deneme**, Hacettepe Basımevi, Ankara: 1970.
- _____. **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1979.
- _____. **Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları**, Kültür Bak. Yay.No:1549, Ankara: 1994.
- HANÇERLİOĞLU, ORHAN. **Felsefe Ansiklopedisi**, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1977.
- HASEBRINK, UWE. "GERMANY", **Television and the Viewer Interest**, ed.Jeremy MITCHELL-Jay BLUMLER, EIM Monograph: 18, London: 1994.
- HEAD, SYDNEY W.-STERLING, CHRISTOPHER H. **Broadcasting In America**, Houghton Mifflin Comp., Boston: 1982.
- Hürriyet**, 13.10.1994, s.1, 17.
- İÇEL, KAYIHAN. **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul Ün.Hukuk F.Yay.No: 540, İstanbul: 1977.
- _____. "Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu", (sempozyum bildirisi), **Türk Basınının Sorunları Sempozyumu**, Ankara Ün.Rektörlüğü Yay.No: 95, Ankara: 1986.
- İLAL, ERSAN. **İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum**, Der Yayınları, İstanbul: 1989.
- İletişim Araştırma**, "Medyanın İki Oyuncağı; Sansasyon ve Erotizm", İLAD Bülteni, S.10, İstanbul, 1995.

- İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi, S.10, İstanbul: 1995.
- _____. "BBC Yön Değiştiriyor", UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, S.17, İstanbul: 1994.
- _____. "Amerikan Programlarına Karşı Avrupa'da Barajlar", UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yayını, S.18, İstanbul: 1994.
- İNAN, AFET. **Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri**, yayına hazırlayan: Nuran TEZCAN, Çağdaş Yay., İstanbul: 1989.
- İNAN, ARI. **Düşünceleriyle Atatürk**, TTK. Yay., XVI dizi, S.43, Ankara: 1983.
- İNUĞUR, M.NURİ. **Basın ve Yayın Tarihi**, İİTİA. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yay.No: 258/511, İstanbul: 1978.
- İPEKÇİ, İSMAİL CEM. **TRT'de 500 Gün**, Cem Yayınevi, İstanbul: 1976.
- İtalya, Kamu ve Özel Radyo Televizyon Kanunu**, (çeviri) RTYK, Ankara: 1990.
- İtalya, Araştırma Dairesi Önçalışma Raporu**, RTYK, Ankara: 1990.
- KAĞITÇIBAŞI, ÇİĞDEM. **İnsan ve İnsanlar**, Duran Ofset, İstanbul: 1977.
- Kalkınma Planları**, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Kültür, Kültür Bakanlığı Arş.Plan ve Koord. Kurulu Bşk., Ankara: 1982.
- KAPLAN, YUSUF. **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Rey Yay., İstanbul: 1991.
- _____. **Televizyon**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul: 1992.
- KARABAĞLI, HÜLYA. "Özel Televizyonların Yasa Delme Oyunu", **Cumhuriyet**, 28.6.1995, s.18.
- KARAL, ENVER ZİYA. **Atatürk'ten Düşünceler**, MEB, Atatürk Kitapları Dizisi No: 1, İstanbul: 1981.
- KARAL, GÜLGÜN. **Federal Almanya'nın Karma Televizyon Sisteminde Düzenleme ve Denetim Mekanizması**, (rapor), RTYK., Ankara: 1990.
- KATZ, DANIEL. **Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi**, Çev.Halil CAN, TODAİE Yay.No:167, Ankara, 1977.

- KAYA, RAŞİT. **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yay., Ankara: 1985.
- KAZANCI, METİN, “Kitle İletişim Olayı ile Yığınların İdeolojik Yönlendirilmesi ve İki Örnek Üzerine Tartışmalar”, **BYYO. 1981 Yıllığı**, Ankara Ün.SBF.BYYO., Atatürk’e Armağan Dizisi No: 28, Ankara: 1982.
- KEANE, JOHN. **Medya ve Demokrasi**, Çev.Haluk ŞAHİN, Ayrıntı Yay., İstanbul: 1992.
- KESİM, MEHMET. **Kablolu Televizyon ve Uyduların İletişim Teknolojisi Açısından Toplumsal İletişimdeki Boyutu**, Anadolu Ün. AÖF Yay.No: 124, Eskişehir: 1988.
- KIŞLALI, AHMET TANER. **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara: 1994.
- KIAULEHN, WALTHER. **Teknoloji Tarihi (Demir Melekler)**, Çev.Hayrullah ÖRS, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1971.
- KİLİ, SUNA. **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, İş Bankası Kültür Yayınları No: 221, Ankara: 1981.
- _____. “Halkçılık”, **Cumhuriyet**, 15.6.1995, s.2.
- KOCABAŞOĞLU, UYGUR. **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna**, Ankara Ün. SBF. Yay.No: 442, Ankara, 1980.
- KONANÇ, ESİN. (Konuk) **Açı Programı**, TRT TV1, 27.7.1995, Saat: 21.30.
- KONGAR, EMRE. **Atatürk Devrim ve Kuramları**, T.İş Bankası Kültür Yay. No: 222, Ankara: 1981.
- _____. **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1985.
- KRASNOW, ERWIN D.-LONGLEY, LAWRENCE D. **The Politics Of Broadcast Regulation**, St.Martins Press, New York: 1978.
- LASSWELL, HAROLD D. “The Structure and Function Of Communication In Society”, **Mass Comunication**, ed.Wilbur SCHRAMM, University of Illinois Press, 1969.
- MAC BRIDE, SEAN. **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya**, Çev. Ertuğrul ÖZKÖK, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yay., Ankara: 1993.

- McQUAIL, DENIS. **Mass Communication Theory, An Introduction**, Sage Publication, London: 1987.
- McQUAIL, DENIS-WINDAHL, SVEN. **Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri**, Yayına Haz.Banu DAĞTAŞ,Uğur DEMİRAY, ESBAY Yay.No:92, Eskişehir,1994.
- MAZZOLENI, GIANPIETRO. **"ITALY" Television and The Viewer Interest**, ed.Jeremy MITCHELL-Jay G.BLUMLER, EIM Media Monograph: 18, London: 1994.
- McLUHAN, MARSHALL.. **"İleti, İletişim Aracının Kendisidir", Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Korkmaz ALEMDAR-Raşit KAYA, Savaş Yay., Ankara: 1983.
- METE, NİHAL. **"Basında Oyunun Kuralı", Pazar Postası**, 8.1.1994.
- Milliyet**, 7.10.1992, s.14.
- Milliyet**, 29.12.1992, s.17.
- Milliyet**, 6.1.1993, s.7.
- MILLS, WRIGHT. **İktidar Seçkinleri**, Çev. Ünsal OSKAY, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1974.
- MOLES, ABRAHAM A. **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, Çev. Nuri BİLGİN, Ege Ün.Ed.F.Yay.No:21, İzmir, 1983.
- MUMCU, AHMET. **Atatürkçülükte Temel İlkeler**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul: 1981.
- MUTLU, EROL. **"Televizyonla İletişimin Denetlenmesi", SBF.BYYO.79-80 Yıllığı**, Ankara Ün.BYYO. Basımevi, Ankara: 1980.
- _____.**"Yayıncılık Sistemlerinde Çoğulculuk Yönsemesi ve Türkiye", BYYO. 86-87 Yıllığı**, Ankara Ün.BYYO. Basımevi, Ankara: 1987.
- NADİ, NADİR. **Ben Atatürkçü Değilim**, Çağdaş Yay., İstanbul: 1982.
- NOAM, ELİ. **Television In Europe**. Oxford University Press, New York: 1991.
- OSKAY, ÜNSAL. **Toplumsal Gelişmede Radyo Televizyon**, Ankara Ün.SBF. Yay.No: 410, Ankara: 1978.
- _____.**Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, Ankara Ün. SBF.Yay.No:495, Ankara: 1982.

- OZANKAYA, ÖZER. "Türkiye'de Yığın İletişiminin Demokratik, Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri", **SBF. Dergisi**, C.XXXV, No: 1-4, Ankara Üniversitesi, Ankara: 1980.
- _____. **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yay., Ankara: 1984.
- ÖNEN, MESUT. "İtalya'da Radyo Televizyon Sistemi", **İletişim Araştırma**, İLAD Bülteni, No:8, İstanbul: 1992.
- ÖNGÖREN, MAHMUT TALİ. "Türkiye'de Televizyonla İlgili Çeşitli Tarihler", **İletişim**, S.4, AİTİA. GHIYO.Yay.No: 8, Ankara: 1982.
- _____. "Türkiye'de Kitle İletişim Araçlarına İlişkin Politikalar", **Çağdaş Kültürümüz, Olgular, Sorunlar**, ÇYDD.Yay.No:2, Cem Yayınevi, İstanbul: 1991.
- ÖZAKMAN, TURGUT. **Radyo Notları**, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü, No:6, Ankara: 1969.
- ÖZBİLGİN, FÜSUN. "Gazete-TV Kanalı-Banka, Şeytan Üçgeni", **İletişim Araştırma**, İLAD Bülteni, S.9, İstanbul: 1994.
- ÖZDEK, REFİK. **Hedef TRT**, Ekonomik ve Sosyal Yay., Ankara: 1977.
- ÖZDEVECİOĞLU, MAHMUT-YURTSEVEN, H.RIDVAN. **Türkiye Genelinde Yayın Yapan Özel ve Kamu Televizyonlarında Stratejik Yönetim Süreciyle İlgili Bir Araştırma**, İstanbul Ün. İşletme Fak., İstanbul: 1993.
- ÖZEK, ÇETİN. "Değiştirilmesi Değil, Yeniden Yapılması Gerekli Yasa", **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yay.No: 19, İstanbul: 1994.
- ÖZÖN, NİJAT. **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, TDK.Yay.No:462, Ankara: 1981.
- ÖZKÖK, ERTUĞRUL. **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**, Tan Yay., Ankara, 1985.
- POSTMAN, NEIL. **Televizyon, Öldüren Eğlence**, Çev. Osman AKINHAY, Ayrıntı Yay., İstanbul: 1994.
- Resmî Gazete**, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Kanunu, Sayı: ?, 24.7.1963.

- Resmi Gazete**, Federal Almanya Cumhuriyeti Tarafından Radyo Tesisatı ve Yayınları Alanında Türkiye'ye Teknik Yardım Yapılması Hakkında Anlaşma, S.11494, 2.9.1963.
- Resmi Gazete**, Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) Kuruluş Kanunu, S.11978, 17.4.1965.
- Resmi Gazete**, S.13964, 22.9.1971, s.3.
- Resmi Gazete**, 359 Sayılı TRT Kanununda Yapılan Değişikliklerle İlgili 1568 Sayılı Kanun, S.14122, 8.3.1972, s.35-38.
- Resmi Gazete**, 2954 Sayılı, Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, S.18221, Mükerrer 2.baskı, 14.11.1983.
- Resmi Gazete**, S.21633, 10.7.1993, s.2.
- Resmi Gazete**, S.21751, 7.11.1993, s.1.
- Resmi Gazete**, 3984 Sayılı, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, S.21911, 20.4.1994.
- Resmi Gazete**, Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, S.22296, 28.5.1995.
- RİGEL, NURDOĞAN. **Elektronik Rönesans**, Der Yay., İstanbul: 1991.
- _____. "İletişim Otomatında Tekno-Rüyalar", **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yay. S.16, İstanbul: 1993.
- Rüstem Batum Şov**, "Televizyonculuğumuz Nerede", Kanal D, 24.1.1995, Saat: 22.15.
- RTYK'nın Özel Televizyon ve Radyo Uygulamasına İlişkin Görüş ve Önerilerini Kapsayan Rapor, RTYK, Ankara: 1990.
- SARGANT, NAOMI. "UNITED KINGDOM", **Television and The Viewer Interest**, ed.Jeremy MITCHELL-Jay G. BLUMLER, EIM Media Monograph:18, London: 1994.
- SARMAŞIK, JALE. **Radyo ve Televizyon Yayınlarını Denetim Yöntemleri**, Marmara Ün.İF.Yay.No:2, İstanbul: 1993.
- _____. **Türkiye'de Radyo Televizyon Düzeni**, Marmara Ün.İF.Yay., İstanbul: 1994.
- SAYBAŞILI, KEMALİ. **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985.
- SAYRAÇ, TİMUR. **Uydu Yayınları ve Uluslararası Planlama Kriterleri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1990.

- SCHILLER, HERBERT I. "Dünya Ekonomik Sisteminin Egemenlikleri Aşındırması", **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Çev. Yusuf KAPLAN, Rey Yay., İstanbul: 1991.
- SCHRAMM, WILBUR. "How Communication Works", **Messages, A Reader In Human Communication**, ed.Jean M.CIVIKLY, Random House, New York: 1974.
- SCHRAMM, WILBUR-PORTER, WILLIAM E. **Men, Women, Messages and The Media, Understanding Human Communication**, Harper and Row Publisher, New York: 1982.
- SEVERIN, WERNER J.-TANKARD-JEREMY W. **İletişim Kuramları**, Çev.: Ali Atıf BİR-N. Serdar SEVER, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994.
- SOM, DENİZ. "TV Yasasını Değiştirmedikten Sonra", **Cumhuriyet**, 20.7.1995.
- SUNAR, İLKAY. **Düşün ve Toplum**. Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1986.
- ŞAHİN, MUZAFFER. **Politika Sahnesindeki Televizyon**, (yayınlanmamış doçentlik çalışması), İstanbul: 1990.
- ŞAKİROĞLU, MEHMET SELAMİ. "Avrupa'nın İlk Özel Televizyonu İngiltere'de", **Güneş**, 4.6.1991.
- _____. "Reklam, TV Kuruluşlarının Tanrısı", **Güneş**, 5.6.1991.
- ŞENOL, HADİ. "Radyo Televizyon Yayıncılığında Yeni Bir Soluk", **İletişim Dünyası**, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu İletişim Komitesi Yay.No: 7, İstanbul: 1992.
- ŞENYAPILI, ÖNDER. **Toplum ve İletişim**, Turan Kitabevi, Ankara: 1981.
- Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi**, İLAD Yay., İstanbul: 1994.
- TAŞER, CENGİZ. **Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği**, TRT Basılı Yayınlar Müd.Yay.No:5, Ankara: 1969.
- TAVŞANOĞLU, LEYLA. "Televizyon Yasa Teklifi Kabul Edilir Ama!", **Cumhuriyet**, 21.11.1993.
- TC. Anayasası**, Yasa Yayınları, İstanbul: 1982.
- TC. Anayasası**, Ararat Yayınevi, İstanbul: 1982.

- TEKİNALP, ŞERMİN. **Avrupa Topluluğunda Ulusal Kültür ve Televizyon**, İstanbul Ün.Yay.No: 3772, İstanbul: 1993.
- THOMLISON, T.DEAN. **Toward Interpersonal Dialogue**, Longman, New York: 1982.
- TOLAN, BARLAS. **Toplum Bilimlerine Giriş**, Kalite Matb., Ankara: 1978.
- TOKGÖZ, OYA. **Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo Televizyon Sistemleri**, Ankara Ün.SBF. Yay.No: 343, Ankara: 1972.
- TOPUZ, HIFZİ. **Uluslararası İletişim**, Anadolu Ün. Yay.No: 85, Eskişehir: 1984.
- TOPUZ, HIFZİ-ÖNGÖREN, MAHMUT TALİ-AZİZ, AYSEL-ÖNEN, MESUT. **Yarının Radyo Televizyon Düzeni, Özgür, Özerk, Çoğulcu Bir Alternatif**, TÜSES-İLAD Ortak Yayını, İstanbul: 1990.
- TRT. **1991 Yılı TV Programları Yapım Uygulama Talimatı**, TRT Basım ve Yayın Müd.Yayınları No: 231, Ankara: 1991.
- TUĞRUL, SEMİH. **Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları**, Koza Yayınları, İstanbul: 1975.
- TURAM, EMİR. **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İrfan Yay., İstanbul: 1994.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Mevzuatı, TSE Personel Dairesi Bşk.lığı, Ankara: 1994.
- UĞUR, AYDIN. **İletişim Alanında Gelişmeler; Yeni İletişim Teknolojilerinin Toplumsal ve Siyasal Etkileri**, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Ün. Sosyal Bilimler Ens., Ankara: 1986.
- _____. **Keşfedilmemiş Kıta**, İletişim Yayınları, İstanbul: 1991.
- VARİS, TAPIO. “Ülkelerarası Şirketlerin İletişime Yaptığı Etkilerden Görünümler”, **İletişim ve Toplum Sorunları**, Çev. Baskın ORAN, UNESCO Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara: 1983.
- VURAL, ALİ MURAT. “Günümüz Baskı Tekniklerine Genel Bir Bakış”, **Kurgu**, S.9, Anadolu Ün. İBYO. Yay.No:3, Eskişehir: 1993.
- VURAL, SACİDE. **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri ve Türkiye’deki Uygulama**, Özışık Matb., Ankara: 1994.

- WHITE, LLEWELLYN. "The Growth of American Radio, Ragtime To Riches", **Mass Communication**, ed. Wilbur SCHRAMM, Illini Book Edition, 1969.
- WILLIAMS, RAYMOND. **Television, Technology And Cultural Form**, The Open University, Glasgow: 1974.
- WILLIAMS, ROGER E. "Genel İletişim Kavram ve Modelleri", Çev. Akın ERGÜDEN, **Kurgu**, S.2, EİTİA. TÖEF Yay.No:2, Eskişehir: 1979.
- YENGİN, HÜLYA. **Ekranın Büyüsü**, Der Yay.No: 129, İstanbul: 1994.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, ŞAHİN. "İletişim ya da Yaşamı Yansıtma", **İletişim**, S.2, AİTİA. GHİYO. Yay.No:5, Ankara: 1981.
- YUMLU, KONCA. **Kitle İletişim Araştırmaları**, Neşa Yay., İzmir: 1990.
- YÜKSEL, AHMET HALUK. **Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları**, Anadolu Ün.AÖF Yay. No: 123, Eskişehir, 1987.
- _____. **İletişim Biliminin Temelleri**, Anadolu Ün.Yay.No: 279, Eskişehir: 1987.
- _____. "İletişim Süreci ve Sistem Yaklaşımı Açısından İletişim Sürecinin İncelenmesi", **Kurgu**, S.6, Anadolu Ün.Yay.No: 354, Eskişehir: 1989.
- ZILLIOĞLU, MERİH. "Kitle İletişim Alanındaki Çalışmalarda Temel Yönelim ve Değişimler", **Kurgu**, S.9, Anadolu Ün.İBYO.Yay.No:3, Eskişehir: 1991.
- _____. **İletişim Nedir?**, Cem Yayınevi, İstanbul: 1993.